

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

İnsan Hakları Anabilim Dalı

**AYRIMCILIKLA MÜCADELE:
ÇİNGENELERE YÖNELİK AYRIMCILIK KAPSAMINDA
POZİTİF AYRIMCILIK UYGULAMALARINA ELEŞTİREL BİR
YAKLAŞIM**

Duru ŞAHYAR AKDEMİR

Doktora Tezi

Ankara, 2015

AYRIMCILIKLA MÜCADELE:
ÇİNGENELERE YÖNELİK AYRIMCILIK KAPSAMINDA POZİTİF AYRIMCILIK
UYGULAMALARINA ELEŞTİREL BİR YAKLAŞIM

Duru ŞAHYAR AKDEMİR

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
İnsan Hakları Anabilim Dalı

Doktora Tezi

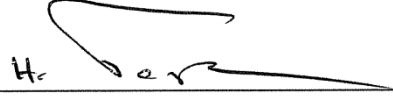
Ankara, 2015

KABUL VE ONAY

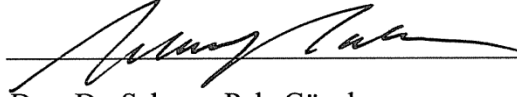
Duru ŞAHYAR AKDEMİR tarafından hazırlanan “Ayrımcılıkla Mücadele: Çingenelele Yönelik Ayrımcılık Kapsamında Pozitif Ayrımcılık Uygulamalarına Eleştirel Bir Yaklaşım” başlıklı bu çalışma, 17.06.2015 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Cemal Güzel (Başkan, Danışman)

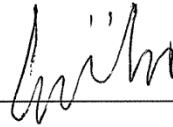
Prof. Dr. Harun Tepe

Doç. Dr. Şebnem Pala Güzel

Prof. Dr. Sibel Bozbeyoğlu

Prof. Dr. Gülriz Uygur

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylım.

Prof. Dr. Yusuf Çelik

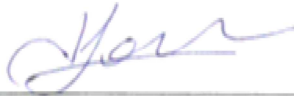
Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin/raporun tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin/raporumun kağıt ve elektronik kopyalarının Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

- Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.
- Tezim/Raporum sadece Hacettepe Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- Tezimin/Raporumun 3 yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

17.06.2015

Duru Şahyar Akdemir

ÖZET

AKDEMİR ŞAHYAR, Duru. Ayrımcılıkla Mücadele: Çingelere Yönelik Ayrımcılık Kapsamında Pozitif Ayrımcılık Uygulamalarına Eleştirel Bir Yaklaşım, Doktora Tezi, Ankara, 2015.

Ayrımcılık olgusu çok boyutlu bir sorundur. Bu sorunun psikolojik, sosyolojik, hukuki ve siyasi boyutlarının yanında insan hakları boyutu da mevcuttur. Bir insan hakkı ihlali olarak ayrımcılık, insan haklarının korunmasında karşılaşılan en önemli sorunlardan bir tanesidir. Bu sebeple ayrımcılıkla mücadele yöntemlerinin de sorunun çok boyutlu yapısı göz önünde tutularak geliştirilmesi gerekmektedir. Bu çalışmanın amacı ayrımcılık sorununun temelinde bulunan nedenleri ortaya koyarak, ayrımcılıkla mücadelede insan hakları boyutunun önemine dikkati çekmektir.

Çalışmanın Birinci Bölüm'ünde ayrımcılık sorunu kavramsal olarak ele alınmaktadır. Ayrımcılık türleri ve ayrımcılığın nedenleri ortaya konmaktadır.

İkinci Bölüm'de ayrımcılıkla mücadele yöntemleri ve bir mücadele aracı olarak pozitif ayrımcılık uygulamalarından söz edilmektedir. Pozitif ayrımcılık uygulamaları ülke örnekleriyle ele alınarak tartışılmaktadır.

Üçüncü Bölüm'de Çingelere yönelik ayrımcılığa yer verilmektedir. Tarihsel süreç içinde Avrupa'da ve Türkiye'de Çingelere yönelik ayrımcılığın boyutları ortaya konmaktadır. Yine bu bölümde Çingelere yönelik ayrımcılığı ortadan kaldırmayı hedefleyen pozitif ayrımcılık uygulamaları Avrupa ve Türkiye örneğinde karşılaştırmalı olarak ele alınmaktadır.

Sonuç bölümünde ise ayrımcılıkla mücadelede insan hakları boyutunun önemi ve insan haklarından hareketle ayrımcılık sorununun nasıl ortadan kaldırılabileceği ortaya konmaktadır.

Anahtar Sözcükler

İnsan Hakları, Ayrımcılık, Pozitif Ayrımcılık, Kimlik, İnsan Haklarının Etik Eğitimi.

ABSTRACT

AKDEMİR ŞAHYAR, Duru. Fight Against Discrimination: A Critical Approach To Positive Discrimination In The Scope Of Discrimination Towards Gypsies, Ph. D Dissertation, Ankara, 2015.

Discrimination is a multi-dimensional problem. It has a psychological, a sociological, a legal and a political dimension. Besides, discrimination problem has a human rights dimension. Discrimination as a 'human rights violation' is one of the most important problem in the protection of human rights. Therefore while fighting against discrimination the multidimensional nature of the problem should have been taken into account. This thesis aims to underline the importance of the human rights dimension in the fight against discrimination.

The first chapter of the thesis discusses discrimination conceptually. It presents types of discrimination and the causes of discrimination.

The second chapter lays out the tools of combating discrimination and mentions 'positive discrimination' as a tool of combating discrimination. In this chapter, 'Positive discrimination' is discussed with country cases.

The third chapter focuses on the discrimination against Gypsies. In this framework, discrimination against the Gypsies in Europe and in Turkey revealed in the context of historical background. Also in this section, positive discrimination measures for Gypsies are examined through the comparative approach with the other cases from the Europe and Turkey.

The concluding chapter expresses how the problem of discrimination can be eliminated from the perspective of human rights. In this chapter the importance of human rights dimension for fighting against discrimination is highlighted.

Key Words

Human Rights, Discrimination, Positive Discrimination, Identity, Ethical Education of Human Rights.

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	i
BİLDİRİM	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER	vii
GİRİŞ	1
1.BÖLÜM :İNSAN HAKLARI, İNSAN HAKLARININ KORUNMASINDA KARŞILAŞILAN SORUNLAR VE AYRIMCILIK SORUNU	1
1.1. İNSAN HAKLARI	7
1.2. İNSAN HAKLARININ KORUNMASINDA KARŞILAŞILAN SORUNLAR	9
1.3. AYRIMCILIK SORUNU	12
1.3.1. Ayrımcılık Kavramı ve Ayrımcılık Türleri	13
1.3.2. Ayrımcılık Sorununun Nedenlerini Anlamaya Yardımcı Teorik Yaklaşımlar	17
1.3.2.1. Sosyal Kimlik Kuramı.....	20
1.3.2.2. Sosyal Baskınlık Kuramı.....	21
1.3.2.3. Önyargılı Kişilik Kuramı ve Otoriter Kişilik Kuramı...24	
1.3.3. Etnik Ayrımcılık	27
1.3.3.1. Etnisite Kavramı.....	27
1.3.3.2. Etnik Ayrımcılığın Yaygınlaşması.....	29
2. BÖLÜM :AYRIMCILIKLA MÜCADELE VE POZİTİF AYRIMCILIK	36
2.1. AYRIMCILIKLA MÜCADELE YÖNTEMLERİ	36

2.1.1. Ayrımcılıkla Mücadele için Sivil Toplumun Güçlendirilmesi	37
2.1.2. Ayrımcılıkla Mücadele için “Toplumsal Temas”ın Geliştirilmesi	40
2.1.3. Ayrımcılıkla Mücadele için Medya Okuryazarlığının Geliştirilmesi	41
2.1.4. Ayrımcılıkla Mücadele için İnsan Haklarının Etik Eğitimi ...	44
2.1.5. Ayrımcılıkla Mücadelede Hukukun Rolünün Saptanması ...	46
2.2. POZİTİF AYRIMCILIK	48
2.2.1. Pozitif Ayrımcılık Kavramı	49
2.2.2. Ayrımcılıkla Mücadelede Pozitif Ayrımcılık Uygulamaları ve Ülke Örnekleri	56
2.2.2.1. ABD’de Pozitif Ayrımcılık Uygulamaları.....	57
2.2.2.2. Hindistan’da Pozitif Ayrımcılık Uygulamaları.....	63
2.2.2.3. Güney Afrika’da Pozitif Ayrımcılık Uygulamaları.....	67
2.2.2.4. Malezya’da Pozitif Ayrımcılık Uygulamaları.....	72
2.2.3. Pozitif Ayrımcılık Tartışmaları	76
3. BÖLÜM :ÇİNGENELERE YÖNELİK AYRIMCILIK	84
3.1. ‘ÇİNGENE’ TABİRİ VE KİMLİĞİ	84
3.1.1. Çingenelerin Kökenleri	84
3.1.2. Çingene Etnik Kimliği	87
3.1.3. Çingene Sorununun Uluslararasılaşması ve ‘Roman’ Sosyal Hareketi	91
3.2. ÇİNGENELERE YÖNELİK AYRIMCILIĞIN BOYUTLARI	94
3.2.1. Avrupa’da Durum	95
3.2.1.1. 20. Yüzyıla Kadar Olan Dönem.....	95

3.2.1.2. 20.Yüzyıl ve Sonrası.....	97
3.2.2. Türkiye’de Durum.....	104
3.2.2.1. Osmanlı İmparatorluğu Dönemi.....	104
3.2.2.2. Cumhuriyet Dönemi.....	106
3.3. ÇİNGENELER VE POZİTİF AYRIMCILIK UYGULAMALARI...109	
3.3.1. Avrupa’da Pozitif Ayrımcılık Uygulamaları.....	110
3.3.1.1. Eğitim Alanında Gerçekleştirilen Uygulamalar.....	113
3.3.1.1. Barınma Alanında Gerçekleştirilen Uygulamalar.....	116
3.3.1.1. İstihdam Alanında Gerçekleştirilen Uygulamalar.....	119
3.3.1.1. Sağlık Alanında Gerçekleştirilen Uygulamalar.....	121
3.3.2. Türkiye’de Pozitif Ayrımcılık Uygulamaları.....	125
SONUÇ.....	138
KAYNAKÇA.....	148
EK 1. Orjinallik Raporu.....	185
EK 2. Etik Kurul Raporu.....	187

GİRİŞ

“Ben görünmez bir insanım... Bir insanın
tözüne sahibim, liflerden ve sıvılardan, etten ve
kemiktenim ve hatta aklımın olduğu bile söylenebilir...
Ben basit bir nedenden dolayı görünmezim,
insanlar beni görmeyi reddettiği için”
(R. Ellison’dan aktaran Bilgin 2007: 27).

İnsan varlıkta özel bir yere sahiptir, “insana bu özel yeri sağlayan” şey “onun özelliklerinin bütünüdür, onu diğer canlılardan ayıran olanaklardır” (Kuçuradi 2007: 2). Bu olanakların gerçekleşebilmesi bazı koşulların sağlanmasına ve korunmasına bağlıdır. Böylece, insan haklarının “insanın kendi değerine uygun bir yaşam sürebilmesi için, insana, kendisinde taşıdığı ve yalnız insanın taşıdığı olanakları -insanı insan yapan olanakları- gerçekleştirebilmesinin koşullarının sağlanmasıyla” ilgili olduğu ifade edilebilir (Tepe 2009: 101). Ancak kimi durumlarda bu koşullar korunamaz ve insan hakları ihlal edilir. Ayrımcılık da bu durumlardan biridir. Ayrımcılık bir takım kişilerin değerlerinden aşağıda görülmeleri nedeniyle farklı bir muameleye tabi tutulmaları sonucu o kişilerin “insana özgü olanaklarının gerçekleşebilirliğinin koşullarının” engellenmesidir.

Ayrımcılık sorununun temelinde kişinin ‘öteki’ ile olan ilişkisi bulunmaktadır. Kişi kendi kimliğini inşa ederken ‘öteki’ni ve karşıtları da var etmektedir (Uluç 2009: 33). Uluç (2009: 55), kimliğin oluşma aşamasında, farklılıkların ötekiliğe dönüştüğünü belirtmektedir. Bunun sebebinin kimliğin güvence altına alınması olduğunu ifade eden Uluç, ötekileştirme sonucunda ise farklı olanın, “aşağıda olanın temsili” haline geldiğini söylemektedir. Çevresel ve bireysel faktörlerin de etki ettiği kimlik inşa sürecinde ‘öteki’nin olumsuz bir takım çağrışımlara malzeme edilmesi ve ‘öteki’nin ‘insandan az’ olarak kodlanması, ‘öteki’ne farklı şekilde muamele etmekle sonuçlanmaktadır. Manguel’in de ifade ettiği gibi “insan türünün üyeleri sayılamayacaklar” olarak yaftalanan kişiler için bu yaftalama, farklı muamele göstermek için yeterli bir meşrulaştırıcıdır (2013: 109).

Kişilerin kimliklerinin bir parçası olarak ‘öteki’ni belirlemeleri aslında doğal bir durumdur. Uluç (2009: 55), kişilerdeki öteki algısının, bebeğin elini, vücudunun

uzuvlarını ayırt etmesiyle ortaya çıkan ‘ben’ kavramının akabinde ‘öteki’nin fark edilmesiyle geliştiğini ifade etmektedir. Bu bağlamda “insanlık tarihi kadar eski” olan bu algılamının bir sorun olarak ‘ayrımcılık’ haline gelmesinde ve yaygınlaşmasında yakın dönemde yaşanan bir takım toplumsal gelişmelerin önemli etkileri olmuştur. Çalışmada dikkate alınan toplumsal gelişmeler; ulus - devletleşme süreci ve özellikle çokkültürlülük politikaları kapsamında teşvik edilen *farklı kültürlere saygı* söylemidir. Bahsedilen gelişmelerin de etkisiyle, ‘öteki’ kendimizi tanımlarken kullandığımız bir ölçüt olmaktan çıkmış ve ‘bizim dışımızdakileri’ tanımlamak için kullanılan ayırıcı, dışlayıcı bir kavram haline gelmiştir. Günümüzün ‘öteki’leri etnik, dini, ulusal bir takım kimliklere sahip gruplardır.

Bu çerçevede kişiler tarafından ‘öteki’nin kendilerini tanımlamak yerine kendileri dışındakileri tanımlamak için kullanılan bir hale gelmesinin tez bakımından dikkate alınan en önemli sonucu; eylemde bulunan kişinin ezbere bir değerlendirme yaparak aşağıda olduğunu, kötü olduğunu düşündüğü kişilere diğerlerinden farklı bir muamele göstermesidir. Kişi ezbere değerlendirme yaparken “değerlendirilenin konuyla doğrudan ilgisi olmayan unsurlarını merkeze almakta ya da onların değerlendirmede belirleyici olmasına izin vermektedir” (Tepe 2006: 33).

Bu kapsamda ayrımcılık sorunu bir değerlendirme sorunu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir değerlendirme sorunu olarak ayrımcılık, aynı değere sahip kişilerden birinin sanki o kişi aynı değerde değilmişçesine farklı bir muameleye tabi tutulmasıdır. Bu farklı muamelenin sonucunda “kişinin insana özgü olanaklarının gerçekleşebilirliğinin koşulları” engellenmektedir. Bu surette ayrımcılığı ortadan kaldırmanın ön koşulu en basit ifadeyle; ayrımcılık yapan kişinin *tüm insanların aynı değere sahip oldukları ve bu nedenle de herkesin aynı muameleyi hak ettiği* yönünde bilinçlenmesidir.

Maalesef, birçok insan hakkı sorunu gibi ayrımcılık sorunu da, sorunun insan hakları boyutu için içine katılmaksızın çözülmeye çalışılmaktadır. Ayrımcılıkla mücadelede sorunun siyasi ve hukuki yanı önplana çıkmakta ancak insan haklarıyla ilgili olan yanı hesaba katılmamaktadır. Ayrımcılık sorunuyla insan haklarının önceki paragrafta ifade edilen ilişkisi kurulamamaktadır. Ayrımcılıkla mücadele “ayrımcılık yasağına”

indirgenmekte, sorun çoğunlukla “hukuk ihlali” olarak görülmektedir. Bunun yanında geliştirilen “sosyal politikalar” aracılığıyla ayrımcılık siyasetçilerin eliyle ortadan kaldırılmaya çalışılmaktadır (Akdemir 2014: 895). Bu noktada, tezin temel argümanı, ayrımcılık sorununun “çok boyutlu” bir sorun olması nedeniyle sorunun çözümünde “çok boyutlu” bir yaklaşım izlenmesi gerektiği ve bu yaklaşımlardan birinin de *insan hakları yaklaşımı* olduğudur.

Bu çerçevede ayrımcılıkla mücadele etmek için geliştirilen en önemli araçlardan biri ‘pozitif ayrımcılık’tır. Pozitif ayrımcılık, “toplumda dezavantajlı konumda olan insan gruplarının lehine geliştirilen politika, strateji, yöntem ve uygulamaların bütününe verilen isimdir” (Akbaş ve Şen 2013: 167). Pozitif ayrımcılık konusunda farklı görüşler bulunmaktadır. Kimileri söz konusu uygulamaları desteklerken kimileri ise bu uygulamaları eleştirmektedir. Pozitif ayrımcılık uygulamalarını destekleyenlerin temel savları, geçmiş eşitsizlikleri telafi etmek, gruplar arasında fırsat eşitliği sağlamak, bir takım grupların dezavantajlarını ortadan kaldırmak ve her grubun toplumda eşit olarak temsil edilmesini sağlamak için söz konusu uygulamaların gerekli olduğudur. Öte yandan pozitif ayrımcılık uygulamalarına eleştirel yaklaşanlar ise söz konusu uygulamaların amaçlanan sonuçlara ulaşamadığını çünkü bu uygulamaların ‘eşitlik’ prensibine aykırı olduğunu ifade etmektedirler. Ayrıca uygulamaların ayrımcılık mağduru gruba değil farklı kişilere fayda sağladığını belirtmektedirler. Ancak pozitif ayrımcılık uygulamalarına getirilen eleştiriler arasında pozitif ayrımcılığın, ayrımcılığa neden olan tutumlara ne kadar etki edebildiği ve insan haklarının korunmasına ne kadar katkı sağlayabildiği hususunda bir değerlendirme bulunmamaktadır. Çünkü ayrımcılığın sadece bir ‘neden’ olduğuna odaklanılmakta aynı zamanda bir sonuç olduğu gözden kaçırılmaktadır.

Ayrımcılık sonucunda kişilerin dışlandıklarını, ötekileştirildiklerini, fırsatlara eşit olarak erişemediklerini belirttiğimizde ayrımcılık sorununun söz konusu durumlara sebep olan bir *neden* olduğunu da ifade etmiş oluruz. Ancak ayrımcılık, Tepe (2006: 31)’nin de belirttiği gibi aynı zamanda bir sonuçtur. Ayrımcılık, ayrımcılık yapanın karşısındakini ‘insan’ kimliğiyle görememesinin bir sonucudur. Ayrımcılıkla mücadelede başarılı olmak için ayrımcılığın bir neden olmasının yanında bir sonuç olduğunu da görmemiz

gerekmektedir (Tepe 2006: 31). Bunun yanında tezde, pozitif ayrımcılık uygulamalarının ayrımcılıkla mücadelede önemli bir araç olduğu kabul edilmekte ancak *sadece* pozitif ayrımcılık uygulayarak ayrımcılık sorunun ortadan kaldırılamayacağı savunulmaktadır.

Bahsedilen görüşler çerçevesinde tez, insan haklarını korumanın önündeki engellerden biri olarak ayrımcılıktan yola çıkacaktır. Çingenerin özel durumundan dolayı çalışmada bir problem olarak etnik gruplara yönelen ayrımcı muameleler, Çingener özelinde incelenecektir. Çingeneri özel kılan durum, Avrupa’da olduğu kadar Türkiye’de de yüzyıllardır ayrımcılığa uğrayan grupların başında gelmeleri ve temel haklara ulaşmada pozitif ayrımcılık talep ediyor olmalarıdır.

Çingenerin yüzyıllardır ayrımcılığa maruz kalmaları öylesine kanıksanmıştır ki bu durum neredeyse onların kaderi haline gelmiştir. Bu kanıksama, Çingenerlere yönelik ayrımcılık konusuyla ilgili araştırma yapmadan evvel benim için de söz konusuydu. Çingenerin yokluk içinde olması, sadece belli bir takım işlerle uğraşması, dışlanması ve hor görülmesi oldukça olağandı. Sanırım Çingenerlere ilişkin insan tasarımı 1990’lı yıllarda Yasemin Yalçın’ın haftada bir kez yayınlanan “Yasemince” adlı televizyon programındaki tiplerinden biri olan “Gülazer” den ibaretti. Gülazer yeri geldiğinde polisleri bile kandırabilen, hırsızlık konusunda usta, tatlı dilli, süslü bir Çingene kadındı ve her hafta başını farklı bir derde sokuyor, karakolluk oluyordu. Bu konudaki algılamam, Elmas Arus tarafından 2010 yılının Mart ayında yapılmış bir konuşmayı okuyunca değişmeye başladı.¹ Arus, dönemin Başbakanı’nın da iştirak ettiği “Roman Buluşması”nda yaptığı konuşmasında “Bilir misiniz, kimse bizim çocuklarımıza büyüyünce ne olacaksınız diye sormaz. Neden sormazlar bilir misiniz? Kaderleri bellidir de ondan. İşte biz bu kaderi değiştirmek için buradayız. Bizim de çocuklarımız büyüyünce, sizin çocuklarınız gibi doktor, mühendis, polis, öğretmen, tarihçi, profesör, hatta Başbakan olacağım desin diye... İşte bu yollar açılsın diye buradayız” ifadelerini kullanıyordu (<http://www.bianet.org/bianet/insan-haklari/120665-romanlar-insanca-onurlariyla-yasamak-istiyor>).

¹ Arus, Sıfır Ayrımcılık Derneği Başkanıdır. Çingene kökenli olan Arus yönetmendir ve 2014 yılında Raul Wallenberg adına düzenlenen insani yardım ödülüne layık görülmüştür.

Aruz'un bu konuşması beni Çingenelele yönelik ayrımcılık konusunda ve onların kaderi haline gelmiş yaşamları hakkında düşünmeye yöneltti. Bu konuda literatür çalışmaları, süreli yayın taramaları yaptım ve Avrupa'da ve Türkiye'de *ayrımcılık* ve *Çingenelele yönelik ayrımcılık* hakkında gerçekleştirilmiş anketler, istatistiki veriler içeren belgeler ve araştırma raporlarını inceledim. Ayrıca internet ortamında ve özellikle sosyal medyada oldukça aktif olan Çingene sivil toplum örgütlerini takip etmeye başladım. Bu örgütlerin çalışmalarını, etkinliklerini izledim. Bu sırada Aydın Adnan Menderes Üniversitesi'nde bulunan "Romanlar Uygulama ve Araştırma Merkezi" tarafından 2012 yılında gerçekleştirilen Romanlar Uygulama ve Araştırma Merkezi 1. Danışma Kurulu/Çalışma Grupları Toplantısı'na raportör olarak katıldım. Bu toplantı sırasında edindiğim gözlemler ve bu toplantıda tanışmış olduğum kişiler çalışmam açısından bana oldukça önemli katkılar sağladı. Toplantıda tanışmış olduğum birçok kişi düşüncelerinin yanı sıra iletişim bilgilerini de benimle paylaşarak onlara istediğim zaman ulaşabilme imkânını bana sağladılar.

Bu çerçevede çalışmam süresince kullanmış olduğum araştırma yöntemlerinin, gözlemler, yüzyüze görüşmeler, ikincil veri analizleri, kütüphane ve internet kaynaklarının taranması olduğunu ifade edebilirim.

Yukarıda ifade edilen literatür taraması, rapor ve basın açıklamalarının takibi, sosyal medya takibi ve kişisel görüşmelerim sonucunda Türkiye'de Çingenelele yönelik kökleşmiş bir ayrımcılık olduğunu gözlemledim. Ve bu ayrımcılık nedeniyle birçok kişinin en temel haklarının tehlike altında olduğunu, Çingenelelerin mevcut durumu değiştirmek için pozitif ayrımcılık talep ettiklerini ve bunu her türlü platformda dile getirdiklerini fark ettim.

Bu gözlemlerden hareketle tezde, eleştirel bir bakış açısıyla pozitif ayrımcılık uygulamalarının ayrımcılık sorunun çözümüne ve ayrımcılık sonucunda oluşan etkilerin ortadan kaldırılmasına ne kadar katkı yapabildiğini ortaya koymaya çalıştım. Bunun yanı sıra ayrımcılıkla mücadele etmek için hangi yöntemlerin gerekli olduğunun belirlenmesini hedefledim. Ayrıca bu yöntemler arasında insan haklarının etik eğitiminin yerine de dikkat çekmeye çalıştım.

Bu kapsamda çalışmanın Birinci Bölüm'ünde ayrımcılık sorunu ayrıntılı olarak ele alınacaktır. Bu bölümde insan haklarını korumada karşılaşılan sorunlardan biri olarak ayrımcılık sorununa değinilecektir. Ayrımcılık kavramının kapsamı belirlenecek ve ayrımcılık türlerinden bahsedilecektir. Yine bu bölümde ayrımcılık sorununun nedenlerini anlamaya yardımcı olacak teorik yaklaşımlar aktarılacaktır. Son olarak bu bölümde, etnisite ve etnik ayrımcılık konularına değinilecektir. Bunlar yapılırken, ayrımcılık sorununun aynı zamanda bir insan hakları sorunu olduğu da ortaya konacaktır.

İkinci Bölüm'de ayrımcılıkla mücadele yöntemleri incelenecektir. Bu yöntemler arasında pozitif ayrımcılık uygulamalarının yeri belirlenecektir. Pozitif ayrımcılık uygulamaları ülke örnekleriyle ele alınacaktır. Ayrıca yine bu bölümde pozitif ayrımcılık uygulamalarını destekleyen ve bu uygulamaları eleştiren savların neler olduğu, insan haklarından hareketle değerlendirilmeye çalışılacaktır. Bu hedef çerçevesinde pozitif ayrımcılık uygulamalarının varılmak istenen sonuçlara tam anlamıyla ulaşamadığı, ayrımcılığı ve etkilerini ortadan kaldırmada yeterli olmadığı gösterilmeye çalışılacaktır.

Çalışmanın Üçüncü Bölüm'ünde Çingelere yönelik ayrımcılık üzerinde durulacaktır. Avrupa'da ve Türkiye'de Çingelere yönelik ayrımcılığın boyutları tarihsel süreç içinde ortaya konacaktır. Ayrıca bu bölümde Çingelere yönelik ayrımcılığı ortadan kaldırmayı hedefleyen pozitif ayrımcılık uygulamaları Avrupa ve Türkiye örneğinde karşılaştırmalı olarak ele alınacaktır.

Sonuç bölümünde ise ayrımcılık sorununun insan haklarından hareketle nasıl ortadan kaldırılacağı ve pozitif ayrımcılık uygulamalarının neden bu mücadelede yetersiz kaldığı ortaya konacaktır.

1.BÖLÜM

İNSAN HAKLARI, İNSAN HAKLARININ KORUNMASINDA KARŞILAŞILAN SORUNLAR VE AYRIMCILIK SORUNU

Bu bölümünde, öncelikle çalışmada benimsenen insan hakları yaklaşımı aktarılacak sonrasında ise insan haklarının korunmasında karşılaşılan bir engel olarak ayrımcılık sorununa değinilecek, ayrımcılık kavramının ve bu kavramın ilişkide olduğu diğer kavramların üzerinde durulacaktır. Bunun temel nedeni ise ayrımcılık sebebiyle bir takım temel haklara erişemeyen Çingenelerin pozitif ayrımcılık taleplerini ve uygulanmakta olan pozitif ayrımcılık önlemlerini değerlendirebilmek için bir kılavuz oluşturmaktır.

1.1 İNSAN HAKLARI

İnsan hakları herkesin sıkça kullandığı, eleştirdiği, savunduğu bir kavram olarak karşımızda durmaktadır. Herkes bu kavramdan farklı farklı şeyler anlamaktadır. Kimileri insan haklarının bir takım “kabuller” olduğunu düşünürken kimileri ise “adil yargılanmaya bir engel” olduğunu düşünmektedir.² İnsan hakları kimilerine göre “hukuk” kimilerine göre “batı kültürüne ait değerler”dir. İnsan haklarına yönelik farklı yorumların arkasında kavramın içeriğine yönelik bilgi eksikliği mevcut gibi görünmektedir. Bu bilgi eksikliğini ortadan kaldırmak için “insan hakları nedir?” sorusuna bilgiyle temellendirilebilir bir yanıt vermemiz gerekmektedir. Gedik (2003: 1), bilgisel olarak içeriklendirilmiş açık bir insan hakları kavramının insan haklarının etkin bir şekilde korunması ve ihlallerin önlenmesi için elzem olduğunu belirtmektedir. Çalışmada benimsenen bilgisel yaklaşım, İoanna Kuçuradi tarafından geliştirilen insan hakları yaklaşımıdır.

Kuçuradi, insan haklarını insanın değerinin bilgisinde temellendirmektedir. İnsan değerli bir varlıktır ve değerli varlık olması nedeniyle insan hakları olarak alandırılan haklara sahiptir. İnsanın değeri “cins olarak insanın, diğer varlıklarla (insan olmayan

² Suçlu “insan haklarıyla yargılanmasın” söylemi son zamanlarda özellikle sosyal medyada karşılaştığım bir kavram. Burada insan hakları, suçluların yargılanmasına, hak ettikleri cezayı almasına bir engel olarak görülüyor.

herşeyle) ilgisi bakımından özel durumu ve bu özel durumundan dolayı kişilerin insanlararası ilişkilerde sahip olduğu bazı haklar, başka bir deyişle insanın varlıktaki özel yeridir” (Kuçuradi 2003: 40). İnsana bu özel yeri sağlayan yani insanın değerini oluşturan şey ise insanın tür olarak sahip olduğu bazı özellikler veya olanaklardır (Kuçuradi 2007: 2). İnsan sahip olduğu olanaklar sayesinde değerler ortaya koyar. İnsanın bu değerleri ortaya koyabilmesi onun tür olarak insana ait bazı olanakları geliştirebilmesi ve gerçekleştirebilmesi ile mümkündür, Kuçuradi (2007: 57) bu noktadan hareketle insan haklarını “insanın bazı doğal olanaklarının -değerini bildiğimiz bazı olanaklarının- gerçekleşebilirliğinin koşullarına ilişkin talepler getiren ilkeler” olarak tanımlamaktadır.

İnsanın olanaklarının gerçekleşebilirliğinin koşullarına ilişkin talepler ikiye ayrılmaktadır. İlk türden talepler, insanın doğal olanaklarının gerçekleştirilmesine, ikinci türden talepler ise bu olanakların gerçekleştirilmesi için gerekli önkoşullara ilişkindir. Doğrudan korunan haklar olarak adlandırılan ilk türden talepler doğrudan insanın olanaklarının gerçekleştirilmesiyle ilgilidir. Bu türden taleplerin dile getirdiği “insana özgü etkinlikleri gerçekleştirirken kişilere dokunulmama”sidir (Kuçuradi 2007: 4). “Bu haklar devlet tarafından verilemeyecek, ancak kişilerde kişilerce saygı görebilecek (veya çiğnenebilecek) hakları koruma talebinde bulunurlar” (Kuçuradi 2007: 4). Bu tür hakların korunmasında devletin rolü hak ihlallerini önlemek ve ihlal edilen bir hak söz konusu olduğunda müdahale etmektir (Kuçuradi 2007: 59). Bu haklara örnek olarak kişi özgürlüğü ve güvenliği haklarını ve bu hakların “hiç kimsenin esir ya da köle durumunda tutulmaması, hiç kimseye işkence ya da acımasız, insanlık dışı, aşağılayıcı muamele yapılmaması, bu tür ceza verilmemesi” gibi gerektirdiklerini verebiliriz (Tepe 2009: 102). Ayrıca düşünce ve kanaat özgürlükleri de doğrudan korunan haklar kapsamındadır.

Dolaylı korunan haklar olarak adlandırılan ikinci türden talepler ise insanın olanaklarını gerçekleştirebilmesi için gerekli önkoşullara ilişkindir. Bu türden hakların korunması “bir ülkede yapılan düzenlemelere ve alınan siyasi kararlara bağlı”dır (Tepe 2009: 103). Sözü geçen hakların korunması doğrudan doğruya insana bağlı değilse de gözden kaçırmamız gereken nokta siyasi karar alıcıların, kanun koyanların da insan

olduğudur (Kuçuradi 2007: 60). Dolaylı korunan haklar “her ülkenin koşullarına göre sınırları” farklılaşabilen ve “yasalarla tanınan başka haklar aracılığıyla” korunabilen haklardır (Kuçuradi 2007: 60). Sağlık, eğitim, barınma, beslenme, çalışma gibi haklar dolaylı korunan haklardır.

Bu bilgilerden hareketle insan haklarının korunmasında kişilerin ve devletlerin ortak sorumluluğa sahip olduklarını ifade edebiliriz. Çünkü kişi açısından insan hakları diğer kişilere “nasıl muamele etmeleri ve ne tür muamelelerden kaçınmaları gerektiğini dile getiren” etkin ve edilgin ilkelerken devlet açısından ise insan hakları “toplumsal ilişkilerin düzenlenmesinde dayanılacak normlardır” (Gedik 2011: 31). Bu bağlamda insan haklarını korumak hem tek tek kişilerin hem de devletin -devleti yönetenlerin, yasa koyanların, toplumsal düzenlemeler yapanların- elindedir. Daha önce de ifade edildiği gibi devleti yönetenlerin de tek tek insanlar olduklarını göz önünde bulundurduğumuzda insan haklarının korunmasında öncelikli olarak tek tek bizlere, insanlık ailesinin üyelerine iş düşmektedir.

1.2. İNSAN HAKLARININ KORUNMASINDA KARŞILAŞILAN SORUNLAR

Her kişi insansal olanaklarını gerçekleştirmek için bir takım insan hakları'na sahiptir. “İnsan hakları her insanla ilgili bazı gerekleri dile getirirler. Bu gerekler, insanın değerini tanıma ve koruma istemleri olarak ortaya çıkarlar” (Kuçuradi 2007: 1-2). Kuçuradi (2007: 2), insanın değerinin, insanın diğer canlılar arasındaki özel yeri olduğunu ifade etmektedir. “İnsana bu özel yeri sağlayan, onun özelliklerinin bütünüdür, onu diğer canlılardan ayıran olanaklarıdır. Bu olanaklar, insana özgü etkinlikler ve ürünleri olarak görünür. Bu özellikler ise, insanın diğer canlılarla ortaklaşa taşıdığı özelliklere ek özelliklerdir” (Kuçuradi 2007: 2). Kuçuradi (2007: 2) insanın bu yapısal özelliklerinin korunmasının kişilerde insanın olanaklarının geliştirilmesi anlamına geldiğini ve bunun da insan olan herkesin ödevi ve insan türünün üyesi olan her tekin hakkı olduğunu belirtmektedir.

Ancak bir takım nedenler, insan hakları ihlallerine sebep olmakta ve kişinin insana özgü olanaklarını gerçekleştirmesini, etik bir şekilde muamele görmesini engellemektedir. Bu

nedenler insan haklarının korunmasında karşılaşılan en temel sorunlardır da. Yoksulluk, terörizm ve ayrımcılık bu sorunların en başta gelenleridir.

Koray ve Alev (2002: 41), günümüzde yoksulluğun geçim olanaklarının yetersizliği gibi sadece ekonomik bir çerçevede değil, bunun yanında siyasi özgürlüklere, toplumsal yaşama katılma olanaklarındaki yetersizlik gibi daha geniş bir alanda tanımlanmakta olduğunu ifade etmektedirler. Örneğin, Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal Konseyi, yoksulluk tanımında, yoksulluğun sadece kişilerin gelirleriyle ilgili bir sorun olmadığını yoksulluğun aynı zamanda “eğitim gibi hizmetlere sınırlı erişim”, “karar verme süreçlerine katılamama”, “dışlanma” ve “ayrımcılık” sorunu da olduğunu ifade etmektedir (<http://undesadspd.org/Poverty.aspx>). Pogge (2006: xi), dünya çapında, insanlar arasında çok önemli insan hakları sorunları olduğunu ve bu sorunların önemli bir ölçüde yoksulluk kaynaklı olduğunu ifade etmektedir. Bu haliyle yoksulluk konusu zorunlulukla insan haklarının da alanına girmektedir. İnsan hakları ile ilişkisi bakımından yoksulluk iki önemli boyutta kendini göstermektedir. İlk olarak yoksul kişi ekonomik bakımdan yetersizlik yaşamakta ve bu sebeple bir takım haklara erişememektedir. Bu durumda yoksul kişi insan türüne özgü olanaklarını gerçekleştirememektedir. Çünkü bu olanaklarını gerçekleştirmek için gerekli olan koşullar korunamamaktadır. Diğer taraftan yoksul kişiler suçun ve şiddetin yaygınlaşmasındaki günah keçileri olarak görüldükleri için kişilerde korku uyandırmakta ve bu korku da onların ayrımcılığa maruz kalmasına ve tecrit edilmesine neden olmaktadır (Güzel 2011: 139). Ayrımcılığın kendisinin de insan haklarının korunmasında bir engel olduğunu hesaba katarsak yoksulluğun en önemli insan hakkı ihlallerinden biri olduğunu ifade edebiliriz.

İnsan haklarının korunmasında bir diğer engel olan terör kısaca örgütlü bir grup tarafından “kişilerde psikolojik etki yaratmayı amaçlayan şiddet eylemi” olarak tanımlanabilir (Güzel 2011: 139). Atkins (1992: 4), bu şiddet eylemlerinin en temel özelliklerini, katliamların ve etrafa verilen zararların “sistemik” olması; “korku, tehdit ve gözdağı atmosferinin” yaratılması; hedeflerdeki rastgelelik - herkesin hedef olabilme potansiyeli-; ölümden veya hasar almaktan kaçınamama anlamında “öngörülemeslik”; savaşın kurallarının ve savaş sözleşmelerinin yadsınması; vahşi yöntemlerin

kullanılması ve eylemlerin şiddetindeki “yüksek doz”; eylemi yapan “grubun siyasi felsefesinde” kendini bulan temellendirmeler olarak sıralamaktadır. Gruplar bu yola başvururken “ideolojik istediklerini dolaylı olarak kabul ettirmek amacı”ni gütmektedirler. Şiddet eylemleri yoluyla arzuladıkları; ideolojik istediklerini gerçekleştirmeyenleri korkutmak, yıldırma, safdışı etmek, ya da öç almaktır (Kuçuradi 2004: 6). Buradan hareketle terör eylemlerinin özel ve kamusal mülke verdikleri fiziksel zararların yanında kişilere de psikolojik ve / veya fiziksel verdiğini ve teröristlerin kendilerini ve şiddet eylemi uyguladıkları kişileri davalarının bir aracı olarak gördüklerini ifade edebiliriz. Bu haliyle terör eylemi yaşama hakkının, güvenlik hakkının ve insanın olanaklarını gerçekleştirmesinin koşulları olan daha birçok hakkın ihlali anlamına gelmektedir. Bu sebeple terörizmin hâkim olduğu yerde insan haklarını korumak olanaksızdır.

Ayrımcılık ise, en basit ifadeyle kişilerin doğal ve rastlantısal özelliklerinden dolayı farklı bir muameleye tabi tutulmalarıdır. Kişinin diğerlerine farklı muamele etmesine sebep olan şey “ayrımcılığa konu olan şeyin değerine ilişkin bir kabuldür” (Tepe 2006: 32). Bu kapsamda “ayrımcılık konusu olan şeyin aynı türden şeylerle aynı değere sahip olduğu, aralarında bir değer farkının olmadığı, bu nedenle farklı muamele görmenin haksızlık olduğu” ifade edilebilir (Tepe 2006: 32). Farklı muameleye maruz kalan kişi temel haklarına erişememekte, insansal olanaklarını da gerçekleştirememektedir.

Bahsedilen üç sorun da çok yönlü inceleme gerektiren sorunlardır. Yoksulluk, terörizm ve ayrımcılık sorunlarının siyaset, hukuk, ekonomi, sosyoloji, psikoloji v.b. birçok bilim alanı kapsamına giren boyutları bulunmaktadır. Diğer taraftan her üç sorun da zorunlulukla insan hakları alanına girmektedir. Dolayısıyla bu sorunların çözümünde çok boyutlu bir yaklaşım izlenmeli ve insan hakları çözüm sürecine mutlaka dâhil edilmelidir. Devam eden bölümde, önceki paragrafta kısaca değinilen ayrımcılık sorununun insan hakları boyutundan bahsedilecektir.

1.3.AYRIMCILIK SORUNU³

Ayrımcılık sorununun birden fazla boyutu bulunmaktadır. Bu sebeple sorunun çok yönlü olarak ele alınması gerekmektedir. Yalınca, söz konusu olgu, bireylerin şahsi ve zihinsel nitelikleri nedeniyle ortaya çıkabilir. Ya da toplumsal öğrenme sonucunda veya gruplararası temaslar çerçevesinde ayrımcılık bir davranış şekli haline gelebilir. Bu sebeple ayrımcılık sorununun psikolojik ve sosyolojik yanları olduğunu ifade edebiliriz. Ayrımcılık hukuktaki eşitlik ilkesini zedelediği için hukuki bir sorundur da. Ayrımcılık, kimi zaman da politik bir takım hükümler ve düzenlemeler sonucunda ortaya çıkabilir. Bu haliyle sorunun siyasetle de ilgili bir yönünün olduğunu ifade edebiliriz. Ancak grubun üyesi olan, hukuku oluşturan, devleti kuran, kararları alan hep tek tek insanlar olduğu için ayrımcılık temelde bir insanlık sorunudur. Etik bir sorundur, çünkü ayrımcılık yapan kişi “yapılmaması gereken” bir şey yapmıştır. Bu “yapılmaması gereken” şey bir adaletsizliğe yol açmıştır. Dolayısıyla ayrımcılık yapan kişinin bakışı, yaklaşımı, tutumu ya da davranışı “etikten yoksun”dur. Söz konusu eylem ise etik bakımdan sorunludur (Tepe 2006: 32). Dolayısıyla sorunu etik temelli bir insan hakları yaklaşımıyla irdelemek gerekmektedir. Bu çerçevede, çalışmanın amacı, ayrımcılık sorununu insan haklarından hareketle insan haklarının korunmasının önündeki en önemli engellerden biri olarak ele almaktır.

Ayrımcılık sorununa insan haklarından hareketle bakacak olursak bunun, bir değerlendirme sorunu olduğunu görürüz. Çünkü ayrımcılık yapan kişi bir değerlendirme hatası yapmakta ve yaptığı değerlendirmede “değerlendirilenin konuyla ilgisi olmayan” özelliklerini merkeze almaktadır (Tepe 2006: 32). Bu özellikler, değerlendirilenin cinsiyeti, etnik kökeni, dini, dili gibi özellikleridir. Değerlendirenin ayrımcılık yapmasına sebep olan ise bu özelliklerin değerlendirende yaptığı olumsuz çağrışımlardır. Değerlendiren yüklemeleri iyi-kötü, güzel-çirkin gibi sıfatlar olan değer yargılarını temel alınarak değerlendirme yapmakta ve değerlendirilenin gerçek değerini görememektedir. Bu durumda değerlendiren, değerlendirdiği şeye değer biçmektedir. Değer biçmek, ezbere bir takım ölçütlere göre değerlendirme yapmak anlamına gelmektedir. Bu türden değerlendirmede, değerlendirilenin kendisi hesaba katılmamakta,

³ Bu bölümde yer alan görüşlerin bir kısmı, “Ayrımcılığın İnsan Hakları Boyutu ve Pozitif Ayrımcılık”, İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, Cilt 3, Sayı 4, 2014, s. 890-908’den derlenmiştir.

değerlendirilen “kendi dışında olan bir nedenden dolayı” ayrımcılığa maruz kalmaktadır.

Oysa insan yaşamının bütün ifadelerinde görülen bir etkinlik olarak değerlendirme, bir şeyi değeri bakımından seyirci olarak yargılamak, ona hazır bir ölçüye veya değerlendirilenin dışında olan başka bir şeye göre değer biçmek ya da bir nitelik yüklemek değildir. Değerlendirmek, değerlendirilenin kendi alanı içinde özel durumunu görmek ve göstermektir. Bu bakımdan değerlendirme, herşeyden önce bir bilgi sorunudur; değerlendirilen şey bakımında bir bilgi problemidir; doğru ve yanlış değerlendirmeler yapılır. Doğru değerlendirmeler “obje”lerinin değerinin bilgisini sağlayan değerlendirmelerdir” (Kuçuradi 1998: 14-15).

İnsan haklarıyla ilgili doğru değerlendirme yapmak için ise, ilk olarak insanın neliğine ilişkin ikinci olarak ise insan haklarına ilişkin bilgiye sahip olmamız gerekmektedir. Kişiler bilgi eksikliği sonucu “yargılama ve değerlendirme yetilerini” doğru biçimde kullanamamakta, bilgiye dayalı eylemde bulunamamaktadırlar. Bunun sonucunda da değer çiğnemekte, insan haklarını çiğnemektelerdir (Çotuksöken 2010: 51).

Örneğin birçok kişi Çingenerin gürültücü, disiplinsiz, parasız ve hırsız olduklarını, güvenilir insanlar olmadıklarını düşünmektedir. Bir değerlendirme ölçütü olarak bu yargı kolaylıkla ayrımcılığa sebep olabilir. Bu düşünceye göre bir Çingeneye iş verilemez çünkü işe zamanında gelmeyebilir ya da iş yerinde hırsızlık yapabilir. Aynı şekilde Çingenerlere ev de verilmez çünkü günübürlük yaptığı işlerden düzenli bir gelir elde edemez ve evin kirasını ödeyemez ya da çok gürültü yapar ve etrafını rahatsız eder. Bu örneklerden de anlaşılabilir gibi değerlendirme yapan kişi yani özne, nesneye yani Çingeneye yönelirken kendisi ile kendi değer yargıları arasına “mesafe koyamamakta” ve kendine belirlediği ölçütlere göre değerlendirme yapmaktadır (Çotuksöken 2010: 161). Daha geniş kapsamda öznenin bir öğretmen, sağlık görevlisi hatta bir kamu çalışanı olduğunu ve ezbere değerlendirme yaptığını göz önünde bulundurduğumuzda toplumun hiçbir alanında insan haklarının tanınmasının ve korumasının olanaklı olmadığını da ifade edebiliriz.

1.3.1. Ayrımcılık Kavramı ve Ayrımcılık Türleri

Ayrımcılık kelimesinin İngilizce karşılığı olan ‘discrimination’ kelimesi Latin kökenli

bir kelimedir. Roma'lular tarafından 'discrimen' 'discriminatio' olarak kullanılmış olan söz konusu kelime ayırım, fark, ayırma, ayrılma (distinction, difference, separation) anlamlarında kullanılmıştır (Gudmundur 2008: 47). Ayrımcılık kelimesi Türk Dil Kurumu sözlüğüne göre ise "ayırıcı olma durumu" anlamına gelmektedir (http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.558bda13782bf789408102).

Pettigrew, ayrımcılığın "etnik ya da kültürel bir dış grubun dışlanmasındaki kurumsal süreç" olduğunu belirtmektedir (Pettigrew ve diğerleri 1982: 4). Pettigrew, söz konusu süreçte kişilerin bilgi ve yetenekleri doğrultusunda değil etnik ve kültürel kimlikleri temelinde ayrımcılığa maruz kaldıklarını ifade etmektedir. Allport (1991: 51), hoşlanmadığımız kişilerden ayrı durmamızın ayrımcılık olmadığı, ayrımcılığın kendi grubumuz dışında bir grup üyesini dışlamak (exclusion) üzere bir "adım atmak" sonucunda ortaya çıktığını ifade etmektedir. Allport, "mahalle baskısı" (neighborhood pressure) nın, "kısıtlayıcı sözleşmelerin" ve bazı ülkelerdeki "yasal ayrımlar"ın ayrımcılığı gerçekleştiren araçlar olduğunu belirtmektedir. Ayrımcılık konusunda Allport'un verdiği çarpıcı örneklerden bir tanesi II. Dünya Savaşı sırasında Kızılhaç'ın siyah ve beyaz donörlerden aldıkları kanları ayırmaları mevzusudur (Allport 1991: 55). Frederickson ve Knobel tarafından ayrımcılık "bir takım grupların sosyal, siyasi ve ekonomik fırsatlarını sınırlamaya hizmet eden eylemler" olarak tanımlanmaktadır (Pettigrew ve diğerleri 1982: 31). Söz konusu eylemlerin hukuk ve gelenekler yoluyla kurumsallaşması sonucunda fırsatlara erişimde adaletsizliklerin, eşitsizliklerin ortaya çıktığı belirtilmektedir. Bu tanımlamalardan hareketle ayrımcılık olgusunun herhangi bir dış gruba yönelik ayırıcı, yıkıcı, dışlayıcı niyetlerle eylemde bulunmak olduğunu ifade edebiliriz. Allport'un verdiği örneği düşürsek söz konusu eylemlerin rasyonel temelleri olmadığını da ekleyebiliriz. Ayrımcılık mağduru grupların fırsatlara erişemediğini bu sebeple ayrımcılık sorununun zorunlu olarak eşitlik ve adalet kavramlarıyla ilişkili olduğunu da belirtmemiz gerekmektedir.

Ayrımcı eylemlerin arka planına bakarsak bu konuya ilişkin birbirinden farklı ancak oldukça önemli birden fazla açıklama sıralayabiliriz. İlk olarak, Timuçin (2006: 37), ayrımcılığı "bencilliğin toplumsallaşmış biçimi" olarak tanımlamakta ve ayrımcılığın

“birilerinin bizden aşağı bir durumda olduğu, en azından bizim özelliklerimizden çok daha başka özelliklerle donanmış olduğu inancına” dayandığını belirtmektedir. Geisen (2006: 42)’in de Arendt’ten aktardığı gibi insanlar arasında eşitliğin sağlanması için siyasi alanda kişilerin birbirlerinin eşitliğini kabul etmeleri ve “bir diğerini eşit saymaya karşılıklı olarak söz vermeleri” gerekmektedir. O halde bir insanın ‘insan’lığı –insanlık ailesinin bir üyesi olmaklığı- ancak diğer kişilerin söz konusu eşitliği kabul etmelerine bağlıdır. Aksi halde eşitsizlik insan olmayı zedeleyecek ve ortaya adaletsiz bir durum çıkacaktır. Çotuksöken (2012: 160-161) ise ayrımcılığın ‘özcülük’ten kaynaklandığını belirtmektedir. Özcülüğe göre “kişinin sahip olduğu bir özellik o kişide sabitleştirilmekte” ve bu özellik “değişmez bir öz” olarak kabul edilmektedir. “Sabit bir öz” kabulü “temel bir davranış doğrultusu” olarak içselleştirildiğinde ise ayrımcılık ortaya çıkmaktadır. Sözü geçen örneklerin ortak noktası ayrımcılığın kişinin diğerlerine ilişkin algılanması etrafında şekillenen bir olgu olduğudur. Kişinin diğerleriyle olan ilişkisi ayrımcılık sorununun merkezinde oturmaktadır.

Birleşmiş Milletler (BM) İnsan Hakları Komitesi tarafından ayrımcılık,

Siyasal, ekonomik sosyal, kültürel veya kamusal yaşamın herhangi bir alanında, insan hakları ve temel özgürlüklerin eşit ölçüde tanınmasını, yararlanılmasını ya da herkes tarafından kullanılmasını engelleyici veya zayıflatıcı amaç taşıyan ya da bu sonuçları doğuran ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasi veya farklı görüş, ulusal ve etnik köken, mülkiyet doğum veya farklı bir statüye dayalı her türlü ayırma, dışlama, kısıtlama veya ayrıcalık tanıma

olarak tanımlanmaktadır.⁴ Bu kapsamlı tanımdan da anlaşılacağı gibi ayrımcılık, etnisite, ırk, cinsiyet gibi farklı temellerde ve farklı şekillerde gerçekleşebilmektedir.

Ayrımcılık etrafımızda sürekli gördüğümüz, maruz kaldığımız ya da kişileri maruz bıraktığımız bir durum olabilir. Bununla birlikte kişiler kimi zaman çok açık, kimi zaman da örtük şekilde ayrımcılığa maruz kalabilmektedirler. Hatta bazı durumlarda kişi ayrımcılığa maruz kaldığını ya da birini / birilerini ayrımcılığa maruz bıraktığını

⁴ Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komitesininin 18 Nolu Genel Yorumu: Ayrımcılık yasağı için bkz.: http://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/Books/khuku/ayrimcilik_yasaginin_kapsami/ayrimcilik_yasagi_ins_an_haklari_komitesinin_18_no_lu_genel_y.pdf

fark etmeyebilir. Böyle bir sorun görme bilincine sahip olmak için ayrımcılık türlerinin neler olduğuna bakmamız gerekmektedir. Ayrımcılık türlerinin neler olduğuna dair bilgi Çingenelelere yönelik ayrımcılığın boyutunu ve şeklini tespit etmemize de yardımcı olacaktır. Bu bölümde öncelikle Pincus tarafından aktarılan ayrımcılık sınıflandırmalarına yer verilecektir. Ardından AB'nin 2000/43/EC ve 2000/73EC sayılı yönergelerinde yer alan ayrımcılık türlerine değinilecektir.

İlk olarak Pincus (1996: 186-194), üç farklı ayrımcılık türünden bahsetmektedir. Bunlar, bireysel ayrımcılık, kurumsal ayrımcılık ve yapısal ayrımcılıktır.

1. Bireysel ayrımcılık: “Belli bir grubun (ırk/etnik köken/cinsiyet temelli) üyesi olarak kişinin diğer bir grubun (ırk/etnik köken/cinsiyete temelli) üyesine karşı kasti olarak gösterdiği ayırıcı davranışlar ve / veya olumsuz sonuçlar doğuran davranışlardır”.
2. Kurumsal ayrımcılık: “Toplumda hâkim grup tarafından oluşturulan kurum politikalarını ve bu kurumları kontrol eden, kurumların politikalarını uygulayan kişilerin hakkaniyetsiz davranışlarını tanımlamaktadır”. Hâkim grup tarafından geliştirilen bu politikalar amaçlı olarak azınlıktaki grupları ayırıcı, dışlayıcı özellikler taşımaktadır.
3. Yapısal ayrımcılık: Bu ayrımcılık türü toplumda “hâkim olan kurumların görünüşte tarafsız olan ancak azınlıkta olan grup için farklı ve / veya olumsuz etkileri olan politikalarını ve bu politikaları uygulayan ve denetleyen kişilerin davranışlarını tanımlamak için kullanılmaktadır” (1996: 186-194).

Söz konusu AB belgelerinde ayrımcılık türlerinin “doğrudan ayrımcılık”, “dolaylı ayrımcılık”, “taciz” olduğu ifade edilmektedir. Ancak 2000/73/EC yönergesi söz konusu ayrımcılık türlerinin yanında engelliler için makul uyumlaştırma (reasonable accommodation for disabled persons)'dan da bahsetmektedir.

1. Doğrudan Ayrımcılık: Kişilerin ya da grupların yasalarda açıkça yasaklanan dil, din, etnik köken, engellilik gibi özelliklerine dayalı olarak farklı bir muameleye tabi tutulmasıdır. Örneğin, “Çingeneye çay yok” ifadesini kullanarak kahvehaneye gelen kimi müşterilere çay verilmemesi doğrudan ayrımcılıktır.
2. Dolaylı Ayrımcılık: Herkes için geçerli olan ve tarafsız görünen düzenleme, uygulama veya tedbirlerin bir takım kişiler üzerinde olumsuz etkiye sebep olmasıdır. Bazı iş ilanlarında rastlanan “seyahat engeli olmamak” şartı, eğer söz konusu iş gerçek anlamda sürekli seyahat gerektirmiyorsa kadınlar ve engelliler için dolaylı olarak ayrımcılığa sebep olmaktadır (Gül 2012b: 124).
3. Taciz: İnsanlık onurunun çiğnenmesini amaçlayan ya da insanlık onurunun çiğnenmesine yol açan yıldırıcı, alçaltıcı, aşağılayıcı tavırlardır. Kimi etnik gruplara mensup kişilerin buldukları ortamlarda, söz konusu mensubiyetlerinin bazı aşağılayıcı lakaplarla birlikte anılması taciz olarak nitelendirilebilir.
4. Makul Uyumlaştırma: Dezavantaja sahip grup üyesinin bu dezavantajdan kaynaklanan gereksinimlerinin karşılanması amacıyla geliştirilen düzenlemelerdir. Örneğin, tekerlekli sandalye ile toplu taşıma aracını ancak belirli saatlerde kullanabilen engelli kişinin işe başlama ve işten çıkış saatlerinin söz konusu araç saatlerine göre ayarlanması makul uyumlaştırmadır (Gül: 2012b: 126).

Netice itibariyle Çingenerin bireysel ve yapısal ayrımcılığa maruz kaldıklarını ifade edebiliriz. Bu ayrımcılığın ise kimi zaman doğrudan kimi zaman dolaylı bir şekilde gerçekleştiğini de ekleyebiliriz. Bu tespitleri yapmamızı sağlayan olaylardan ve Çingenerlere yönelik ayrımcılığa ilişkin detaylı bilgilerden çalışmanın ilerleyen bölümlerinde bahsedilecektir.

1.3.2 Ayrımcılık Sorununun Nedenlerini Anlamaya Yardımcı Teorik Yaklaşımlar

Ayrımcılık sorunu temelde kişideki ‘ben’ ve ‘öteki’ algısından kaynaklanmaktadır. Kişideki ‘öteki’ algısı insanlık tarihi kadar eski bir algıdır. Çünkü ellerini ve uzuvlarını

fark eden bebek geliştirdiği ‘ben’ kavramının hemen akabinde ‘ben olmayan’ bir ‘öteki’ni algılamaktadır (Uluç 2009: 33). Bu haliyle özne ‘ben’ kavramını geliştirirken zorunlu olarak ‘öteki’ni de tanımlamaktadır. Günümüzde ise ‘öteki’ kendimizi tanımlarken kullandığımız bir ölçüt olmaktan ziyade bizim dışımızdakileri tanımlamak için kullanılan ayırıcı, dışlayıcı bir kavram haline gelmiştir. Hatta ‘öteki’ ile özdeşleşen kimlikler -bunlar günümüzde etnik, dini, ulusal v.b. kimliklerdir- Amin Maalouf’un da ifade ettiği gibi ölümcül kimlikler haline gelmiştir. İnsanlar kimlikleri nedeniyle ayrımcılığa maruz kalmakta ve hatta ölmekte, öldürmektedirler (Maalouf 2009: 15). Bu durum aynı zamanda kimlik kavramını da bir sorunsala dönüştürmektedir.

Kılıçbay (2003: 155), kimlik kavramının iki temel özelliğinden bahsetmektedir. İlk özellik kavramın adından kaynaklanan mecburi bir aidiyet işaret etmesidir. Kavram köken itibarıyla bir “özdeşliği” ve “aynılığı” anlatmaktadır. Bu bağlamda kavram zorunlu bir mensubiyet, aidiyet ve aynılaştırma anlamına gelmektedir. İkinci özellik ise ilkinde bahsedilenin aksine kimliğin “öyle olmayana, öyle tasarlanmayana” yani ötekine göre yerinin belirlenmesi zorunluluğudur. Öyle olmayana, öyle tasarlanmayana göre yapılan konumlandırma “negatif bir inşadır” ve daima kurgulanmaya mahkûmdur (Kılıçbay 2003: 155-156).

Bu anlamda kimlik, kişinin kendisi ve ‘öteki’si arasındaki ilişki çerçevesinde oluşmaktadır. Tok (2003: 127), “kimliğimizi yaşadığımız koşullardan bağımsız bir biçimde oluşturup” geliştirmedığımızı; bunu “sosyal bir çevrede” yaptığımızı ifade etmektedir. Bu sosyal çevrede “sosyal ve ahlaki açıdan neyin değerli, kabul edilebilir ve tercih edilebilir olduğu neyin olmadığı, bizden neyin beklendiği neyin beklenmediği” öğretilmekte ve kişilerden bu öğretilenleri pratiğe yansıtılmaları beklenmektedir. Kişiler hep bu kendilerine öğretilen değer sistemleri ve anlamlar etrafında değerlendirme yapmaktadır ve sosyal çevrede öğrenilenler kişiler için değerlendirme ölçütü olmaktadır (Tok 2003: 128). Böylece kişi “doğduğu cemaat bağlamında kimliğini” biçimlendirmektedir (Tok 2003: 128).

Kimlikler ayrıca, inşa edildikleri sürecin dinamiklerine bağlı olup tarihsel ve toplumsal değişkenlerden de etkilenmektedirler. Böylece her dönemin ve her toplumun kendine

has kimlikleri ve ötekileri bulunmaktadır (Uluç 2009: 36). Bu haliyle kimlik inşa süreci süreklilik içeren dinamik bir süreçtir. Bu dinamik sürecin çalışmanın kapsamı bakımından dikkate alınan kısmı bireyin gözünde ötekileştirilen kişinin ya da ötekileştirilen grubun bir noktadan sonra artık kendisiyle eşit haklara ve eşit statüye sahip olarak görülmemesidir. Bu yaklaşım sonucunda gelişen sorunları ortadan kaldırmak için “çatışma yaratmayan, reddedici olmayan, üstünlük iddiası taşımayan ve farklılığın dışlanmaksızın kabullenimine dayanan öteki anlayışının” toplumda kendine yer bulabilmesi gerekmektedir (Uluç 2009: 33).

Örneğin, buldukları her toplumda ‘öteki’ olan Çingeneri tanımlamak için kullanılan birçok tabir bulunmaktadır. ‘Avrupa’nın üvey evlatları’ , ‘yetmiş iki buçuk milletin buçuğu’, ‘görünmez ötekiler’ Çingenerler... Bu kavramlar bile Çingenerlere yönelik bakışın kısa bir özetidir aslında. Çingenerler, buldukları her yerde ayrımcılığa maruz kalmakta ve birçok temel hakka erişememektedir. Bu konuda Kolukırık (2007: 44), Çingene kültürünü ve kimliğini analiz etmek için en temel parametrelerin hâkim ve madun kavramları olduğunu söylemekte ve bu durumun Çingenerlerin Hindistan’dan ayrılıp ilişki içine girdikleri her toplum ve çağ için geçerli bir karakteristik olduğunu belirtmektedir.

Daha önce de ifade edildiği gibi kimlik, bir inşa ürünüdür ve Bilgin (2007: 35)’in de belirttiği gibi kişiler veya gruplararası ilişkilerde inşa ve hatta icat edilmektedir. Bu bağlamda ayrımcılığı Çingenerler özelinde ele alırken sorunun kişisel, kişilerarası ve gruplararası ilişkiler etrafında ele almak için bir takım kuramlardan söz etmek çalışmanın içeriğine de rehberlik edecektir. Bu itibarla sonraki başlıklar altında değinilecek kuramlar ayrımcılık sorununu birey boyutunda ve toplumsal boyutta anlamamıza yardımcı olacaktır. Ayrıca, elbette ki ayrımcılığı açıklamaya çalışan kuramlar burada yer verilenlerle kısıtlı değildir. Tezin içeriği açısından bu bölümde ayrımcılık sorununu farklı boyutlarıyla kavramak için Sosyal Kimlik Kuramı, Sosyal Baskınlık Kuramı, Otoriter Kişilik Kuramı ve Önyargılı Kişilik Kuramından bahsedilecektir.

1.3.2.1. Sosyal Kimlik Kuramı

Henri Tajfel ve John Turner tarafından geliştirilen kuram grup içi ve gruplararası ilişkiler çerçevesinde ‘biz’ (kendi) ve ‘onlar’ (diğerleri) ayırımına odaklanmaktadır. Bu kurama göre belli bir grup üyeliğine değer atfeden bireyin bu davranışının altında “olumlu bir öz değerlendirme ve benlik saygısını yüceltme gereksinimi” bulunmaktadır (Madran 2012: 74). Bu gereksinim bireyin kendi mensup olduğu grubu kayırarak ve diğer grupları da ötekileştirerek algılamasına neden olmaktadır (Madran 2012: 74).

Stets ve Burke (2000: 225), “kişinin herhangi bir gruba olan aidiyetinin bilgisinin” o kişinin sosyal kimliğini oluşturduğunu ve “aynı sosyal kimliğe sahip olan” ya da “kendilerini aynı sosyal sınıfın üyeleri olarak gören” kişilerin de sosyal grubu oluşturduğunu ifade etmektedirler. Kendilerini sosyal gruplara göre sınıflandıran bireyler, bu sınıflandırma sonucunda kendilerini ait oldukları gruba özdeşleştirmekte ve sosyal kimliklerini inşa etmektedirler.

Kuram, kişinin ait olduğu grubun konumunu diğer gruplarla kendi benlik değerine katkıda bulunacak şekilde gerçekleştirdiği karşılaştırma sonucunda belirlediğini ve bu karşılaştırmanın da bir takım davranış veya niteliklere yüklenen anlamlarla ilişkili olduğunu savunmaktadır. Örneğin güçlülük, ten rengi, kişisel bir takım beceriler gibi (Arkonaç 1998: 341).

Kişiler sosyal karşılaştırmayı gerçekleştirirken “olumlu bir sosyal kimlik edinmek” ve “benlik saygılarını yükseltmek” için kendi gruplarını kayırarak algılama ve diğer grupları küçümseme eğilimi göstermektedirler (Demirtaş 2003: 134). Bunun yanında farklılıkları abartmaya eğilimli olan kişi, sınıflar arası ve sınıf içi farklılıkları küçümseyerek iç grubu kendi içinde, dış grubu da kendi içinde tekipleştirmektedir. Bu eylem iç grup ve dış grup arasındaki farkın büyümesiyle ve mesafenin açılmasıyla sonuçlanmaktadır (Paker 2012: 47). Böylece iç gruba artan özdeşim, gruba karşı pozitif önyargıyı da geliştirirken diğer taraftan dış gruba karşı geliştirilen negatif önyargıyı ve ayrımcılığı da arttırmaktadır.

Bu bilgiler doğrultusunda kuram temelde kimliğin iki yönü üzerinde durmaktadır: Kişisel kimlik ve sosyal kimlik. Kişi eylemde bulunurken kimi zaman kişisel kimliğiyle kimi zaman da sosyal kimliğiyle hareket etmektedir. Sosyal kimlik, kişisel kimlik ile grup arasındaki ilişkiden kaynaklanan farklı bir kimlik olarak karşımıza çıkmaktadır. Kişi kimi zaman ait olduğunu düşündüğü grubun özellikleri ile kendi kişisel özellikleri arasında kalarak bir tercih yapmak durumunda kalabilir. Kişinin grup kimliğini tercih ettiği durumlarda iç grup özellikleri sanki kişinin kendine has bir takım özellikleri haline gelmektedir. Bu noktada kişi, kendini ve diğerlerini “birey olarak değil de bir toplumsal grubun üyesi olarak” algılamaya başlamaktadır (Madran 2012: 79). Bu süreçte kişi karşısındaki kişinin ‘insan’ kimliğini görememekte onu sadece cinsiyetine, etnik kökenine veya dinine göre adlandırmaktadır. Örneğin, ‘erkekler’, ‘kadınlar’, ‘Müslümanlar’, ‘Kürtler’, ‘Türkler’, ‘Ermeniler’ gibi. ‘Sosyal sınıflandırma’ ismi verilen bu süreç kalıpyargıların da temellerinin atıldığı süreçtir (Madran 2012: 79).

Özet olarak bu teori, kişilerin sosyal kimliklerine uygun olarak da eylemde bulunabildiklerini ifade etmektedir. Sosyal grubun değer yargıları da kişinin sosyal gruba olan ilişkisi süresince kişiye aktarılmaktadır. Aktarılan değer yargılarının insan hakları normlarıyla çeliştiği durumlarda, ayrımcılığın bir sonuç olarak ortaya çıkabileceği teorinin teze yaptığı önemli bir katkıdır. Ayrıca sosyal kimliğin önplana geçtiği durumlarda kişinin en önemli kimliği olan ‘insan’ kimliği ikinci plana atılır ki bu durum insan haklarını korumamızın önündeki en önemli engeldir.

1.3.2.2. Sosyal Baskınlık Kuramı

Sosyal Baskınlık Kuramına göre toplumda bazı grupların üstte, bazılarının ise aşağıda konumlanmış olmaları toplumsal bir hiyerarşiye neden olmaktadır. Bu hiyerarşi ise ayrımcılığa yol açmaktadır. Jim Sidanius ve Felicia Pratto tarafından geliştirilen kurama göre, gruplar arası çatışmaların ve baskılarının çoğu, grup temelli sosyal hiyerarşi oluşturma eğiliminden kaynaklanmaktadır. Sosyal baskınlık yönelimi olarak adlandırılan bu eğilim, bireyin kendi grubunu diğer tüm gruplardan daha üstün olarak algılama isteğinden kaynaklanmaktadır. Baskınlık yönelimi yüksek olan bireyler, otorite konumlarında hizmet vererek hiyerarşiyi desteklemektedirler. Kurama göre sosyal

baskınlık yönelimine sahip kişiler etnik önyargılara diğer kişilere kıyasla daha çok sahip olan kişiler olarak karşımıza çıkmaktadır (Taylor, Peplau ve Sears 2012: 188).

Sidanius, Pratto ve Shana Levin, yukarıda bahsedilen hiyerarşik ilişkileri üç sistem altında incelemiştir:

1. “Yaş sistemi: yetişkinlerin çocuklar üzerindeki orantısız sosyal güce sahip olması”.
2. “Cinsiyet sistemi: erkeklerin kadınlarla kıyaslandığında orantısız sosyal, siyasi ve askeri güce sahip olması”.
3. “Keyfi olarak yaratılmış sistem”: keyfi ölçütlere göre oluşturulmuş sistem. Bu sistem değişken değerlere dayanan bir sistemdir. Bu sisteme konu olan gruplar; klanlar, etnik gruplar, ırk temelli gruplar ve sosyal sınıflardır (Pratto, Sidanius ve Levin 2006: 273).

Yukarıda belirtilen başlıklar halinde oluşturulan bu üç sistemin “hiyerarşik özellikleri farklı toplumlara göre değişiklikler göstermektedir” ve aynı zamanda belirli bir toplumda zaman içinde değişikliklere uğramaktadır. Örneğin, cinsiyet eşitsizliği farklı toplumlarda farklı seviyelerdedir (Pratto, Sidanius ve Levin 2006: 273).

Sosyal Baskınlık Kuramına göre, grup temelli sosyal hiyerarşi, kurumsal ve bireysel ayrımcılık ile grup süreçlerinin etkisiyle oluşmaktadır. Bu etkileşim sonucunda ortaya çıkan ayrımcılık, meşrulaştırıcı söylem ve sosyal bir takım ideolojilerle baskın grupların alt gruplar üzerindeki etkisini kolaylaştırmaktadır. Meşrulaştırıcı söylem baskın gruplar lehine var olan hiyerarşinin değişmesinin niçin mümkün olmadığını açıklamakta, grup temelli baskı ve eşitsizlik için ahlaki ve entelektüel bir takım temellendirmeler üretmektedir. Bu şekilde eşitsizliğin adil, meşru, doğal ve ahlaki olduğunu iddia edilmektedir (Göregenli 2012: 70).⁵

⁵ Örneğin heteroseksizm, erkeğe ve kadına belli bir hiyerarşi içinde bir takım roller biçer ve eşcinselliğin hastalık, sapkınlık olduğunu ileri sürer. Bu şekilde ortaya konan meşrulaştırıcı ideoloji başlı başına bir ayrımcılık sebebidir.

Bu konuda Göregenli, “Ayrımcılığın Meşrulaştırılması” adlı makalesinde baskın grupların alt konumdaki gruplar hakkında kalıpyargılar⁶ ürettiklerini ve böylece kişilerin bireysel niteliklerini yok sayarak damgalama yoluyla belirlemiş oldukları düzeni devam ettirmeye çalıştıklarını belirterek bunu yaparken de “meşrulaştırıcı bir ideoloji” ortaya koyduklarını ifade etmektedir. “Araplar pistir”, “Çingeneler hırsızdır”, “Yahudiler sinsidir” gibi kalıpyargılar ile kimi gruplar damgalanarak o gruplar sanki homojen bir toplulukmuş algısı yaratılmakta ve bu durum da kişileri harekete geçirerek ayrımcılığa sebep olmaktadır. Kalıpyargılar toplumsal düzene de müdahale ederek kişilerin ne iş yapabileceğini de belirlemektedir. Öyle ki, bir Çingenenin sokakta çiçek satması veya müzisyenlik yapması nasıl doğal karşılanırsa, yine aynı Çingenenin devlet memuriyetinde çalışması da o kadar yadırganmaktadır.⁷ Bir eşcinsel, şarkıcı veya modacı olabilir ancak siyasete atılmaya kalktığında toplumdaki kalıpyargılara uygun olmadığı için dirençle karşılaşmaktadır. Çünkü davranış, meşrulaştırılmış ideolojiye aykırıdır (Göregenli 2012: 62-70).

Çayır (2012: 13), söz konusu ideoloji etrafında damgalamaya maruz kalan grupların bazılarının “damganın görünür olmadığı durumlarda” kendilerini gizleme yoluna gittiklerini, diğer taraftan ise damganın görünür olduğu hallerde ise bu “damgaya sahip çıkıp” bunu sembolleştirme ve damgaya “statü kazandırma” yolunun seçildiğini belirtmektedir. Örneğin bazı Alevilerin bu damgalama sürecini yaşamamak için kimliklerini sakladıkları ifade edilmektedir.⁸

Sonuç olarak bu teori, bu teze toplumda bazı gruplar arasında üst ve ast ilişkisi etrafında şekillenen hiyerarşik bir sistemin oluşabileceğini ifade etmesi bakımından önemli bir katkı sağlamaktadır. Çünkü bu teoriye göre, bir takım ayrımcı davranışlar bireylerin

⁶ Kalıp yargı (*stereotype*) terimi öncelikli olarak 1798 yılında kullanılmıştır. Fransız matbaacı Didot “kopyalar yaratmaya yarayan” bir işlemi anlatmak amacıyla söz konusu terimi kullanmıştır. Gazeteci Walter Lippman ise 1922 yılında aynı kelimeyi “kafanın içindeki resimler” veya “gerçeğin zihinsel kopyaları” olarak kullanmıştır. Sonra terim, “bir grubun üyeleri hakkında genellemeler” olarak kullanılmaya başlamıştır (Plous 2003: 3).

⁷ Bu konuyla ilgili bkz.:

Aksu 2009.

⁸ Bu konuda bkz.:

Aleviler de Eşcinseller de kimliklerini saklamak zorunda kalıyor.

<<http://www.kaosgl.com/sayfa.php?id=2146>> (12.06.2013).

Sabahat Akkiraz’dan Alevi raporu.

<http://haber.sol.org.tr/devlet-ve-siyaset/sabahat-akkirazdan-alevi-raporu-haberi-64266>

hiyerarşi içindeki konumlarının sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Kendi grubunun diğer gruplardan daha üstün olduğunu düşünen kişiler diğer grupları dışlama, ayırma gibi eğilimler göstermektedirler. Teori, Çingeneleri “aşağı” olarak konumlandırmanın ve onlara yönelik ayrımcı muamelelerin sebeplerini değerlendirebilmemiz için önemli bir alt yapı sunmaktadır.

1.3.2.3. Önyargılı Kişilik Kuramı ve Otoriter Kişilik Kuramı

Önyargılı Kişilik Kuramı, Gordon Allport tarafından geliştirilmiş bir kuramdır. Allport, anlam bakımından önyargı kavramının ilk olarak “önceki karar ve tecrübelerle dayalı yargı” anlamında kullanıldığını, sonra kavramın İngilizcede “olguların gerekli değerlendirilmesi yapılmadan oluşturulan yargı” anlamında kullanıldığını belirtmektedir. Daha sonra terim “ön ya da desteklenmemiş yargıya eşlik eden hoş giden ya da gitmeyene ilişkin mevcut duygusal nitelik” anlamında kullanılmaya başlamıştır (Allport 1991: 6). Allport (1991: 6) önyargının sadece belirli bir konudaki tutumla sınırlı olmadığını ve belirli bir gruba yönelmesinin olası olmadığını da ifade etmektedir. Bu bağlamda Göregenli (2012: 22), önyargının “dünyaya ilişkin bütünlüklü bir düşünme alışkanlığı” olduğunu belirtmektedir.⁹ Allport (1991: 7), önyargıyı genel bir ifadeyle, “bir gruba dâhil bir kişiye yönelik, yalnızca kişinin o gruba ait olmasından kaynaklanan, yön değiştirmiş ya da düşmanca tavır” olarak tanımlamaktadır. Bu tanımlamadan yola çıkarak Allport, önyargılı eylemleri beş kategoriye ayırmaktadır:

1. Yabancı karşıtlığı: Yabancılar hakkında önyargıları olan kişiler, bu düşüncelerini yakın oldukları kişilerle paylaşırlar. Yabancılarla yönelik husumet içerikli, düşmanca düşüncelerinden rahatça bahsedebilirler.

⁹ Jean-Paul Sartre'nin Yahudi düşmanlığını tanımladığı bir cümlesi bu anlatılanları destekler niteliktedir: “Yahudi düşmanı korkan insandır. Elbette korkusu Yahudilerden değildir; kendisinden, vicdanından, özgürlüğünden, içgüdülerinden, sorumluluklarından, yalnızlıktan, değişimden, toplumdaki, dünyadan; Yahudiler dışında her şeyden... Yahudi burada yalnızca bir gerekçe: Başka yerde zencileri, daha başka yerlerde de sarıları kullanacaklar. Onun varlığından yararlanan Yahudi düşmanı, kendi sıkıntılarını, daha kabukları çatlatmadan boğmuş oluyor, bunu yaparken dünyada kendi yerini elde ettiğine, hep bunu beklediğine ve gelenekler gereği bu yeri işgal etme hakkını elinde tuttuğuna inanıyor kendini. Tek sözcükle, Yahudi düşmanlığı insanlık durumu karşısında duyulan korkudur.” Schnapper 2005: 132.

2. Çekinmek, uzak durmak: Önyargının daha güçlü olduğu durumlarda kişi hoşlanmadığı gruplardan uzak durur. Bu durumlarda önyargılı kişilerin hedef gruplar üzerinde doğrudan bir zararı olmaz.
3. Ayrımcılık: Burada önyargılı kişi aktif bir şekilde zarar verici ayrımlar yapar, bir takım dışlayıcı davranışlarda bulunur.
4. Fiziksel saldırı: Yüksek derecede önyargılar şiddet içerikli eylemlere sebep olur.
5. İmha: Önyargının en uç noktasıdır. Katliamlar ve soykırım buna örnek olarak verilebilir (Allport 2000: 25-26).

Theodor Adorno tarafından geliştirilen Otoriter Kişilik Kuramı ise önyargıyı bir kişilik bozukluğu olarak ele almaktadır. Bu kurama göre ‘otoriter kişi’, otoriteye aşırı itaat eden kişi olarak tanımlanmaktadır. Bu tip kişilerde geleneksel davranış kurallarına aşırı uyma eğilimi, sapkınlara ve azınlık üyelerinde karşı da aşırı düşmanlık ve cezacı bir tutum bulunmaktadır (Taylor, Peplau ve Sears 2012: 187).

Söz konusu kuram oluşturulurken ilk olarak Yahudi düşmanı kişiler tetkik edilmiş ve araştırmacılar kalıplaşmış düşünce tarzının saldırganlık için temel bir neden olduğunu belirlemişlerdir (Göregenli 2012: 26). Bu kurama göre, önyargı “sadece belirli bir grupla kurulan ilişkiden değil genel bir zihinsel yapıdan” kaynaklanmaktadır (Göregenli 2012: 26). Ayrıca, otoriter kişilerin önyargılarını sadece belli bir gruba değil, kendileri dışındaki tüm gruplara yönelttikleri de bu kuramın sunduğu önemli bir diğer bilgidir.

Kuramın temel hipotezi “bireylerin politik, ekonomik ve toplumsal inançlarının bir zihniyet ya da tiple bağlanmışçasına geniş ve kaynaşmış bir model oluşturduğu ve bu modelin de bireylerin kişiliğinde derinde yatan eğilimlerin ifadesi olduğudur” (Adorno 2011: 10). Bu bağlamda bireyin bilinçaltı süreçleri “onun çevreye zarar verme motivasyonunun” bir kaynağıdır ve bu süreç “dış grupların günah keçisi olarak algılanmasıyla” sonuçlanmaktadır (Göregenli 2012: 26).

Bu kurama göre ilk çocukluk yıllarında, özellikle de babanın çok otoriter olduğu ev ortamlarında çocuğun karşıt fikirleri dile getirmesine izin verilmemesi, sevilmemesi veya küçümsenmesi kendisini değersiz hissetmesine neden olabilmektedir. Kişi bu şekilde yaşayamayacağı için değersizlik duygusunu bastırmakta ve kendine duyduğu nefret, düşmanlık ve hor görme duygularını *yansıtma mekanizmasıyla* başkalarına yönlendirmektedir. Söz edilen başkaları ise toplumda hor görülen ve saldırganın meşru sayıldığı gruplardan başkası değildir. Bu şekilde kişi *zedelenmiş benliğini* tamir etmektedir (Kırel, Kayaoğlu ve Gökdağ 2004: 191-192)

Bir takım farklılıklarla bu kuramın devamı niteliğinde olan diğere bir çalışma 1988 yılında Rober Altemeyer tarafından yapılmıştır. Sağ Kanat Otoriterliği olarak adlandırılan bu çalışmaya göre, sağ kanat otoriter kişilerin üç temel özelliğı bulunmaktadır. Bu özellikler otoriteye boyun eğme, saldırganlık ve gelenekselcilik olarak ortaya konulmuştur. Bu kurama göre bazı kişiler buldukları toplumdaki otoriteye yüksek derecede boyun eğmekte, otorite tarafından belirlenen kişilere yönelik genel bir saldırganlık sergilemekte ve toplum ile otorite tarafından belirlenen kurallara yüksek derecede bağlılık göstermektedir (Altemeyer 1994: 133). Bu kişilerde ırksal ve etnik gruplara, eşcinsellere, HIV pozitiflere yönelik önyargılara çokça rastlandığı ifade edilmektedir. Otoriter Kişilik kuramından farklı olarak bu yaklaşım, bu tür yetkeciliğın en çok siyasal muhafazakârlar arasında görüldüğünü ve bunun kişilik özelliğinden ziyade toplumsal öğrenmeden kaynaklandığını belirtmektedir (Taylor, Peplau ve Sears 2012: 187).

Özetle, Önyargılı Kişilik Kuramı, Otoriter Kişilik Kuramı ve Sağ Kanat Otoriterliği Kuramı ayrımcılığın bir kişilik özelliğı, kişilik bozukluğu ya da bir düşünme alışkanlığı olarak da değerlendirilebileceğini ifade etmektedirler. Bu haliyle ayrımcılık, grup süreçlerinin etkisiyle oluşan sosyolojik bir sorun olmanın yanında psikolojik bir sorun olarak da karşımıza çıkmaktadır. Bir takım kişilerin kendileri dışında herkese karşı önyargılı olabileceğı ve bu önyargıların da yabancı düşmanlığından imhaya kadar farklı eylemlerde kendini gösterebileceğinden bahsedilmesi de ayrımcılığın sebeplerini ve sonuçlarını anlamamız açısından oldukça önemlidir.

1.3.3. Etnik Ayrımcılık

Önceki bölümde ayrımcılığın, kişilerin doğal ve rastlantısal özelliklerinden dolayı farklı bir muameleye tabi tutulmaları olduğunu ifade etmiştik. Aynı zamanda farklı muameleye maruz kalan kişinin temel haklarına erişemediğini ve insansal olanaklarını da gerçekleştiremediğini belirtmiştik. Bu çerçevede etnik ayrımcılığı ise kişilerin etnik kimlikleri nedeniyle farklı bir muameleye tabi tutulmaları olarak tanımlayabiliriz.

Bu bölümde etnik ayrımcılık konusuna yer verilmesinin sebebi, Çingelere yönelik ayrımcılığın etnik temelli bir ayrımcılık olmasıdır. Bu sebeple öncelikle etnisite kavramından söz edilecek ve ardından etnik ayrımcılığın yaygınlaşması üzerinde durulacaktır. Tezin kapsamı bakımından, etnisite kavramının çok geniş ve farklı tanımlamalarına değinilmeyecektir. Bu çerçevede etnisite kavramı sadece ayrımcılıkla ilişkisi bağlamında ele alınacaktır.¹⁰

1.3.3.1. Etnisite Kavramı

Etnik kelimesi Latinceye Antik Yunanca *ethnikos* kelimesinden geçmiştir. *Ethnikos* kelimesi *ethnos* kelimesinin sıfat halidir. *Ethnos* ise ulus ya da ırk kelimesine karşılık gelmektedir. İngilizcede ilk kullanılan haliyle etnik (*ethnic*) kelimesi “Hıristiyan veya Yahudi olmayan, pagan, dinsiz” anlamında kullanılmaktadır. Örneğin, Thomas Hobbes, *Leviathan*’da Hıristiyanlığa dönenlere kendi etnik kurallarına uymalarını tavsiye etmektedir (Aktaran Petersen, Novak ve Gleason 1982: 1-7).

John Hutchinson ve Antony Smith, *ethnos* teriminin Antik Yunan dilindeki farklı kullanımlarını şöyle sıralamışlardır: Homeros Likyalı bir kavimden bahsederken “ethnos Lukion”, bir arı veya kuş sürüsünden (*a swarm of bees or birds*) bahsederken “ethnos melisson” veya “ornion”, Aeschylus, Perslilerden bahsederken sadece *ethnos* terimini kullanmakta; Herodotos Med halkını (*Median people*) anlatmak için “Medikon

¹⁰ Etnisite kavramına ilişkin daha geniş bilgi için bkz.:
Smith 2002.
Yinger 1994.
Somersan 2004.

ethnos” demektir. Yunanlılar kendilerinden söz ederken “genos hellenon” terimini tercih ederken kendileri dışındaki -Yunanlı olmayanları- tanımlamak için *ethnea* kelimesini kullanmaktadırlar. Hutchinson ve Smith (1996: 4-5) bahsi geçen kullanımları göz önünde bulundurduğumuzda *ethnos* kelimesinin ortak bir takım özellikler taşıyan ve ahenk içinde hareket eden insan veya hayvanları nitelemek için kullanılan bir kelime olduğunu ifade etmektedirler.

Petersen, Novak ve Gleason (1982: 2), İngilizce’deki etnik (*ethnic*) kelimesinin sıfat olduğunu Yunanca *ethnos* kelimesinden İngilizce’ye bir isim uyarlanmamış olduğunu belirtmektedirler. Böyle bir ismin eksikliğinin yazarların bu anlama gelecek birçok kelimeyi kullanmalarına sebep olduğu ancak *ethnos* kelimesinin isim hali olarak en yaygın kullanılan kavramın etnik grup kavramı olduğu ifade edilmektedir (Petersen, Novak ve Gleason 1982: 2). Etnik grup, “antropolojik köken, toprak kökeni, kullanılan dil, siyasal ve tarihsel ortak karakterler, din gibi öğelerin yarattığı bir araya gelmeleri kendi başına bir dizge (sistem), kültürel bir yapı (bir kültür) oluşturan, birbirine görünmez bağlarla bağlanan bir insan topluluğu” olarak tanımlanabilir (Tacar 1996: 26). Smith (2007: 42), etnik bir grubun altı temel özelliğini şöyle sıralamaktadır: “Kollektif özel bir ad, ortak bir soy miti, paylaşılan tarihi anılar, ortak kültürü farklı kılan bir ya da daha fazla unsur, özel bir yurtla bağ, nüfusun önemli kesimleri arasında dayanışma duygusu”. Smith ayrıca bu sıralamadaki unsurların öznel oluşuna dikkat çekerek, en önemli niteliğin ataya dair olgusal bir veri yerine ortak ataya dair mitler olduğunu belirtmektedir. Aynı şekilde hayali bir soy ile farazi bir atanın etnik aidiyet için elzem unsurlar olduğunu ifade eden Smith (2007: 43), böyle bir soy miti olmadan etnik toplulukların hayatta kalmasının son derece zor olduğunu da eklemektedir.

Kavram yirminci yüzyılın ortalarından itibaren ise siyasi konjonktür gereği, “Avrupa ülkelerine göç eden Batılı olmayan göçmen gruplarını” tanımlamak için kullanılır hale gelmiştir (Sağır ve Akıllı 2004: 5). Wallerstein ise bu terimin daha önceleri yaygın olarak kullanılan azınlık teriminin yerini aldığını ifade etmektedir (Balibar ve Wallerstein 2007: 96). Bugün ise etnik grup kavramı, azınlıkları ve ‘alt’ grupları tanımlamak için kullanılmaktadır. Çoğunluk olan gruplar kendilerini etnik grup olarak tanımlamamaktadır. Bu durum, çoğunluk grubun ya da toplumda hâkim olan grubun

diğerlerine kıyasla daha az etnik olduğu anlamına gelmemektedir. Yuval-Davis (2010: 92) hâkim konumdaki etnisitenin kendi toplumsal ve kültürel kurgularını doğallaştırabildiği için bu grubun etnikliğinin adeta görünmez hale geldiğini ifade etmektedir. Örneğin, İngiltere’de etnik azınlık kavramı öncelikle “beyaz olmayan göçmenleri” tanımlamak için kullanılmaktadır. Aynı kavram “Avustralya’daki Aborjinleri”, “İskandinav ülkelerindeki yerli halkı”, “Çingeneleri” ve Kuzey Amerika’daki yerli halkı tanımlamak için kullanılmaktadır (Guibernau ve Rex 2010: 3-4). Bu itibarla kavramın, toplumun çoğunluğunun azınlıkta olanlara yönelik ayırıcı bir söylemle şekillendiğini ifade edebiliriz.

Etnisite kavramının tezle ilgili yanını ele aldıktan ve etnik ayrımcılık kavramına kısa bir giriş yaptıktan sonra önümüzdeki bölümde etnik ayrımcılık konusu, yine tezin kapsamı dâhilinde, toplumsal süreçler çerçevesinde ele alınacaktır. Burada amaçlanan, toplumsal süreçlerin ayrımcılığa olan etkisinin belirlenmesi ve özellikle de etnik ayrımcılığın bu süreçler çerçevesinde nasıl üretildiğinin anlaşılmasıdır. Bu bölümdeki temel düşünce ulus-devletleşme sürecinin ve “farklı kültürlere saygı” söyleminin etnik kimlikleri fazlaca ön plana çıkardığı ve bu durumun insan haklarının korunmasının önünde bir engel teşkil ettiği yönündedir.

1.3.3.2. Etnik Ayrımcılığın Yaygınlaşması¹¹

“Ölümcül Kimlikler” isimli kitabında Maalouf (2009: 17), yaşamını Saraybosna’da sürdüren bir kişiden söz etmektedir. Maalouf, 1980 senesinde söz konusu kişiye kim olduğu sorulduğunda bu kişinin öncelikle kendisini “Yugoslav” olarak tanıtacağını, sonrasında ise yaşadığı yerin “Bosna-Hersek Özerk Cumhuriyeti” olduğunu belirteceğini ardından ise “Müslüman geleneği olan bir aileden geldiğini” ekleyeceğini ifade etmektedir. 1990’larda ise “şeriat kurallarına uygun bir sakal” bırakmış olabilecek bu kişinin kendisini öncelikle “Müslüman” olarak tanıtacağını söyleyen Maalouf, söz konusu kişinin ardından “Boşnak” olduğunu ekleyeceğini ifade etmektedir. Söz konusu kişiye 2000’li yıllarda kimliğiyle ilgili sorular sorulduğunda ise öncelikle kendisini

¹¹ Bu bölümde yer alan görüşlerin bir kısmı, “Ayrımcılığın İnsan Hakları Boyutu ve Pozitif Ayrımcılık”, İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, Cilt 3, Sayı 4, 2014, s. 890-908’den aktarılmıştır.

“Boşnak” olarak tanıtacağı sonra ise “Müslüman” olduğunu ekleyeceği belirtilmektedir. Aynı kişinin, “düzenli olarak camiye gittiğini” ve “ülkesinin Avrupa’nın bir parçası olduğunu” söyleyeceğini de ifade eden Maalouf (2009: 17) ancak bundan yirmi sene sonra bu kişinin kendisini belki Avrupalı belki de Balkanlı olarak tanımlayabileceğini ileri sürmektedir.

Maalouf’un örneğinden de anlaşılacağı gibi kişiler kimi zaman ulusal kimi zaman etnik kimi zamansa dini kimliklerini ön plana çıkarmaktadırlar. Hatta kimi kişiler, bir dönem kendilerini tanımlamak için ilk sırada söyledikleri kimliklerinden sonraki dönemlerde hoşlanmamaktadırlar. Tacar (1996: 31), her kişinin, soğanın zarları gibi üst üste sayısız ve farklı kimlikleri olduğunu belirtirken, Tepe (2004: 90) ise hangi kimliğimizi öne çıkaracağımızın, hangisini ikinci sıraya alacağımızın oldukça farklı etkenlere bağlı olduğunu ifade etmektedir.

Günümüzde en çok ön plana çıkan kimliklerden biri etnik kimliktir. Etnik kimliklerin kişilerin kendilerini tanımlarken dikkate aldıkları bir nitelik olarak üst sıralara, hatta en üst sıraya yerleşmesinde ve etnik kimliklerin ayrımcılığa konu olmasında iki önemli neden etkili olmuştur. İlk neden, ulus-devletlerin farklı kültürler ve kimlikler üzerine yaptığı baskıdır. Bu baskı, tek bir *süperetnos*¹² yaratarak devlet içindeki farklı kimlikleri homojenleştirme arzusundan kaynaklanmaktadır. Bu arzu bir zaman sonra bu farklı kimliklerin ‘öteki’ olarak ortaya çıkmasına ve çatışmalara sebep olmasına yol açmıştır. İkinci neden ise etnik grupların “farklı kültürlerle saygı” çerçevesinde iyi niyetli ancak yanlış şekilde teşvik edilmesidir (Kuçuradi 2007: 127-140).

Etnik temelli ayrımcılığın ilk sebebini açıklamak için öncelikle ulus-devlete bakmamız gerekmektedir. Çünkü etnik sorunların ortaya çıkışı “ulusçuluk çağına özgü ve ulus - devlete bağımlı bir olgu”dur (Kurubaş 2008: 22). Ulus-devletin, türdeş olması gerektiğine inanan bireyler tarafından oluşturulması, devletin bu türdeşliği sağlama ve pekiştirme yönünde sürekli olarak çaba sarf etmesi ve yine devletin vatandaşlarının devlet eliyle belirlenen ve tüm ulusu kapsayan ulusal kimlik etrafında tanımlayarak bu

¹²Süperetnos terimi, Gerd Baumann tarafından tüm kimlikleri kapsayacak bir üst kimlik anlamında kullanılmaktadır. Baumann 2006.

kimliğe sadakat ve aidiyet bekleme ulus-devletin temel özellikleri olarak sıralanabilir (Kurubaş 2008: 22). Bu bağlamda ulus-devlet, “sınırları belli bir ülke üzerinde meşru güç kullanmaya ilişkin tekelci bir hak iddiasında bulunan ve kendi yönetimi altındaki halkı kültürel türdeşleştirme aracılığıyla bütünleştirmeye çalışan bir devlet türünün oluşumuyla karakterize edilen modern bir kurumdur” (Guibernau’dan aktaran Erdoğan <http://www.liberal.org.tr/incele.php?kategori=MTg=&id=ODYw>). Bu nedenle ulus-devletleşme süreci de “devletin kendi öznesi olarak kabul ettiği antite lehine diğer kültürleri ve grupları dönüştürme çabası olarak okunabilir” (Aydın 2008: 352). Ulus inşası da denilen ulus-devletleşme sürecinde, devlet uluslaştırma araçları ile ulusal bütünleşmeyi ve ulusal kimlik duygusunu geliştirmeyi amaçlar. Uluslaştırma araçları Anderson (2004: 129) tarafından popüler bir milliyetçi coşku, kitle iletişimi, eğitim sistemi, idari bir takım düzenlemeler olarak sıralanmıştır. Bu çerçevede ulus - devletin başarısı etnik sorunların olmadığı bir devletin mevcudiyeti anlamına gelmektedir. “Başarının ölçüsü ise herkesin tek bir bütün olduğuna inanması” ve “ulusal kimliğe sadakat göstermesi” olarak ifade edilebilir (Kurubaş 2008: 24). Ne var ki, ulus içindeki her etnik grup bu konuda istekli olmamakta ve devletin belirlediği kimlik altında türdeşleşmeyi kabul etmemektedir. Ayrıca kimi gruplar türdeş bir kimliğin kendi fiziksel varlıklarına ya da etnik kimliklere zarar vereceğini düşünerek yok olma kaygısı taşımaya başlamaktadırlar. Etnik grupların kendilerini tehdit altında hissettiği durumlarda –bastırılmış- etnik duygular harekete geçmekte ve gruplar söz konusu kimliklerine daha çok bağlanarak siyasi bir takım hedefler geliştirmeye başlayabilmektedirler (Kurubaş 2008: 20). Siyasallaşan etnik gruplar genellikle “ekonomik sömürü, siyasi ve kültürel dışlanma ile temel haklardan yoksun kalma” gibi ayrımcı bir takım muamelelere maruz kaldıklarını ifade etmekte ve bu halleri ortadan kaldırmak için “eşit vatandaşlık hakları, kültürel haklar / özerklik, kurumsal tanınma, ayrılma” gibi talepler öne sürmektedirler (Kurubaş 2008: 21). Siyasallaşan gruplara yönelik en büyük tehlike etnik kimliklerin fazlaca teşvik edilmesidir ki, bu durum kişinin sahip olduğu “anlamlı diğer kimliklerin bir tek kimliğe indirgenmesine ve dolayısıyla bireyin gerçek kimliğinin” yok olmasına sebep olmaktadır (Devereux’tan aktaran Bilgin 2007: 59). Bu konuda Habermas (2010: 53), “yalnızca tarihsel nedenlerden dolayı üstün olan bir çoğunluk kültürün etik-siyasi-öz kavrayışıyla” şekillenen resmi dil, yaygın eğitim ve öğretim, hukuk normları ve kültüre dair diğer

konuların mevcudiyetinin bir takım grupların “doğurulan” bir sorun olarak ortaya çıkmasına sebep olduğunu ifade etmektedir.

Etnik temelli ayrımcılığın yaygınlaşmasının ikinci sebebi, özellikle çokkültürlü toplumlarda çatışmaları azaltmak ve farklı kimliklere ayrımcılık yapmamak için öne sürülen “farklı kültürlere saygı” söylemidir. İnsan haklarına saygı ile farklı kültürlere saygının aynı anda teşvik edilmesi çoğu zaman birbirine ters düşen normların aynı anda teşvik edilmesi anlamına gelmektedir (Kuçuradi 2007: 270). Bu iki eğilimin aynı anda teşvik edilmesinin insan hakları bakımından iki önemli sonucu bulunmaktadır. İlk, ırkçılık propagandası gibi insan haklarını ihlal eden pratiklerin ifade özgürlüğü kapsamında değerlendirilerek serbest bırakılması, etnik önyargıların ve etnik ayrımcılığın yayılmasında önemli bir nedendir. İkinci olarak, farklı grupların birbirlerine karşı ırkçı, ayrımcı düşünceleri yaydığı durumlarda çatışmalar ve şiddet olayları olağan hale gelmektedir. Fiziksel zararlar bir yana ırkçılık, bağnazlık gibi düşüncelerin taşıyıcıları aynı zamanda kendi görüş alanlarını kısıtlamakta ve kendilerinde insanın sırf insana özgü olanaklarına zarar vermiş olmaktadır (Kaygı 2004: 73).

“Farklı kültürlere saygı”nın temel özgürlüklerle aynı anda teşvik edilmesinin yarattığı sorunlara, en belirgin olarak çokkültürlü toplumlarda rastlanmaktadır. Kuçuradi, Avrupa’nın çokkültürlü¹³ toplumlarında artan ırkçılık, etnik ve dinsel önyargıların bütün kültürlere saygıyı ve bazı temel özgürlükleri aynı anda teşvik etmenin bir sonucu olduğunu belirtmektedir (Kuçuradi 2007: 270). Öte yandan, Habermas, “doğurulan” azınlıklar sorunun çokkültürlü toplumlarda kendini daha vahim gösterdiğini ifade etmektedir (Habermas, 2010: 53). Çünkü çokkültürcülüğün teşvik ettiği şey “önemli bir kısmını dinsel normların oluşturduğu kültürel normlara” saygıdır (Kuçuradi 2007: 136).

¹³ Doytcheva, çokkültürlülük projesinin kamusal alanda tüm kültürlerin adil bir şekilde temsil edilmesi esasına dayalı bir proje olduğunu ifade etmektedir. Ancak, kültürel farklılık ve yoksulluk bir araya geldiğinde farklı gruplara karşı hoşgörüsüzlüğün daha da arttığını belirten Doytcheva, bu kapsamda etnisite ve toplumsal sınıf arasındaki bağlantı göz önünde bulundurduğumuzda pozitif ayrımcılık uygulamalarını bir çokkültürlülük politikası aracı olarak değerlendirebileceğimizi söyler. Doytcheva 2009: 115.

Çokkültürlülük Will Kymlicka tarafından, etnik çeşitliğin yasal ve politik uyumu olarak ifade edilir. Kymlicka, çokkültürlülüğün insan hakları reformunun da bir parçası olduğunu söyler. Aynı zamanda göçmen gruplar için pozitif ayrımcılık uygulamalarının çokkültürlülük politikalarından biri olduğunu da ifade eder.

Kymlicka 2012: 33-78.

Kadın sünneti, çokeşlilik, kız çocukların okula gönderilmemesi gibi uygulamaların da kültürel birer norm olduğunu hesaba katarsak, çokkültürlülük uğruna göz yumulan bir takım kültürel normların kimi zaman insan haklarını ihlal ettiğini söyleyebiliriz. Öte yandan, insan haklarıyla çelişen normlara sahip kültürlere saygı gösterilmesi ve kültürlerin teşvik edilmesi “etnik kimlik”lerin çatışmasına, etnik temelli ayrımcılığın yaygınlaşmasına, hatta etnik temelli şiddetin de ortaya çıkmasına sebep olmuştur.

Deutsche Welle'nin 2010 yılındaki haberi bu durumu çarpıcı bir biçimde göstermektedir:

Almanya Başbakanı Angela Merkel bir hafta sonu Potsdam kentinde Hristiyan Birlik partilerinin (CDU/CSU) gençlik kolu olan Junge Union'un (JU) düzenlediği olağan yıllık toplantısında yaptığı konuşmada, ülkede “çok kültürlülüğün başarısızlığa uğradığını” söyledi... Ayrıca zorla evlendirmelerin kabul edilemez olduğunu belirten Almanya Başbakanı, kız çocuklarını okula göndermeyen göçmen ailelere işaret ederek bu durumda cezai önlemlerin devreye girmesi gerektiğini vurguladı (<http://www.dw.de/merkel-%C3%A7ok-k%C3%BCl%C3%BCrl%C3%BCl%C3%BCk-ba%C5%9Far%C4%B1s%C4%B1z/a-6120526>).

Bu konuda ikinci çarpıcı örneğe Norveç'te 2011 yılında gerçekleştirilen katliamla ilgilidir. Bir günde 93 kişiyi öldürerek son yılların en büyük katliamını gerçekleştirmiş olan Anders Behring Breivik, yaptıklarının sebebinin ülkelerinde izlenen çokkültürlülük politikaları olduğunu ifade ederek “çokkültürlülüğün Avrupa Hristiyan medeniyetini yok ettiğini” söylemiştir.¹⁴ Bu olay Avrupa'da çokkültürlülüğün sorgulanmasına ya da en azından uygulanan çokkültürlülük politikalarının sorgulanmasına yol açmıştır.

Ulus-devletin inşa sürecinin ve özellikle çokkültürlü devletlerde kullanılan “farklı kültürlere saygı” söyleminin, toplumların genelinde etnik gruplara yönelik kin ve nefret ortaya çıkarmış olduğundan ve etnik gruplara yönelik ayrımcılığı arttırmış olduğundan bahsettik. Bu haliyle etnik ayrımcılık günümüzün en önemli ve yaygın insan hakları sorunlarından biridir. Etnik gruplar, ayrımcılık sebebiyle bir takım temel haklarına erişememektedir. Bu hakların başında da istihdam, sağlık, eğitim ve barınma hakkı

¹⁴ Detaylı bilgi için bkz.:

22 Temmuz 2011: Bir katliamın kronolojisi.

<http://tr.euronews.com/2012/08/24/22-temmuz-2011-bir-katliamin-kronolojisi/>

gelmektedir. Bu haklar dolaylı korunan temel haklardandır ve korunmaları insanın olanaklarının gerçekleştirilmesi için gerekli önkoşulların sağlanması anlamına gelmektedir. Bu koşulların sağlanması ve -ayrımcılıkla olan ilişkisinde- insan haklarının korunması için nasıl bir bakış geliştirebiliriz?

“Etnik Ayrımcılığın Yaygınlaşması” isimli bu bölümün başında “soğan kabukları” gibi birden çok kimliğimiz olduğundan ve hangi kimliğimizi öne çıkaracağımızın farklı etkenlere bağlı olduğundan söz etmiştik. İlerleyen paragraflarda siyasallaşan etnik kimliklerin teşvik edilmesinin, kişinin gerçek kimliğinin yok olmasına sebep olduğunu ifade etmiştik. Ancak insanın gerçek kimliğinin ne olduğunu belirlememiştik. İnsan Hakları Evrensel Bildirisi’nin 1. ve 2. Maddelerine bakarak bu soruya yanıt bulabiliriz: “Her insan özgür, onur ve haklar bakımından eşit doğar. Akıl ve vicdanla donatılmış olup birbirine karşı kardeşlik anlayışıyla davranır”. “Herkes, ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasal ya da başka bir görüş, ulusal ya da toplumsal köken, mülkiyet, doğuş ya da benzeri bir başka statü gibi herhangi bir ayırım gözetilmeksizin bu Bildirgede öne sürülen tüm hak ve özgürlüklere sahiptir...”. Söz konusu maddelerde insanların etnik köken, dil, din gibi birbirlerinden farklı nitelikleri olsa da herkesin akıl sahibi ve vicdan sahibi olduğu vurgulanmaktadır. Ayrıca, insanların söz konusu ortak özelliklere sahip oldukları için özgür ve eşit oldukları ifade edilmekte ve bu iki özellik nedeniyle “insanların birbirine kardeşçe davranmaları” beklenmektedir (Kuçuradi 2007: 71). Buradan hareketle kişilerin “tüm insan haklarıyla ilgili belge ve çalışmaların temelinde yatan en üst bir kimliğe” sahip olduklarını ifade edebiliriz (Tepe 2004: 92). Söz konusu kimlik ‘insan olma’ kimliğidir. İnsan hakları fikri de “insanların insan olarak aynılığının bilgisinden” kaynaklanmaktadır (Kuçuradi 2007: 274). Bu çerçevede, “insana bilgisel olma kaygısını gözardı etmeyen bir bakışla” bakmak gerekmektedir (Kaygı 2004: 71).

Bu noktadan hareketle ayrımcılığın, özellikle de etnik temelli ayrımcılığın insana ilişkin bilgisizlikten kaynaklandığını ifade edebiliriz. Bu bilgisizlik “insansal olanakların değerinin bilgisi” ve “insan haklarının bilgisi” hakkındadır (Kuçuradi 2004b: 376). Bu bilgilere sahip olmayan bir kişinin insan haklarını koruması da olanaksızdır. O halde ayrımcılık söz konusu olduğunda, ayrımcılık yapan kişilerin bilgisizlikleri giderilmedikçe ayrımcılık sorunu ortadan kaldırılamaz. Balibar’ın da dediği gibi: “ırkçı

karmaşanın yok edilmesi yalnızca kurbanlarının başkaldırmasını değil, aynı zamanda bizzat ırkçıların dönüşümünü ve sonuç olarak ırkçılığın var ettiği cemaatin iç çözülüşünü gerektirir” (Balibar ve Wallerstein 2007: 28). Bu sebeple ayrımcılıkla mücadelede kullanılacak araçların etkinliğinin ölçülmesinde, bu bilgisizliğin ortadan kaldırılmasına ya da en azından azaltılmasına ne kadar etki edebildikleri bir ölçüt olarak belirlenebilir.

Ayrımcılıkla mücadelede uygulanan birden çok yöntem bulunmaktadır. Bu yöntemler içinde en bilineni ve belki de en popüler olanı “pozitif ayrımcılık”tır. Pozitif ayrımcılık daha önce de ifade edilmiş olduğu gibi “toplumda dezavantajlı konumda olan insan gruplarının lehine geliştiren politika, strateji, yöntem ve uygulamaların bütününe verilen isimdir” (Akbaş ve Şen 2013: 167). Peki, “pozitif ayrımcılık” ayrımcılıkla mücadelede ne kadar etkili olabilir?

2.BÖLÜM

AYRIMCILIKLA MÜCADELE YÖNTEMLERİ VE POZİTİF AYRIMCILIK

Bu bölümde ayrımcılıkla mücadele yöntemlerinden söz edilecektir. Bölümün ilk kısmında, öncelikle ayrımcılıkla mücadele konusunda çalışmanın yaklaşımından bahsedilecek, ardından ayrımcılıkla mücadele yöntemleri detaylı bir biçimde ele alınacaktır. Bu bölümün ikinci kısmında ise pozitif ayrımcılık uygulamalarına değinilecektir. Öncelikle pozitif ayrımcılık tabirinin içeriği ele alınacaktır. Sonrasında ise pozitif ayrımcılık uygulayan ülke örneklerine yer verilecek ve pozitif ayrımcılık konusunda yapılan tartışmalar ile bölüm sonlandırılacaktır.

2.1. AYRIMCILIKLA MÜCADELE YÖNTEMLERİ

Ayrımcılıkla mücadelenin “ayrımcılık yaşağını korumayı ve eşitlik ilkesini hayata geçirmeyi amaçlayan”¹⁵ bir eylem olarak algılanması oldukça yaygındır. Ne var ki, ayrımcılık sorunu yalnızca hukuksal bir sorun olmadığı için, sadece eşitlik prensibinin hayata geçirilmesiyle ortadan kaldırılamaz. Ayrımcılık sorununun birden çok boyutu bulunmaktadır. Dolayısıyla bu sorunun ortadan kaldırılması da yine birçok alanı kapsayacak, çok boyutlu önlemlerle mümkün olabilir.

Burada tezin odaklandığı nokta ise, daha önceki bölümde de değinildiği gibi, ayrımcılık sorununun temel bir insan hakları sorunu olduğudur. O halde mücadele yöntemlerinin de insan hakları bakışı göz önünde tutularak, insan haklarından hareketle oluşturulması gerekmektedir. Bu bağlamda ayrımcılıkla mücadele yöntemlerinin, mutlaka ayrımcılık sorununu görme bilincinin kazandırılması kapsamında, kişilerin olaylar karşısında doğru değerlendirme yapabilme yeteneklerinin geliştirilmesini sağlayan bir içeriğe sahip olması gerekmektedir.

Bu bölümde, daha önce de ortaya konulan ayrımcılık sorunu ve sebepleri çerçevesinde,

¹⁵ Bu konuda bkz.: Beyazova 2012: 278.

ayrımcılıkla mücadele yöntemlerinin neler olabileceği üzerinde durularak, bu yöntemler değerlendirilmeye çalışılacaktır. Ayrımcılıkla mücadele yöntemleri arasında sivil toplumun güçlendirilmesini, toplumsal temasın geliştirilmesini, medyadaki ayrımcı dilin dönüştürülmesi ile medya okuryazarlığının yaygınlaşmasını, insan haklarının etik eğitiminin toplumda hâkim kılınmasını ve hukukun rolünün saptanmasını sayabiliriz.

2.1.1 Ayrımcılıkla Mücadele için Sivil Toplumun Güçlendirilmesi

Sivil toplum, Sarıbay (2000: 448) tarafından “gönüllü, kendi kendini oluşturan, kendi desteklerine sahip, devletten özerk, özel alan ile devlet arasında aracı niteliğinde örgütlü sosyal bir yapılanma” şeklinde açıklanmaktadır. Keyman (2006: 14) ise sivil toplumun “devlet denetimi dışında kalan, dolaylı veya dolaysız ama belli düzeyde siyasi bir nitelik içeren, fakat özünde toplumsal sorunların çözümüne dönük sivil etkinlikleri, ilişkileri, çıkarları yaşama geçiren bir alan” olduğunu ifade etmektedir. Bunlara ek olarak Alexander ise sivil toplumun demokrasi için gerekli dayanışmayı yaratan kültürel bir alan olduğunu ve bu alanın evrensellik ve yerellik arasında var olan gerilim sonucunda ortaya çıktığını ifade etmektedir (Alexander J. C. 2013: 288). Bu yaklaşıma göre sivil alandaki evrensel değerler, uğrunda mücadele verilen idealleri ve seküler amaçları temsil ederken sivil-olmayan alandaki yerel yaklaşım, ırk, cinsiyet, sınıf ve din gibi özellikleri dikkate almaktadır.¹⁶ Bu iki alan arasındaki çatışma ise sivil toplumu ortaya çıkarmaktadır. Bu çatışma sonucunda oluşan sivil toplum somut bir varlık değildir. Sivil toplum sembolik bir yapıdır ve bu sembolik yapıyı elle tutulur hale getiren şey, sivil alanda hareketlilik gösteren sivil toplum kuruluşlarıdır (Alexander J. C. 2013: 288). Aliefendioğlu, sivil toplum kuruluşlarının “bireylerin, dileklerini yönetime duyurmada, kamuoyu ve yönetimi etkilemede duydukları güçlükleri aşmada; sorunlara kamu düzeni dışında çözüm üretmede etkili olabilecek demokratik araçlar” olduğunu belirtmektedir (<http://www.abchukuk.com>). Öte yandan Keyman (2006: 15), sivil toplum kuruluşlarının “belli toplumsal sorunlara çözüm bulunmasını, belli değerlerin korunmasını ve belli çıkarların yaşama geçirilmesini amaçlayan örgütsel etkinlikler”

¹⁶ Jeffrey C. Alexander, ABD’de sivil-karşıtı (anti-civil) söylemin ten rengine dayalı bir hiyerarşi yarattığını ve bu kapsamda siyahların ‘insandan az’ olarak konumlandırıldığını ifade eder. Bu konuda detaylı bilgi için bkz.: Alexander J. C. 2013: 293.

olarak tanımlamaktadır.

Bu tanımlamalardan hareketle sivil toplum kuruluşlarının demokratikleşme, insan haklarının korunması ve sosyal sorunların çözülmesi süreçlerinde aktif rol alan bir aktör olarak karşımızda durduğunu ifade edebiliriz. Sivil toplum kuruluşları birçok mücadele alanında olduğu gibi ayrımcılıkla mücadelede de önemli bir yere sahiptir. Birçok sivil toplum kuruluşunun temel çalışma alanı ayrımcılıkla mücadele olmamasına rağmen, kuruluşlar ayrımcılığa ilişkin belgeler ve raporlar hazırlamak, ayrımcılıkla ilgili farkındalık yaratmak, ayrımcılık mağdurlarının hak arama mücadelesine destek olmak gibi etkinliklerde bulunmaktadır. Bunun yanında bizatihi ayrımcılıkla mücadele konusunda çalışan sivil toplum örgütleri de mevcuttur. Bu örgütlerin faaliyetlerinin en önemlisi ayrımcılık karşıtı politikalara destek vermektir. Ayrıca mevcut yasa ve uygulamaları düzenlemek amacıyla baskı oluşturmak, ayrımcılık karşıtı politikaların uygulanmasını izlemek, değerlendirmek, rapor haline getirmek ve ayrımcılık yasağının korunması için çalışmalar yapmak da örgütlerin önemli faaliyetleri arasında sayılabilir (Beyazova 2012: 278-279).

Türkiye’de ayrımcılık konusunda aktif çalışmalar yapan sivil toplum kuruluşlarından birkaçı DurDe Platformu, Kaos Gey ve Lezbiyen Kültürel Araştırmalar ve Dayanışma (Kaos GL) Derneği, Lambdaistanbul, Engelli Kadın Derneği ve Sıfır Ayrımcılık Derneğidir. Ayrımcılık konusunda çalışmalar yapan derneklerin önemli bir kısmı da Çingenele yönelik ayrımcılık üzerine odaklanmışlardır. Bunlardan bazıları, Edirne Roman Kültürünü Araştırma Geliştirme Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği (EDROM), İzmir Romanlar Derneği, İstanbul Sulukule Romanlar Derneği, Mersin Romanlar Derneği’dir. Bu dernekler barınma, eğitim, sağlık ve istihdam konularında ayrımcılığa maruz kalan kişilere destek olmaktadır. Örneğin, kimlik belgesine sahip olmadıkları için okula kayıt yaptıramayan çocukların kayıt işlemleri için yardımcı olmakta, ücretsiz sağlık hizmetlerinden faydalanmak için gerekli belgelerin düzenlenmesine destek sağlamaktadırlar. Ayrıca meslek sahibi olmayan Çingenele için valilik, belediye, meslek ve ticaret odalarının da desteğiyle mesleki eğitim kursları düzenleyerek, istihdam sorunlarına çözüm bulmaya da çalışmaktadırlar.

Barınma, eğitim, sağlık ve istihdam konuları dışında söz konusu kuruluşlar, Türkiye'deki Çingenerin sorunlarına dikkat çekmek ve bu sorunlara yönelik farkındalığı arttırmak için toplantılar da düzenlemektedirler.¹⁷ Yine bu alana katkı sağlamak için hazırlanan süreli yayınlar da Çingenerlere yönelik ayrımcılık hakkında farkındalık sağlamak ve bu konuya ilgi duyanlara önemli bilgiler sunmaktadır. Örneğin, kolektif bir çalışmanın ürünü olarak "Rom-ca"¹⁸ dergisi bu alandaki önemli bir boşluğu dolduran "kültürel ve sosyal politika" dergisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Öte yandan, hak ihlallerini takip etme ve hukuki mücadele konusunda da sivil toplum örgütlerinin önemli katkıları bulunmaktadır. Örneğin, 2007 yılında bir tiyatro oyuncusunun Çingenerleri aşağılayan bir ifade kullandığı gerekçesiyle hakkında suç duyurusunda bulunulmasına İzmir Çağdaş Romanlar Derneği önyak olmuştur (Uzpeder 2008: 118). Keza, Sulukule'de kentsel dönüşüm kapsamında gerçekleştirilen yıkım işlemleri hakkındaki hukuki süreç de yine Sulukule Roman Derneği'nin girişimleriyle hayata geçirilmiştir.¹⁹

Yine pek çok pozitif ayrımcılık uygulamasının ilk etapta bir sivil toplum girişimi olarak gerçekleştirildiğini ve hatta ayrımcılıkla mücadelede önemli bir araç olarak bir sonraki kısımda değinilecek olan medya okuryazarlığının da 1920'lerde bir sivil toplum hareketi olarak başladığını da ifade etmemiz gerekmektedir (Avşar 2014: 8).

Yukarıda dile getirilen katkılar göz önünde bulundurulduğunda sivil toplumun güçlendirilmesi ayrımcılıkla mücadele etmede önemli bir araçtır. Bu kapsamda sivil toplum kuruluşlarının geliştirilmesi ve desteklenmesi gerekmektedir.

¹⁷ Bu konuda bkz.:

Sıfır Ayrımcılık Derneği Faaliyet Raporu.

<http://www.sifirayrimcilik.net/hakkimizda/faaliyet-raporlari.html>

¹⁸ Derginin yayın kurulunda Sakarya Üniversitesi'nden Prof. Dr. Ali Seyyar, Süleyman Demirel Üniversitesi'nden Doç. Dr. Suat Kolukırık, gazeteci yazar Burçak Evren, EDROM başkanı Erdinç Çekiç, İstanbul Roman Çiçekçiler Derneği başkanı Metin Salih Şentürk ve Hatay Dom Der başkanı Mustafa Karabulut bulunmaktadır, derginin imtiyaz sahibi ise İzmir Roman Dernekleri Başkanı Abdullah Cıstır'tır.

¹⁹ Bu konuda bkz.:

Sulukule ne yana düşer?

http://kentseldonusum.info/index.php?option=com_content&view=article&id=49:sulukule-ne-yana-dueer-&catid=23:guendem&Itemid=28

Danıştay Sulukule için direniyor: Danıştay'dan Fatih Belediyesi'ne ikinci ret!

http://www.radikal.com.tr/turkiye/danistay_sulukule_icin_direniyor_danistaydan_fatih_belediyesine_ikinci_ret-1177382

2.1.2 Ayrımcılıkla Mücadele için “Toplumsal Temas”ın Geliştirilmesi

Toplumsal temas, birbirine ayrımcılık yapan grupların temasa geçerek bu ayrımcılığın kaldırabileceği varsayımına dayalı bir mücadele yöntemidir. Bu düşünce bir hipotez olarak Gordon Allport tarafından 1954 yılında ileri sürülmüştür. Allport, yaptığı alan araştırmaları sonucunda, taraflar arasındaki temas ve iletişimin ancak bir takım koşullar sağlandıktan sonra olumlu sonuçları olacağını ifade etmektedir (Pettigrew 1998: 67). Bu koşullar şunlardır: taraflar statü olarak eşit koşullarda olmalıdır, ortak amaçlara sahip olmalıdır, taraflar arasında işbirliği ortamı sağlanmalı ve taraflar arasındaki ilişki hukuksal, geleneksel, kurumsal olarak desteklenmelidir. Aynı şekilde 1956 yılında Muzafer Şerif tarafından gerçekleştirilen Robbers Cave Deneyi de rekabetin olduğu ve ortak bir amacın olmadığı durumlarda gruplararası temasın başarılı olmadığını ortaya koymuştur (Şerif 1958: 349-356).

Pettigrew (1998: 71-73), toplumsal temasın ne şekilde ayrımcılığı azalttığını ve tutum değişikliklerine sebep olduğunu dört farklı süreç etrafında açıklamaktadır. Bu süreçler ve ne anlama geldikleri aşağıdaki gibi sıralanabilir:

1. ‘Dış grup-diğer grup’ hakkında öğrenmenin gerçekleşmesi: Bu öğrenme ile kişi diğer gruplar hakkında taşıdığı önyargıları sorgulamaya başlar. Böylece, dış grupla ilgili bilgiler güncellenir. Yeni bilgi ile dış grup hakkındaki olumsuz düşünceler değişiyorsa ‘temas’ın önyargıları azalttığını söyleyebiliriz.
2. Davranış değişikliği: Gruplar arası temas, davranış değişikliklerine neden olmaktadır. Davranış değişikliği olmadan tutum değişimi olmaz. Davranış değişikliklerinin tutum değişikliği geliştirme potansiyeli bulunmaktadır.
3. Etkin bağlar kurma: Gruplararası ilişkilerde duygular çok önemlidir. Kişilerin ilk karşılaşma anlarında kaygılanmaları doğaldır. Bazen söz konusu kaygılar olumsuz tepkilere sebep olabilir. Ancak “optimal temas” olumlu duygulara neden olmakta ve gruplararası ilişkileri olumlu yönde etkilemektedir.

4. İç grubun kendi grubunu yeniden değerlendirmesi: Gruplararası temas sonucunda kişi, kendi grubunu da daha iyi anlamaya başlar. Böylece “iç grup normları” değerlendirilmeye alınır. Bu yeni bakış açısı kişinin iç grup algılamasına etki eder ve genel olarak diğer gruplara bakışını olumlu yönde etkiler.

Gürkaynak (2012: 264), toplumsal temasın önyargı, ayrımcılık, gruplararası çatışma ile savaşmak için kullanılabilecek en etkili “sosyal değişim” araçlarından biri olduğunu ifade etmektedir. Toplumsal temas konusu, bugün birçok kişinin dikkate aldığı ve uygulamaya çalıştığı bir mücadele yöntemi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Örneğin, toplumsal temas sağlayarak önyargıları azaltmaya çalışan önemli bir proje 2000 yılında, Kopenhag’ta “Şiddeti Durdurun” adlı sivil toplum örgütü aracılığıyla hayata geçirilmiştir. Bu projenin ardından Avrupa Konsey’inin de teşvikiyle bir hayli ülkede benzer projeler yapılmıştır. Proje ülkemizde ‘Yaşayan Kütüphane’ adıyla hayata geçirilmiştir. Yaşayan kütüphanenin amacı, dil, din, etnik köken, sosyal statü, cinsel yönelim, meslek gibi nedenlerden dolayı ayrımcılığa uğrayan insanlar ile farkında olarak veya olmadan bu ayrımcılığı uygulayan toplumu bir araya getirmek olarak belirlenmiştir.²⁰ Çingenerler özelinde ise bu kapsamda gerçekleştirilmiş herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır.

2.1.3 Ayrımcılıkla Mücadele için Medya Okuryazarlığının Geliştirilmesi

Medya okuryazarlığı kavramı, son yıllarda günlük yaşamda sıkça duyduğumuz bir kavram haline gelmiştir. Kelime dilimize İngilizce “media literacy” sözcüğünden çevrilmiştir. Radyo Televizyon Üst Kurulu (RTÜK) kelimenin, yazılı ve yazılı olmayan, çok çeşitli formattaki mesajlara ulaşma, bu mesajları çözümleme, değerlendirme ve iletme yeteneği olarak kavramlaştırıldığını belirtmektedir. Burada en önemli yetenek, alınan mesajların çözümlenmesi aşamasıdır. Çünkü gazete, televizyon, internet gibi medya araçları toplumlarda çok yaygındır dolayısıyla kişileri ve toplumları etkileme

²⁰ Yaşayan Kütüphane için bkz.:

Don't Judge a Book by Its Cover!: The Living Library Organiser's Guide.
http://www.yasayankutuphane.net/Yasayan_Kutuphane/NEDIR.html

potansiyeli çok yüksektir (<http://www.rtuk.org.tr/>). Kişiler hergün farkında olmaksızın radyoda dinledikleri, televizyonda izledikleri, reklam panolarında okudukları medya mesajlarına maruz kalmaktadırlar. Bu mesajlar çoğu zaman farklı dünya görüşlerinin, değer yargılarının ifadesi olduğundan kişiler üzerinde olumsuz etkiler bırakabilmektedir. Medya okuryazarı olan bir birey ise, bu mesajların bir takım varsayımlar, önyargılar temel alınarak oluşturulabileceğinin farkında olarak hareket eder (<http://www.rtuk.org.tr/>).

Bu kapsamda, medya okuryazarlığının temel amacı “medyanın birbirinden farkı mesajlarına karşı daha bilinçli olmayı” sağlamaktır (Avşar 2014: 7). Medya okuryazarlığı, kişilerin medyanın mesajlarına karşı daha bilinçli olmaları anlamına gelmektedir (Avşar 2014: 7).

Ayrımcılığın medyadaki en tehlikeli ve somut ifadesi ‘nefret söylemi’dir.²¹ Nefret söylemi, Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi’nce “ırkçı nefret, yabancı düşmanlığı, antisemitizm veya hoşgörüsüzlük ifade eden saldırgan milliyetçilik de dâhil olmak üzere, hoşgörüsüzlüğe dayalı diğer nefret biçimlerini yayan, teşvik eden, savunan ya da haklı gösteren her türlü ifade biçimi” olarak tanımlanmıştır. İnceoğlu ve Sözeri (2011: 24), nefret söylemi aracılığıyla dışlanan kişilere *toplumda onlara yer olmadığı* mesajının iletildiğini belirtmektedir. Bu mesaj ile söz konusu kişilerin pasifleştirildiği de ifade edilmektedir. Diğer taraftan ise ötekileştirilen gruplar toplum için bir risk ve potansiyel tehdit olarak sunulurken, ötekine karşı önyargılar ve şiddet tetiklenmektedir. Bu nedenle medya, ayrımcılıkla mücadele konusunda oldukça önemli bir araçtır. Buradan nefret söylemini tek başına medyanın ürettiği gibi bir sonuç çıkarmak doğru olmayacaktır, ne var ki medya, güçlünün güçsüz üzerindeki egemenliğini, ırkçılığı çoğu kez yeniden üreterek bunların toplumda yerleşmesine katkı sağlamaktadır. Bu durum kişilerin tutum ve davranışlarına yansırarak nefret suçuna sebep olmaktadır (İnceoğlu ve Sözeri 2011: 24).

Çelenk (2009: 216), özellikle televizyon haberciliğini ve tartışma programlarını dikkate aldığımızda medyanın nefret söylemi için benzersiz elverişlilikte bir zemine sahip

²¹ Medyada Nefret Söylemi ve Ayrımcı Dil İnceleme Raporu için bkz.: <http://www.hrantdink.org/?Detail=732&Lang=tr>

olduğunu ifade etmektedir. Bu kapsamda İnceoğlu, birçok medya aracı vasıtasıyla gerçekleştirilebilen ve toplumda egemen olan ideolojinin biz’lik tanımı üzerinden inşa edilen ötekinin “potansiyel risk ve tehdit saçan öcü” olarak sunulması sonucunda toplumdaki önyargıların ve ayrımcılığın arttığını söylemektedir (İnceoğlu ve Sözeri 2011: 24). Nefret söylemi üretmenin dışında medyanın özellikle madun gruplara yönelik yaptığı ayrımcılık biçimleri ise şunlardır (Çelenk 2009: 225-226):

1. “Yok saymak”, göz ardı etmek veya oldukça az yer vermek: Belirli bir grubun haber konusu olarak yok sayılmasıdır. Göz ardı edilmesidir. Örneğin, 28 Mayıs 2013 tarihinde başlayan ve uzunca bir süre devam eden ‘Gezi Parkı’ olayları dünya çapında birçok basın organları tarafından medyaya yansıtılmış olmasına rağmen Türkiye’de birçok basın organı tarafından çok kısıtlı olarak haber yapılmıştır.
2. Olumsuzlukların konusu yapmak: Belirli bir grubun sadece olumsuz niteliklerle birlikte haber yapılması, basında bu grup üyelerinin başarılı ya da olumlu üyelerinin yer almaması: “Travestiler Taksim’de huzursuzluk çıkarıyor”.
3. “Ayrımcı nitelemelerle birlikte anmak”: Ayrımcılığa maruz kalanların medyaya yansımaya şekillerinde sürekli farklılıklarının altının çizilmesi: “Yahudi işadamı gasp edildi”.

Yukarıda bahsi geçen ayrımcılık biçimlerini Çingener özelinde incelediğimizde Çingenerin medya tarafından özellikle de “olumsuzlukların konusu” yapılarak ayrımcılığa maruz bırakıldığını söyleyebiliriz. Petkovic’in de ifade ettiği gibi Çingenerler medyada genel olarak üç farklı şekilde resmedilmektedirler. Bu resimlerin ilkinde Çingenerler tehlikeli ve saldırgandırlar. İkinci olarak Çingenerler tembel, çalışmak istemeyen ve hayatını sosyal yardımlarla idame ettiren kişilerdir. Üçüncü ve son resme göre ise Çingenerin farklı davranış ve değer sistemleri vardır. Bahsedilen üç farklı resmin de ortak noktası Çingenerin ‘farklı’ ve ‘öteki’ oldukları ve bu farklı özellikleri nedeniyle toplum için, ekonomik düzen için ve buldukları ülke kültürleri için tehdit oluşturdıklarıdır (Petkovic 2010: 169). Söz konusu nitelemelerin yanında Çingenerler mizah konusu yapılarak da ayrımcılığa maruz bırakılmaktadır. Örneğin Türk

yayın hayatında ‘Görgüsüzler’, ‘Cennet Mahallesi’ ve ‘ Roman Havası’ isimleriyle yer almış yapımların tümünde Çingener kaygısız, tembel, para düşkün, kavgacı gibi olumsuz nitelikle betimlenmiştir. Uzun yıllar yayında kalan söz konusu yapımlar Çingenerin olumsuz çağrışımlara malzeme yapılmasını esprili bir dille ele aldıkları için çoğu zaman Çingenerin mevcut durumlarının doğallaştırılmasına katkı sağlamıştır. Bu kapsamda ırkçı ve ayrımcı yargıların dolaşıma girmesinde ve olağan kabul edilmesinde medyanın önemli bir rolü bulunmaktadır (Doğanay 2013: 155).

Yukarıda belirtilen sorunları bertaraf etmenin iki aşaması vardır. İlk aşama, kişilerin medya okuryazarlığının geliştirilmesi ile karşılaştıkları bilgiler karşısında doğru değerlendirme yaparak eylemde bulunmalarının sağlanmasıdır. İkinci aşama ise, “medya içeriklerinin ayrımcılığın her türünden ve her koşulda arındırılması gerekliliği, medyanın, insanlık onuru ve yararını gözetilen bir ifade tarzı benimsemek temelindeki etik bir duruş ve anlayış geliştirmesidir” (Çelenk 2009: 216).

2.1.4 Ayrımcılıkla Mücadelede İnsan Haklarının Etik Eğitimi

Eğitimin amacı, kişilerin insanlaşma yolunda ‘bilgi’lenmelerini sağlamaktır (Kuçuradi 1997: 35). Yani eğitimden “kişilerin insanlaşmasına yardımcı olmak”ı anladığımızda, bu yaklaşım bizi ‘insan olma’nın ne demek olduğunu sorgulamaya ve Kuçuradi’nin ifadesiyle insanlaşmanın genel ve değişken olan özel yolu üzerine düşünmeye itmektedir (Kuçuradi 1997: 35). Bu bağlamda, eğitimin amacı kişinin, olanaklarının değerinin farkına varmasının sağlanması ile belli bir durumda değer koruyacak olanağın nasıl bulunabileceğinin gösterilmesidir (Kuçuradi 1997: 35).

Klasik anlamda insan hakları eğitimi, kişilere sadece “kendi haklarını öğretmek” yani belgeler ve ulusal ve uluslararası mekanizmalar ile sınırlanan bir çerçevede haklarını öğretmeyi hedef almaktadır. Böyle bir eğitim, kişilerde “ihlallerin sonuçlarını giderici tarzda eylemde bulunma istemesini oluşturmayı” amaçlar (Kuçuradi 2007: 260). Ancak bu eğitim kişilerde “belirli tek tek durumlarda eylem ilkeleri olarak insan haklarının dile getirdiği taleplerce belirlenecek şekilde eylemde bulunma istemesini oluşturmayı” amaçlamaz (Kuçuradi 2004b: 376). Ne var ki, bahsedilen ikinci tip isteme olmaksızın

kişinin insan haklarını koruması ya da “bu hakların gerçekleştirilmesine katkıda bulunması” oldukça zordur.

Kişilerde yukarıda ifade edilen iki farklı isteme oluşturmayı amaçlayan insan hakları eğitimi: İnsan Haklarının Etik Eğitimidir. Bu eğitim, iki basamaklı bir eğitimidir (Tepe 2006: 34). İlk basamakta eğitilenlere teorik ve kavramsal bir çerçeve sunulmaktadır. İkinci basamak ise değerlendirme eğitiminden oluşmaktadır (Kuçuradi 2004b: 376).

İlk basamakta eğitilenlere insan kimliğinin bilinci sunulmaktadır. İnsan kimliğinin bilinci belirli insansal olanakların değerinin bilgisidir. İnsan haklarının bilgisi ise, insansal olanakların gerçekleşmesini olanaklı kılan koşulların bilgisidir. Bu bağlamda insan kimliklerinin bilinci ve insan haklarının bilgisi kişilerde insan haklarını koruyacak ve insan hakları ihlallerini giderecek biçimde eylemde bulunma istemesi geliştirir. Bu istemeyi geliştirmek, insan hakları etik eğitiminin temel amaçlarından biridir. Diğer amacı ise bu istemenin ne şekilde hayata geçirileceğinin bilincinin sağlanmasıdır. Bu bilinç, eğitimin ikinci aşaması olan değerlendirme eğitimi ile mümkündür.

Eğitimin ikinci basamağı ise değerlendirme eğitimidir. “Kişinin bir durumda insan haklarını koruyacak biçimde eylemde bulunabilmesi” için kişinin doğru değerlendirme yapması gerekmektedir (Kuçuradi 2004b: 376). Doğru değerlendirmeyi değerlendirilenin “yapı özelliği olan değerini görmek, yani onu anlamak ve kendi alanındaki yerini bulmak” olarak tanımlayabiliriz (Kuçuradi 1998: 30). Kuçuradi, doğru değerlendirme etkinliğinin haricinde iki farklı değerlendirme biçiminden söz etmektedir. Bunlar değer atfetme ve değer biçme etkinlikleridir. Değer atfetme, “değerlendirilene değerlendiren tarafından aralarındaki özel ilişkiden dolayı atfedilen değer” olarak tanımlanabilir (Kuçuradi 1998: 27). Dolayısıyla bu şekilde yapılan değerlendirmelerde farklı kişiler aynı şeylere farklı değerler atfedecekleri için olayın, kişinin ya da eşyanın değeri kişiden kişiye değişecektir. Oysa Kuçuradi (1998: 26)’nin de ifade ettiği gibi değerlendirilen şeyin kendine özgü değeri hep aynıdır. Değer biçme ise, “değerlendirilmesi söz konusu olan şeyin kendisi hesaba katılmadan” yapılan bir değerlendirmedir (Kuçuradi 1998: 28). Değer biçen kişi, “yüklemleri iyi-kötü, güzel-çirkin, faydalı-zararlı, doğru-yanlış, günah-sevap ve bu gibi sıfatlar olan değer

yargıları”nı kendine ölçüt olarak değerlendirme yapmaktadır (Kuçuradi 1998: 29). Bu şekilde yapılan değerlendirmeler, değerlendirilene ilişkin değil ama değerlendirilene ilişkin bilgi verir (Tepe 1999: 8-9). Bu bağlamda doğru değerlendirme ise, değerlendirilenin değerine uygun şekilde değerlendirmede bulunmaktır (Kuçuradi 2003: 7). Bu bağlamda “Çingeneler hırsızdır” yargısına göre eylemde bulunarak, Çingene bir kimseye iş vermeyen bir işveren ya da “Çingeneler pistir” yargısına göre eylemde bulunan ve Çingene bir kimseyle komşu olmak istemeyen bir ev sahibi değer biçme etkinliğine göre eylemde bulunmaktadır.

İnsan haklarının etik eğitimi, kişilerin öncelikle *insan kimliklerinin* bilincine varmalarını sağlayan bir eğitimidir. İnsan hakları fikri de insanların “insan olarak aynılığının bilgisinden” kaynaklanmaktadır ve Kuçuradi (2007: 274), bu aynılığı görebilmek için eğitimin gerekli olduğunu ifade etmektedir.

Tüm bu bilgiler ışığında insan haklarının etik eğitimi, “ne türden bir insan hakları eğitimiyle ayrımcılık önlenabilir” sorusunun doğru yanıtıdır (Tepe 2006: 34). Bu kapsamda tezin de temel kabulüne göre, insan haklarının etik eğitimi insan haklarının korunması için ihtiyaç duyulan en temel araçlardan biridir.

2.1.5. Ayrımcılıkla Mücadelede Hukukun Rolünün Saptanması

Hukukun insan haklarını sağlıklı biçimde koruyabilmesi ve gerçek anlamda adaleti sağlayabilmesi için insan hakları temel alınarak oluşturulması gerekmektedir. Bu bağlamda insan hakları, hukukun türetileceği etik ilkeler olarak karşımıza çıkmaktadır. Kişilerin haklarına erişebilmeleri ve haklarını koruyabilmeleri için yasaların, açık kavranılmış insan hakları normlarına dayanarak oluşturulması gerekmektedir (Kuçuradi 2007: 68). Bu yaklaşımdan hareketle kişiler arasında eşitliğin sağlanması ve ayrımcılığın önlenmesi için, ayrımcılık karşıtı hukukun geliştirilmesi ve ayrımcılığın yasaklanarak, ayrımcı muamelelerin cezalandırılması gerekmektedir.

Allport, *Önyargının Doğası* adlı kitabının bir bölümünde ayrımcılık ve önyargıların azalmasında yasaların rolü üzerinde durmaktadır. Yasamanın sadece kamusal

ayrımcılığı değil, aynı zamanda kişisel önyargıların azalması için de önemli bir yöntem olduğunu söylemektedir. Allport (1991: 469-473), ayrımcılık konusunda ortaya konulacak hukuki bir yaklaşımın, sorunların çözümüne şu açılardan katkı sağlayacağını ifade etmektedir:

1. Ayrımcılık karşıtı hukuk, önyargıları azaltır. Önyargıların azalması, ayrımcılığı da azaltır. Ayrımcılık karşıtı hukukun geliştirilmesiyle önyargıların tamamen ortadan kaldırılması mümkün değildir. Çünkü kimseye düşüncelerinin ve duygularının nasıl olması gerektiği dayatılamaz. Ancak söz konusu yasalar yardımıyla günlük yaşamı etkileyen ayrımcı davranışlar azaltılabilir.
2. Hukuk, toplumsal yaşam için normlar ortaya koymaktadır. Bu normlar, ideal davranışlar için ortak bir standart oluşturur. Hukuk normları kişilere bir takım olaylar karşısında ne şekilde davranılması gerektiği hakkında bilgi vermekte, uyarıda bulunmaktadır.
3. Kişilerin davranışları ve düşünceleri arasında uyum bulunmaktadır. Davranış ve düşünceler arasında uyum olmadığı hallerde ise kişiler davranışlarına uygun olarak tutumlarını değiştirmektedirler. Böylece, ayrımcı davranışları yasaklamak için oluşturulan hukuk, düşüncelere ve tutumlara etki ettiği için önyargıyı dolaylı olarak azaltmaktadır.

Netice itibariyle, yukarıdaki görüşün ortaya koyduğu ve tezin de savunduğu nokta sadece hukuksal bir yaklaşımla ayrımcılık sorununun ortadan kaldırılamayacağıdır. Ama ne var ki, kimi görüşlere göre de ayrımcılık sorununun çözümünde temel yaklaşım, hukuksal bir yaklaşım olmalıdır. Böyle bir kavrayışın temel nedeni ise insan hakları kavramının hukukun bir parçası olarak görülmesidir. Rıza Türmen, bunun sebebinin İkinci Dünya Savaşı sonrasında yapılan sözleşmeler ile insan haklarının hukuksallaşması olduğunu ifade etmektedir. Bu hukuksallaşma bireyi bir “uluslararası hukuk öznesi” haline getirmiştir. Türmen, bu gelişmelerin tüm dünya için olumlu gelişmeler olduğunu ne var ki, insan haklarının sadece bir “hukuk tekniği” olmadığını; insan haklarının bir aynı zamanda “insana ve topluma bir bakış açısı” olduğunu

savunmaktadır. Bu çerçevede insan haklarının bir “düşünme ve yaşama biçimi”, “başka insanlara karşı bir yükümlülük”, “bir dayanışma ve bu amaçlarla yürütülen bir mücadele” olduğunu da belirten Türmen, bu sebeple “insan hakları hukukunu uygularken, hukuk normlarının arkasında yatan etik değerlerin” gözden kaçırılmaması gerektiğini de belirtmektedir (<http://www.milliyet.com.tr/default.aspx?aType=YazarDetay&ArticleID=1025944>).

Yine bu konuda Kuçuradi (2007: 61) “...bugün yaygın bir şekilde kabul edildiği gibi insan hakları hukuk değildir; hukukun türetileceği ilkelerdir sadece- farklı gerçeklik koşullarında adaleti gerçekleştirecek hukukun öncülleri” ifadesini kullanmaktadır. Bu bağlamda, insan hakları hukuk olmadığı için insan hakları sorunları da sadece hukuksal düzenlemelerle çözülemez. Ne var ki hukuksal düzenlemeler, insan hakları ilkelerinin güvence altına alınması ve insan haklarının korunması için oldukça önemlidir.

Özetle, ayrımcılık yasağının geliştirilmesi ve daha geniş kapsamda ise insan haklarına dayalı, insan hakları normları temel alınarak oluşturulmuş bir hukuk sisteminin hayata geçirilmesi, ayrımcılık başta olmak üzere birçok insan hakkı ihlaliyle mücadelede çok önemli bir araç olarak karşımızda durmaktadır. Ne var ki, hukukun tek başına ayrımcılığı önleyemeyeceğini de ifade etmemiz gerekmektedir. Bu itibarla ayrımcılıkla mücadelede hukukun rolünün saptanması, mücadele sürecinde oldukça önemli görünmektedir.

2.2. POZİTİF AYRIMCILIK

Pozitif ayrımcılık uygulamalarına ilişkin tartışmalar uzun zamandır süregelmektedir. Ancak söz konusu kavramın içeriği ve kapsamı ile ilgili de oldukça fazla tartışma ve görüş bulunmaktadır. Bu bölümde öncelikle pozitif ayrımcılık kavramının içeriği ve kapsamına ilişkin farklı görüşlere yer verilecek ardından pozitif ayrımcılık uygulamalarıyla ilgili tartışmalardan söz edilecektir.

2.2.1. Pozitif Ayrımcılık Kavramı²²

Pozitif ayrımcılık Türk Dil Kurumu Sözlüğü'nde "toplumdaki diğer kişiler ile eşit koşullarda yaşamadığı düşünülen belli gruplara çeşitli ayrıcalıklar tanıyarak onları destekleme" olarak tanımlanmaktadır (www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.52bbe53ed9f44460420681). Akbaş ve Şen (2012: 34) pozitif ayrımcılığı "toplumda dezavantajlı konumda olan insan gruplarının lehine geliştiren politika, strateji, yöntem ve uygulamaların bütününe verilen isim" olarak tanımlamaktadır. Avrupa Roman Bilgi Ofisi belgelerinde ise pozitif ayrımcılığın pozitif eylemin "güçlü bir formu" olduğu ifade edilmekte ve pozitif ayrımcılık *bir gruba avantaj göstererek/sağlayarak muamele etmek* olarak tanımlanmaktadır (Positive Action- Guide Book for Roma Activists, 12).

"Pozitif Eylem- Roman Aktivistler İçin Kılavuz" (Positive Action- Guide Book for Roma Activists) isimli belgede pozitif eylem (positive action), pozitif ayrımcılık (positive discrimination) ve olumlu eylem (affirmative action) kavramlarının farklı anlamları olduğu belirtilmektedir. Bu belgeye göre pozitif eylem, "ulusal mevzuat kapsamında ayrımcılığa uğramış gruplara fırsatlar sağlamayı amaçlayan yasal uygulamalar" olarak tanımlanmaktadır. Belgede pozitif eylemin yumuşak ve sert önlemlerle hayata geçirilebileceği belirtilmektedir. Söz konusu yumuşak önlemler doğrudan dezavantajlı grup üyelerini etkilemezken dolaylı olarak onlara katkı sağlamaktadır. Örneğin üniversite giriş sınavları için hazırlık aktivitelerinin düzenlenmesi bu kapsamda değerlendirilebilir. Sert önlemler ise grup üyeleri üzerinde doğrudan etkileri olan düzenlemelerdir. Sadece belli bir gruba üye kimselerin başvurabileceği iş imkânlarının geliştirilmesi sert önlemlere örnek olabilir. Pozitif ayrımcılık ise, tercihli bir muamele olarak tanımlanmaktadır. Pozitif ayrımcılığın "eğitim ve istihdam gibi alanlarda" "otomatik ve koşulsuz tercihli muamele" şeklinde ortaya çıktığı dolayısıyla "hukukdışı bir ayrımcılığa" yol açan bir uygulama olarak düşünüldüğü ifade edilmektedir. Son olarak olumlu eylem (affirmative action) ise ABD'de kullanılan bir uygulama olarak tanımlanmaktadır. Belgede olumlu eylem ve pozitif eylemin önemli bir farkı olduğu belirtilmektedir. Buna göre olumlu eylem,

²² Bu bölümde yer alan görüşlerin bir kısmı "Ayrımcılığın İnsan Hakları Boyutu ve Pozitif Ayrımcılık" İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, Cilt 3, Sayı 4, 2014, s. 890-908'den derlenmiştir.

sonuçların eşitliğini sağlarken pozitif eylem ise fırsatların eşitliğini sağlamaktadır (<http://www.erionet.eu/publications.html>).

Benzer şekilde, Jennings (2010: 2) pozitif eylem, olumlu eylem, pozitif ayrımcılık ve tersine ayrımcılık kavramlarının farklı şeyler olduğunu, bu kavramların hukuki tanımları bulunmadığını ve kavramların farklı ülkelerde farklı anlamlarda kullanılmakta olduğunu ifade etmektedir. Akademik çalışmalarda dahi bu kavramların içeriklerine ilişkin bir uzlaşma bulunmamaktadır (Bell 2007: 5). Jennings, pozitif ayrımcılığın “koşulsuz ve otomatik tercihli muamele” kapsamında “eşitliğin sağlanması için devletin siyasetine entegre edilmiş” ve her kademedede hayata geçirilen bir uygulama olduğunu, bu bağlamda “yasal bir omurgaya” sahip olmadığı hallerde ise bu uygulamaların sadece olumlu bir girişim olarak kalacağını ifade etmektedir. Bu yaklaşıma göre de pozitif eylem ise, yumuşak ve sert önlemlerle hayata geçirilebilen uygulamalara işaret etmektedir. Yumuşak önlemler, dezavantajlı gruplara, “diğerlerine negatif etki yaratmayacak” şekilde desteklemek anlamına gelmektedir. Sert önlemler ise olumlu eylem tercihleri ve kotalar gibi ‘pozitif ayrımcılık’ önlemlerini kapsamaktadır (Jennings, 2010: 3). Anlaşılacağı üzere bu yaklaşıma göre, pozitif ayrımcılık, pozitif eylem kapsamında ele alınmaktadır.

Avrupa Komisyonu tarafından yayınlanan bir analizde AB hukukunda ve politikalarında tercih edilen kavramın pozitif eylem (positive action) kavramı olduğu belirtilmektedir (International Perspectives on Positive Action Measures-A Comparative Analysis in the European Union, Canada, The United States and South Africa 2009: 6). Belgede cinsiyet eşitliği hakkında, AB hukukunun, pozitif eylemi desteklerken pozitif ayrımcılığı reddeden bir tavır takındığı belirtilmektedir. AB üyesi ülkelerdeki pozitif eylemlerin de analiz edilmiş olduğu söz konusu belgede olumlu eylemin (affirmative action) ABD’de kullanılan bir terim olduğu ve Avrupa’da çok fazla tercih edilmediği belirtilmektedir. Olumlu eylemin bir takım gruplara ayrıcalık yaptığı, kotalar geliştirmek gibi önlemler içerdiği ancak Avrupa’da bu gibi uygulamalara pek yer verilmediği ifade edilmektedir. Pozitif eylem (positive action) terimi ile anlatılmak istenen dezavantajlı gruplara koşulsuz bir ayrıcalık tanımak değil onların sosyal ve ekonomik sorunlarına fayda sağlayacak önlemler geliştirmektir (International

Perspectives on Positive Action Measures-A Comparative Analysis in the European Union, Canada, The United States and South Africa 2009: 25).

Pozitif ayrımcılık hakkında farklı bir konumlandırma da Gül (2012a: 272-274) tarafından aktarılmaktadır. Gül, ayrımcılıkla mücadelede hukukun rolü üzerinde durduğu makalesinde “eşitliğin sağlanması için atılan adımlara özel önlemler” dendiğini ve özel önlemlerin “geçici özel önlemler” ve “geçici olmayan özel önlemler” olarak kabaca ikiye ayrıldığını ifade etmektedir. Geçici özel önlemler pozitif ayrımcılık da denilen ve amaçlanan eşitliğe ulaşıldığında yürürlükten kaldırılan önlemlerdir. Çünkü geçici olmadığı takdirde eşitliğin tekrardan bozulması gündeme gelecektir. Örneğin bir iş yerinde erkek ve kadın çalışan sayısını eşitlemek için alınan önlemler eşitlik sağlandığı ana kadar devam etmeli, bu hedefe ulaşıldığında ise bu önlem ortadan kaldırılmalıdır. Aksi halde eşitlik erkekler lehine bozulacaktır. Geçici olmayan özel önlemler ise, kişilerin haklarına “tam ve eşit şekilde” ulaşabilmeleri için oluşturulan “sürekli nitelikli” önlemlerdir. Örneğin, görme engelliler için trafik lambalarına sesli uyarı sistemleri takılması geçici olmayan özel önlemdir (Gül 2012a: 273).

Yukarıda aktarılan görüşlere ek olarak, Doytcheva (2009: 97), pozitif ayrımcılık kavramının olumlu eylem (*affirmative action*) teriminin çevirisi olduğunu belirtmektedir. Çeviri, Nathan Glazer tarafından yapılmış ve Fransa’da ortaya çıkmıştır.

Schnapper (2005: 355) ise pozitif ayrımcılığın, İngilizcede, tersine ayrımcılık (*reverse discrimination*), olumlu eylem (*affirmative action*), adil paylaşım politikaları (*fair shares policy*) ve kota siyaseti (*quota policy*) olarak da adlandırıldığını belirtmekte ve pozitif ayrımcılığı “toplumsal yaşamın çeşitli kademelerinde farklı grupların eşit temsil edilmesi ilkesine dayanan bir siyaset biçimi” olarak tanımlamaktadır.

Özetle, olumlu eylem, pozitif eylem ve pozitif ayrımcılık terimleri hakkında kesin tanımlar bulunmamasına karşın bu terimlerin birbirlerinden farklı anlamlarda kullanıldıklarını ifade edebiliriz. ‘Affirmative action’ teriminin ABD’de tercih edilen bir yöntem olduğunu belirtebiliriz. Söz konusu yöntem, kotalar, tercihli seçimler ve üniversitelere girişte bir takım ayrıcalıklar tanıma gibi uygulamalar etrafında

gerçekleştirilmiştir. Bu sebeple ‘affirmative action’ terimi belirli gruplara bir takım avantajlar sağlayan uygulamaları içermesi bakımından pozitif ayrımcılık terimine daha yakın anlamlı gibi görünmektedir. Pozitif ayrımcılığın tersine bir ayrımcılığa yol açtığı ifade edilmekte ve bu sebeple pozitif ayrımcılık çoğunlukla eleştirilmektedir. Öte yandan ‘positive action’ terimi ise daha kapsayıcı bir anlamda kullanılmakta, dezavantajlı grupların fırsatlara erişimi, haklarını kullanabilmeleri ve toplumsal yaşama entegre olabilmeleri için geliştirilen tüm araçlar bu çerçevede değerlendirilmektedir.

Yukarıda aktarılan bilgilerin yanında bu çalışmada, tüm bu kavramlar arasındaki anlam farklılıkları dikkate alınmayacak, ayrımcılığın etkilerini ortadan kaldırmayı amaçlayan, ayrımcılığı önlemeye çalışan v.b. her türlü uygulama ‘pozitif ayrımcılık’ kavramıyla tanımlanacaktır. Bu kavramın tercih edilmesinin nedeni Çingenelerin ayrımcılık nedeniyle erişemedikleri fırsatlara ve kullanamadıkları haklara erişimlerinin sağlanabilmesi için ‘pozitif ayrımcılık’ talep ediyor olmalarıdır.

Pozitif ayrımcılık politikalarının amacı, “mevcut ayrımcılığı ortadan kaldırmak”, “geçmişte yaşanan ayrımcılığın etkilerini düzeltmek”, “kişilerin fırsatlara eşit olarak ulaşabilmesini sağlamak”, “farklılıkları desteklemek” olarak sıralanabilir (Affirmative Action: A Global Perspective Global Rights-Partners for Justice Report 2004: 14). Pozitif ayrımcılık uygulanan grupların başında ise ekonomik ve sosyal anlamda dezavantajlı olarak etnik, ulusal ve ırksal gruplar, yerliler, kadınlar, engelliler ve savaş gazileri gelmektedir. Bunun yanında pozitif ayrımcılık kavramı Malezya gibi ülkelerde “siyasi olarak hâkim grubun tercihli-amaçlı bir takım politikalarla” mevcut ekonomik konumlarını diğer gruplara göre iyileştirmesi durumunu tanımlamak için de kullanılmaktadır (Sabbagh 2004: 2).

Bununla birlikte pozitif ayrımcılık politikaları, amaçları, yöntemleri, faydalanıcıları, uygulama süreleri gibi özellikler nedeniyle ülkeden ülkeye değişiklik göstermektedir. Pozitif ayrımcılık kavramından birden fazla uluslararası belgede söz edilmiştir. Ayrıca pozitif ayrımcılık konusu bilimsel konferans ve çalıştaylarda da tartışılmıştır. Bu iki sebep pozitif ayrımcılık uygulamalarının uluslararası alanda ayrımcılıkla mücadelede öne çıkmasına neden olmuştur. Söz konusu konferanslardan bir tanesi ‘İrkçılık, İrk

Ayrımı, Yabancı Düşmanlığı ve Bunlardan Kaynaklanan Hoşgörüsüzlüğe Karşı Dünya Konferansı'dır. 2001 yılında yapılan bu konferansta özellikle pozitif ayrımcılık uygulamalarına yer verilmiştir. Konferansa ilişkin bildiri de “ulusal, bölgesel ve uluslararası düzeyde” özel ve olumlu önlemleri de kapsayan “strateji, program ve politikalar” ihtiyacının önemi vurgulanmıştır. Pozitif ayrımcılık mevzusuna bir takım bölgesel toplantılarda da temas edilmiştir. Karayipler ve Latin Amerika bölgesinde yaşayan Afrika kökenliler için pozitif ayrımcılık uygulamaları geliştirilmesiyle ilgili bir çalıştay 2003 yılında Uruguay'da yapılmıştır. Çalıştay raporunda pozitif ayrımcılık yerine “olumlu eylem” tabiri kullanılmakta ve olumlu eylemin “ırkçılık ve ayrımcılık temelli adaletsizliklerin ve eşitsizliklerin” üstesinden gelecek bir uygulama olduğu ifade edilmektedir. Yine belgede olumlu eylemlerin “yerel politikalara dâhil edilmesi” gerekliliğine değinilmiştir (http://www.iidh.ed.cr/comunidades/diversidades/docs/div_online/add3.html).

Bunun yanısıra, ayrımcılık yasağının ve “ayrımcılık gözetmeme ilkesi”nin uluslararası insan hakları prensipleri arasında yer aldığı da bilinmektedir. Bu çerçevede gözönünde bulundurmanız gereken sözleşmeler şöyledir.

Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi²³ (ICERD), pozitif ayrımcılık konusunda temel bilgiler sağlayan bir sözleşmedir. (Affirmative Action: A Global Perspective Global Rights-Partners for Justice Report 2004: 5). Belgenin ilk maddesinde pozitif ayrımcılıktan söz edilmektedir. Söz konusu maddenin 4. paragrafında “Sadece insan hakları ve temel özgürlüklerden eşit şekilde yararlanmalarını sağlamak amacıyla, özel bir korumaya ihtiyaç duyan belli ırk veya etnik grupların veya bireylerin uygun gelişimini temin amacına yönelik özel önlemler, bu gibi önlemlerin sonuçta farklı ırk grupları için ayrı haklar sağlanmasına yol açmamaları ve önlemler amacına ulaştıktan sonra sürdürülmemeleri kaydıyla, ırk ayrımcılığı olarak görülmecektir” ifadesi kullanılmaktadır (<https://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k4750.html>).

Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi (ICCPR)'nde ayırım gözetmeme prensibini eşitliğin

²³International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination.
<http://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/CERD.aspx>

tesisi gerekli saymaktadır.²⁴ Bu kapsamda 2., 25. ve 26. maddeler ayrımcılık gözetmeme prensibi doğrultusunda mevcudiyet bulmuştur. Buna göre 2. Madde ayrımcılık yasağına ilişkindir. Sözleşmenin 25. maddesinde “ayrım ve makul olmayan kısıtlamalara bağlı olmaksızın” herkesin kamusal yaşama katılma, seçme ve seçilme, kamu hizmetlerine girme gibi haklara sahip olduğu belirtilmektedir. Benzer şekilde 26. madde ise “hiçbir ayırım gözetmeksizin” herkesin “yasalar önünde eşit” olduğunu ifade etmektedir. Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komitesi 18 No’lu Genel Yorumunda söz konusu haklara erişim için “olumlu eylem içeren tedbirlerin” geliştirilmesi gerektiğini ifade etmiştir (http://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/Books/khuku/ayrimcilik_yasaginin_kapsami/ayrimcilik_yasagi_insan_haklari_komitesinin_18_no_lu_genel_y.pdf).

Ekonomik Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi (ICESCR) ise belgede adı geçen hakların “ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasal ya da başka fikir, ulusal ya da toplumsal köken, mülkiyet, doğum gibi herhangi bir statüye göre ayrımcılık yapılmaksızın” herkese sağlanması gerektiğini belirtmektedir.²⁵ Sözleşmenin 2. maddesinin ilk paragrafında “sözleşmede tanınan hakları mevcut kaynakları ölçüsünde giderek artan bir şekilde tam olarak gerçekleştirmek için, özellikle yasal tedbirlerin alınması dâhil, gerekli her türlü tedbiri almayı taahhüt eder” ifadesi yer almaktadır (http://www.unicankara.org.tr/doc_pdf/metin134.pdf). Sözleşmenin 6. maddesinde, çalışma yaşamına ait önlemler dile getirilmektedir. Bu çerçevede ilgili maddede söz konusu önlemler “bireyin temel siyasal ve ekonomik özgürlüklerini koruyan şartlar içinde ekonomik, sosyal ve kültürel gelişme ile tam ve üretken istihdamı sağlamak için gerekli politikaları ve yöntemleri uygulamak” olarak açıklanmıştır (http://www.unicankara.org.tr/doc_pdf/metin134.pdf). Sözleşmenin akabinde hazırlanan 16 nolu genel yorumlarda “geçici özel önlemler” başlıklı bir kısım bulunmaktadır. Bu kısımdaki ifadede “kadın ve erkeklerin fiili (*de facto*) eşitliğinin” sağlanması ve “dezavantajlı ve marjinal” grupların diğerleriyle eşit haklara sahip olabilmesi için özel önlemler

²⁴International Covenant on Civil and Political Rights.
<http://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/ccpr.aspx>
Ayrıca bkz.:

Harland 2000: 187-260.

²⁵ International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights, 2. Madde 2. Paragraf.
<http://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/CESCR.aspx>

alınabileceği belirtilmiştir (<https://www1.umn.edu/humanrts/gencomm/escgencom16.html>).

Kadına Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Yok Edilmesi Sözleşmesi (CEDAW)'nde "kadın ve erkek eşitliğini fiilen sağlamak için Taraf Devletlerce alınacak geçici ve özel önlemler" in ayrımcılık sayılmayacağı ifade edilmektedir (http://www.unicef.org/turkey/cedaw/_gi18.html). Kadına Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Yok Edilmesi Komitesi'nin 5 numaralı genel yorumunda ise söz konusu Sözleşme ile ilerleme kaydedilmiş olduğu ancak "kadınların eğitim, ekonomi, siyaset ve işgücü piyasasıyla bütünleşmelerini sağlamak üzere pozitif eylem, tercihli muamele ya da kota sistemi gibi geçici özel tedbirlerden daha çok yararlanması" gerektiği ifade edilmektedir ([https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/kefe/belge/uluslararası_belgeler/ayrimcilik/CEDAW/tavsiye_kararlari/CEDAW%20Komitesi%20Tavsiye%20Kararlar%C4%B1_\(1-29\).pdf](https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/kefe/belge/uluslararası_belgeler/ayrimcilik/CEDAW/tavsiye_kararlari/CEDAW%20Komitesi%20Tavsiye%20Kararlar%C4%B1_(1-29).pdf)).

Uluslararası Çalışma Örgütü tarafından hazırlanan Ayrımcılık (İstihdam ve Meslek) Sözleşmesi de pozitif ayrımcılık konusuna değinmektedir. Sözleşmede "cinsiyet, yaş, sakatlık, aile sorumlulukları veya sosyal ve kültürel durumları dolayısıyla, özel şekilde korunma veya yardım ihtiyacında oldukları genel olarak kabul edilmiş bulunan kimselerin özel ihtiyaçlarını karşılamak amacını güden özel tedbirlerin ayırım sayılmayacağı" ifade edilmektedir (http://www.ilo.org/public/turkish/region/eurpro/ankara/about/ilo_111.htm).

Avrupa Birliği tarafından geliştirilen dokümanlarda, Avrupa Konseyi belgelerinde ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi içtihatlarında da ayırım gözetmeme ilkesine değinilmektedir. Bu itibarla söz konusu belgelerde ayrımcılıkla mücadele için bir takım önlemlerin geliştirilmesi tavsiye edilmektedir. Söz konusu belgelerde ayrımcılık genel olarak "cinsiyet, ırk veya etnik köken, inanç, engellilik, yaş ve cinsel yönelim" özelinde incelemektedir. Ayrıca Avrupa Birliği Konseyi'nin Irksal Eşitlik Yönergesi de ırk ve etnik köken temelli ayrımcılık sorununa değinmektedir.²⁶ Yönerge, taraf ülkelere

²⁶ Yönerge için bkz.:

Council Directive 2000/43/EC of 29 June 2000 implementing the principle of equal treatment between persons irrespective of racial or ethnic origin.

ülkelere ırkları ve etnik kökenleri nedeniyle ayrımcılık mağduru olan kişilerin mevcut durumlarını iyileştirmek ve dezavantajları tazmin etmek için özel önlemler almalarını tavsiye etmektedir. Ayrıca yönergede söz konusu önlemlerin eşitlik prensibiyle çelişmediği de belirtilmektedir.²⁷

Ayrım gözetmeme ilkesinin Avrupa Konseyi tarafından da altı çizilmektedir. İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Korunmasına İlişkin Sözleşme'nin *Ayrımcılık Yasağı* isimli 14. Maddesine göre “sözleşmede tanınan hak ve özgürlüklerden” “cinsiyet, ırk, renk, dil, din, siyasi veya diğer kanaatler, ulusal veya toplumsal köken, ulusal bir azınlığa aidiyet, servet, doğum başta olmak üzere herhangi başka bir duruma dayalı hiçbir ayrımcılık gözetilmeksizin” herkes yararlanabilmelidir (<http://www.ombudsman.gov.tr/contents/files/891a2--Insan-Haklari-ve-Temel-Ozgurluklerin-KorunmasinaIliskin-Sozlesme.pdf>). Ancak sözleşme, ayrımcılık gözetmeme ilkesinin ne şekilde korunacağı ile ilgili bilgi vermemektedir.²⁸

2.2.2. Ayrımcılıkla Mücadelede Pozitif Ayrımcılık Uygulamaları ve Ülke Örnekleri

Pozitif ayrımcılık politikaları kapsamında yürütülen çalışmalar, diğer bir ifadeyle pozitif ayrımcılık uygulamaları genel olarak ayrımcılığa uğrayanlar için şikâyet ve çözüm mekanizmaları oluşturmak; sosyal yardım ve danışmanlık hizmetleri sağlamak; bir takım başvurularda özel kabul standartları, kotalar ve sayısal barajlar geliştirmek; eğitimler (mesleki eğitim, vatandaşlık eğitimi) düzenlemek gibi şekillerde ortaya çıkmaktadır (Affirmative Action: A Global Perspective Global Rights-Partners for Justice Report 2004: 14).

Bu şekillerde gerçekleştirilen pozitif ayrımcılık programları hem kamu sektöründe hem de özel sektörde uygulanabilmektedir (Affirmative Action: A Global Perspective Global Rights-Partners for Justice Report 2004: 14). Ülkeler pozitif ayrımcılık programlarını

<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32000L0043:en:HTML>

²⁷ Avrupa Konseyi 2000/43/EC sayılı Yönerge 5. Madde.

²⁸ Sözleşme için bkz.:

Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms.

<http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Html/005.htm>

kendi özel durumlarına uygun olarak oluşturmaktadırlar. Bu sebeple her ülkenin pozitif ayrımcılık uygulaması kendine hastır.

Bu çerçevede, bu bölümde farklı uygulamaları yansıması bakımından ABD, Hindistan, Güney Afrika ve Malezya örneklerine yer verilecektir. Seçilen ülkeler pozitif ayrımcılık uygulayan en tipik ülkelerdir. ABD, siyah ırkçılığıyla; Hindistan, kast sistemiyle; Güney Afrika, ‘apartheid’ ile Malezya, yönetici grup ayrıcalıkları ile insan hakları ve ayrımcılık konusunda üzerinde durulması gereken biricik örneklerdir. Söz konusu ülkeler pozitif ayrımcılık uygulamalarını birbirlerinden farklı zeminlerde gerçekleştirmektedirler. Bu sebeple adı geçen ülkelerdeki uygulamalar genel kapsamda tarihsel arka plan dikkate alınarak incelenecektir.

Çalışmada yukarıda ifade edilen ülke örneklerine yer verilmesinin nedeni ise pozitif ayrımcılık uygulamalarının sebeplerinin, amaçlarının ve sonuçlarının daha iyi kavranabilmesidir.

2.2.2.1. ABD’de Pozitif Ayrımcılık Uygulamaları

1776 yılında ilan edilmiş olan Bağımsızlık Bildirgesi’nin ardından Amerika’ya doğru oldukça büyük bir göç başlamıştır. Bu göç sonucunda Amerika çok çeşitli insanların yaşadığı bir yer haline gelmiştir. Bu çeşitli gruplar, zaten burada yaşamakta olan yerliler, Afrika’dan gelen “köle işçiler”, Avrupa’dan gelen “Anglo-Sakson”lar, “Asya kökenli göçmenler”, “Latin ve Meksika kökenli göçmenler” olarak sıralanabilir (Yanık 2013: 160). Doytcheva (2009: 33) bu çeşitliliğin sloganının “birçoktan tek bir” (“e pluribus unum”) olduğunu ifade etmektedir. Bu çok farklı insanları bir arada tutmak için 1960’lara gelene kadar Anglo-Uyum ve Eritme Potası da denilen asimilasyon sistemi uygulanmıştır.²⁹ Bu sistem ile yapılmak istenen göçmen grupların kendilerine has gelenek ve göreneklerinin baskın olan gelenek ve görenekler lehine çözülmesi değildir. Uzun yıllar sürmüş olan sistemin amacı bütün kültürlerin dönüşerek yepyeni bir ortak kültür oluşturmasıdır. Ancak 1960’lardan itibaren bu uygulama eleştirilmeye başlanmış

²⁹ Bu konuda bkz.:
Eastland 1992: 33-53.
Bowen 2011: 751-791.

ve ABD’de başta olmak üzere tüm dünyada etnik bir uyanış başlamıştır (Doytcheva 2009: 32). Bu uyanışın iki önemli sebebi bulunmaktadır. İlk olarak farklı kültürlerin değeri yeniden keşfedilmiştir ikinci olarak ise uygulanan sistem ile toplumsal eşitlik sağlanamamış ve Beyaz Anglo-Sakson ve Protestan (White, Anglo-Saxon, Protestant - WASP) grubu toplumda egemen hale gelmiştir. Bu nedenlerle toplumda farklılıklar üzerinden eşitlik talebi yükselmiş ve bu talepler siyasi bir tavır halini almıştır.

“Sivil Haklar Hareketi” adı verilen bu tavrın arkasında uzun yıllardır uygulanan asimilasyon sistemi bulunmaktadır. Eritme potası da denilen asimilasyon sistemi ile Amerikanlaşma süreci başlamış ancak bu süreç planlandığı gibi gitmemiş, potada tüm kültürler eritilememiş, dolayısıyla tek ortak bir kültür de elde edilememiştir. Çünkü Anglo-Saksonlar daha öncede ifade edildiği gibi toplumda hâkim grup haline gelmişler ve bir *madun* grup arayışı içine girmişlerdir. Aranılan *madun* da yıllardır orada çalışan, Afrika’dan gelmiş kölelerin torunları olan siyahlardan başkası değildir. Böylece kurulmuş olan sistemin ‘biz’i Anglo-Saxon gruplar, ‘öteki’si ise siyahlar olmuştur. Bu öyle bir ötekileştirme ki, yaklaşık yüz yıl boyunca siyahlar beyazların elini sıkamamış, siyahlarla beyazlar birlikte yemek yiyememiş; siyah bir erkek beyaz bir kadının sigarasını yakamamış ve beyaz bir sürücünün olduğu araçlarda siyahlar öndeki koltuklara oturamamışlardır. Bu sistemin sloganı “ayrı ama eşit” (seperate but equal) olmuştur. Bu isim 1896 yılında görülmüş “Plessy v. Ferguson” isimli dava sonucunda verilen karardan kaynaklanmaktadır (<https://www.law.cornell.edu/supremecourt/text/163/537>). Plessy, binmiş olduğu trende kendine ayrılan yere değil de beyazlara ayrılan yere oturduğu için tutuklanmış, hapis ve para cezasına çarptırılmıştır. Plessy, söz konusu kararı yüksek mahkemeye taşımıştır. Mahkeme, yerel mahkemenin kararını onaylamış ve “kamu hizmetlerinden eşit olarak yararlanabilindiği sürece” söz konusu uygulamaların -yani ayrı yerlerde aynı hizmeti almanın- “anayasaya aykırı” olmadığına hükmetmiştir. Böylece “seperate but equal” kararı söz konusu sistemin ismi haline gelmiştir. Tüm bu kuralların arkasında siyahların beyazların ‘alt’ında bir grup olduğu, beyazların birçok alanda daha üstün bir ırk olduğu inancı bulunmaktadır (Pilgrim, 2012). Bu durum kimi siyahlar tarafından öylesine kanıksanmıştır ki, söz konusu dönemde itilen, dışlanan, ayrımcılığa uğrayan siyahların çoğunun “beyaz tenli ve düz saçlı olmayı” arzuladıkları belirtilmektedir. Schnapper (2005: 322) da bu dönemde

insanların derilerinin renginin açıklığına göre saygınlık gördüklerini ve başkalarına derilerinin rengine göre saygı gösterdiklerini ifade etmektedir. 1960'lara kadar süren bu uygulamalar bir zaman sonra toplumda büyük bir tepki yaratmış ve siyahların siyasi haklar mücadelesiyle sonuçlanmıştır. Siyasi haklar mücadelesinin amaçları, ırk ayrımının ortadan kaldırılması, herkesin eşit haklara sahip olması, yurttaşlık haklarının uygulanabilir olması olarak sıralanabilir (Yanık 2013:164-165). Ne var ki, ilk kazanımlar sonrasında siyah hareketi kısmen radikalleşmiştir ve bu durum siyahlar arasında etnik ve kültürel bakımdan bir arayışa neden olmuştur. Bu dönemde Afrika'da sömürgeciliğe karşı yürütülen mücadelelerden olumlu sonuçlar alınması da siyah gruplar üzerinde cesaret verici etki yaratmış ve zaten arayış içinde olan gruplar "Afrikalılaşmaya" başlamıştır. Düzleştirilen saçlar doğal haline -kıvırcık- bırakılmış, Afrikaya has kıyafetler tercih edilmeye başlanmıştır. Bu yeni akımın adı ise "Siyah güzeldir" (Black is beautiful) olmuştur (Doytcheva 34).

Bu süreçte siyahlar³⁰ erişemedikleri bir takım hakları elde etmişlerdir. Haklar bağlamında bu kazanımlar üç önemli yasa ile hayata geçirilmiştir. Bu yasalar, ayrımcılığı yasaklayan ilkeler içeren Vatandaşlık Hakları Yasası, siyasi haklara vurgu yapan Oy Verme Hakları Yasası ve göçle ilgili ırkçı kısıtlamaları ortadan kaldıran Göçmenlik Yasası'dır (Doytcheva 2009: 34).

Bu yasaların yanı sıra 6 Mart 1961 tarihinde Amerikan Başkanı John F. Kennedy 10.925 sayılı Başkanlık Kararını yayınlamaya, çalışanlara ve iş başvurusunda bulunanlara ırk, renk, ulusal köken ve inanç farklılıklarından bağımsız olarak davranılması gerektiğini ifade etmiştir. Bu kararın amacı, nitelikli kişilere eşit fırsatlar sunmak ve herkes için gerçek eşitlik fırsatı sağlamaktır (Krstic 2003: 827). Bu karar 1965 yılında 11.246 sayılı kararla değiştirilmiştir. Başkan Lyndon B. Johnson tarafından 24 Eylül 1965 tarihinde imzalanan 11.246 sayılı karara göre bu kararnameye taraf olanlar iş başvurusu yapanlara ya da halen çalışmakta olanlara "ırk, renk ya da etnik kökenleri dikkate almaksızın" muamele etmek ve bunu sağlamak için "somut önlemler almak" (*take affirmative action*) taahhüdü altına girmişlerdir (Doytcheva 2009: 97). 1967 yılında yapılan değişiklikle söz konusu niteliklere cinsiyet de eklenmiştir (Parry ve

³⁰ Bu dönemde siyahlar kendilerine Afro-Amerikalı denilmesini talep ediyorlardı (Doytcheva 2009:34).

Finney 2014: 237). Yasanın uygulayıcısı Federal Yönetim, 1968’den itibaren işletmeleri mevcut ayrımcı uygulamaları ortadan kaldırmaya teşvik etmek için kotalar koyarak, istihdamda eşitliği sağlamak için yeni bir işe alma politikası hayata geçirmiştir (Doytcheva 2009: 97).

Ayrıca Amerikan sisteminde Yüksek Mahkeme, kamu üniversitelerine girişte ve kamu okullarına kimin alınacağı belirlenmesinde ‘ırk’ faktörüyle ilgili kimi önemli kararlar almıştır. Örneğin, 1954 yılında Linda Brown isimli genç kız ırk ayrımı nedeniyle evinin yakınındaki okula gidemediği için mücadele başlatmış ve yargıya taşınan bu olay sonucunda 60 yıldır uygulanan “eşit ama ayrı” (seperate but equal) içtihatı bozulmuş ve okullardaki ırk ayrımı uygulaması kalkmıştır (<http://www.uscourts.gov/about-federal-courts/educational-resources/supreme-court-landmarks/brown-v-board-education> podcast). Verdiği kararla Yüksek Mahkeme, ırk ayrımına dayalı okulların varlığının hukuka aykırı olduğunu belirtmiş ve ardından 1964 yılında okul yönetimlerinin okullarını yeni sisteme uyumlaştırmak için bir takım sorumlulukları olduğunu ifade etmiştir (Affirmative Action: A Global Perspective Global Rights-Partners for Justice Report 2004: 16- 17). Daha sonraki yıllarda mahkeme, yasaların ihlal edildiği durumlarda pozitif bir takım çarelerle okulların ırk açısından “çeşitli” hale getirilmesi gerektiğinin altını çizmiştir.

ABD üniversitelerinde pozitif ayrımcılığın yasal temelleri ise 1970’lerin sonlarına doğru atılmıştır (Özkazanç 2001: 114). Bu yasal temel, ‘Bakke’ adıyla kavramsallaşarak, Amerikan sisteminde yerini almıştır. Allen Bakke isimli genç, tıp fakültesine girişte kendisine beyaz olduğu için ayrımcılık yapıldığını –kendisinden daha düşük puanları olmasına karşın azınlık mensuplarının okula kabul edildiğini- yeterli puanlara sahip olmasına karşın kendisinin okula kabul edilmediğini, bu durumun anayasadaki eşitlik ilkesinin ihlali olduğunu ifade ederek mahkemeye başvurmuştur. California Üniversitesi aleyhine açılan davada, hâkim Powel, ırk temelli politikaların anayasal olmadığını ancak üniversiteye kabul sürecinde ırkın, öğrencilerin “entelektüel çeşitliliğini artırmak” amacıyla dikkate alınabileceğine hükmetmiştir (O’Neil 1980:

36).³¹ Bu gelişme ile pozitif ayrımcılık öngören düzenlemelerin Anayasaya aykırı olmadığı hükme bağlanmıştır.

İstihdam alanında da benzer gelişmeler yaşanmıştır. Kamu kurumlarının ve özel işletmelerin hukuka dâhil olan yasalar (pozitif ayrımcılık önlemleri) kapsamında ayrımcılık yapmadıklarına dair kanıtlar sunmaya zorlanması, kurumları ve işletmeleri farklı etnik kökenden gelenleri istihdam etmeye yöneltmiştir (Özkazanç 2001: 113). Kurumların hazırlamış olduğu hedef ve planların uygulanmasını denetlemek üzere 1972 yılında “Eşit İstihdam Fırsatları Yasası” hazırlanmış³² ve bu kapsamda 70’ler boyunca iş hayatında işe alma ve terfilerde ırksal tercih belirginleşmeye başlamıştır (Özkazanç 2001: 113).

ABD’de 1970’ler boyunca yaygın bir şekilde uygulanan pozitif ayrımcılık politikaları 80’lerden sonra sorgulanmaya başlamış ve sağ ile sol arasındaki tartışmaların bir kolu haline gelmiştir (Özkazanç 2001: 115). Buna göre muhafazakârlar, söz konusu uygulamalar sayesinde siyahların “eğitim ve sosyal alanlarda” beyazlara kıyasla kolayca ilerleyebiliyor olmalarını eleştirmekte ve bu durumun toplumda “kızgınlığa” yol açtığını belirtmekteydiler. Ayrıca pozitif ayrımcılık uygulamaları Amerikan sisteminin temelini oluşturan “renk körlüğü” idealine de aykırıydı. Liberaller ise sivil haklar hareketi akabinde geliştirilen pozitif ayrımcılık uygulamalarının gerekli uygulamalar olduklarını çünkü siyahların mevcut durumlarının ırkçılık kaynaklı olduğunu ifade ediyorlardı. Onlara göre, beyazlar tarafından ötekileştirilen siyahlar alt grup olarak konumlandırılmıştı ve bu durumun ortadan kalkması için pozitif ayrımcılık uygulamak şarttı (Yanık 2013: 166).

Bu dönemi takiben mahkemeler pozitif ayrımcılığı kısmen engelleyen kararlar almaya başlamıştır. Örneğin, 1991 tarihli Yurttaş Hakları Yasasını takiben federal mahkemelerin verdikleri kararlar sonucu hükümetin pozitif ayrımcılık uygulamalarındaki rolü azaltılmıştır (Özkazanç 2001: 114). Federal mahkemeler, Bakke

³¹ Bakke Davası için ayrıca bkz.: Plevin 1981: 1235-1249.

³² Yasa için bkz.:

Equal Employment Opportunity Act of 1972.

http://www.eeoc.gov/eeoc/history/35th/thelaw/eeo_1972.html

Kararı'nı tam olarak reddetmemekle birlikte bu kararı emsal olmaktan çıkaracak ve ırk faktörünün üniversiteye kabulde önemli bir etken olmaktan çıkaracak kararlar almaya başlamışlardır. Bunun yanında başka bir takım pozitif ayrımcılık davalarında da “geçmişte yapılan bir ayrımcılığın doğrudan telafisi niteliğinde olmayan hiçbir ırk temelli önlemin alınamayacağı” şeklinde hükümler verilmeye başlanmıştır. Anayasa Mahkemesi 1995 yılını takiben verdiği kararlarla her türlü ırksal tercihlerin kesin bir anayasal denetimden geçmesi gerektiğine karar vermiştir (Özkazanç 2001: 115).³³ Yine 2013 yılının Haziran ayında Yüksek Mahkeme, “Fisher v. University of Texas” kararında da pozitif ayrımcılığın “kimi durumlarda halen izin verilebilir bir uygulama” olduğunu ancak “en üst seviyede yargı denetimine tabi olduğunu” ifade etmiştir (Mottley 2015: 156).

Bugün gelinen noktada, vatandaşlık hareketinin üzerinden elli yıldan fazla geçmiş olmasına rağmen ABD’de siyahların halen ayrımcılık, dışlanma ve düşmanlıklara maruz kaldığını görmekteyiz. Bu sebeple birçok kişi pozitif ayrımcılık uygulamalarının beklenen etkiyi yaratmamış olduğunu savunmaktadır. Baumann (2006: 19) ise, ABD’de hayata geçirilen uygulamaların “sivil haklara eşit erişim” konusunda bir olumlama değil, grupların “kendi kaderlerini tayin” konusunda olumlama geliştirmiş olduğunu ifade etmektedir. Amerikan Başkanı Barack Obama, 2013 yılının Ağustos ayında yaptığı konuşmada ülkelerindeki ayrımcılık konularına değinmiş ve siyahlar ile beyazlar arasında ekonomik bakımından büyük uçurumlar bulunduğunu söylemiştir (<http://www.reuters.com/article/2013/08/23/us-usa-dream-equalityidUSBRE97M11420130823>). Yapılan araştırmalar ABD’de halen siyahların, latin kökenlilerin ve yerlilerin ayrımcığa maruz kaldığını göstermektedir. Hatta siyahlar arasındaki işsizlik oranının 1960’lardaki işsizlik oranına oldukça yakın olduğu da belirtilmektedir. 2013 yılı Ekim ayında ABD’de yapılmış bir anket çalışmasına göre ankete katılanların yaklaşık yüzde 70’i siyahların ayrımcılık mağduru olduklarını ifade etmişlerdir (<http://episcopaldigitalnetwork.com/ens/2013/11/12/national-poll-findsdiscriminationprevalent-in-the-united-states/>). 2009 yılı verilerine göre ABD’de yaşayan beyazların yüzde 12,3’ü yoksulluk sınırının altındayken bu oran siyahlar için 25,8 Hispanikler için ise 25,3’tür (US Census Bureau, Statistical Abstract of the United States: 2012, 464). “Bizim siyah

³³ Bu konuda bkz.:
Wilson 1999: 61-64.

sorunumuz yoktur, beyaz sorunumuz vardır” diyenleri de göz önünde bulundurduğumuzda, temelleri çok eskiye dayanan Amerikan tipi ırkçılığın bir yansıması olarak siyalara yönelik ayrımcılığın sadece siyalara yönelik uygulanan pozitif ayrımcılık önlemleriyle ortadan kaldırılamayacağı açıktır (Lappalainen 2007: 14). Karar alıcıların oluşturdukları yasaların yanında, ayrımcılık yapanların zihinlerinin de yeni ‘yasa’larla dönüştürülmesi gerekmektedir.

2.2.2.2. Hindistan’da Pozitif Ayrımcılık Uygulamaları

MÖ 2000’li yıllarda Kafkaslar’dan Hindistan bölgesine göç eden Arya kabileleri bölgenin güneyinde yaşayan Dravit haklı ile etkileşime geçmişlerdir. Bu etkileşim, bölgede çok etkili bir inanç sistemi olan Hinduizm’e kaynaklık etmiş aynı zamanda da Hindu inançları ile desteklenen hiyerarşik ve katı bir toplumsal düzen olan kast sisteminin de temellerini atmıştır (Alkan 2013: 202). “Aryaların beyazları yerli halklardan ayırmak için oluşturdukları” bu düzen bugün de Hindistan’da geçerliliğini korumakta ve birçok insan hakkı ihlaline sebep olmaktadır.³⁴

Alkan (2013: 206), kast sisteminin iki anlamda kullanılmakta olduğunu belirtmektedir. İlk olarak, “hiyerarşik olarak şekillenmiş ve akrabalık etrafında belli meslek alanlarında yoğunlaşan” grupları tanımlamak için kullanılmaktadır. Örneğin, terziler, tüccarlar v.b. İkinci olarak ise kast, “sınıf benzeri büyük toplumsal grupları” tanımlamak için kullanılmaktadır. Bu anlamda kastlar, dört grup ve paryalar – dokunulmazlar (*untouchables*) olarak tanımlanan bir diğer gruptan oluşmaktadır. Kişilerin sahip oldukları meslekler ve “toplumsal hiyerarşi kast sistemi sayesinde birbirine paralel” şekilde yapılandırılmış bir görünümde (Alkan 2013: 206). “Her kast ancak belirli meslekleri icra edebilmekte, belli yemekleri yiyebilmekte, belli bir şekilde giyinebilmekte ve ancak kendi arasında evlenebilmektedir” (Alkan 2013: 206). Kast sistemindeki gruplar ve yaptıkları işler ise şöyle sıralanabilir: Brahmler (rahipler ve bilginler), Kşatriyalar (askerler ve yöneticiler), Vaişyalar (tacirler, toprak sahipleri ve çiftçiler), Şudralar (işçiler, kirli işleri yapanlar). Bu gruplandırmanın dışında bir de

³⁴ Ayrıca bkz.:
Patel 2010: 459-477.

paryalar / dokunulmazlar bulunmaktadır.³⁵ Bu grup kast sisteminin en altında bulunan ve diğerleriyle iletişimi en aza indirilmeye zorlanmış, izole bir gruptur. Bu bağlamda kast sistemi üyelerinin yapacağı işleri ve üyelerin sosyal ilişkilerini belirleyen “kapalı bir meclis” gibidir çünkü “kişinin toplumdaki statüsü kişinin doğduğu kast tarafından belirlenmektedir” (Deane 2009: 33). Bu sistemde kişilerin eşitliği söz konusu değildir. Bir takım kişiler doğuştan üst’te bir takım kişiler ise doğuştan alt’ta olarak konumlandırılmıştır. Altta olan kişilerin sistem gereği bir takım haklara erişmesi mümkün değildir. Haklarına erişemeyen birçok kişi ayrıca mensup oldukları sınıflar nedeniyle aşağılanmakta ve dışlanmaktadır. Bu sebeple pozitif ayrımcılık, söz konusu tarihsel özellikler nedeniyle uzun yıllardır toplumun oldukça geniş bir kısmına uygulanmaktadır. Hatta pozitif ayrımcılık, eşitlik için olmazsa olmaz bir norm haline gelmiştir.

Hindistan’da ayrımcılıktan en fazla etkilenen grup paryalardır.³⁶ Kast sistemi 1950 yılında kaldırılmış olmasına karşın sistemin etkileri hala sürmektedir. Deane (2009: 33) Hindistan’da pozitif ayrımcılığın “tercihli muamele”, “koruyucu ayrımcılık”, veya “tersine ayrımcılık” isimleriyle de anıldığını belirtmektedir. Pozitif ayrımcılık uygulanan gruplar kanunen tanınan kastlar (scheduled castes), kabileler (scheduled tribes) ve diğer geri kalmış sınıflar (other backward classes)’dır. Genel ifadede bu üç gruba da “geri kalmış sınıflar” denmektedir (Deane 2009: 34).

Hindistan’da gruplar arasında kast sistemine dayalı hiyerarşi İngiliz sömürge sistemine dek uzanmaktadır (Sabbagh 2004: 22). Bu dönemde “Dalit” denilen paryalar ve “Adivassi” adındaki kabile gruplarına yönelik bir takım ayrıcalıklı uygulamalar geliştirilmiştir (Jangir 2011: 205). Söz konusu uygulamalar 1892 yılında öncelikle eğitim alanında hayata geçmiştir. 1920’lerden itibaren eğitim ve istihdam alanında sınırlı sayıda kota uygulanmaya başlamıştır. Ayrıca siyasi temsil sağlamak için yine bu dönemde, il yasama meclisinde ve merkezi yasama meclisinde de paryalara belli oranda yer ayrılmıştır (Sabbagh 2004: 23-24). Daha sonra 1946 yılında devlet hizmeti için

³⁵ Bu gruba ‘dokunulmazlar’ denmesinin arka planında, onların ‘dokunulmaya bile layık olmadıkları’ düşüncesi bulunmaktadır.

³⁶ Bu konuda bkz.:

“India’s Untouchables Face Violence, Discrimination”.

http://news.nationalgeographic.com/news/2003/06/0602_030602_untouchables.html.

yüzde 12,5 lik bir kota geliştirilmiştir. Hindistan'ın bağımsızlığının ardından paryaların ve kabilelerin -“scheduled castes” ve “scheduled tribes” isimleriyle- ayrıcalıklı uygulamalardan faydalanmaları anayasal güvence altına alınmıştır. Anayasaya göre, bu gruplara yükseköğrenimde ve kamu istihdamında yüzde 22,5 oranında yer ayrılmaktadır (Jangir 2011: 205).

1953 yılında Geri Sınıf Komisyonu (Backward Class Commission), geri olduğu-kaldığı düşünülen sınıfların listesini hazırlamak, durumlarını geliştirmek için oluşturulmuştur (Sabbagh 2004: 23). Bu dönemde sosyal ve ekonomik bakımdan dezavantajlı olmak “alt kastlara üyelikle” ilişkilendirilmekteydi (Sabbagh 2004: 23). 1979 yılında “Mandal Komisyonu” adında bir komisyon paryalar ve kabileler haricinde topludan dışlanmış, sosyal bakımdan ve eğitim bakımından geri kalmış grupları tanımak, onların sorunlarını tesbit etmek ve pozitif ayrımcılık kapsamında onların durumlarını iyileştirmek için oluşturulmuştur. Söz konusu gruplar kast sisteminin altlarında yer alarak ayrımcılığa uğramış gruplar değil ancak sosyal, ekonomik ve toplumsal bakımdan geri kalmış gruplardır. Bu gruplara “Diğer Geri Kalmış Gruplar” (Other Backward Classes) ismi verilmektedir. Komisyonun çalışmaları sonucunda bu gruplara mensup kişiler de pozitif ayrımcılık kapsamına alınmıştır. Hindistan nüfusunun yüzde 52'sini oluşturan 1257 tane grup bu kapsamda yer almaktadır (Jangir 2011: 205). Bu sebeple komisyon, yüzde 22,5 oranında ayrılan yerlerin yüzde 49,5 olarak değiştirilmesini önermiştir. Komisyon ayrıca kast sisteminden kaynaklanan ayrımcılığın bertaraf edilmesinin kolay olmadığını çünkü kişilerin birbirlerini doğuştan dezavantajlı ya da avantajlı olarak kabul ettiklerini belirtmiştir (Cunningham 1999: 23). Mandal Komisyonunun sosyal ve ekonomik bakımdan geri kalmış ancak ‘alt’ kastlara mensup olmayan kişileri de pozitif ayrımcılık kapsamına alması, dezavantajlı olma durumunun sadece belli bir kasta mensup olma ile açıklanmasını değiştirmekte ve dikkatleri ‘fırsatlara erişememe’, ‘dışlanma’ gibi sorunlara çekmektedir. Bu durum, kastlara yönelik pozitif ayrımcılık uygulamalarının kast sistemi üzerine yapmış olduğu vurguyu, sürekli bir hatırlatmayı kısmen değiştirebilmesi bakımından anlamlı görünmektedir.

1995 yılında (Protection of Civil Rights Act) ve 1989 yılında yürürlüğe girmiş olan (Prevention of Atrocities) iki sözleşme sözü geçen gruplara uygulanacak pozitif

ayrımcılık önlemleri düzenlemektedir (Deane 2009: 44).³⁷ Üniversitelerde, kamu hizmetlerde ve daha birçok alanda söz konusu gruplar pozitif ayrımcılık uygulamalarına tabidir. Örneğin, devlet hizmetleri için kast kotası yüzde 15, kabile kotası yüzde 7,5 tir. Kastlar ve kabileler harici geri sınıfların devlet işleri ve üniversitelerdeki koltuk sayısı oranı yüzde 27’dir. Ancak bu gruba yasamada yer ayrılmamaktadır (Affirmative Action: A Global Perspective Global Rights-Partners for Justice Report 2004: 22).

Bununla birlikte Hindistan Anayasası, tüm vatandaşların eşitliğini güvence altına almış ve “hiçbir şey devletin sosyal olarak ve eğitim açısından geri kalmış sınıfların, kastların ve kabilelerin ilerlemesi için özel kararlar almasını önleyemez” ifadesiyle açıkça pozitif ayrımcılık uygulamalarına izin vermiştir (<http://indiankanon.org/doc/237570/>). Anayasanın onaltıncı bölümü pozitif ayrımcılık uygulamalarının detaylarını gözler önüne sermektedir. Hindistan’da nüfusun yaklaşık yüzde 65’i pozitif ayrımcılık uygulamalarından faydalanmaktadır (Affirmative Action: A Global Perspective Global Rights-Partners for Justice Report 2004: 23). Bu yöntem siyasi alanda yer ayırma, iş hayatında yer ayırma ve eğitimde yer ayırma olarak üç kategoride gerçekleşmektedir (Deane 2009: 35-36).

Kast sistemi nedeniyle dezavantajlı hale gelen grupların durumlarını iyileştirmek için geliştirilen pozitif ayrımcılık uygulamaları bir taraftan fırsatlara erişim sağlarken diğer taraftan kast sisteminin sürdürülmesine katkıda bulunmuştur (Alkan 2013: 207). Özellikle üniversiteye alımlarda alt kasta kontenjan ayrılması bu uygulamayı çekici hale getirmektedir. Bu uygulamalardan faydalanan kişiler bu ayrıcalıklı konumu yitirmemek için *bir kast’a mensup olma* halini korumaktadırlar. Aynı zamanda kontenjanları kullanarak üniversiteye giren gençler -pozitif ayrımcılık uygulamalarının asıl amacı anlaşılmamış olacak ki- şiddetli ayrımcılığa uğramaktadırlar. 2007-2011 yılları arasında gerçekleşen yirmiye yakın gencin intiharının bu dışlanmalardan kaynaklandığı öne sürülmektedir (<http://www.bbc.co.uk/turkce/haberler/2011>

³⁷ Sözleşmeler için bkz.:

The Protection Of Civil Rights Act.

<http://tribal.nic.in/WriteReadData/CMS/Documents/201303130459014648437201211290239404882812pccrule1977E6472375520.pdf>

The Scheduled Caste and the Scheduled Tribes (Prevention of Atrocities) Act.

http://www.hrcr.org/safrica/dignity/caste_act.html

/09/110927_india_caste.shtml). Hindistan’da uygulanan sistemin en büyük sorunlarından biri de yüksek kastlarda olanların kendileri için belirlenen kısıtlı yerler uğruna verdikleri mücadeledir; bu durum yüksek kastlar tarafından kendileri aleyhine ayrımcılık -tersine ayrımcılık- olarak değerlendirilmektedir. Diğer taraftan alt kasta fazlaca ayrılan yerler de bir takım haksızlıklara sebep olmaktadır. Bu haksızlık, belli bir kast için ayrılmış yerlere yeterli adayın başvurmadığı hallerde gelişmektedir. Bu durumda pozitif ayrımcılık kapsamında kimi gruplar için ayrılan yerler boş bırakılmaktadır. Bu bağlamda “geri sınıflar” lehine uygulanan pozitif ayrımcılık diğerleri bakımından yine tersine bir ayrımcılığa yol açmaktadır (Deane 2009: 41). Bunun yanında, rezervasyon uygulamaları sonucunda ayrılan yerlere vasıfsız adayların yerleştirilmesi de farklı bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır (Deane 2009: 43). Yine söz konusu uygulamaların ortaya çıkardığı bir sonuç da farklılıkların altının çizilmesidir. ABD örneğinde olduğu gibi farklılıkların sürekli vurgulanması toplumun, -sınıf ve ırk gibi- ayrımcılığa konu olan kimi özellikleri doğallaştıramamalarına neden olmaktadır. İnsanların eşitliği, onların aynı özelliklere sahip olmalarıyla temellendirilmelidir. Ancak farklılıklar üzerinden yapılacak düzenlemeler söz konusu farklılıkların derinleşmesine neden olmaktadır. Bu derinleşme, toplumsal bütünleşme yerine toplumsal çatışma ve huzursuzluk ile sonuçlanmaktadır.

2.2.2.3 Güney Afrika’da Pozitif Ayrımcılık Uygulamaları

Güney Afrika’daki yerli halkın beyazlarla ilk karşılaşması onbeşinci yüzyılın sonlarında gerçekleşmiştir. Portekizli denizci Bartolomeo Diaz, keşif için çıktığı seferlerin birinde, su ikmali için 1488 yılı Şubat ayında Mossel Körfezine uğramıştır (Tuncer 1997: 55). Tuncer (1997: 55), Diaz’ın ardından Vasco da Gama’nın da aynı güzergâhı kullanarak bu körfeze uğradığını ve hatta bölgenin doğusunda yer alan bugünkü Natal bölgesine de bu ismi Da Gama’nın vermiş olduğunu ifade etmektedir. Bu şekilde denizcilerin ve gemilerin gelişi gidışlerine alışmış olan yerli halkın, geleceğini değiştirecek olan grupla tanışması ise 1600’lerin ortalarında gerçekleşmiştir. 1652 yılında Hollanda kökenli bir grubun Cape’e gelerek burada yerleşim yeri kurmasıyla siyah ve beyazlar arasındaki tanışma ve beraberinde çatışma da başlamış oluyordu. 1795 yılında İngilizlerin buradaki yerleşim yerlerini ilhak etmesi ve bu bölgeyi kolonileştirmesiyle, buradaki mücadele

daha da büyümüşür (Özkan 2013: 115). Avrupa ile tüm bağlantılarını koparmış olan Hollanda kökenliler bu bölgede yaşamaya başladıktan sonra kendilerine Afrikaner ve kullandıkları dile de Afrikaans adını vermişlerdir. Ne var ki, kendilerini Afrika'dan ve Afrikalılardan tamamen soyutlamışlardır (Tuncer 1997: 59). Bölgede ilk altın madeninın açılması Afrikaanslar ile İngilizler arasındaki mücadeleyi daha da şiddetlendirmiştir. Bu şiddetli çatışmalar, 1899-1902 yıllarındaki Boer Savaşına yol açmıştır (Tuncer 1997: 74-77). Afrikaansların yenilgisiyle sonuçlanan bu savaşta yüzbinlerce kişi hayatını kaybetmiştir.

Bu savaşın ardından İngiliz hükümeti Güney Afrika'da yaşayan tüm beyazların bir ittifak yoluyla bir araya gelmeleri için uğraşmış, bu uğraşlar sonucunda ikisi Afrikaansların ve ikisi de İngilizlerin denetiminde olan dört eyalet Güney Afrika Birliğini oluşturmuşlardır. Bu birlik oluşturulurken siyahlara oy hakkının verilip verilmeyeceği eyaletlerin tercihine bırakılmıştır (Özkan 2013: 117). Cape ve Natal eyaletleri oy hakkını gayrimenkul sahibi olmaya bağlamış, Transval ve Orange River eyaletleri ise siyahlara oy hakkı tanımamıştır (Loveland 1999: 261-262).³⁸ 1911 yılında Yerli İşçi Yasası (*The Native Labour Regulation Act*) ile getirilen düzenleme ile siyahların işçi kontratlarını bozmaları yasaklanmış ne var ki bu durum beyazlar için bir hak haline gelmiştir (Özkan 2013: 117). 1913 yılında Yerliler Arazi Yasası (*The Natives Land Act*) ile getirilen düzenleme ise tüm arazilerin yüzde 7,5'i nüfusun yüzde seksenini oluşturan siyahlara verilmiştir. Beyazlara verilen arazi miktarı ise toplam arazinin yüzde 92,5'ine karşılık gelmiştir. Yine bu dönemde siyahların Hollanda Reformist Kilisesi'ne üye olması da yasaklanmıştır (Özkan 2013: 115).

Bu iki beyaz topluluk arasındaki işbirliği 1948 yılında Ulusal Parti'nin seçimleri kazanmasıyla sonuçlanmış ve Güney Afrika siyasi hayatında ırk ayrımcılığına dayalı bir sistemi temsil eden 'apartheid' rejimi resmen hayata geçirilmiştir. Apartheid, Güney Afrika'da 1994 yılına dek uygulanan sistemin adıdır ve kelime, Afrika dilinde *ayrılık* anlamına gelmektedir. 1948-1994 dönemi, Güney Afrika'da ırk ayrımına dayalı bir sistemin kurulduğu, insan haklarının rafa kaldırıldığı ve insanlık onurunun tamamen çiğnendiği bir dönem olarak karşımızda durmaktadır. Bu dönemde beyazlarla siyahların

³⁸ Ayrıca bkz.:
Giliomee 1995: 200.

ayrı yerelerde yaşamaları, ayrı toplu taşıma araçları kullanmaları, ayrı ayrı sinemalara, restoranlara gitmeleri ve hatta ayrı mezarlıklara gömülmeleri yasal temellere oturtulmuştur (Tuncer 1997: 97-98). 1948 yılında devlet tarafından uygulanmaya başlanan ırk ayrımcılığı sistemi, vatandaşları Afrikalı, Renkli, Hintli ve Beyaz olarak ayırmış ve Güney Afrika halkının çoğunluğunu oluşturan Afrikalı, Renkli ve Hintlilerin hepsine birden siyah denilmiştir (Adam 2000: 48). Siyah ve beyazların birbirlerinden tamamen ayrılarak farklı yerlerde yaşamaları ve çok sıkı kurallar çerçevesinde siyahların ‘alt’ta konumlandırılmaları projesi Hendrik Frensch Verwoerd’e aittir. Söz konusu proje kapsamında siyahlar -kentlerde yaşayanların can ve mal güvenlikleri için- “Bantustan” adı verilen şehirlerden uzak yerleşim alanlarına göç ettirilmiştir. Söz konusu yerleşim bölgelerinin oldukça da verimsiz olduğu ifade edilmektedir. Bu sebeple bir zaman sonra siyahlar buraları terk ederek beyazların yaşadıkları kentlerin etrafına göç etmiş ve buralarda teneke barakalarda sefalet içinde yaşamaya başlamışlardır. Söz konusu ‘ayrı’ sistem eğitim alanında da kendini göstermiştir. “Bantu” eğitim sistemine göre siyahlar -ayrı ve farklı- eğitime başlanmışlardır. Bu eğitim “beyaz ekonominin işçi gereksinmelerini karşılamak” için geliştirilmiş kalite düzeyi düşük bir eğitim sistemidir (Tuncer 1997: 100-105).

Eşitliğin olmadığı bir sistem olarak apartheid, beyaz olmayanların doğrudan korunan, dolaylı korunan tüm temel haklarını ellerinden almış, siyahlara yönelik sistematik, kurumsal bir ayrımcılık uygulamasıdır. Uygulamanın haklara, fırsatlara ve her türlü hizmete erişimi kısıtlaması bir yana yarattığı en büyük sorunlardan biri de siyah toplumun üzerinde oluşturduğu *ikincil* olma, *altta* olma ya da *insandan az* olma olarak da adlandırabileceğimiz olumsuz algılamalar, kabullenmelerdir. Bu konuda “Siyah Bilincinin Oluşturulması” hareketinin lideri Steve Biko, siyahların ten renklerinden dolayı aşağılık duygusu içinde olduklarını ve siyahların öncelikle kendileriyle ilgili bu algılamadan kurtulmaları gerektiğini ifade etmiştir (Aktaran Tuncer 1997: 122). Sözü geçen olumsuz algılamaları aşmak ve siyah toplumun kendine güvenini tesis etmek için 1940’lardan itibaren siyahlar arasında “Afrikanizm” adlı bir akım gelişmiştir. Bu akımın sloganı ise, “Afrika Afrikalılarıdır” olmuştur. Bu akımın ardından 1952 yılında Beyazlara karşı ilk kitle gösterileri yapılmıştır. 1960’lardan itibaren ise Güney Afrika’da “siyah bilinci” (black consciousness) oluşmaya başlamıştır. Bu bilinç

beraberinde hak arama mücadelesini getirmiş ancak kullandıkları yöntemlerle amaçlarına ulaşamayan gruplar bir zaman sonra şiddet içerikli politikalar uygulamaya başlamışlardır. Bu dönemde Güney Afrika şiddet içerikli çatışmalara sahne olmuştur. Bu çatışmaları azaltan ve siyahların eşit vatandaşlığa bir adım daha yaklaşmasını sağlayan gelişme ise Frederick Willem de Klerk'in devlet başkanı olmasıdır. Klerk, henüz göreve geldiğinde apartheid rejimini sona erdireceğinin sinyallerini vermiştir. Yaptığı birçok düzenleme ile Klerk, siyahların önünü açmış ve barış sürecinin en önemli aktörlerinden biri haline gelmiştir. Bu sürecin diğer bir aktörü ise yaşamını siyahların eşitlik mücadelesine adanmış Nelson Mandela'dır. Nihayet 27 Nisan 1994 seçimleriyle ülke yönetimi değişmiş ve Güney Afrika Cumhuriyeti çok partili anayasal demokrasiye geçerek, siyasi sistemini yeniden düzenlemiştir (Tuncer 1997: 135-145).

Güney Afrika'da 'apartheid' rejimi sona erdiği dönemde toplam nüfusun yüzde 76'sını oluşturan siyahların gelirinin toplam gelire oranı sadece yüzde 29'du. Ayrıca beyazlar yüzde 80 gibi bir oranla yönetim kademesinde bulunuyordu (Affirmative Action: A Global Perspective Global Rights-Partners for Justice Report 2004: 23). Yaşanan her türlü ayrımcılığı, ırkçılığı, şiddeti önlemek için hazırlanan yeni anayasa ayrımcılığın her türlüşünü yasaklamakta ve pozitif ayrımcılığı teşvik etmektedir.³⁹

1990'ların ortalarında ayrımcılık sorunu ve pozitif ayrımcılık uygulamalarına odaklanmış yeni iktidar, süreci yönlendirici iki önemli adım atmıştır. İlk adım, İş Piyasası Komisyonunun çalışmalarına hız verilmesi; ikincisi ise, istihdamda yeşil kağıt adlı çalışmanın geliştirilmesidir. Bu girişimler 'İstihdamda Eşitlik Sözleşmesi' için gerekli altyapıyı sağlamaları bakımından oldukça önemlidir. Burger ve Jafta (2010: 4-5), İş Piyasası Komisyonunun 1995 yılında "işgücü piyasasında ayrımcılığı düzeltmek için yöntem önerileri oluşturmak" görev tanımıyla oluşturulmuş bir komisyon olduğunu; Yeşil Kâğıt'ın ise, işveren örgütlerinin örgütsel denetime başlamalarını, eşitlik planları üretmelerini ve bu süreçteki paydaşlara yönelik zorunlulukları yerine getirmelerini dile getiren bir düzenleme olduğunu belirtmektedirler. Bu iki önemli gelişme, 1998 yılında ortaya çıkacak olan ve siyahların ekonomik olarak

³⁹Güney Afrika Anayasası 9. madde 2. kısım.
<http://www.gov.za/documents/constitution/1996/a108-96.pdf>

güçlendirilmesi projesinin en önemli parçası olan ‘İstihdamda Eşitlik Yasası’nın temellerini atmıştır (Burger ve Jafta 2010: 4).

‘İstihdamda Eşitlik Yasası’ ile ‘Eşitliğin Sağlanması ve Ayrımcılığın Önlenmesi Yasası’, Güney Afrika hukukunda pozitif ayrımcılık konusunu detaylı olarak ele alan iki temel yasadır (Affirmative Action: A Global Perspective Global Rights-Partners for Justice Report 2004: 23-24). Eşitliğin Sağlanması ve Ayrımcılığın Önlenmesi Yasası, tarih içinde dezavantajlı hale gelmiş, toprakları işgal edilmiş olan kişi, topluluk ve sosyal grupların durumlarının iyileştirilmesi için gerekli hukuki ve diğer önlemlerin alınmasını tavsiye etmiştir. İstihdamda Eşitlik Yasası ise, iş hayatında eşitliğin sağlandığı bir sistemi hayata geçirmeyi amaçlayan bir yasadır.⁴⁰ Bu amacı gerçekleştirmek için yasada iki temel yöntem belirlenmiştir. Bunların ilki özel sektörde ve kamu sektöründe ayrımcılığın ortadan kaldırılması, ikincisi ise dezavantajlı gruplara yönelik pozitif önlemlerin alınmasıdır. Dezavantajlı gruplar yasada “siyahlar, kadınlar ve engelliler” olarak belirlenmiştir. Bu kapsamda adı geçen gruplara fırsat eşitliği sağlanacak ve pozitif ayrımcılık önlemleriyle de bu eşitlik garanti altına alınacaktır (Burger ve Jafta 2010: 5). Bunun yanında yasaya göre, işverenlerin de bir takım sorumlulukları bulunmaktadır ve bu sorumlulukların en önemlisi, toplumda yer alan grupların istihdamında hakkaniyetin sağlanmasıdır (Affirmative Action: A Global Perspective Global Rights-Partners for Justice Report 2004: 24).

2003 yılında Ticaret ve Sanayi Bakanlığı, ‘Geniş Tabanlı Ekonomik Güçlenme’ (Broad-based Economic Empowerment) Stratejisi’nin taslak planını ortaya koymuştur. 2004 yılında onaylanmış olan planın amacı, tüm siyahların, kadınların, çalışanların, gençlerin, engellilerin ve kırsalda yaşayanların ekonomik açıdan güçlenmesini sağlamaktır. 2007 yılında bu süreci destekleyen başkaca yasalar da yürürlüğe girmiştir. 2013 yılı Ekim ayında Johannesburg’ta (BEE- Broad-based Economic Empowerment) Ekonomik Güçlenme Ulusal Zirvesi’nde konuşan Kuzey Afrika Cumhurbaşkanı Zuma, hükümetin dezavantajlı siyah işletmeler için danışmanlık programları ve mali destek sağlayacağını

⁴⁰ Bu konuda bkz.:

The Promotion of Equality and Prevention of Unfair Discrimination Act.
[http://www.iwraw-ap.org/resources/pdf/Southyüzde 20Africa_GE1.pdf](http://www.iwraw-ap.org/resources/pdf/Southyüzde%20Africa_GE1.pdf)
 Employment Equity Act.
<http://www.hsph.harvard.edu/population/aids/southafrica.aids.98.pdf>

ifade etmiştir (<http://www.dw.de/south-africa-holds-conference-on-positive-discrimination-for-apartheid-victims/a-17136211>).

Güney Afrika'daki pozitif ayrımcılık uygulamaları için yapılan en önemli eleştiri, Neville Alexander'ın da ifade ettiği gibi pozitif ayrımcılık uygulamalarının genel kapsamına ilişkindir. Alexander, ırk kriterinin istihdam gibi alanlarda belirleyici bir ölçüt olmasının iyi niyetli bile olsa yanlış olduğunu ve bunun Nazi Almanyası, Ruanda gibi apartheid hükümetlerinin yaptıkları şeyle aynı olduğunu ifade etmektedir (Alexander N. 2006: 2). Çünkü ırk temelli ayrımcılığı ortadan kaldırmak için geliştirilen ırk temelli önlemler kişilerin ırk meselesi üzerinden kendilerini tanımlamalarına neden olmakta ve böylece ortak kimlikler yerine farklı özellikler ön plana çıkmaktadır.

Ayrıca Güney Afrika'da geçerli olan pozitif ayrımcılık uygulamalarıyla ilgili diğer bir eleştiri de bu uygulamaların sadece orta sınıf siyahlar için önemli sonuçlar doğurduğu ancak yoksul olanların yoksulluğunu daha da artırdığıdır. Bu kapsamda eşitlik sağlanamamış ve zengin ile fakir arasındaki fark daha da artmıştır. Birçok işçi sendikası ve sivil toplum örgütü bu bağlamda uygulanan politikaları eleştirmektedir.⁴¹ Yine pozitif ayrımcılık uygulamalarından yararlanan siyah öğrencileri düşündüğümüzde ve içlerinden bazılarının dezavantajlı olmadıklarını ve özel okullardan mezun olduklarını hesaba kattığımızda söz konusu uygulamaların beyaz öğrenciler için tersine bir ayrımcılığa neden olduğunu da ifade edebiliriz.

2.2.2.4. Malezya'da Pozitif Ayrımcılık Uygulamaları

Malezya Anayasası, Malezya vatandaşı olan herkesin eşitliğini kabul etmiş, bu eşitliğin sağlanması için de gerekli önlemlerin alınmasına izin vermiştir. Malezya Anayasası'nda⁴² pozitif ayrımcılık 153. Madde ile garanti altına alınmıştır (Guan 2005: 211). Bu maddeye göre Malezya Kralı Bumiputraların (*Bumiputeras, the sons of the soil*

⁴¹ Bu konuda bkz.:

Güney Afrika'da sendika ANC'den desteğini çekti.
http://www.bbc.co.uk/turkce/haberler/2013/12/131220_anc_guneyafrika.shtml
Hermann 2010b.

⁴² Malezya Anayasası için bkz.:

<http://confinder.richmond.edu/admin/docs/malaysia.pdf>

- *toprağın çocukları*) özel pozisyonlarının ve diğer toplulukların meşru çıkarlarının koruyucusudur.

Malezya'daki pozitif ayrımcılık uygulamalarının amacı Bumiputraların ekonomik pozisyonlarını geliştirmektir. Bumiputralar, Malaylar ve diğer yerli halktan oluşmaktadır. Bu gruba özel bir takım haklar verilmesi 1800'lü yıllara, İngiliz sömürge sistemine dayanmaktadır. Bu özel hakların verilmesinin altında, Malayların bu ülkenin gerçek sahibi oldukları ve bu yüzden de korunmaları gerektiği düşüncesi bulunmaktadır (Lim 1985: 251). İngilizler, bu bölgeyi ticaret ve hammadde ihtiyacından dolayı sömürgeleştirmişler ancak, teneke ve kauçuk üretmek için işgücüne ihtiyaç duymuşlardır. Bu ihtiyacı karşılamak için ise sermaye ve işgücü ithal edilmiştir (Muller 1994: 2). Gelen işgücü haliyle Malay köylülerinin işlerini kesmiş ve bu durum Malaylar için bir takım özel "korunma"nın gerekliliğini gündeme getirmiştir (Lim 1985: 252).

Bahsedilen grup, azınlık grubu değildir tersine sayıca, toplumdaki hâkim gruptur (Guan 2005: 211). Ancak bu grup ekonomik açıdan dezavantajlıdır. Bumiputra olmayanlar ve nüfusun yaklaşık yüzde kırk beşini oluşturan Çinliler, Hintliler ve diğerleri ekonomik olarak avantajlı durumda iken siyasi açıdan Bumiputraların sahip olduğu haklara sahip değillerdir (Lim 1985: 250). Bu sistem anayasa ile de güvence altına alınmıştır. Malezya örneğinde, ekonomik olarak dezavantajlı olan ve yasama yetkisini büyük oranda ellerinde bulunduran Malaylar, pozitif ayrımcılık uygulamalarından faydalananlardır. Siyasal bakımdan madun olan gruplar ise ekonomik açıdan en gelişmiş gruplardır (Lim 1985: 250).

Pozitif ayrımcılık uygulamalarının temelleri ülkede 1969 yılında gerçekleşen etnik isyan sonucunda atılmıştır. Bu dönemde ülke çapında çatışmalar çıkmış ve Çinlilere yönelik şiddet eylemleri patlak vermiştir (Segava 2013: 193). Bu isyanı durdurmak ve şiddeti önlemek için hükümet 1971 yılında 'Yeni Ekonomi Politikası (New Economic Policy-NEP)'nı geliştirmiştir (Sabbagh 2004: 6). Yeni Ekonomi Politika'sının iki temel hedefi olduğu ifade edilmektedir. İlk hedef, "tüm Malezyalı'ların gelir seviyelerini arttırmak ve istihdam olanaklarını geliştirmek suretiyle yoksulluğu azaltmak ve ortadan kaldırmak"tır. İkinci hedef ise "ekonomi dengesizlikleri düzeltmek için toplumu

yeniden yapılandırmak” tır (<http://www.epu.gov.my/en/dasar-ekonomi-baru>). Bu kapsamda etnik temelli pozitif ayrımcılık uygulamaları geliştirilmiştir. Söz konusu etnik temelli uygulamaların hedef grubunun tüm Malezyalıları olduğu ifade edilmiş olsa da geliştirilen uygulamalar sadece *Bumiputra*’ları kapsamaktadır. Yeni Ekonomi Politikası öncelikle “dil ve eğitim” gibi “sosyo-ekonomik” konular üzerine eğilmiştir (Segawa 2013: 190). Bu çerçevede, üniversitelerdeki Malay öğrenci sayısını iyileştirmek için bir takım çalışmalar yapılmıştır. Örneğin, eğitim dili İngilizce olan bir takım okullarda eğitim dili, Malay diline çevirmiştir. Malay öğrencilerin burs almaları kolaylaştırılmıştır. Devlet üniversitelerine girişte kotalar oluşturmuş, bilim ve mühendislik alanları gibi Malay olmayanların hâkim olduğu bölümlere de Malay öğrencilerin girebilmesi sağlanmıştır (Segawa 2013: 195). Bu durum üniversiteden mezun olan Malay sayısını olumlu yönde etkilemiş, ne var ki birçok Malezyalı Çinli öğrencinin üniversite eğitimi almak için yurtdışına çıkması zorunluluğunu doğurmuştur (Affirmative Action: A Global Perspective Global Rights-Partners for Justice Report 2004: 26).

Yeni Ekonomi Politikası kapsamında “tüm sektörlerdeki istihdam yapısı” ve “meslek kategorileri”lerinin etnik nüfus ile orantılı olması için 1975 yılında “Endüstrüyel Koordinasyon Sözleşmesi” (Industrial Coordination Act) yürürlüğe girmiştir (Segawa 2013: 194). Sözleşme çerçevesinde geliştirilen uygulamalar Malaylar’ın özellikle imalat sektöründe önlerinin açılması sağlamıştır. Yeni Ekonomi Politikasıyla devlet daha müdahaleci hale gelmiş, devlete ait şirket sayısı artmış ve böylece Malaylar’ın istihdam olanakları da genişlemiştir (Segawa 2013: 194).

Söz konusu politika, 1990 sonrasında Ulusal Kalkınma Politikası (National Development Policy -NDP) adını almıştır. Bu politikanın amacı da yine Malaylar ve Malay olmayanlar arasındaki sosyo ekonomik dengesizlikleri ortadan kaldırmaktır. Söz konusu amaca ulaşmak için yapılacak şey ise *Bumiputraların ekonomik refahını ve milli gelirdeki paylarını arttırmaktır* (http://eeas.europa.eu/malaysia/csp/07_13_en.pdf). Politikalar temelde üç önemli konu üzerine odaklanmıştır. Bu konular: mülkiyet, çalışma yaşamı ve yoksulluktur. Bu konular çerçevesinde alınacak önlemler, Malayların ekonomik sistem içinde “mülkiyet oranlarını yüzde 30’a çıkarmak”, “temel mesleklerde

temsil edilmelerini iyileştirmek” ve yine bu grubun “yoksulluğunu azaltmak” olarak belirlenmiştir. Bu hedefi gerçekleştirmek için Malaylar lehine ticarete bir takım kota girişimleri, ticaret işlerinde ruhsat almada kolaylık sağlanması, kredi sağlanması, eğitim verilmesi gibi düzenlemeler yapılmıştır. Bunun yanında zirai ve kırsal kalkınmanın sağlanması için girişimlerde bulunulmuş ve Malayların özel sektördeki katılımını artırmak için şirket mülkiyetlerine yüzde otuzluk bir kota konulmuştur (Affirmative Action: A Global Perspective Global Rights-Partners for Justice Report 2004: 26).

Ulusal Kalkınma Politikası sonraki dönemde geliştirilerek “Ulusal Vizyon Politikası” (National Vision Policy- NVP) adını almıştır. 2001 ve 2010 yılları arasında geçerli olan politika yeni bir takım stratejiler geliştiriyor olsa da yeni politikada da Ulusal Ekonomi Politika’sının temel hedefleri korunmuştur. 2010’dan itibaren geçerli olan politikanın adı ise “Ulusal Transformasyon Politikası” (National Transformation Policy- NTP)’dir. 2013 yılında yaptığı bir konuşmada Devlet Başkanı Datuk Seri Mohd Najib Tun Razak, 1970’lerden bu yana uygulanmakta olan söz konusu politikaların toplumsal dengesizlikleri ortadan kaldırmayı hedeflediğini belirtmiştir. Razak, geliştirilen politikalar sayesinde Bumiputralar arasında 1970’lerde yüzde 64,8 olan yoksulluk oranının 2012 yılında yüzde 2,2’e gerilemiş olduğunu, Bumiputraların kurumsal şirketlerdeki hisse senetleri oranlarının 1970’lerde yüzde 2,4 iken bu oranın 2011 yılında yüzde 23,5’e yükselmiş olduğunu ifade etmiştir. Razak, ayrıca tıp doktorluğu, mühendislik ve avukatlık gibi meslek kollarında yer alan Bumiputra sayısının etnik nüfus oranlarına yaklaşmış olduğunu belirtmiştir. Ayrıca Bumiputralar arasında girişimciliğin artmış olduğu, birçok endüstriyel sektörde önemli oranda yer aldıkları ve aylık ortalama gelirlerinin de yükselmiş olduğu ifade edilmiştir (<http://www.thestar.com.my/News/Nation/2013/09/14/full-text-najib-bumi-speech/>).

Bu çerçevede Ulusal Ekonomi Politikası’nın, Ulusal Kalkınma Politikası’nın, Ulusal Vizyon Politikası’nın ve Ulusal Transformasyon Politikası’nın Bumiputralar lehine geliştirilen pozitif ayrımcı uygulamaların siyasi ve hukuki temellerini oluşturduğunu ifade edebiliriz. Bu politikalar Bumiputralar için yukarıda da belirtildiği gibi önemli kazanımlar sağlamıştır. Ancak söz konusu politikaların olumsuz bir takım sonuçları da olmuştur. Bu sonuçları şöyle sıralayabiliriz. İlk olarak, söz konusu uygulamalar etnik

Malaylara karşı önyargıları arttırmıştır. Bu önyargılar, pozitif ayrımcılık uygulamalarından yararlanan yegâne grup olarak Bumiputraların “ayrıcılık” bir grup olarak algılanmasından kaynaklanmaktadır. İkinci olarak uygulamalar -sadece Malay’lara bir takım ayrıcalıklar sağlaması nedeniyle- Malay olmayanlar tarafından kendilerine yönelik olumsuz bir tavır olarak algılanmaktadır. Bu olumsuz tavır, onların kendilerini dışlanmış ve “ikinci sınıf” hissetmelerine yol açmış ve Malay olmayanlar -özellikle de Çinliler- topluma yabancılaşmışlardır (Segawa 2013: 197). Üçüncü olarak etnik kimlikler üzerinden yapılan düzenlemeler gruplar arasında “biz” ve “ötekiler” ayrımını ortaya çıkarmış böylece gruplararası farklılaşmalar artmış bu durum da beraberinde çatışmaları getirmiştir. Özellikle eğitim sistemi içinde geliştirilen pozitif ayrımcı uygulamalar “etnik kutuplaşma” ya sebep olmuştur (Segawa 2013: 199). Etnik kotalar ortaokul çağındaki Çinli öğrencilerin kamu okullarına değil de eğitim dili Çince olan “Bağımsız Çin Okulları”na ve “Özel Çin Okulları”na gitmelerine yol açmaktadır. Ancak bu okullardan alınan diplomalar Malezya’daki kamu üniversitelerinde geçerli değildir. Bu sebeple söz konusu etnik kutuplaşmalar ortaokullardaki öğrenciler seviyesine kadar inmiştir (Segawa 2013: 199). Malezya’da üniversite eğitimi alamayan öğrenciler de dolayısıyla yurtdışına çıkmak durumunda kalmakta, bu da büyük bir beyin göçüne neden olmaktadır. Zira Dünya Bankası, 2011 yılında Malezya nüfusunun yaklaşık yüzde yirmisinin (özellikle de Çinlilerin) sosyal adaletsizlik sebebiyle ülkeyi terk ettiklerini belirtmiştir.⁴³

Bahsedilen olumsuz sonuçları göz önünde bulundurduğumuzda özetle, Malezya’da uygulanan pozitif ayrımcılık önlemlerinin tersine bir ayrımcılığa yol açtığını, “eşitlik” ilkesini zedelediğini ve etnik kimlikleri vurgulayarak etnik temelli çatışmaları körüklediğini ifade edebiliriz.

2.2.3. Pozitif Ayrımcılık Tartışmaları

Pozitif ayrımcılık uygulamalarıyla ilgili en temel tartışmalar bu uygulamaların adil olup olmadığı, ayrımcılık karşıtı hukuka aykırı olup olmadığı etrafında yapılmaktadır.

⁴³ Bu konuda bkz.:

Malaysia shift on affirmative action angers minorities.

<http://www.channelnewsasia.com/news/asiapacific/malaysia-shift-on/825734.html>

Uygulamaların geçmiş ayrımcılığın etkilerini ortadan kaldırma noktasında ne kadar başarılı olabildiği ve söz konusu uygulamalardan kimlerin yararlanabildiği de yine sıklıkla tartışılan konuların başında gelmektedir. Bu bölümde, bahsi geçen tartışmalara yer verilecektir.⁴⁴

İlk olarak, pozitif ayrımcılık önlemlerine getirilen en önemli eleştiri, bu önlemlerin “tercihli uygulama” olması bakımından, bu kapsamda yapılan seçimlerin, demokrasinin temel bir kuralı olan “yeteneğe dayalı seçim”e aykırı olduğu yönündedir (Doytcheva 2009: 99). Yani söz edilen uygulamalar sonucunda tersine bir ayrımcılık ortaya çıkmakta ve diğer etnik gruplara haksızlık yapılmaktadır. Bunu, kimi yazarlar pozitif ayrımcılık uygulamalarının sebep olduğu “dışlama - dışlanma etkisi” olarak da adlandırmaktadırlar (Eastland 1992: 38).

Doytcheva, demokratik toplumlarda toplumsal statü ve konumların, “toplumsal rekabet süreci” sonucunda “kişisel özellikler doğrultusunda” elde edildiğini ve bu statü ile konumların devredilemez nitelikte olduğunu belirtmektedir. Bu bağlamda hakkaniyetli bir sonuç için bireyler, *fırsat eşitliği* denilen “eşitlikli bir başlangıç durumunda konumlanmış” olmalıdırlar (Doytcheva 2009: 100). Fırsat eşitliği, kişilere, her ortamda değerlerini ortaya koyabilmeleri ve değerlerini geliştirebilmeleri için eşit olanaklar sağlanması anlamına gelmektedir. Bu bağlamda pozitif ayrımcılık uygulamalarının, bu başlangıç durumuna kadar olan süreçte aktif olması makul görünmektedir. Ne var ki, pozitif ayrımcılık uygulamaları pratikte toplumsal rekabetin işleyişinden sonra müdahale etmeye yönelik olması bakımından, fırsat eşitliğinden ziyade sonuçların eşitliğini sağlamaktadır. Wilson (1999: 61-64) da ABD örneği üzerine yaptığı çalışmalarda mevcut pratiklerin “sonuçların eşitliğini” sağladığını, dolayısıyla bir takım düzenlemeler yapılarak fırsatların eşitliğinin sağlanması gerektiğini ifade etmektedir. Wilson’un bu bağlamda önerisi, olumlu fırsatlar politikasıdır.

Bu sorunun bir uzantısı da özellikle eğitim alanında, kotalar sonucu üniversitelere yerleşen öğrencilerin bu eğitimi gerçek anlamda hak edip etmedikleri tartışmasıdır. ‘Bakke’ davası sonucunda yargıcın hükmettiği “entelektüel çeşitlilik” kavramı kota

⁴⁴ Bu konuda bkz.:
Akbaş ve Şen 2013: 170-172.

uygulamalarının temellendirilmesinde önemli bir yer işgal etmektedir. Bu ayrıcalığın pratikteki önemli bir sonucu da sırf mevcut kotaları doldurmak için hakkaniyetsiz seçim yapıldığında ortaya çıkmaktadır. Entelektüel çeşitliliği sağlamanın yolu, bu bağlamda, sadece diğer değişkenler eşit olduğunda dezavantajlı grup lehine tercihte bulunmaktır. Ancak bu şekilde yapılan bir seçim, hem yeteneğe dayalı olacak hem de entelektüel çeşitliliği geliştirebilecektir (Özkazanç 2001: 123).

Bu tartışma bir bakıma önemli bir ikilemi de gözler önüne sermektedir. Ayrımcılık mağdurlarına ayrımcılık yaparak eşitlik sağlamak da bir bakıma ayrımcılık değil midir? Fullinwider (1980:156), pozitif ayrımcılık yapmadığımız zaman ayrımcılığın ortaya çıkmasına izin vermiş olduğumuzu ve pozitif ayrımcılık yaptığımızda yine ayrımcılığa izin verdiğimizizi, çünkü dezavantajlı gruplara yönelik uygulamaların da ayrımcılık olduğunu savunmaktadır.

İkinci tartışma alanı pozitif ayrımcılık önlemlerinin, ayrımcılık karşıtı hukuka aykırı olduğu düşüncesidir. Pozitif ayrımcılık uygulamaları, kişileri, doğumla belirlenen ve rastlantısal niteliklere göre tanımlamaktadır. Bu durum ise grup kimliklerinin belirginleşmesine yol açarken, aynı zamanda ayrımcılık karşıtı hukukla da çelişmektedir. Pozitif ayrımcılık, ayrımcılık yapmama ilkesine aykırıdır. Etnik kimlik, cinsiyet ve din gibi konulara yapılan vurgu, grup içinde ve dışında “grup kimliği” bilinci yaratarak, ayrımcılık sorununu şiddetlendirmektedir. Sowell (1989: 21), bu uygulamaların kutuplaşmaya sebep olduğunu ve hatta bu kutuplaşmanın halk arasında şiddete ve iç savaşa dahi sebep olabileceğini ifade etmiştir. Örneğin, Güney Afrika’da uygulanan mevcut sistemin, kutuplaşmayı ve gruplararası yabancılaşmayı arttırdığı da uzmanlar tarafından ifade edilmektedir (Hermann 2010a: 4-6). Pozitif ayrımcılık uygulamaları, kişileri farklılıkları üzerinden gruplara ayırarak eşitsizlikleri ortadan kaldırmayı hedeflerken, ayrımcılık karşıtı hukuk ise söz konusu farklılıkları ortadan kaldırmayı hedeflemektedir. “İrkçılığın önüne geçmek için ‘ırk’ı dikkate almalıyız ve insanlara eşit davranmak için onlara farklı davranmalıyız” düşüncesi üzerine temellenen pozitif ayrımcılık taraftarı yaklaşım, ırkla ilgili sadece çok zararlı sayılabilecek ayrımların yasaklanmasını savunurken, bu bağlamda eleştiri yapanlar pozitif ayrımcılık uygulamalarının ırksal bilinci arttırarak ayrımcılığı şiddetlendirdiğini savunmaktadırlar

(Fiss 1997: 38). Genel itibariyle ırkı dikkate alarak oluşturulacak bir sistemi eleştirenlerin önerisi ise renk körü (*colorblind policy*) bir politika izlemektir. Bu konuda Nathan Glazer önemli bir eleştiri yapmaktadır. (Glazer 2005:5-15).

Glazer, ırk, renk, etnisite ya da dine dayalı ayrımcılıkları bertaraf etmeye yönelik ortaya konan pozitif ayrımcılık siyasetinin, Amerikalılar üzerinde negatif bir etkisinin olduğunu ifade etmektedir. Çünkü bu siyasetin Amerikan halkı üstünde kendi kimliklerini sürekli olarak sorgulamak, “kendi aidiyetlerini benimsemek” ve “dondurmak” gibi etkileri olmuştur. Glazer pozitif ayrımcılık uygulamalarının, kişiler arasındaki ırk bilincinin pekişmesine sebep olduğunu belirtmektedir. Bu yaklaşıma göre, ayrımcılık karşıtı siyaset pratikleri ırkçılıkla ilgili takıntılara yol açmış, siyasal söylem ve toplumsal çatışmalar daha da radikalleşmiştir (Schnapper 2005: 354).⁴⁵ Glazer’in bu iddiası, Pierre Van den Berghe’nin “Amerika, ırk bağlamında düşünmemenin mümkün olmadığı bir toplum” haline gelmiştir sözüyle de desteklenmektedir (Aktaran Schnapper 2005: 354).

Glazer bu konuda yaklaşımını kuvvetlendirmek için ‘busing’ örneğini vermektedir. “Busing”, ırk ayrımına dayalı eğitime son vermek için geliştirilmiş taşınmalı eğitim anlamına gelmektedir. Bu uygulamaya göre evlerinin yakınında okul olsa bile çocuklar ırk eşitliğinin sağlanması için araçlarla uzak yerlerdeki okullara taşınmışlardır. Bu uygulamayla hedeflenen okullarda her iki ırktan çocukların sayısının eşitlenmesi ve çeşitliliğin artırılmasıdır. Ancak bu uygulama hedeflerine ulaşamamıştır çünkü bu uygulama sonucunda gözlenen, çocukların sınıflarda ayrı gruplar halinde oturduğu ve

⁴⁵ Nathan Glazer ise Amerika’da uygulanan çokkültürlülük politikalarına ilişkin düşüncelerini şöyle belirtmektedir: “...Eğer kamu politikası, Amerikan toplumunda ve kurumlarında etnik grupların ayrı bir unsur olarak varlığını bastırmaya ya da ihmal etmeye çalışmak yerine, bazı gruplara ayrı bir statü tanıma ve onlara kamu hukukunda tüzel kişilik verme etrafında dönerse, bu asimilasyonları neredeyse tamamlanmış ötekilerin tepkisini çekmeyecek mi? Ve düşmüş buldukları dezavantajlı konumu yeniden değerlendirmeye başlamayacaklar mı? (...) Bizim sorunumuz, Kanada ve Sovyetler Birliği gibi bir halklar federasyonu değil, bir eyaletler federasyonu olmamız ve bizim etnik gruplarımızın, karışıklığa yol açmadan bazılarına özel muamele yapan bir politikaya izin vermeyecek kadar dağılmış, karışmış, asimile olmuş ve bütünleşmiş olmalarıdır. Yine de böyle bir politikayı uygulamaya koyarsak, o zaman öteki gruplar da kuyruğa girecekler ya da girmeyi deneyeceklerdir ve tüm Amerikalıların kardeşliği umudu terk edilmiş olacaktır. Çok etnikli bir toplumda, böyle bir politika ancak grupları birbiri ardına korunmaları için özel muamele talep etmeye teşvik edecektir. Özel muamele talebi, bu hakka sahip olmadıklarını düşünenlerin, gruplar arasında zaten mevcut düşmanlığı iyice körüklemesine neden olacaktır”

Ayrıca bkz.:

Glazer 1988: 99-114.

birbiriyle iletişim kurmadığı olmuştur. Glazer'e göre bu uygulama ırkçılık sorunun çözümüne katkıda bulunamadığı gibi diğer taraftan da eğitim hakkına müdahale haline gelmiştir (McKay 1976: 302).

Üçüncü tartışma ise pozitif ayrımcılık uygulamalarından kimin faydalanacağı ve ne süreyle faydalanacağı etrafında şekillenmektedir. Sowell (1998: 33), pozitif ayrımcılık uygulamalarının ardında, çoğu zaman “ahlaki” bir bilincin var olduğu ifade etmektedir. Bu bilince göre, toplumda bir takım şanssız kişiler vardır ve bu kişilerin faydalanması için pozitif bir takım eylemlerin hayata geçirilmesi gerekmektedir. Ancak bu konuda yapılan çalışmalara göre amaçlanan ile sonuçta elde edilen birbiriyle her zaman örtüşmemektedir. Örneğe, Malezya'da düşük gelir seviyesinden gelen öğrencilerin -ki bu toplumun yaklaşık yüzde 63'üne tekabül etmektedir- üniversitelerin verdikleri burstan faydalanma oranı yüzde 14'tür. Toplumun diğer kısmına mensup öğrencilerin aldıkları burs ise toplam burs miktarının yarısından fazladır (Sowell 1989: 33). Aynı durum Hindistan için de söz konusudur. Sowell, Hindistan'ın Haryana şehrinde “dokunulmazlar” olarak belirlenen 37 adet farklı kast bulunduğunu, ancak bu şehirde burs alan kast sayısı sadece 18 olduğunu belirtmektedir. Uygulanan pozitif ayrımcı politikalar sonucunda kendilerine ayrımcılık uygulanan gruptan şansı olanlar, bu uygulamalar yardımıyla iyileşirken, grubun şanssız üyeleri ise daha da gerilemektedirler. ABD'de 1970'lerin başlarında uygulanan ayrımcı politikalar sonucunda, düşük eğitim seviyesinde fazla iş deneyimi de olmayan siyahlar, ekonomik gelişmişlik olarak ortalama nüfusun altında kalmışlardır. Aynı sırada daha iyi eğitim durumuna ve iyi bir iş deneyimine sahip olan siyahlar ise ekonomik olarak büyük gelişim göstermişlerdir (Sowell 1989: 33). Güney Afrika'da uygulanan pozitif ayrımcılık uygulamaları için de benzer eleştiriler yapılmaktadır. Buna göre ülkede geçerli olan pozitif ayrımcılık uygulamaları sadece küçük bir kesime fayda sağlamıştır. Siyah topluluğun büyük kısmı halen zor şartlarda yaşamakta ve uygulanan siyasetin nimetlerinden faydalanamamaktadırlar (Hermann 2010a: 1).

Bu kapsamda tartışılan diğer bir konu da bu uygulamaların belli bir süreyi kapsayan, “geçici” önlemler olarak tanımlanmasıdır. Ancak önceki bölümlerde de incelediğimiz gibi, bu önlemler birçok ülkede geçici bir durum olarak kalmamış, hatta kapsam sürekli

olarak genişlemiştir. Özkazanç (2001: 121), uzun süren uygulamaların geçici önlem olmaktan çıkarak bir norm haline geldiğine dikkat çekmektedir. Örneğin, Hindistan'da çok uzun yıllardır uygulanan ayrımcı uygulamalar, zamanla başka grupların da bu ayrıcalıkları elde etmesiyle fazlaca genişlemiştir. Halen birçok kabile, pozitif ayrımcılık uygulamalarının hedef grubu olarak değerlendirilmek için uğraş vermektedir. Malezya'da ise daha önce de ifade edildiği gibi Malayların ayrıcalık kazanması ülkedeki İngiliz sömürge dönemine dek uzanmaktadır (Sowell 1998: 22).

Dördüncü sorun alanı ise, pozitif ayrımcılık önlemlerinin amaçlarından biri olarak ortaya konan “geçmiş eşitsizliklerin telafi edilmesi” tartışmasıdır. Pozitif ayrımcılık kapsamında geliştirilecek önlemlerin amacı, birçok kişi tarafından, geçmişteki adaletsizliklerin etkilerini ortadan kaldırmak olarak belirtilmektedir. O’Cinneide (2009: 293), geçmiş ayrımcılık olayları ile mevcut kişiler ve gruplar arasında açık bağ olmadığı durumlarda bu iddianın rahatlıkla çürütülebileceğini, Young (1990: 194) ise ayrımcılığa uğrayan ile pozitif ayrımcılık uygulamalarından yararlanan kişilerin farklı kişiler olduğu durumlarda ortaya bir faydalanıcı sorunu çıktığını ifade etmektedir. Örneğin Güney Afrika için pozitif ayrımcılık en temelde, tarihsel eşitsizliklerin ortadan kaldırılması ve siyahların kısıtlanmış olduğu her türlü alana eşit olarak erişimin sağlanması anlamına gelmektedir. Güney Afrika’da bu kapsamda uygulanan yasaların geçmişi çok eski değildir. 1994’ten bu yana uygulanan yasalarla toplumda “renkliler” ile beyazlar arasında eşitlik sağlanmasına çalışılmaktadır. Ayrımcılık mağdurları ile ayrımcılık yapanlar arasındaki bağ da bu kapsamda çok eski değildir. Ne var ki, bundan elli sene sonra bu sıcak bağ ortadan kalkacak ve belki de beyazlar geçmişte kendi ataları tarafından yapılan ayrımcı uygulamaların temsilcisi, sebebi olmak duygusundan rahatsız olacaklar ve diğerleriyle eşit muamele görmek isteyeceklerdir.

Aynı şekilde ABD’de köle çalıştıranların soyundan gelmeyen, ayrımcılık yapmayan bir atadan gelen beyazlar neden bedel ödemek zorunda kalmalıdır? Ya da kişi bir üniversiteye kabulde neden adil seçilme hakkını dezavantajlı grup mensubuna devretmelidir? Bu durumda, pozitif ayrımcılık kapsamında üniversiteye yerleştirilen bir kişi karşısında kendisine pozitif ayrımcılık uygulanmayan kişinin payına düşen şey geçmişin bedelini ödemek olmaktadır (Eastland 1992: 35). Sowell (1998: 30), geçmiş

ayırıcı uygulamaların etkilerinin bugüne dek uzandığı durumlarda dahi pozitif ayırıcı uygulamaların çözüm olmadığını ifade etmektedir.

Bu konuda üzerinde pek fazla konuşulmayan ancak mutlaka bahsedilmesi gereken son bir nokta da, pozitif ayrımcılık uygulamalarının bazı dezavantajlı grup üyeleri üzerinde yarattığı olumsuz bir takım duygulardır. Eastland (1992: 42-43), Freddie Hernandez'in yaşadıklarından bir makalesinde söz etmiştir. Eastland'ın aktardığına göre, Miami itfaiye bölümünde çalışan Hispanik Hernandez, pozitif ayrımcılık kapsamında kendisine sunulan daha üst bir pozisyona geçme imkânını reddetmiş ve bunun yerine - azınlıklara uygulanmayan- normal prosedüre tabi olarak üç senenin sonunda üst kadroya atanmıştır. Bu kararın Hernandez'e bedeli yıllık 4500 dolar olmuş ve Hernandez fazladan 900 saat ders çalışmak zorunda kalmıştır. Ne var ki, Wall Street Journal' a verdiği mülakatta Hernandez "bunu tek başıma yapabileceğimi biliyordum" ifadesini kullanmıştır (Eastland 1992: 42-43). Bu örnekten de anlaşılacağı gibi pozitif ayrımcılık, bazı durumlarda kimi kişilerin rekabet etme yeteneklerini ortadan kaldırarak, onların kendilerini olumsuz biçimde algılamalarına da sebep olabilmektedir.⁴⁶

Bu bölümde değinildiği gibi pozitif ayrımcılık uygulamalarıyla ilgili oldukça fazla tartışma alanı bulunmaktadır. Buna rağmen pozitif ayırıcı, geçmişte olduğu gibi günümüzde de ayrımcılıkla mücadele etmek ve ayrımcılığın etkilerini ortadan kaldırmak için sıklıkla başvuru bir mücadele aracıdır.

Bu çalışmanın yaklaşımına göre, insan haklarının korunmasında karşılaşılan önemli bir engel olarak ayrımcılığın ve ayrımcılığın etkilerinin ortadan kaldırılması için pozitif ayrımcılık uygulamaları yukarıdaki tartışmalar da göz önünde tutulduğunda yeterli değildir. Çünkü ayrımcılık sorunu sadece fırsatların, hizmetlerin kişiler arasında eşit paylaşımı sorunu olmadığı gibi, sadece insan haklarına ulaşamama sorunu olarak da değerlendirilemez. Ayrımcılık sorunu aynı zamanda ve temelde kişinin "değerinden

⁴⁶ Bankada çalışan Hispanik memurun bu kapsamda değerlendirebileceğimiz ifadesi şöyledir: "Bazen merak ediyorum: Bu işe yeteneklerim sebebiyle mi yoksa kotaların doldurulması gerekliliğiyle mi alındım?" ("Sometimes I wonder: Did I get this job because of my abilities, or because they needed to fill a quota?")

Eastland 1992: 42.

Ayrıca bu örneği Hindistan'daki intihar vakalarıyla birlikte de düşünebiliriz.

aşağıda görülmesi” sorunudur ve kaynağında “insanın kendisine ve kendisi gibi olanlara ilişkin bilgisindeki eksiklikler” bulunmaktadır (Çotuksöken 2012: 51). Tıpkı bir parya gibi ‘hak’ka değer görülmeyen ve muhatap alınmayan kişiler⁴⁷ dışlanmakta, marjinalleşmekte, güçsüzleşmekte ve şiddete maruz kalmaktadır (Young 1990: 48-63). Bu kapsamda ayrımcılık, bilgisizlikten kaynaklanan bir sorundur.

Bilgisizlikten de kaynaklanan bir sorun olarak ayrımcılık, kişilerin ‘insan’ ile insan hakları hakkında bilinçlendiklerinde alt edebilecekleri bir sorun olarak karşımızdadır. ‘İnsan’ hakkındaki bilgisizlik kişilerin sadece birbirleri arasındaki farklılıkları görmeleri ile sonuçlanan ancak ‘insan’ olarak aynılıklarını görmelerini engelleyen bir olgudur. ‘İnsan’ hakkında doğru bilgiye sahip olan kişiler önce kendilerini sonra da başkalarını ‘insan’ kimlikleriyle görebilirler. Bu kişiler, insan haklarını kendilerinde ve diğerlerinde koruyabilirler. Doğru bilgiye sahip olmayan kişiler ise bilginin yerini alan değer yargılarıyla hareket ederler. Böylece insan haklarını kendilerinde ve diğer kişilerde koruyamazlar ya da korumaları tamamen rastlantısal olarak gerçekleşir. Bu durum, hakların korunmasında en önemli engellerden biri olan ayrımcılığın da dayanak noktasıdır.

Bu tezde pozitif ayrımcılık uygulamalarının eleştirilmesi hedeflenmiştir ancak bu eleştiri ayrımcılıkla savaşımında pozitif ayrımcılık uygulamalarının yerini görmezden gelen bir eleştiri değildir. Böyle bir eleştiri tezin temel argümanına da aykırıdır. Pozitif ayrımcılık insanların fırsat eşitsizlikleriyle karşı karşıya oldukları, dolaylı korunan pek çok hakka erişemedikleri durumlarda söz konusu sorunların ortadan kaldırılması için geliştirilmesi gereken bir takım uygulamalardır. Ancak ayrımcılık olgusu çok boyutlu bir sorun olduğu için çok boyutlu bir mücadeleyi zorunlu kılmaktadır. Bu sebeple ayrımcılıkla mücadele etmek için, öncelikle sorunun kişilerdeki bilgi eksikliğinden de kaynaklanan bir sorun olduğunun kabul edilmesi gerekmektedir. Zira, daha önce de ifade edildiği gibi geliştirilen önlemlerle fırsatlara erişimi sağlanan ayrımcılık mağdurlarının bu mağduriyetten kurtulmaları ancak ayrımcılık yapanların ayrımcılığa son vermeleri ile mümkündür.

⁴⁷ Jean-François Lyotard, “ Ötekilerin Hakları” (*The Other's Rights*) isimli makalesinde ‘muhataplık’ üzerinde durur. Ona göre, muhatap almama ötekileştirmenin önemli bir görüntüsüdür. Lyotard 1993: 135-147.

3.BÖLÜM

ÇİNGENELERE YÖNELİK AYRIMCILIK

Tezin ilk bölümünde ayrımcılık sorunu kavramsal ve kuramsal olarak ele alınmış, tezin ikinci bölümünde de ayrımcılıkla mücadele yöntemleri ve bu yöntemler içerisinde pozitif ayrımcılık uygulamalarının yeri incelenmiştir. Bu bölümde ise, Çingenele yönelik ayrımcılık ve bu ayrımcılığı bertaraf etmek için geliştirilen pozitif ayrımcılık uygulamaları üzerinde durulacaktır. Öncelikle Çingene kimliği incelenecek, tarihsel bir arka plan içinde Çingenelerin mevcut durumu irdelenecek ve onlara yönelik ayrımcılığın boyutları detaylı olarak ele alınacaktır. Yine bu bölüm içerisinde Çingenelerin Türkiye'deki durumlarına bakılacaktır.

3.1. 'ÇİNGENE' TABİRİ VE KİMLİĞİ

Çingenele yönelik ayrımcılık konusuna geçmeden önce Çingene tabirinden ve Çingene kimliğinden bahsetmek gerekmektedir. Bu çerçevede ilk olarak Çingenelerin kökenlerinden söz edilecek, sonrasında ise Çingene etnik kimliği detaylı olarak ele alınmaya çalışılacaktır. Ardından Çingene kimliğine yaptığı katkılar bakımından önemli bir yere sahip olan 'Roman Sosyal Hareketi'nden bahsedilecektir.

3.1.1.Çingenelerin Kökenleri

Çingenelerin kökenleri ile ilgili birçok efsane bulunmaktadır. Bu efsanelerin yaygın olarak kabul görenlerinden ilki, Çingenelerin Nuh'un soyundan geldikleri ve Yusuf ile Meryem'in Mısır'a kaçmalarına yardım ettikleri için gezgincilikle cezalandırıldıklarıdır (Karlsson 2006: 145). Bir diğeri ise, "İsa'yı çarmıha çakan çivilerin Çingene demirciler tarafından yapıldığı" ve bu nedenle onların ilelebet dolaşma cezasına mahkûm edildikleridir (Karlsson 2006: 145). Her iki efsanenin de ortak noktası Çingenelerin en baştan günahkâr bir halk olduğudur. Onlar, hayat yolculuğuna bu leke ile başlamışlardır ve hiçbir zaman yerleşik hayata geçemeyeceklerdir.

Çingene adının kökenlerine ilişkin de benzer efsaneler bulunmaktadır. Örneğin, Türkiye’deki bir söylenceye göre, Hz. İbrahim’in mancınıkla ateşe atıldığı sırada Çin ve Gane isimli kardeşler ensest ilişkiye girmiş ve lanetlenmişlerdir. Bu ilişki sonrasında “Çingenerler dünyaya gelmiş ve Çingene ismi de buradan türemiştir” (Kolukırık 2009: 122). Bahsi geçen bu söylence ile birlikte Çingene isminin kökenleri konusunda bilimsel iki farklı yaklaşım bulunmaktadır (Kolukırık 2009: 140). Bu yaklaşımların ilkinde göre Çingene (*gypsy*) kelimesinin kökü *Egyptian* kelimesinden gelmektedir. Bu yaklaşımın temelinde Çingenerlerin Mısırlı olduklarına dair bir inanış söz konusudur. Diğer yaklaşıma göre ise bu adlandırma dokunulmaz, parya (*untouchable*) anlamına gelen Yunanca ‘*astiganos*’ kelimesinden türemiştir (Kolukırık 2009: 140-144).

Yukarıda da değinildiği gibi, bu göçebe halk hakkında birçok efsane ve belirsizlik bulunmasına karşın, yapılan bilimsel çalışmalar onların Hint kökenli olduklarına işaret etmektedir. Kenrick (2006: 18), “Çingene halkının 7. ve 10. yüzyıllar arasında Hindistan sınırları içinde değil” göç sonucunda Hindistan dışında ortaya çıktığını ifade etmektedir. Söz konusu göçü başlatan etken ise tam olarak bilinmemektedir. Kenrick (2006: 25), bu etkenin M.S. 3. yüzyılda İran Şahı’nın Kuzey Hindistan’ı fethederek burayı Pers Devleti’nin bir sömürgesi haline getirmesi olduğunu ifade etmektedir. Bu gelişme Hindistan’da yaşayan bir takım grupların daha iyi bir iş bulmak için İran’a göç etmesiyle sonuçlanmıştır. Hancock da benzer bir yaklaşımı benimsemekte, Hindistan’dan göçün 11. yüzyılın ilk çeyreğinde gerçekleştiğini, lakin bu göçe neden olan etkenin ise Gaznelilerin bölgeye istilası olduğunu belirtmektedir. Hancock ayrıca buradan göç edenlerin tek bir dil konuşan tek bir halk olmadığını da ifade etmektedir (Hancock 2010: 22).

Kenrick, İran Şahı’nın fethinin ardından Hindistan’dan İran’a göç eden kişilerin çok çeşitlilik gösterdiğini belirtmektedir. Bu grup, aralarında çobanların, tarım işçilerinin, saray muhafızlarının, çalgıcıların, tüccarların ve muhasebecilerin de bulunduğu çok farklı kişilerden oluşmaktadır. Bu çok çeşitli insanlar benzer bir dil konuştukları, ortak bir dine inandıkları için birbirleriyle kaynaşmışlardır. Öte yandan İranlılar’ın çocuklarının, kendilerinden daha koyu tenli olan Hintlilerle evlenmelerine izin vermemeleri sebebiyle İran’da yaşayan Hintliler çocuklarını birbirlerinin çocuklarıyla

evlendirerek daha da fazla karışmışlardır. Ortaya çıkan bu yeni etnik topluluğa da *Dom* adını vermişlerdir. Kenrick, Avrupa Çingenerinin *Dom* isimli bu grubun soyundan geldiğini ifade etmektedir (2006: 18). Bu yaklaşımın aksine Hancock, Romların, Domların ve Lomların, Hindistan'da yaşayan ve farklı diller konuşan farklı gruplar olduklarını ve Hindistan'dan farklı zamanlarda ayrıldıklarını savunmaktadır. Sampson ise, Hindistan'dan ayrılan grubun İran'da üçe ayrıldığını, Yakın Doğu'da kalanların Domları, Ermenistan'a geçenlerin Lomları ve Anadolu üzerinden Avrupa'ya geçenlerin ise Romları oluşturduğu fikrini benimsemektedir (Hancock 2005: 5).

Öte yandan 633-641 yılları arasında İran, Araplar tarafından fethedilmiş, böylece ülkede Arapça konuşmaya başlanmıştır. Ancak Çingene dilinde çok sayıda Arapça sözlük olmaması bize Avrupa'ya giden Çingenerin bu bölgede çok uzun yıllar kalmadığını göstermektedir. Ayrıca Çingene dilinde Farsça kadar olmasa da çok sayıda Ermenice sözcük bulunmaktadır. Bu durum, Çingenerin bir dönem Ermeni dilini konuşanlarla etkileşim içinde olduklarının işareti olarak değerlendirilmektedir (Kenrick 2006: 44). Bu sebeple batıya ilerleyen Çingenerin büyük olasılıkla Ermenistan'dan geçtikleri kabul edilmektedir (Kyuchukov 2007: 72).

Çingener, 1054 yılı civarı bugünkü İstanbul'a (Konstantinopolis) ulaşmışlardır. Çingenerin bir kısmı, 1200'lerin başında gerçekleşen 4. Haçlı Seferi sonucu şehrin yağmalanması ve ardından 1347 yılında bu bölgeye ulaşan veba salgını gibi etkenlerden dolayı Avrupa'ya doğru göçe başlamışlardır. Çingener, 1407 yılında Almanya'ya, 1418'de İsviçre'ye, 1419'da Fransa'ya, 1420'de Hollanda'ya, 1422'de İtalya'ya, 1425'te İspanya'ya, 1425'te Portekiz'e, 1428'de de Polonya'ya ulaşmışlardır (Arayıcı 2008 b: 528).

Sonraki dönemde Almanya'dan başlayan göç, Çingeneri 1502 yılında Danimarka'ya, 1512 yılında İsviçre'ye, 1540 yılında ise Norveç'e ulaştırmıştır. İsveç'ten ayrılan bir grup ise 1584 yılında Finlandiya'ya ulaşmıştır. Almanya'dan 1407 yılında ayrılan diğer bir grup ise Polonya'ya doğru yol almış ardından üçe ayrılarak, ilk grup 1533'te Litvanya'ya, ikinci grup 1501'de Rusya'ya ve son grup ise 1721'de Sibirya'ya varmıştır. Böylece 16. yüzyıla gelindiğinde Çingener tüm Avrupa'ya yayılmış duruma

gelmişlerdir (Arayıcı 2008 a: 30).

3.1.2 Çingene Etnik Kimliği

Buğra (2012: 4), “genel olarak etnik kimliğin, özel olarak da Roman kimliği gibi bir kimliğin, belirli bir grup insana özgü, doğuştan gelen verili bir takım özelliklere bağlı bir kategori” oluşturmadığını ifade etmektedir. Bu sebeple de Buğra (2012: 4) “etnik kimliklerden söz ederken belirli bir etnik gruba değil, o grupla aynı toplum içinde yaşayan diğer gruplar arasındaki ilişkilere” bakmanın gerektiğini belirtmektedir. Bu bağlamda da etnik kimlik, “sosyal ilişkilerin toplumsal bağlamındaki değişmelerle birlikte zamana göre değişen, statik olmayan bir kategori” olarak karşımıza çıkmaktadır (Buğra 2012: 4). Buradan hareketle Çingene etnik kimliğinin de zaman içinde, sosyal ilişkiler bağlamında inşa edilmiş bir kimlik olduğunu ifade edebiliriz. Liegeois ve Gheorghe (1995: 6), terminolojik olarak Çingeneleri “10. Yüzyılda Hindistan’dan ayrılan ticari, göçebe ve diğer grupların başka bölgelere dağılması ve diaspora boyunca Avrupalı ve diğer gruplarla karışmaları sonucu oluşmuş etnik bir grup” olarak tanımlanmaktadır.

Benzer şekilde Hancock, Roman⁴⁸ dilinin (*Romanes*) de Roman kimliğinin de Hindistan’dan göç eden grupların Anadolu’da yaşadıkları dönemde ortaya çıktığını ifade etmektedir. Göçebe grupların, Anadolu’da farklı dillerle ve kişilerle karşılaştıklarını ve Bizans etkisi sonucunda Romanların ortaya çıktığını, Anadolu’ya ulaşmadan önce bir Roman kimliğinin olmadığını iddia etmektedir (Hancock 2010: 22). Bu kapsamda Çingene kimliğini anlamak ve anlamlandırmak için bu kimliği Çingene olan - olmayan ilişkisi içinde incelememiz gerekmektedir. Zira Çingene kimliği de çoğunluk nüfusun oluşturduğu Çingene imajı ve Çingenelerin benlik imajları etrafında şekillenmektedir.⁴⁹ Diğer taraftan, Çingene ve Gaco⁵⁰ (Çingene olmayan) ilişkisi

⁴⁸ Ian Hancock, Çingeneleri tanımlamak için Roman kelimesini kullanmayı tercih etmektedir. Bunun iki önemli sebebi bulunduğunu ifade etmektedir. İlk olarak bu isim -Çingene ismi- grup dışı kişiler tarafından yapılan bir adlandırmadır ve yanlış bir varsayım üzerine kuruludur, çünkü onlar Mısırlı değildirler. İkinci sebep ise bu kelimenin farklı dillerdeki oldukça negatif çağrışımdır.

Bu konuda detaylı bilgi için bkz.:

Hancock 2003: XVIII.

⁴⁹ Bu konuda bkz.:

Csepeli ve Simon 2004: 129-150.

oldukça gerilimli bir ilişkidir. Bu alan gerilimlidir çünkü ‘gaco’lar tarafından yapılan Çingene tanımlamaları büyük çoğunlukla olumsuzdur. Ayrıca Çingene kimliğine ilişkin tanımlamalar öyle kesindir ki, bu şekilde davranmayanların Çingene olmadığı ya da Çingene yaşam tarzından uzaklaşmış kişiler oldukları ifade edilmektedir. Bu kişiler ‘iyi’ Çingenelerdir, ‘Romanlaşmış’ Çingenelerdir veya ‘istisna’ Çingenelerdir. Normal bir yaşam tarzları vardır, temizdirler, çocuklarına bakarlar, eğitimin önemini bilincindedirler (Elena 2010: 9). Bu kapsamda Hancock (2010: 16), Çingenelerin en önemli sorunlarından birinin de Gaco ırkçılığı olduğunu savunmaktadır.

Çingeneler bu gerilimli ilişkiden kurtulmak, kendilerini yeniden tanımlamak ve bu ötekileştiren, dışlayan Çingene kimliğinden sıyrılmak için ‘Roman’ olmak istemektedirler. Roman tabiri uluslararası belgelerde Gezginler, Çingeneler, Manuşlar, Aşkaliler, Sintiler gibi birçok farklı grubu tanımlamak için kullanılmaktadır.⁵¹ Bu farklı gruplar ‘Roman’ şemsiye tabiri altında birleşerek homojen bir yapıya dönüştürülmeye çalışılmaktadır. Bu değişim, 1990 sonrasında hayata geçirilen Roman Sosyal Hareketi’nin bir parçasıdır. Sosyalist rejimlerin yıkılmasının ardından Çingeneler, dışlanma, baskı, şiddet gibi olaylara maruz kalmışlar ve yaşadıkları toplumların günah keçisi haline gelmişlerdir. Fakir, küçümsenen ve dezavantajlı bir grup olarak Çingenelerin, 1990 sonrasında yurttaşlıkla ilgili farkındalıkları artmış, kendi çıkarlarını tanımlamaya ve haklarını aramaya başlamışlardır. Bu gelişmeler Çingenelerde etnik bir hareketliliğe sebep olmuştur. Bu hareketlilik sürecinde ‘Çingenelerin Roman olarak tanımlanması’ Çingene elitleri tarafından tercih edilmiş ve bir propaganda aracı olarak kullanılmıştır (McGarry 2008: 450).

Bugün hala tartışılıyor olsa da birçok Çingene grup kendini bu isimle tanımlamaktadır. Roman kimliği farklı ülkelerde ortaya çıkan tek bir etnik gruba işaret etmektedir (McGarry 2008: 449). Ancak bu konuda Çingeneler arasında bir uzlaşma yoktur. Çingenelerin bazıları Roman ve Çingene kelimelerinin anlamlarının da aynı olduğunu ifade ederken, kimileri Romanların Çingenelerden sosyal ve ekonomik olarak daha

⁵⁰ Gaco (*gadje*) Çingenelerin Çingene olmayanları tanımlamak için kullandıkları bir kelimedir.

⁵¹ “Roma people (including Travellers, Gypsies, Manouches, Ashkali, Sinti, etc.)” şeklindeki tabir özellikle AB belgelerinde kullanılmaktadır. Bunun için bkz.: European Commission, EU and Roma. http://ec.europa.eu/justice/discrimination/roma/index_en.htm

yüksek statüye sahip bir grup olduğunu belirtmektedir.⁵² Bazıları ise Roman kavramının dışardan dayatılan bir kavram olduğunu söylemektedir (Elena 2010: 10). Bu konuda bir örnek vermek gerekirse, katılmış olduğum bir ‘Roman’ toplantısında bir katılımcının kendisinin ‘Roman’ olmadığını ‘Lom’ olduğunu ifade ettiğini ve bazı katılımcıların da “Biz Roman falan değiliz, Çingeneyiz” dediklerini gözlemledim.⁵³ Özetle, Çingenerin gacoların da etkisiyle oluşturulmuş bir kimliklerinin olduğunu, bu kimliğin negatif bir takım bileşenlerinin bulunduğunu ve bu negatif bileşenlerden kurtulmak için Çingenerin bir takım çabalarının olduğunu söyleyebiliriz.

Bununla birlikte Çingenerin kendilerine yönelik tanımlamaları da büyük ölçüde diğer grup tanımlamalarından etkilenmiş görünmektedir. Elena (2010: 11), Çingenerin kendilerine yönelik damgalamalara bir tepki olarak öncelikle kendilerini “diğer insanlardan farklı olmayan” olarak tanımlamakta olduklarını belirtmektedir. Diğer taraftan Çingener kendilerini anlatırken Gacoların onları tanımladığı şekilde tabirler de kullanmaktadırlar. Buna göre Çingener, küfürbaz, tembel ve pistirler. Çingener kendilerini tanımlarken mevcut sosyo-ekonomik durumlarından da bahsetmektedirler. Örneğin, kendilerinin fakir olduğunu, kötü yaşam koşullarına ve düşük eğitim seviyesine sahip olduklarını belirtmektedirler (Elena 2010: 11-12).

Bu noktada Saunders tarafından yapılan Çingenerelere yönelik tanımlama da dikkate değerdir. Saunders, Çingenerin “diaspora”, “ırklaştırılmış bir öteki” ve “uluslarüstü bir etnik azınlık” olduğunu ifade etmektedir (Saunders 2011: 140). Bu tespit Çingenerin mevcut durumunu çok iyi özetlemektedir:

İlk olarak, Çingener diasporadır çünkü dünyanın dört bir yanına dağılmış farklı dillere, dinlere ve kabilelere mensup gruplardan oluşmaktadır.⁵⁴ Çingener,

⁵² “Roman denildiğinde uygarlaşmış Çingener aklıma geliyor. Çalışan ve çalmayan..” “Çingene denildiğinde ise hapisane ve alkolikler..”(Solin, 16 yaşında).

Elena 2010: 10.

Kolukırık, “Biz Romanlar Çingeneden farklıyız” ifadesinin kişilerin kendilerini Çingenerden ayrı tutma çabalarının bir göstergesi olduğunu ifade eder. Bunun sebebinin ise; Romanlığın Çingeneliğe göre daha istenilen ve kabul edilen bir tanımlama olduğunu belirtir.

Kolukırık 2009: 63.

⁵³ Bu toplantı, 12 Haziran 2012 tarihinde gerçekleştirilen Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Romanlar Uygulama ve Araştırma Merkezi 1. Danışma Kurulu/Çalışma Grupları Toplantısıdır.

⁵⁴ Uluslararası Af Örgütüne göre 6 milyonu AB ülkelerinde olmak üzere Avrupa’da yaşayan Çingene

Avrupa'daki sayıca en büyük ve en yaygın azınlık gruptur. Heterojen olması ve çeşitliliği bu topluluğun takımadalar olarak isimlendirilmesine sebep olmuştur (Karlsson 2006: 146). Çingenerin heterojen bir grup oldukları ve dillerinin, dinlerinin farklı olduğu bu alanda yapılan her türlü çalışmada belirtilmektedir. Birçok Çingene kendi dillerini unutmuş, hatta pekçokları hiçbir zaman bu dili öğrenmemiştir. Ancak bu durum Çingenerin kendilerine ait bir dilleri olduğu gerçeğini değiştirmemektedir. Farklı lehçeleri ve diyalektleri olsa bile, şarkılarda, masallarda ve şiirlerde bu dillerin kullanıldığı ifade edilmektedir. Çingenerin hepsi Hıristiyan değildir, hepsi Müslüman da değildir. Çingenerler farklı farklı dinlere inanmaktadır.

İkinci olarak Çingenerler, tüm dünyada yüzyıllardır baskıya, ayrımcılığa, şiddete, soykırıma maruz kalmaktadırlar. Günümüzde “Çingene karşıtlığı” ve “Romafofi”, ırk ayrımcılığının geçmişte gördüğü işi görmektedir. Örneğin, yaklaşık 7 yüzyıldır Avrupa'da yaşıyor olmalarına karşın Çingenerler, bugün halen öteki olmaktan kurtulamamış ve Avrupa'nın üvey evlatları olarak yersiz, yurtsuz hayat mücadelesi vermektedirler.

Üçüncü ve son özellik ise Çingenerlerin uluslarüstü etnik bir azınlık olduğudur. Çingenerlerin –hangi isimle anılırsa anılsın- bir etnik kimliğe sahip oldukları bugün artık genel olarak kabul gören bir yaklaşımdır. Çingenerlerin etnik bir topluluk olduğu saptaması “1783 yılında Heinrich Grellman tarafından” da yapılmıştır (Kenrick 2006: 20). Ancak Çingenerlerin etnik bir grup olmadığı, etnik bir sınıf⁵⁵ olduğu hatta sınıf altı bir topluluk olduğu da kimi yazarlar tarafından kabul görmektedir. Bu yaklaşımlara göre, genel itibarıyla Çingenerler, “Sanayi Devrimi döneminde Avrupa'da ortaya çıkmış Avrupalı” bir topluluktur (Marushiakova ve Popov 2005: 6-9).

Görüldüğü gibi Çingenerlerin kökenleri, kimlikleri hakkında kesin ve yeterli bilgiler bulunmamaktadır. Bu kapsamda, Çingenerlere yönelik çalışma yapmanın belki de en zor yanı, doğru ve yeterli bilgiye ulaşma sürecidir. Bu eksikliklere rağmen birçok kişinin de

sayısı yaklaşık olarak 10-12 milyon arasındadır.

<http://www.amnesty.org/en/roma>

⁵⁵ Bu konuda bkz.:

Vermeersch 2003: 890.

ifade etmiş olduğu gibi ortak bir bölgeden çıkış, göçebe yaşam tarzı, dışlanmışlık ve ayrımcılık gibi niteliklerin Çingene etnik kimliğinin en önemli unsurları olduklarını söyleyebiliriz.

3.1.3 Çingene Sorununun Uluslararasılaşması ve ‘Roman’ Sosyal Hareketi

Roman Sosyal Hareketi, ortak değerlere sahip ve çıkarlarını korumak için mücadele eden bir grubu tanımlamak için kullanılmaktadır. Bu sosyal hareket, Çingenelerin mevcut durumlarının iyileştirilmesi, erişemedikleri haklara erişmelerinin sağlanması ve onlara yönelik ayrımcı her türlü eylemin ortadan kaldırılması için önemli bir girişimdir. Bu girişim, Avrupa’da cereyan eden bir takım olayların ve bu olayların sebep olduğu bir takım toplumsal değişmelerin sonucunda ortaya çıkmıştır. Bu kapsamda söz konusu hareket uluslararası gelişmelerden bağımsız olarak değerlendirilemez. Bu çerçevede bu bölümde Roman Sosyal Hareketi ve Çingene sorununun uluslararası bir hal alma süreci tarihsel bir yaklaşımla ele alınacaktır. Altını çizmek gerekir ki, bu süreç Çingene kimliğine yaptığı katkılar bakımından oldukça önemlidir.

Roman Sosyal Hareketi’ni başlatan etken, İkinci Dünya Savaşı sonrasında Almanya’nın Çingenelere tazminat ödemeyi reddetmesidir. Almanya, Çingenelere tazminat ödememesine gerekçe olarak Çingenelerin etnik kimliklerinden dolayı değil, bir takım sosyal şiddet olayları ve suçlar sebebiyle kamplara alınmış olduğunu göstermiştir. Bu olay sonucunda birçok ulusal ve uluslararası örgüt bir araya gelmiş ve bu duruma dikkat çekmek için harekete geçmiştir (Saunders 2011: 141).

1965 yılında Paris’te kurulan Uluslararası Çingene Komitesi de bu hareketin en önemli sonucudur. Komitenin de girişimleriyle dünya çapında beş adet kongre düzenlenmiştir. İlk kongre 1971 yılında Londra’da yapılmıştır. 1. Dünya Çingene Kongresine katılan delegeler kendilerini tanımlamak için Roman kelimesini benimsemişler ve kendilerine bir flama ile slogan belirlemiştirler (Yoors 2005: 38). Bu toplantıda Uluslararası Roman Birliği’nin (International Roma Union-IRU) kurulması kararlaştırılmıştır. Hindistan hükümetinin de desteklediği bu toplantıda Çingeneler, Hindistan’la olan bağlarına da gönderme yapmışlardır. Toplantıda Çingene ülkesi (Romanestan)’nin

Çingenerin yaşadığı her yer olduğu çünkü Romanestan'ın Çingenerin kalplerinde bir yer olduğu ifade edilmiştir.⁵⁶ İkinci kongre Cenevre'de düzenlenmiştir. Kongreye, Hindistan da dâhil olmak üzere 26 ülkeden temsilci katılmıştır. Bu toplantının en önemli yanı, Hindistan'ın tüm Çingenerin anayurdu olarak kabul edilmesi olmuştur. Yine bu kongrede Uluslararası Çingene Komitesi'nin adı Uluslararası Roman Birliği olarak değiştirilmiştir (Kolukırık 2009: 111). 1981 yılında, Göttingen'de gerçekleştirilen üçüncü Kongre'ye ise 22 ülkeden temsilci katılmıştır. Bu kongreye kendilerini sadece Roman olarak değil aynı zamanda Sinti olarak tanımlayan kişiler de katılmışlardır (Marushiakova ve Popov 2005: 79-80). Dördüncü kongre, 1990 yılında Varşova'da UNESCO'nun desteğiyle gerçekleştirilmiştir (Marushiakova ve Popov 2010: 46). Bu dönemde artık iki kutuplu sistem çözülmeye yüz tutmuş ve sosyalist ülkeler için “geçiş” dönemi başlamıştır. Bu dönemde yaşanan ekonomik sıkıntılarının da etkisiyle Çingene karşıtlığı yükselişe geçmiş ve eski Doğu Bloku ülkelerinde Çingeneleşmeye yönelik şiddet olayları boy göstermiştir (Goldston 2010: 313-314). Puxon, bu şiddet olaylarının Çingenerin örgütlenmesinde büyük etkisi olduğunu belirtmektedir (Vermeersch 2003: 882).

Söz konusu şiddet olaylarının etkisinin yanı sıra bu dönemde örgütlenmeye katkı sağlayan diğer iki unsur ise Çingene elitlerinin ve Bağlantısızlar Hareketinin çalışmalarıdır. Sosyalizm döneminde, özellikle Romanya gibi ülkelerde göçebe yaşam büyük ölçüde kırılmış ve Çingene halkı yerleşik bir hayata geçmeye zorlanmıştır. Bu durum Çingene elit sınıfının oluşmasına zemin hazırlamış ve bu sınıfın çalışmaları da Çingene hareketinin ulusları aşan bir hal almasına büyük katkıda bulunmuştur (Marushiakova ve Popov 2010: 46). Ayrıca iki kutuplu sistem içinde kendine yer bulamayan Hindistan, Yugoslavya ve Mısır gibi ülkelerin kendi aralarında Bağlantısızlar Hareketi adında yeni bir ittifak kurması sonucu Yugoslavya ve Hindistan birbirine yaklaşmıştır. Bu yakın ilişkiler de Yugoslavya'da yaşayan Çingener üzerinde olumlu etki yaratmıştır ve Çingene hareketinin uluslararasılaşmasına olumlu yönde katkıda bulunmuştur (Saunders 2011: 141).⁵⁷ Bahsi geçen geçiş döneminde Çingener, sosyal statülerinin iyileştirilmesi için başta Avrupa Kurumları olmak üzere,

⁵⁶ “... our state is everywhere where there are Roma because Romanestan is in our hearts...”, Marushiakova ve Popov 2004: 78.

⁵⁷ ‘Bağlantısızlar Hareketi’ olarak adlandırılan bu ittifak, 1961 yılında kurulmuştur. Kurucu üyeler,

uluslararası toplumdan ve örgütlerden yardım beklemişler ve bu konuda oldukça umutlanmışlardır. Yine bu dönemde iki kutuplu sistemin sona ermesiyle birlikte yeni devletler kurulmaya başlamıştır. Uluslararası arenada ortaya çıkan bu yeni devletlerin sınırları içerisinde kalan azınlıklar ve bu azınlıkların karşılaştıkları sorunlar da Çingenerin durumları açısından oldukça önemlidir. Bu dönemdeki gelişmeler sonucunda Avrupa Konseyi bölgedeki grupların haklarını koruma altına almak için Ulusal Azınlıklar Çerçeve Sözleşmesi'ni hazırlamıştır.⁵⁸ Sözleşme kapsamında Çingenelere de azınlık statüsü verilmiştir (Marushiakova ve Popov 2010: 47). Kendilerinin ulusları aşan bir azınlık olduğunu düşünen ve yaşadıkları her yerin kendilerinin ülkesi olduğunu kabul eden Çingener tarafından bu statü oldukça yetersiz bulunmuş ve onlarda büyük bir hayal kırıklığı yaratmıştır. Bu yüzden Çingener bu dönemi takiben yeni bir takım çözüm önerileri aramaya başlamışlardır. Çingenerin “vatansız bir millet oldukları” iddiası bu gelişmelerin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır (Marushiakova ve Popov 2010: 47). Yine bu dönemde Avrupa'nın demografik, sosyal, kültürel ve siyasi görünümü tamamen değişmiştir. Bu değişikliklerin bugüne yansıyan en önemli sonucu ise bu yeni görünümü dengelemek için ortaya konulmuş çokkültürlülük politikalarıdır (Liegeois 2007: 12). Bu çokkültürlü ortamın da Çingenerin hareketlenmesine önemli etkileri olmuştur (Vermeersch 2003: 882). Dördüncü akongreyi takiben 1993 yılında Haderini'de yaşanan şiddet olayları ise, Avrupa'da Çingene hareketine ivme kazandıran bir diğer olaydır. Rooker, bu olayı takiben Çingene elitlerinin ulusal ve uluslararası sorunların çözümünde oldukça aktif yer aldıklarını ve bu olayın Çingene hareketi içinde önemli bir yeri olduğunu ifade etmektedir. Rooker (2004: 492), Haderini⁵⁹ öncesinde Çingenerin “vatansız ve

Yugoslavya, Hindistan, Mısır, Gana ve Endonezya'dır.

⁵⁸ Bu konuda bkz.:

Gál, 2000.

⁵⁹ 20 Eylül 1993 tarihinde Hädäreni'de, üçü de Çingene kökenli olan Rupa Lăcătuş, Pardalian Lăcătuş ve Zoltan Mircea, etnik Romanyalılarından oluşan bir kalabalık tarafından öldürülmüştür.

Olayın öncesinde şunlar yaşanmıştır: Chet,an Crăciun adında bir Romanyalı, Çingene biri tarafından bıçaklanarak öldürülmüştür. Bu kavganın ve ölümün haberi köylüler arasında hızla yayılmış ve şiddetli bir tepkiye neden olmuştur. İlk başta sadece kavgaya karışmış olan Çingenelere yönelen tepki, daha sonra tüm köye yayılmıştır. “Kızgın köylüler, Lăcătuş kardeşleri ve Zoltan Mircea'yi bulmak için toplandılar. Öfkeli kalabalık üç Roman/Çingene erkeğin saklandığı eve gelerek, hepsinin dışarı çıkmasını istedi. Bu kişiler dışarı çıkmayı reddedince kızgın kalabalık, evi ateşe verdi. Ateş evi sardığında kardeşler kaçmaya çalıştılar ancak öfkeli kalabalık tarafından yakalanarak, tekmelendiler ve asma dalından kazıklar ve sopalarla dövüldüler. Kardeşler o gece ilerleyen saatlerde öldü. Evin içinde kalan Zoltan Mircea ise yanarak öldü. O gece daha ileri bir vakitte, köylüler, köyde yaşayan bütün Romanlardan/Çingenelerden öfkelerini çıkartmaya karar verdiler; Hädäreni içerisindeki Roman/Çingene evlerini ve mülklerini yaktılar.

gezgin” oldukları düşünülürken 2000’li yıllarla birlikte onlarla ilgili bilginin ve farkındalığın da arttığını belirtmektedir.

2000 yılında Prag’ta yapılan beşinci Kongreye de diğer dört kongrede olduğu gibi yoğun katılım olmuştur. Bu Kongrede, gelecekte yapılacak eylem planlarının Çingenerin “vatansız bir millet” olduğu üzerine geliştirilmesine karar verilmiştir. 1997 yılında BM tarafından sivil toplum örgütü olarak danışman statüsü almış olan IRU’nun liderleri bu kongrede AB kurumlarına ve UNESCO gibi örgütlere tam üyelik pozisyonu için talip olduklarını da ifade etmişlerdir (Marushiakova ve Popov 2004: 82).

Netice itibari ile 2000 yılına gelindiğinde artık Çingenerle yönelik sorunların özellikle Avrupa gündemine yerleştiğini ve ulusları aşan bir hal aldığını söyleyebiliriz. Bu dönemi takiben yaşanan gelişmeler sonraki bölümde detaylı olarak incelenecektir.⁶⁰

3.2. ÇİNGENELERE YÖNELİK AYRIMCILIĞIN BOYUTLARI

Çingener yüzyıllardır ayrımcılığa maruz kalan bir halktır. Bu ayrımcılık kimi zaman oldukça şiddetli bir hal almıştır. Çingenerler İkinci Dünya Savaşı sırasında soykırımı bile deneyimlemişlerdir. Hancock (1997: 19-49), birçok faktörün bir araya gelerek Çingene karşıtlığına sebep olduğunu ifade etmektedir. Avrupa açısından bu faktörlerin ilki, Çingenerin Avrupa’ya gelişlerinin Bizans İmparatorluğu’nun Osmanlılar tarafından alınması ile aynı döneme rastlamasından kaynaklanan bir takım sonuçlardır. Bu dönemde Avrupa’ya gelen Çingenerler, kimileri tarafından “Osmanlıdan kaçanlar” olarak görülse de, genel olarak Avrupalılar tarafından -Osmanlı ajanları olarak- bir tehdit diye algılanmıştır. Bunun yanında Çingenerin Avrupalılara kıyasla esmer olması, Hıristiyan olmaması ve yabancı bir nüfus olması da onlara yönelik tutumları olumsuz yönde etkilemiştir. Çingenerin bir toprak, hükümet ya da askeri birlik taleplerinin olmaması ve Çingenerin kendilerini diğerlerinden ayıran bir kültüre sahip

Bu pogrom bir sonraki güne kadar sürdü; köylüler başka pek çok Roman/Çingene evini yakarak, ahır, araba ve çeşitli mallar da dahil olmak üzere Romanların/Çingenerin mülklerini yok ettiler. Toplam 13 Roman/Çingene evi yok edildi.”

Haklarımızı Bilmek ve Onlar İçin Mücadele Etmek Roman/Çingene Aktivistler için Bir Rehber 2006: 23.
⁶⁰ Bu dönemi takiben 2004’te Altıncı Kongre, Lanciano, İtalya’da; Yedinci Kongre 2008 yılında Zagreb, Hırvatistan’da, Sekizinci Kongre ise 2013 yılında Sibui’de gerçekleştirilmiştir.

olmaları da Çingenerler ve diğerleri arasında sosyal bir sınır oluşturmuştur (Hancock 1997: 19-49). Türkiye’de ise Çingenerler Osmanlı döneminde ‘öteki’ grup olarak görülmesine karşın bu dönemde sistematik bir zulüm veya tacizle karşılaşmamışlardır. Ancak 1700’lerin sonu ve 1800’lerin başında Çingenerlere yönelik Avrupa’da başlayan olumsuz önyargılar ve kalıpyargılar Türkiye’ye de sirayet etmiştir.

Bu bölümde Çingenerlere yönelik ayrımcılık Avrupa ve Türkiye özelinde tarihsel olarak ele alınacaktır.

3.2.1. Avrupa’da Durum

Çingenerlerin 9. ve 10. yüzyılda Hindistan’ı terk ederek Avrupa yönüne bir göçe başladıklarından ve 15. yüzyılda Avrupa’ya ulaştıklarından önceki bölümde bahsetmiştik. Çingenerler bu bölgeye ulaştıkları yaklaşık tarih olan 1400’lerden bu yana daima sıkıntı, yoksulluk, ayrımcılık ile karşı karşıya kalmışlardır.⁶¹ Bu sıkıntılı sürecin yakın dönem için kırılma noktaları ise İkinci Dünya Savaşı dönemi, Doğu Bloğunun çökmesi sonrası yaşanan gelişmeler ve AB bütünleşme sürecidir. Bu bölümde öncelikle 20. yüzyıla kadarki dönemde Çingenerlere yönelik ayrımcılıktan genel hatlarıyla bahsedilecek sonrasında ise yakın dönemdeki gelişmeler detaylı olarak ele alınacaktır.

3.2.1.1. 20. yüzyıla kadar olan dönem

Kenrick (2006: 85), Çingenerlerin Avrupa’da ilk başlarda olumsuz bir şekilde karşılanmadıklarını hatta Avrupa’da “Türklerden kaçan Hıristiyanlar” algısı yaratarak hoşnutlukla karşılandıklarını, ancak 1450 sonrası dönemde durumun değiştiğini ifade etmektedir. Öte yandan Karlsson (2006: 146) ise, kesin bir tarih vermemekle birlikte Çingenerlerin 1400’leri takiben Batı Avrupa’da baskı ve ayrımcılığa uğradığını hatta Türk casusu olmakla suçlandıklarını belirtmektedir.

⁶¹ Detaylı bilgi için bkz.:
http://www.coe.int/t/dg4/education/roma/histoculture_EN.asp

Her iki ifadeden de anlaşıldığı üzere Çingenerler Avrupa'ya ulaştıkları tarihten kısa bir zaman sonra kendilerini şiddet olaylarının merkezinde bulmuşlardır. Örneğin, 1471 yılında İsviçre'de Luzern kantonunda çıkarılan bir yasayla Çingenerlerin kente girmesini yasaklanmıştır. Bu tarihten itibaren birçok büyük kent bu tip uygulamalarla Çingenerlere yönelik ayrımcılığı desteklemiştir (Karlsson 2006: 147). 1482'de Branderburg Prensi, Kitsingen kentinin valisine yazdığı bir mektupta “Çingenerlerin kentte iskân edilmesine izin vermemesini” istemiştir (Kenrick 2006: 86). Yine bu dönemde Balkanlarda köle olarak satılmaya başlanan Çingenerler, Eflak ve Moldovya'da (bugünkü Romanya) 1855'e dek köle olarak hayatlarını sürdürmüşlerdir (Hammarberg 2012: 54-55).

1496 yılında Kutsal Roma İmparatorluğu Meclisi, Çingene sorununu tartışmış ve bu tartışma sırasında, Karlsson'un da aktardığı gibi, Çingenerlerin Türk casusu oldukları iddiası ortaya atılmıştır. Ve nihayetinde 1498 tarihinde alınan bir kararla Parlamento Çingenerlerin Almanya'dan çıkarılmasına karar vermiştir. Bu karara göre, ülkeden ayrılmayanların kanun kaçağı sayılarak öldürülmelerine karar verilmiştir (Kenrick 2006: 87). Fransa'da 1504 yılında XII. Louis, tüm Çingenerleri sürgüne göndermiştir, 1510 yılında bu yasağa meydan okuyanların cezası ise asılarak öldürülmek olmuştur (Liegeois ve Gheorghe 1995: 8).

Benzer şekilde, Avusturya Macaristan İmparatorluğu'nda 18. yüzyıl boyunca uygulanan asimilasyon politikası sonucu Çingene çocuklar ailelerinden alınmış, Çingenerlerin birbirleriyle evlenmeleri ve Çingene dilini kullanmaları yasaklanmıştır. Hatta Çingene dilini kullanmaya cesaret edenler kırbaçla cezalandırılmışlardır (Hammarberg 2012: 55). Birçok Alman kasabasında daha da ileri gidilerek Çingenerler avlanılacak bir varlık olarak kabul edilmiş ve hatta birçok yerde feodal beyler “Çingenerlere sıkılmak üzere kurşun parası” ödemişlerdir (Karlsson 2006: 148).⁶²

Yine 1749 yılında büyük baskın diye anılan ve İspanya'daki tüm Çingenerlerin tutuklanması emrini düzenleyen karar, Savaş Kurulu ve Başpiskopos tarafından verilmiştir. Bu karar sonucunda 10.000'den fazla Çingene toplatılmış, kimileri tehcir ettirilmiş, kimileri zorla çalıştırılmış ve kimileri de öldürülmüştür (Asseo 2004: 52).

⁶²Karlsson (2006: 148) Rhen Bölgesinde bir toprak sahibinin, bir av gününden sonra yaptığı avlar listesine ‘bir Çingene kadını memedeki çocuğuyla’ notunu düşüğünü ifade etmektedir.

Bu dönemi takiben yine Avrupa'nın birçok yerinde Çingene karşıtı yasalar çıkarılmıştır. Bu gelişmelerin bir sonucu olarak ise kimi Çingenerler evlilik yoluyla yerel göçebe topluluklara eklenerek kimliğini saklama yolunu tercih etmiş (Crawford 1865: 26), kimileri soylulara ve toprak sahiplerine sığınarak çalışmış ve kimileri de görece daha hoşgörülü olan Doğu Avrupa, Kuzey Avrupa ülkelerine ve İngiltere'ye göç etmişlerdir (Kenrick 2006: 87).

3.2.1.2. 20. yüzyıl ve sonrası

Yapılan çalışmalar doğrultusunda, yakın dönemde Çingenerler açısından üç adet kırılma noktası olduğu tespit edilmiştir. Bu noktaların ilki, Çingenerlere yönelik ayrımcılığın İkinci Dünya Savaşı döneminde en üst seviyeye ulaşmasıdır. Bu dönemde Çingenerler sistematik olarak yok edilme ile karşı karşıya kalmışlar ve soykırıma uğramışlardır. İkinci kırılma, Doğu Bloğunun çökmesi sonrası yaşanan gelişmeler sonucu Çingenerlere yönelik ayrımcılığın, özellikle de Doğu Avrupa ülkelerinde artmasıdır. Son kırılma noktası ise, görece bir takım iyileşme sürecini başlatan ve Çingenerlere yönelik ayrımcılığın gündeme gelmesini sağlayan AB bütünleşme sürecidir.

İlk kırılma noktası olarak İkinci Dünya Savaşı süresince yaşanan Çingenerlere yönelik yok etme politikaları, bu dönemde hiç yoktan ortaya çıkmamıştır. Çingenerlerin maruz kaldığı ayrımcılık ve şiddet olayları az önce de dile getirildiği gibi daha önceki yüzyıllarda olduğu gibi 20. yüzyılda da devam etmekteydi. Örneğin, İtalya'da 1926 yılında çıkarılan genelge ile Çingenerlerin sınır dışı edilmesi istenmiş, bu genelgenin gerekçesi ise, "Çingenerlerin kamu sağlığı ve güvenliği için tehdit oluşturdukları" diye belirtilmiştir (Hammarberg 2012: 55). Bu genelgeyi takiben birçok Çingene İtalya'da kamplarda gözaltına alınmış, bir kısmı ise Almanya ve Avusturya'ya gönderilmiştir. Romanya'daki "Demir Muhafızlar" rejimi, 1942 yılından itibaren Çingenerleri sınır dışı etmeye başlamıştır. On binlerce Çingene Dinyester Nehri kıyısına taşınmış ve burada ölüme terk edilmişlerdir (Hammarberg 2012: 55). 1925 yılında Almanya'da Çingene sorununa yönelik bir konferans gerçekleştirilmiştir. Bu konferansın sonucu olarak işsiz Çingenerler, "kamu güvenliği için" çalışma kamplarına gidecek ve polis tarafından kayıt altına alınacaktır. 1927'den sonra tüm Çingenerlere, çocuklar da dâhil olmak üzere

üzerinde parmak izlerinin ve fotoğraflarının bulunduğu bir kimlik kartı taşıma zorunluluğu getirilmiştir. 1929 yılında Münih'te Çingenerle Mücadele Merkez Ofisi açılmıştır (Hancock 2004: 387).

1930'ların başlarında Almanya'da iktidara gelen Nazi Rejimi ise Çingeneri kalımsal olarak asosyal davranışlar gösteren aşağı bir halk olarak kabul etmiş ve çıkarılan bir yasa ile 1935 yılında Çingenerin ellerinden vatandaşlık haklarını almıştır (Hammarberg 2012: 56).⁶³ Yine bu yılda çıkarılan başka bir yasa ile de Almanların, Ari olmayan kişilerle yani Yahudiler, Çingener ve Afrika kökenlilerle evlenmeleri yasaklanmıştır. 1937 yılında Nazi Partisi'nin önde gelenlerinden Heinrich Himmler, Çingene Belasıyla Mücadele (The Struggle Against the Gypsy Plague) isimli bir karar yayınlamıştır (Hancock 2004: 387).⁶⁴

Bu dönemi takiben Çingenerler keyfi olarak gözaltına alınmış, çalışmaya zorlanmış ve toplu cinayetlere maruz kalmışlardır. Hancock, Hitler Avrupa'sında öldürülen kişileri tanımlamak için kullanılan "Yahudiler" ve "Yahudi olmayanlar" gruplamasını eleştirmekte, Holocaustun⁶⁵ nihai bir çözüm direktifi olduğunu ve bu amaca hizmet eden iki tane direktif olduğunu ifade etmektedir. Bu direktiflerden birinin Yahudi sorununa, diğersinin de Çingene sorununa nihai bir çözüm bulmak için oluşturulduğunu belirten Hancock, Çingene sorunu çözmek için geliştirilen belgenin Yahudilere yönelik belge ile kıyaslandığında çok daha eskilere dayandığını iddia etmektedir (http://www.radoc.net/radoc.php?doc=art_e_holocaust_interpretation&lang=en&articles=true).

Almanya'da "Çingene Sorununa Ulusal veya Uluslararası Seviyede Çözüm İçin Başlangıç-Giriş" adlı belge ise 1936 yılının Mart ayında İçişleri Bakanlığı Devlet Sekreteri Hans Pfundtner başkanlığında kaleme alınmıştır. Yine Almanya'da "Çingene

⁶³ Hammarberg (2012: 56), özellikle Roman çocukların Josep Mengele'nin deneyleri için kobay seçildiğini ve çocuklara anestezi uygulanmaksızın üzerlerinde operasyonlar yapıldığından söz etmektedir.

⁶⁴ Bu karar kapsamında Himmler, bölgesel polis teşkilatlarından Çingenerle ilgili kriminal bilgileri Reich Merkez Ofisine göndermelerini talep etmiştir, çünkü ona göre Çingenerler sıklıkla suç teşkil eden eylemlerde bulunmaktaydılar.

Hancock 2004: 387.

⁶⁵ Nazi yönetiminin II. Dünya Savaşı sırasında milyonlarca kişiye yaptığı sistematik soykırımın adı.

Kelime Yunanca tüm anlamına gelen *holos* ve yanmak anlamına gelen *kaustos* kelimelerinin birleşiminden oluşmaktadır.

Sorununun Nihai Çözümü” ifadesinin ilk resmi parti kayıtlarına geçmesi ise 1938 yılı Mart ayında olmuştur (http://www.radoc.net/radoc.php?doc=art_e_holocaust_interpretation&lang=en&articles=true). 13-18 Haziran 1938 tarihleri arası Çingene Temizlik Haftası olarak belirlenmiş, bu hafta boyunca Çingenelelere yönelik kötü muamelelerin cezalandırılmayacağı ilan edilmiştir. Zira Çingenelelere yönelik bu kötü muamele, toplumu korumak içindir (Hancock 2004: 388).

Yine Almanya’da 1939 yılında Çingene çocuklarına okula gitmek yasaklanmıştır. Aynı yıl Irksal Biyoloji Merkezi kurulmuştur. Bu merkezde kişilerin kan testleri yapılmış, Çingene kanı taşıdığı tespit edilenler, sosyal sapmaya ve suça eğimli oldukları gerekçesiyle çalışma kamplarına sürgün edilmiştir (Kolukırık 2009: 135). Bu gelişmeler ışığında 1945 yılına gelindiğinde Avrupa’daki toplam Çingene nüfusunun yarısından fazlası yok edilmiştir.⁶⁶

Bütün bu yaşananların ardından savaş sonrası dönemde ise, savaş suçluların yargılanması için Nürnberg Mahkemeleri kurulmuş ancak burada Çingeneleler gündeme gelmemiştir (Alpman 1997: 116).⁶⁷ Bu itibarla Çingenelelere herhangi bir tazminat da ödenmemiştir.

Yakın dönemde Çingenelelere yönelik ayrımcılık açısından ikinci kırılma noktasının iki kutuplu dünya sisteminin çökmesi ve yeni düzen içinde Çingenelelere yönelik ayrımcılığın artması olduğu yukarıda ifade edilmiştir. Bu süreç şöyle gelişmiştir: İkinci Dünya Savaşı’nın ardından yeni bir uluslararası sistem kurulmuş ve Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) sözü geçen yeni sistemin aktörleri haline gelmişlerdir. Bu iki devlet farklı yönetim sistemlerine sahip olmaları ve dünyayı kendi etki alanlarına almak istemelerinden dolayı İkinci Dünya Savaşı’ndan sonraki döneme iki kutuplu dünya sistemi adı verilmiştir. Bu dönemde SSCB, Doğu Avrupa üzerinde yayılmış, dolayısıyla bu bölgede yaşayan Çingeneleler de sosyalist rejimlerin etkisi altına girmişlerdir. Sosyalist rejimler, Çingenelelerin kendi etnik

⁶⁶ Bu konuda bkz.:

Gelletely ve Stoltzfus 2002: 303-335.

⁶⁷ Bu konuda ayrıca bkz.:

Antigypsyism in the New Europe

http://www.radoc.net/radoc.php?doc=art_f_bias_antigypsyism&lang=en&articles=true

kimliklerini, kültürlerini ve dillerini tasvip etmeyerek, kendi yaşam tarzlarını terk etmeleri için Çingenerler üzerlerinde baskı kurmuşlardır. Belki de bu dönemin en dikkat çekici insan hakkı ihlali, Walsh ve Krieg (2007: 172)'in de belirttiği gibi binlerce Çingene kadının kendi istek ve iradeleri dışında kısırlaştırılmasıdır. Yine bu dönemde birçok Çingene çocuk ailelerinden alınarak yetimhanelere yerleştirilmiştir (Walsh ve Krieg 2007: 172). Bu baskı çoğunlukla Çingenerlerin toplumun diğer kısmından kendilerini soyutlamalarıyla sonuçlanmıştır (Goldston 2010: 31).

1989 yılında Orta ve Doğu Avrupa'daki rejimlerin yıkılmaya başlamasıyla birlikte Avrupa'da yeni siyasi gelişmeler yaşanmaya başlamıştır. Sosyalizm döneminde Çingenerler, göçebe hayat tarzlarını terk etmeye ve geleneksel olarak yaptıkları işleri bırakmaya zorlanmışlardır (Walsh ve Krieg 2007: 172). Bu dönemde Çingenerler çiftliklerde ve fabrikalarda çalışmaya zorlanmışlar ve bu kapsamda söz konusu rejimin yıkılma sürecine dek Çingenerlerin büyük çoğunluğu bir şekilde istihdam edilmiştir. 1990'lar boyunca Çingenerlerin geçimlerini sağladıkları tarımsal kooperatifler ve ağır sanayi işletmeleri kapatılmış, devlete ait şirketler özelleştirilmiştir (Csepeli ve Simon 2004: 130-132). Bunun yanında eski sosyalist ülkelerde alevlenen milliyetçilik sonucu Çingenerler bu dönemde yine düşmanlık ve kötü muamele ile karşı karşıya kalmışlardır. Keza, Çingenerler yeni düzen içinde ekonomik istikrarsızlıkların ve kamu düzeninin çökmesinin de günah keçisi haline gelmişlerdir (Goldston 2010: 31).

Bu bağlamda 1990 sonrasında azınlıklar sorunu Çingenerler ile özdeşleşmiş ve Avrupa'nın farklı bölgelerinde gündeme oturmaya başlamıştır. Bu gündem Çingenerler açısından ise ayrımcılık temelli şiddet olayları özelinde belirlemiştir. 1990'lardan sonra da Çingene karşıtı nefret söylemi ve Çingenerlere yönelik şiddet artarak devam etmiştir. Örneğin, Balkanlarda Kosova'nın başkenti Piriştine'de bir Roman kadın şiddet olayları sonucu üzerine benzin dökülerek yakılmıştır (Alpman 1997: 117). Benzer bir şiddet olayı İspanya'da yaşanmıştır. 21 Mayıs 1991'de çıkan olaylar sonucu İspanya'da Mancha Real kasabasında yaşayan Çingenerler 25 yıldır oturdukları evlerini terk etmek zorunda kalmışlardır, bu konuyla ilgili kasabanın Belediye Başkanı basına yaptığı açıklamada Çingenerlerin "İspanyollarla birlikte" yaşadıklarını, ancak "İspanyol'lara hiç benzemediklerini", giden Çingenerlerin gelememeleri için ellerinden geleni

yapacaklarını belirtmiştir. Bu dönemi takiben hasar gören Çingene yerleşim yerlerinin tamir edilmesi ve Çingene çocukların okullarına devam etmesi de yerel halk tarafından engellenmiştir

(http://www.radoc.net/radoc.php?doc=art_f_bias_antigypsyism&lang=en&articles=true).

Bu bölüm içerisinde dile getirilen iki kırılma noktasının ardından üçüncü kırılma noktası ise Merkez ve Doğu Avrupa ülkelerinin öncelikle Avrupa Konseyi'ne üye olmaları, ardından da AB ile bütünleşme süreci ile Avrupa Hukuk sistemine dâhil olmalarıdır. Bu ülkeler, 1990 yılı sonrasında Avrupa Konseyine üye olmuşlardır ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ni imzalamışlardır. Böylelikle Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi tarafından yargılanmayı da kabul etmişlerdir. Söz konusu bu uluslararası belgeler imzacı ülkelerin kendi sınırları içinde yer alan tüm halkların temel haklarını korumayı taahhüt etmeleri bakımından oldukça önemlidir.

Avrupa hukuk sistemi gibi bir sisteme dâhil olmak Çingene toplulukları ve bu topluluk temsilcileri için sosyal problemleri tekrar gözden geçirme, hak ihlalleri konusunda da bir takım taleplerde bulunma imkânını ortaya çıkarmıştır (Goldston 2010: 315-316).

1999'un ikinci yarısından itibaren ise Çingeneleşmeye yönelik ayrımcılığın ortadan kaldırılması ve Çingeneleşmelerin durumlarının iyileştirilmesine yönelik ciddi adımlar atıldığını gözlemlemekteyiz. Bu dönemde Finlandiya'nın AB Dönem Başkanlığının da etkisiyle Çingeneleşmeye yönelik iyileştirmeler artmış ve ülkesinde Çingene sorunu yaşayan bugünün AB üyesi, 2004 yılı öncesinin aday ülkeleri⁶⁸ için Çingeneleşmeye yönelik sorunları çözmek AB'ye katılım için adeta temel bir konu haline gelmiştir (Liegeois, 2007: 22).

2000 yılında Portekiz'in AB Dönem Başkanlığında da Çingeneleşmeye büyük önem verilmesi, artık bu konunun daha çok gündeme gelmesine yol açmıştır. Bu bağlamda AB raporlarında azınlıkların korunması kapsamında Çingene nüfusun durumlarını

⁶⁸ 2004 yılında AB'ye üye olan ülkeler, Çek Cumhuriyeti, Estonya, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi, Letonya, Litvanya, Macaristan, Malta, Polonya, Slovakya ve Slovenya'dır. 2007 yılında Bulgaristan ve Romanya birliğe üye olmuşlardır.

düzeltilmesi gerektiğinin ve bu konuda daima daha fazla çaba sarf edilmesi gerektiğinin altı çizilmiştir.

Yukarıdaki gelişmelerin akabinde Açık Toplum Enstitüsü, Dünya Bankası ve de çok sayıda devletin bölgesel bir girişim olarak başlattığı çalışmalar sonucunda 2 Şubat 2005 yılında Sofya’da ‘Roman Katılımı Onyılı 2005-2015’ ilan edilmiştir. Bu girişimin amacı, Çingenele yönelik ayrımcılığı sonlandırmak ve eğitim, barınma, sağlık, iş gibi alanlarda eşit erişim sağlamaktır. Dönemin Macaristan Başbakanı Ferenc Gyurcsany, Sofya’da yaptığı konuşmada, “Çingenele sorunlarının AB üye ülkelerinin sınırlarıyla çevrelenemeyeceğini, insanların serbest dolaşımının aynı zamanda sosyal sorunların da serbest dolaşımı anlamına geldiğini ifade etmiştir” (http://sofiaecho.com/2005/02/04/645414_decade-of-roma-inclusion). Bu bağlamda Çingenele yönelik ayrımcılık bir Avrupa sorunu olarak kabul edilmiş ve ortak bir çözüm üretilmesinin gerekliliği vurgulanmıştır. Ayrıca birçok AB belgesinde sosyal içerme kapsamında üye ülkelerle birlikte AB’nin ortak sorumluluğa sahip olduğu da ifade edilmiştir.⁶⁹

Bu dönemi takiben, 8 Nisan 2005 tarihinde Avrupa Roman Hakları Merkezi tarafından AB’ye sunulan açık mektup, Çingenelelerin bu dönemde maruz kaldıkları muameleleri anlamamız açısından dikkat çekicidir. Bu mektuba göre, Çingene karşıtlığı tehlikeli surette artmaktadır ve Çingenelele yönelik saldırılar yeterli oranda cezalandırılmamaktadır. Yine bu mektuba göre, Çingenele hayatın birçok alanında ayrımcı muameleyle karşılaşmaktadırlar (Templer, 2006: 137). Bunun yanında Çingenele mektupta, şiddetli yoksullukla karşı karşıya olduklarını, sistematik insan hakları engellemelerine maruz kaldıklarını ayrıca kendi yaşadıkları alanlarda, tacizle karşı karşıya olduklarını da ifade etmektedirler.

2010 yılının Nisan ayına gelindiğinde ise Avrupa’da Romanların Ekonomik ve Sosyal Entegrasyonu için İletişim (Communication From The Commission To The Council, The European Parliament, The European Economic And Social Committee And The

⁶⁹ Bu konuda bkz.:

Communication from the Commission to the Council, the European Parliament, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions - The Social and Economic Integration of the Roma.

<http://eur-lex.europa.eu/lexuriserv/lexuriserv.do?uri=com:2010:0133:fin:en:pdf>.

Committee Of The Regions) belgesinin yayınlandığı görülmektedir.⁷⁰ Bu belge AB'nin Çingene sorununun çözülmesinde üye ülkeler, aday ülkeler ve potansiyel aday ülkelerle birlikte ortak sorumluluğa sahip olduğuna vurgu yapmaktadır. Öte yandan 5 Nisan 2011 tarihinde ise “Ulusal Roma Entegrasyonu Stratejileri için 2020’ye kadar AB Çerçevesi” (An EU Framework for National Roma Integration Strategies up to 2020) yayımlanmıştır.⁷¹ Bu belgenin amacı, Çingenerin buldukları toplumlara bütünleşmelerini sağlamaya yönelik ulusal politikalara rehberlik etmek ve AB seviyesindeki fonların Çingene grupların toplumla bütünleşmesi için kullanımını sağlamaktır (http://www.abgs.gov.tr/files/bulten/abgs_bulten_haziran2011.pdf).

Bu belgeye cevaben ülkeler kendi ülke raporlarını hazırlamışlardır. Bu raporlara yönelik AB Komisyonu değerlendirmeleri 21 Mayıs 2012 tarihinde “Ulusal Roma Entegrasyon Stratejileri: AB Çerçeve Uygulamasında İlk Adım” (National Roma Integration Strategies: a first step in the implementation of the EU Framework) ismiyle rapor haline getirilerek ilan edilmiştir.⁷² Üye ülkeler tarafından belirlenen 2020 yılına kadar olan süreci kapsayan stratejilerin uygulamaları AB Komisyonu tarafından yıllık olarak izlenmektedir. “Ulusal Roma Entegrasyon Stratejilerinin Uygulanmasında İleri Adımlar” (Steps Forward in Implementing National Roma Integration Strategies) adlı değerlendirme raporu ise 26 Haziran 2013 tarihinde kabul edilmiştir.⁷³ Bu rapor, AB ülkeleri tarafından belirlenen stratejilerin başarılı olarak uygulanması için gerekli önkoşulların neler olduğu üzerinde durmaktadır. Bu önkoşullar 2012 raporunda da belirlenen dört önemli alanda –eğitim, iş, sağlık, barınma- ilerleme kaydetmek için zorunlu olan yapısal şartlardır. Bu şartlar, yerel, bölgesel makamlar ve sivil toplumla birlikte çalışmak, mali kaynakları orantılı olarak bölüştürmek, etkin politikalar geliştirmek ve izlemek, ayrımcılıkla mücadele etmek, Çingenerin toplumla bütünleşmeleri için ulusal irtibat noktaları kurmaktır.

⁷⁰ Belge için bkz.:

<http://eurlex.europa.eu/legalcontent/en/ALL/;jsessionid=fYPrTFvQzhVzJGkPx91vthYQJHXFLrJWSjPlK7hnF2hD9br8bXqf!852224423?uri=CELEX:52010DC0133>

⁷¹ Belge için bkz.:

<http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2011:0173:FIN:EN:PDF>

⁷² Belge için bkz.:

http://ec.europa.eu/justice/discrimination/files/com2012_226_en.pdf

⁷³ Rapor için bkz.:

<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2013:0454:FIN:EN:PDF>

3.2.2. Türkiye’de Durum

3.2.2.1. Osmanlı İmparatorluğu Dönemi

Marsh, Türkiye Çingenerinin kökeninin Bizans döneminde yaşamış olan “*atsinganoi* veya *athinganoi*” adı verilen bir gruba dayandığını ve bu grubun Eskişehir etrafında yaşamış, “Frigyalı”, “büyücülük ve falcılık” ile ünlü, farklı ibadet şekilleri benimsemiş bir grup olduğunu belirtmektedir (Marsh 2008: 5).

Türkiye’de Çingener, genellikle esmer vatandaş, Rom-Roman, Elekçi, Kıpti, Gurbati, Göçer, Garaci, Dum, Cuki, Mutrip-Mitrip-Midrep, Arabacı, Poşa-Boşa gibi isimlerle anılmaktadır (Arayıcı 2008: 39).

Osmanlıların 14. ve 15. yüzyıllar boyunca güneydoğu Avrupa, batı Anadolu ve İstanbul’u ele geçirmeleriyle birlikte birçok Çingene Osmanlı tebaasına girmiştir (Marsh 2008: 9). Osmanlılar ele geçirdikleri alanlardaki nüfusu kayıt altına almışlar, bu kayıtlarda Çingenele de yer vermişlerdir.⁷⁴ Osmanlı belgelerinde Çingene kelimesinin yanı sıra bu grubu tanımlamak için kullanılan kelime Kıpti kelimesidir.⁷⁵ Kıpti kelimesi, “İngilizce’deki Gypsy gibi Çingenerin Mısırlı olduklarını ya da Mısırdan geldiklerini” ifade eden bir kelimedir (Kolukırık 2009: 60).

Osmanlı toplumunda sosyal kimlikler din esasına göre belirlenmiş ve toplum Müslümanlar ve gayrimüslimler olarak ikiye ayrılmıştır. Çingenerin ise bir bölümü Müslüman bir bölümü ise gayrimüslimdir. Bu farklı dinlere mensup gruba Osmanlı yönetiminin vergi hususundaki yaklaşımı da oldukça farklı olmuştur. Osmanlı yönetimi tarafından normalde sadece gayrimüslimlerden alınan cizye Çingenerin tümünden - miktarları farklı olmak üzere- alınmıştır (Altınöz 2008: 14-15). Bu durum bize Çingenerin Müslüman olsalar dahi, Osmanlılar nezdinde bunun dikkate alınmadığını göstermektedir. Kesin olmamakla birlikte bu tutumun iki temel sebebi bulunmaktadır.

⁷⁴ Bu konuyla ilgili ulaşılan belge Nikopol bölgesine aittir. Bu belgeye göre vergi ödemek zorunda olan 431 tane Çingene hanesi bulunmaktadır. Marushiakova ve Popov 2001: 26-27.

⁷⁵ Bu konuda detaylı bilgi için bkz.: Erdem 1997: 144.

İlk sebep, Çingenerin dini kitaba bağlı olmamaları ve dini gereklilikleri esnek bir şekilde uygulamalarıdır. İkinci sebep ise Çingenerin göçebe bir hayat sürdürdükleri için bu vergileri düzenli ödememeleridir (Altınöz 2008: 24). Ancak sebebi her ne olursa olsun bu uygulama açıkça ayrımcı bir uygulamadır.

Cizye uygulamasının yanı sıra Osmanlı döneminde Müslüman Çingenerlere yönelik bir diğer ayrımcı uygulama ise onların askerlik hizmetinden dışlanmış olmalarıdır. Osmanlı döneminde Çingenerlere ancak askeri alanda ordunun nakliye işleri ve devlet kalelerinin tamiri gibi mütevazı bir takım yardımcı görevler verilmiştir (Ginio 2004: 135). Bu dönemde toplumda Çingenerin konumunu açıklayan diğer bir iş kolu ise ölüm cezalarının yerine getirilmesi işidir. Ginio (2004: 137), diğer toplumlarda bu görevin, o toplumda yaşayan en marjinal kişiler tarafından gerçekleştirildiğini göz önünde bulundurduğumuzda bu görevin Çingene kimliği üzerine yaptığı etkiyi daha iyi değerlendirebileceğimizi ifade etmektedir.

Söz konusu iki görev alanı dışında Çingenerler genel itibariyle sahillerde gemi malzemesi temini, gemi yapımı, gemi tamiri, köprü inşaatı, demircilik ve müzisyenlik gibi işlerle uğraşmaktaydılar. Bunun yanında birçok Çingene seyyar demircilik, kalaycılık gibi işler yapmaktaydılar. Bu iş kolunun bazı Çingenerler için kalpazanlık yapmak için potansiyel bir imkân yarattığı da ifade edilmektedir. Altınöz (2008: 18) kimi Osmanlı belgelerinde Çingenerlerin kalpazanlık yaptıklarına dair bilgiler bulunduğunu belirtmektedir. Bu bağlamda Çingenerlerin bu tip işlerle anılmalarından dolayı olacaktır ki, herhangi bir yerde meydana gelen hırsızlık, adam öldürme gibi suçlarda ilk şüphelenilen grup bugün olduğu gibi o dönemde de Çingenerler olmuştur (Altınöz 2008: 18).

Bununla birlikte Osmanlı döneminde Çingenerlere yönelik ilk düzenleme ise Fatih Sultan Mehmet Döneminde gerçekleşmiştir (Altınöz 2008: 19). Ardından Kanuni Sultan Süleyman döneminde idari bir takım düzenlemeler yapılmıştır. Yapılan ilk düzenlemeler ile göçebe olan Çingenerlerin hangi sınırlar içinde gezebileceği düzenlenmiştir. Göçebelere cemaatlerini terk etme izni verilmemiş, Müslüman Çingenerlerin gayrimüslim Çingenerlerle karışması yasaklanmıştır. Yapılan idari

düzenlemelerle Rumeli’de Çingene Sancağı oluşturulmuştur (Dingeç 2009: 35). 1560 yılında yazılmış bir hüküm de ayrıca önemlidir. Bu hükümde Eflak vilayetine bağlı olarak haraç veren Çingenerin, “köle olarak satılmaması” istenmiştir (Altınöz 2008: 17).

Netice itibariyle Ginio (2004: 140-141)’nin da belirttiği gibi Osmanlı döneminde Çingenerlere yönelik bir takım ayrımcı muameleler olmasına karşın, genel olarak bu dönemde Avrupa’nın aksine Çingenerler merkezi otorite tarafından sistematik bir zulüm ve tacize maruz bırakılmamışlardır. Çingenerler bu dönemde devlet gelirlerinin sabit bir kaynağı haline gelmişler ve toplumun meşru bir parçası olmuşlardır.

Marsh, Osmanlıdaki bu pozitif durumun Avrupa’da Çingenerlere yönelik olumsuz düşüncelerin yaygınlaşmasının ardından değiştiğini ifade etmektedir. 1700’lerin sonu ve 1800’lerde Avrupa’da başlayan olumsuz önyargılar ve kalıpyargılar bu dönemde tüm Avrupa’yı etkisi altına almıştır. Çingenerlere yönelik ırkçı düşünceler de bu dönemde hızla artmaya başlamıştır (Marsh 2008: 14).

3.2.2.2. Cumhuriyet Dönemi

Osmanlı Devletinin yıkılıp 1923 yılında Türkiye Cumhuriyeti’nin ilan edilmesinin ardından mübadele kapsamında kuzey Balkanlardan çok sayıda Çingene Türkiye’ye gelmiştir. Marsh, özellikle Romanya ve Bulgaristan’dan gelen Çingenerler tarafından Türkiye vatandaşlığının totaliter rejimlere kıyasla daha güvenilir olması bakımından olumlu karşılandığını belirtmektedir. Ancak bu olumlu algılama 1934 yılında bozulmaya başlamıştır (Marsh 2008: 15). Bunun sebebi, 14 Haziran 1934 yılında çıkarılan 2510 sayılı İskân Kanunudur. Bu kanunda, “Türk kültürüne bağlı olmayanlar, anarşistler, casuslar, göçebe Çingenerler, memleket dışına çıkartılmış olanlar Türkiye’ye muhacir olarak alınmazlar” ifadesi yer almaktaydı (<http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/2733.pdf>). Kanun ayrıca “göçebeler ve gezginci Çingenerlerin, İçişleri Bakanlığı’nın mütalaası alınarak Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı’nca uygun görülecek yerlere yerleştirilmelerini” öngörmektedir. Ayrıca, Yabancıların Türkiye’de İkamet ve Seyahatleri Hakkında Kanun’da da Çingenerlere yönelik ayrımcı hükümler

bulunmaktadır. Kanunun 21. maddesinde “tabiiyetsiz veya yabancı devlet tebaası olan Çingenerin ve Türk kültürüne bağlı olmayan yabancı göçebelerin sınır dışı edilmelerine İçişleri Bakanlığı yetkilidir” denilmektedir (Tanrıbilir 2008: 57).

Bu hükümlerin değişmesi ve Çingenerin ayrımcılık bağlamında Türkiye gündeminde yer almaları ise ancak 2000’li yılların sonlarına doğru gerçekleşmiştir. Bu zamana kadar Çingenerler tam sayıları dahi bilinmeden adeta “görünmez bir öteki”⁷⁶ gibi yaşamışlardır. 2510 sayılı İskan Kanunu, 2006 yılında 5543 numaralı yeni İskan Kanunu’nun kabulüyle yürürlükten kalkmıştır. Bunun yanında Yabancıların Türkiye’de İkamet ve Seyahatleri Hakkında Kanun’da sözü geçen ayırıcı, dışlayıcı ifadelerin kaldırılması ise ancak 2011 yılında mümkün olmuştur.⁷⁷

Bu gelişmelerin ardındaki itici güç, Türkiye’nin AB’ye üyelik sürecidir. AB’ye yeni üye olan ülkeler için de 1990’ların ortalarından itibaren azınlıklara ilişkin konuların önemli hale geldiğinden söz etmiştik. Özellikle Kopenhag Kriterleri’nde⁷⁸ de belirtildiği gibi AB’ye katılımın ön şartı aday ülkelerin öncelikle kendi ülkelerindeki azınlık sorunlarını çözmeleri olarak belirlenmiştir. 2000 yılıyla birlikte konuya yönelik çalışmalar Avrupa Konseyi ve Avrupa Parlamentosu’nda yoğun olarak yer almış ve bir sivil girişim olarak 2005 yılında ‘Roman Katılımı Onyılı 2005-2015’ ilan edilmiştir. Bu gelişmeler Türkiye iç siyasetinde de önemli etkiler yaratmıştır. Bu gelişmelerin bir yansıması olarak 2009 yılında gerçekleştirilen iki adet Çalıştayın ve 2010 yılı Mart ayında gerçekleştirilen Roman Toplantısının yanı sıra 2010 yılında Selendi’de yaşanan şiddet olayları da Çingenerler açısından yakın döneme damgasını vuran gelişmelerdir. Bu gelişmelerin etkisiyle Çingenerlerin görünmezlikleri kısmen ortadan kalkmıştır.

2009 yılı Kasım ve Aralık aylarında hükümetin de desteğiyle 2 adet Roman çalıştay düzenlenmiştir. 36 ilden gelen 80 dernek ve 5 adet federasyon bu çalıştaylarda Çingenerleri temsil etmiştir. Bu çalıştaylar sonrasında hazırlanan raporda Türkiye’de

⁷⁶ Bu konuda bkz.:

Mollaer 2008: 251.

⁷⁷ ‘Yabancıların Türkiye’de İkamet ve Seyahatleri Hakkında Kanun’ için bkz.:

<http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.3.5683.pdf>

⁷⁸ Kopenhag kriterleri için bkz.:

<http://www.ombudsman.gov.tr/contents/files/752d1--Kopenhag-Kriterleri.pdf>

500.000 Roman'ın yaşadığı ve büyük çoğunluğunun çok uzun zamandır temelde ayrımcılık ve yoksulluk gibi birçok sorunla karşılaştığı belirtilmiştir.⁷⁹ Bu çalıştaylar sonucunda Romanlar hükümete yönelik olarak taleplerini sıralamışlardır. Bu talepler; üniversitelerde Roman Çalışmaları bölümlerinin açılması, Cuma hutbelerinde Romanlara yönelik ayrımcılık yapılmamasından bahsedilmesi, Romanlara yönelik alt yapı çalışmalarının ve eğitim imkânlarının geliştirilmesi gibi maddeleri içermektedir.⁸⁰

Bunun yanında Çingenerler konusunda yaşanan ikinci önemli olay Manisa'nın Selendi ilçesinde Çingenerlere yönelen şiddet içerikli davranışlardır. 2010 yılında ilçede çıkan bir tartışma sonucu bölgede yaşayan Çingenerler başka bir alana yerleştirilmişlerdir.⁸¹ Bu olay iç politikada önemli yankılar uyandırmış ve Türkiye gündemini bir anda Selendi'ye kilitlemiştir.

Üçüncü önemli olay ise 2010 yılı Mart ayında hükümet tarafından düzenlenen Roman toplantısıdır. Dönemin Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan'ın da katıldığı toplantıda “Roman vatandaşım, benim vatandaşlarımdır. Bu ülkede on yıllardır, vatandaşlık hukukundan dahi onlar istifade edememişlerdir. Eğer özür dilenmesi gereken varsa,

⁷⁹Bu konuda bkz.:

Açılım'ın Romanı.

<http://www.aksiyon.com.tr/aksiyon/haber-26364-194-acilimin-romani.html>

⁸⁰Bu konuda bkz.:

Roman Çalıştay Raporu.

<http://t24.com.tr/haber/roman-calistayi-raporu/71526>.

⁸¹ 2011 yılbaşı gecesi Manisa Selendi'de bir kahvehanede “Çingene'ye çay yok” denmesiyle başlamış olan gerginlik önce kavgaya ardından da Çingenerlere yönelik bir linçe dönüşmüştü. Gecenin sonunda yaklaşık bin kişi Çingene'lerin yaşadıkları yerlere hücum etmiş ve burada yaşayan ailelere saldırmışlardı. “Selendi bizimdir, bizim kalacak” ve “Selendi'de Romanları istemiyoruz” sloganlarıyla boyut değiştiren sorun en nihayetinde bölgedeki Romanların Manisa'nın başka bir ilçesine gönderilmeleriyle son bulmuştur. “Akhisar Çağdaş Romanlar Derneği Başkanı Erdoğan Şener, hükümetin Roman Çalıştay düzenlemesi takiben Selendi'de Romanlara yönelik ayrımcılığın arttığını” belirterek “Kürtler başkaldırdı, Romanlar da başkaldıracak” algısının yayıldığını söylemiştir. Yine Şener'in verdiği bilgilere göre yoksul ve işsizliğin yoğun olduğu bir ilçe olarak Selendi yaklaşık altı bin nüfusa sahip ve bu yoksul ilçede Romanlar buldukları zaman tarım işçiliği yapıyorlar. Genelde yaptıkları işler ise hurdacılık, ayakkabı boyacılığı ve seyyar satıcılık.

Linç girişimine maruz kalan Çingene yurttaşlardan Burhan Uçkun ise konuyla ilgili olarak şunları söylemiştir: “Olay sigara içme kavgası değildi. Ben kahveye gittim ve çay içmek istedim. Çingenerlere çay vermem cevabı alınca tartışma çıktı ve beni dövdüler. Önce hastaneye ardından da karakola götürüldüm. Babam da karakola geldi. Orada beni dövenleri görünce; rahatsızlığı da vardı, sinirlendi ve vefat etti. O gece beni karakolda tuttular ve sabah bıraktılar. Babamı defnettik. Dün benim eşim, amcamın ve halamın kızı ev gezmesine giderlerken, 'Hastanelik yaptık utanmadan geziyorlar' sataşmalarına maruz kaldılar. Tartışma yaşanmış. Bize haber verildi ve olay yerine giderek ailelerimizi eve getirdik. Saat 02.00 civarı Selendi Belediye Başkanı anons yaparak, halkı belediye önüne çağırdı. Akşam saatlerinde de gürültüler gelmeye başladı...”

<http://www.ntvmsnbc.com/id/25041212/>

benim Roman vatandaşlarıdır ve ben onlardan devletim adına özür dilerim” ifadesini kullanmıştır. Türkiye çapından yaklaşık 15 bin Çingenenin katıldığı bu toplantı Türk sosyo-politik yaşamı için de çok önemli bir gelişmedir. Bu toplantıda Başbakan Erdoğan, Türk siyasi tarihinden bahsetmiş ve hükümetin artık mevcut ayrımcılık sorunlarının çözümünde başat bir rol alması gerektiğini vurgulamıştır (Onbaşı 2012: 603).

Bu gelişmeleri takiben Çingenele ait sorunlar daha siyasi bir hale gelmiş ve sorun “Roman Açılımı” adıyla gündemde yerini almıştır (Şentop 2012: 44). Funda Gençoğlu Onbaşı “Roman Açılımı” adıyla tanınan Çingenele yönelik ayrımcılığı ortadan kaldırma projesinin sorunlu yanları olduğuna değinmektedir. Onbaşı (2012: 604), açılım kapsamında hükümetin tahakküm edici yaklaşımının genel olarak hayal kırıklığı yarattığını, muhalefet partilerinin bu sorunu öncelikli bir sorun olarak kabul etmediklerini, bu konunun gündemlerinde ciddi bir yer almadığını ve ana akım medyanın bu açılımı Romanlara yönelik kalıplaşmış kimliğe hizmet eder şekilde desteklemiş olduğunu ifade etmektedir.

Siyasi otoritenin bu gelişmeler kapsamında aldığı önlemlerden, yaptığı düzenlemelerden ve diğer olaylardan bir sonraki bölümde bahsedilecektir.

3.3. ÇİNGENELER VE POZİTİF AYRIMCILIK UYGULAMALARI

Bu bölümde Çingenele için hayata geçirilen pozitif ayrımcılık uygulamaları öncelikle Avrupa ardından da Türkiye özelinde ele alınacaktır. Bu kapsamda öncelikle bu uygulamaların hukuki ve siyasi alt yapılarının ne olduğu, hangi belgelerle desteklendiklerine değinilecektir. Ardından eğitim, barınma, istihdam ve sağlık alanında gerçekleştirilen uygulamalar örneklerle açıklanacaktır. Son olarak ise, Çingenele yönelik ayrımcılığın ve ayrımcılığın etkilerinin ortadan kaldırılmasına yönelik hayata geçirilen bu uygulamaların Çingenele haklarının korunmasına yaptığı katkılar değerlendirilmeye çalışılacaktır.

3.3.1. Avrupa'da Pozitif Ayrımcılık Uygulamaları

Avrupa hukuk sistemi Çingenelere yönelik ayrımcılığın önlenmesi ve bir takım pozitif ayrımcılık uygulamalarıyla onların topluma dâhil edilmeleri için “hukuki, mali ve siyasi” bir takım araçlar kullanmaktadır (Messing 2013: 9).

Hukuki araçlar, Avrupa hukukunu da teşkil eden bir takım sözleşmeler, anlaşmalar ve yargılama mekanizmalarıdır. AB, insan haklarına saygı, demokrasi ve hukukun üstünlüğüne dayalı bir görüş temelinde kurulmuştur. Bu görüş temelinde oluşturulan AB hukukunun, AB içerisinde uygulanmasını sağlamak ise AB Adalet Divanı'nın⁸² görevidir. AB sisteminin kurucu anlaşmalarından biri olan Lizbon Anlaşması ise eşitlik prensibi ve ayrımcılık yapmama ilkesine değinmektedir.⁸³ Ayrıca AB Temel Haklar Şartı, aynı şekilde ayrımcılık yapmama ve çeşitliliğe saygı gösterme ilkelerinden açıkça söz etmektedir.⁸⁴ Bu alandaki diğer bir hukuki araç ise Irksal Eşitlik Yönergesi'dir.⁸⁵ Bu yönerge, ayrımcılığı ortadan kaldırmak için üye ülkeleri pozitif ayrımcı uygulamalar hayata geçirmeleri konusunda teşvik etmektedir. Aynı konulara değinen diğer önemli bir belge de, Irkçılık ve Yabancı Düşmanlığıyla Mücadele Çerçeve Kararıdır⁸⁶ (Messing 2013: 9).

Mali araçlar ise AB yapısal fonlarıdır. Bu fonların birincisi Avrupa Sosyal Fonu'dur. İkincisi ise, Avrupa Bölgesel Gelişme Fonu'dur. Avrupa Sosyal Fonu, sosyal içerme, emek piyasası entegrasyonu ve eğitim alanında üretilen projeler için kullanılmaktadır. Avrupa Bölgesel Gelişme Fonu ise, altyapı yatırımları ve barınma sorunlarının çözümü için kullanılan bir fondur (Messing 2013: 11).

⁸² The Court of Justice of European Union.

http://europa.eu/about-eu/institutions-bodies/court-justice/index_en.htm

⁸³Treaty of Lisbon.

http://ec.europa.eu/archives/lisbon_treaty/index_en.htm

⁸⁴EU Charter of Fundamental Rights.

http://ec.europa.eu/justice/fundamental-rights/charter/index_en.html

⁸⁵The Racial Equality Directive (2000/43/EC).

<http://fra.europa.eu/en/publication/2012/racial-equality-directive-application-and-challenges>

⁸⁶Framework Decision On Combating Racism And Xenophobia.

<http://eurlex.europa.eu/legalcontent/EN/ALL/;jsessionid=IfjgT6SGLHPRJGMbp4zVPnvnQ1JpRQTCwfSv7L8mqbDn9mLzyXJy!-1886190598?uri=CELEX:32008F0913>

Siyasi araçlar ise Roman etnik kimliğini hedef alan ve Çingenerin topluma dâhil edilmesi için geliştirilen politiklardır. Bu siyasi araçlardan en önemlileri; Ulusal “Roman Entegrasyonu Stratejileri Çerçevesi”⁸⁷, “Roman Katılımı Onyılı 2005-2015”⁸⁸ ve “Roman Katılımı için AB Platformu”dur⁸⁹ (Messing 2013: 9).

Söz konusu siyasi araçlar kapsamında AB ülkeleri Çingene nüfusun topluma katılmalarının sağlanması ve temel insan haklarına erişebilmeleri için bir takım düzenlemeler yapmaktadırlar. Bu düzenlemelerin neler olduğuna geçmeden önce 2005 yılından bu yana yukarıda bahsedilen siyasi araçların gelişimine bakmak gerekmektedir.

Çingeneri topluma dâhil etmeye yönelik kapsayıcı bir girişim olarak ‘Roman Katılımı Onyılı 2005-2015’ belgesi 2005 yılında geliştirilmiştir. Kimi AB üyesi ülke hükümetlerinin politik bir girişimi olarak Roman Katılımı’nın amacı, Çingenerelere yönelik ayrımcılığı ve Çingenereler ile toplumun geri kalanı arasındaki eşitsizliği ortadan kaldırmaktır (<http://www.romadecade.org/about-the-decade-decade-in-brief>). Sözleşmede katılım için öncelikli alanlar eğitim, sağlık, barınma ve istihdam olarak belirlenmiştir. ‘Roman Katılımı Onyılı 2005-2015’ girişimi hükümetlerin katılımıyla oluşturulmuş bir etkinlik alanıdır. Katılımcı devletler yıllık olarak başkanlık görevini yürütmektedirler. Girişim Romanya, Bulgaristan, Macaristan, Sırbistan, Slovakya, Çek Cumhuriyeti, Makedonya, Hırvatistan, Karabağ, Bosna-Hersek, Arnavutluk ve İspanya’nın katılımıyla oluşturulmuş siyasi bir taahhüttür. Bu taahhüt kapsamında, katılımcı ülkeler 10 yıllık bir ulusal eylem planı hazırlamışlar ve Çingenerelere yönelik ayrımcılığı ortadan kaldıracaklarını taahhüt etmişlerdir (Meyer 2010: 43-45). Öte yandan Avrupa’da en fazla Çingene nüfusuna sahip olan ülke Türkiye olmasına rağmen, Türkiye bu sözleşmeye taraf değildir.⁹⁰

⁸⁷ An EU Framework for National Roma Integration Strategies up to 2020.

<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/ALL/?uri=CELEX:52011DC0173>

⁸⁸ Decade of Roma Inclusion.

<http://www.romadecade.org/>

⁸⁹ ‘Roma Platform’.

http://ec.europa.eu/justice/discrimination/roma/roma-platform/index_en.htm

⁹⁰ Avrupa Konseyi 2010 yılı istatistiklerine göre Türkiye’deki Çingene nüfusu yaklaşık 2.750.000’dir. AB üyesi ülkeler içinde en fazla Çingene nüfusu barındıran ülke olan Romanya’da ise yaklaşık 1.850.000 Çingene yaşamaktadır.

http://www.coe.int/t/dg3/romatravellers/default_en.asp

İzmir Romanlar Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Derneğinin 2013 yılında yayınladığı rapora göre ise Türkiye’deki Çingene nüfusu 6-8 milyon arasındadır.

Roman Katılımı Onyılı 2005-2015 kapsamında oluşturulmuş üç adet kurum bulunmaktadır. Bu kurumlar, Sekreterlik, Roman Eğitim Fonu ve Vakıf Fonu'dur. Sekreterlik teknik destek birimi olarak 2006 yılında kurulmuştur. Roma Eğitim Fonu bir sivil toplum örgütüdür. Bu fonun nihai amacı Çingener ile Çingene olmayanlar arasındaki eğitim farkını ortadan kaldırmaktır. Bu nihai hedefe ulaşmak için örgüt, nitelikli eğitim için politikalar üretmekte ve ayrıma dayalı eğitim sistemine son vermeye çalışmaktadır. Vakıf Fonu ise Dünya Bankası tarafından yönetilen bir fondur. Bu fon katılımcı ülkeler ve uluslararası ortaklar tarafından finanse edilmektedir. Açık Toplum Enstitüsü de bu fona katkıda bulunmaktadır. Fon, ortak yapılan girişimlere özellikle de eğitim, sağlık, istihdam ve barınma gibi öncelikli alanlarda yapılan çalışmalara teknik destek sağlarken aynı zamanda katılımcı ülkelerdeki uygulamaları izlemek ve değerlendirmek işlevini de sürdürmektedir (<http://www.romadecade.org/about-the-decade-decade-institutions>).

Diğer bir siyasi araç ise Ulusal Roman Entegrasyonu Stratejileri Çerçevesi'dir. Bu belgenin hazırlanmasında Fransa'da 2010 yılının Ağustos ayında yaşanan olayların önemli bir etkisi bulunmaktadır. Ağustos ayında Fransa hükümetinin yüzlerce Çingene kampını boşaltarak onları sınır dışı etmesinin ardından AB yetkilileri harekete geçmiş ve Ulusal Roman Entegrasyonu Stratejileri Çerçevesi'ni hazırlamışlardır (Giraldi 2013: 18). 5 Nisan 2011 tarihinde yayımlanmış olan belge, üye ülkeler için kendi sınırlarındaki Çingenerin topluma katılımlarının sağlanmasını öngören önemli bir kaynaktır. Bu belge kapsamında üye ülkelere stratejik müdahaleler geliştirmeleri ve bütçelerinde yeni düzenlemeler yapmaları tavsiye edilmiştir. 'Roman Katılımı Onyılı 2005-2015' girişiminde de ifade edildiği gibi bu belgede de öncelikli eylem alanları eğitim, istidam, sağlık ve barınma olarak belirlenmiştir (Messing 2013: 10). Bu Sözleşmeye cevaben üye ülkelerin 2012 yılında ulusal stratejilerini hazırlayarak AB'ye sunduklarından önceki bölümlerde bahsetmiştik. Bu bağlamda AB tarafından belirlenen çerçeve belge üye ülkelere Çingenerin bütünleşmesi kapsamında kılavuzluk yapmakta, çerçeve bir plan sunmakta ve hükümetlere de rehberlik ve denetleme konusunda destek olmaktadır. Türkiye, Roman Katılımı Onyılı 2005-2015 girişimine

Rapor için bkz.:

[http://www.bianet.org/system/uploads/1/files/attachments/000/000/828/original/yüzdeC4yüzdeB0zmir_Romanlar_DerneyüzdeC4yüzde9Fi_Roman_Raporu\(1\).pdf?1365000366](http://www.bianet.org/system/uploads/1/files/attachments/000/000/828/original/yüzdeC4yüzdeB0zmir_Romanlar_DerneyüzdeC4yüzde9Fi_Roman_Raporu(1).pdf?1365000366)

taraf olmadığı gibi, ‘Ulusal Roman Entegrasyonu Stratejileri Çerçevesi’ kapsamında ulusal eylem programı da hazırlamamıştır.

Üçüncü siyasi araç, Roman Katılımı için Avrupa Birliği Platformu’dur. Bu Platform üye ülkelerin Roman katılımı için politika ve müdahaleler konusunda başarılı uygulamalarının ve deneyimlerinin paylaşıldığı bir forumdur. Bu forum sivil toplum ve hükümet dışı organizasyonların bilgi paylaşımı ve katılımlarının sağlanması açısından önemli bir aladır.

Yukarıda ortaya konan belgelerin de işaret ettiği gibi, Çingenelele yönelik ayrımcılığın önemli sonucu onların eğitim, barınma, sağlık ve istihdam gibi temel haklarına toplumun diğer kısmıyla eşit olarak erişememesidir. Bu temel tespit, Çingene nüfusunu barındıran birçok ülke tarafından eyleme geçmek için de bir hareket noktası olarak belirlenmiştir. Bu kapsamda Çingenelele yönelik pozitif ayrımcılık uygulamaları temelde bu dört alan etrafında şekillenmiştir. Bir sonraki bölümde eğitim, barınma, istihdam ve sağlık alanlarında gerçekleştirilen söz konusu pozitif ayrımcılık uygulamaları değerlendirilmeye çalışılacaktır.

3.3.1.1.Eğitim Alanında Gerçekleştirilen Uygulamalar

Eğitim hakkı, BM Çocuk Hakları Sözleşmesi ile korumaya alınmıştır. Bunun yanında AB Temel Haklar Şartı’nın da 14. Maddesi eğitim hakkına ilişkindir. AB üyesi ülkeler bu şart kapsamında tüm çocukların eğitim hakkına eşit olarak erişmesini sağlamakla yükümlüdürler.

BM Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü, en azından zorunlu eğitimi tamamlamamış kişilerin yoksulluk konusunda büyük risk yaşadıklarını ve kendi potansiyellerini gerçekleştirmek için sınırlı şanslarının olduğunu ifade etmektedir. Bu kapsamda 2011 yılında 11 AB üyesi⁹¹ ülkede yapılmış çalışmalara göre, okul öncesi eğitim alan veya ana okula giden Çingene çocuk oranı yüzde 50’dir. Zorunlu eğitime katılma oranı

⁹¹ Bu ülkeler: Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti, Fransa, İtalya, İspanya, Macaristan, Polonya, Portekiz, Romanya, Slovakya, Yunanistan’dır.

(Bulgaristan, Yunanistan ve Romanya hariç) yaklaşık yüzde 90'dır. Zorunlu eğitimi takiben okullaşma oranı ise yüzde 15 olarak belirlenmiştir (http://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/2099-FRA-2012-Roma-at-a-glance_EN.pdf). Türkiye'de okullaşma oranıyla ilgili güvenilir bilgiye erişilememiştir ancak İstanbul Bilgi Üniversitesi İnsan Hakları Merkezi tarafından hazırlanan rapor, Türkiye Çingeneleeri arasında okuma yazma oranının yüzde 30-40 olduğu ifade etmektedir. Yine bu rapora göre, bu oran Çorlu gibi bazı kentlerde yüzde 10 civarındadır (Alp ve Taştan 2011: 33).

Bahsedilen okullaşma sorunun ardında yatan nedenleri ortaya koymak soruna çözüm üretmek için en temel gerekliliktir. Roma Eğitim Fonu⁹² tarafından hazırlanan durum tespit raporuna göre yoksulluk, eğitimin ayrıma dayalı⁹³ bir şekilde yapılması, öğretmenlerin eğitilmesi konusundaki eksiklikler, ailelerin çocuklarına karşı ilgisizliği, ailelerin düşük eğitim seviyelerine sahip olmaları bu sorunun ardındaki en önemli nedenlerdir (http://www.romaeducationfund.hu/sites/default/files/publications/roma_inclusion_in_education_position_paper.pdf).

Tüm bu sorun alanları çerçevesinde eğitim alanında en çok üzerinde durulan pozitif ayrımcılık uygulaması, arabulucu / eğitim yardımcılarını istihdam etmek yoluyla Çingene öğrencilere ve ailelerine katkı sağlamak olmuştur. Bu kapsamda birçok ülkede eğitim yardımcılarının istihdamı 1990'larda başlamıştır. İspanya, Çek Cumhuriyeti, Slovakya, Fransa ve Romanya bu konuda başı çeken ülkeler olmuşturlardır (Rus 2006: 8). Bu girişim, birçok ülkede sivil toplum örgütlerinin bir girişimi olarak başlamış, belli bir zaman sonra ise projeler yerel siyasi otoriteler tarafından uygulanmaya başlamıştır.

Bu itibarla içerik ve kapsam bakımından ülkeden ülkeye farklılıklar gösterse de programın temel amacı Çingene çocuklara "buldukları ülkenin resmi dilinde yardım

⁹² Roma Eğitim Fonu, 'Roman Katılımı Onyılı 2005-2015' girişimi kapsamında oluşturulmuş uluslararası bir kuruluştur.

⁹³ Avrupa'da Çingene çocukların eğitim alanında karşılaştıkları önemli bir engel de çocukların genel olarak etnik temelli ayrıma dayalı eğitim görmesi ve bazılarının ise zihinsel engelli okullarında eğitim almalarıdır.

Bu konuda bkz.:

European Court of Human Rights Says State Parties Must Take Positive Measures Against Wrongful Placement of Romani Children in Special Schools.

<http://www.errc.org/article/european-court-of-human-rights-says-state-parties-must-take-positive-measures-against-wrongful-placement-of-romani-children-in-special-schools/4089>

sağlamak”, “çocuklar ve öğretmenler arasında iletişimi kolaylaştırmak”, “öğretmenlere çocukları okul aktivitelerine katılmaları için cesaretlendirme konusunda yardım etmek”, “öğrenciler ve ebeveynler arasındaki bağı kuvvetlendirmek” yani kısaca eğitim sürecine olumlu katkı yapmak olarak belirlenmiştir (Baclıja 2008: 181).

Baclıja (2008: 181), programın birçok yerde planlandığı gibi gitmediğini belirtmektedir. Çünkü eğitim yardımcıları, öğrencilerin ardından etrafı toparlayan ya da onlara “atıştırma yiyecek şeyler sunan” kişiler olarak algılanmışlar ve ders aralarında öğrencileri kollayan kişiler, “bakıcılar” haline gelmişlerdir. Ayrıca bazı insan hakları savunucuları ve ebeveynler üçüncü bir kişi tarafından Roman diline tercüme edilerek yapılan katkıların başarı sağlamayacağı ve bu şekilde bir katkının “Roman öğrencileri aşağı bir pozisyona” sokacağını iddia ederek programı eleştirmişlerdir (Baclıja 2008: 188). Tüm bunların yanında söz konusu uygulama, bazı Merkezi ve Doğu Avrupa ülkelerinde öğrencilerin okula devam etmelerinde önemli katkılar sağlamıştır. Aynı zamanda bazı öğrencilerin not seviyelerinde de yükselmeler tespit edilmiştir (Baclıja 2008: 188).

Netice itibariyle söz konusu projenin hedeflediği sonuçlara tam anlamıyla ulaştığı söylenemez. Bu program kapsamındaki temel problem kurumsallaşma alanındaki eksikliklerdir. Örneğin bu projede, çalışanların sayısı ile ilgili kesin bir rakam bulunmamaktadır. Ayrıca çalışanlara yönelik tam bir iş tanımı da yoktur. Bazı ülkelerde eğitim yardımcısı sayısı oldukça azken bazı ülkelerde oldukça fazladır. Örneğin, Avrupa Konseyi’nin raporunda Bulgaristan’da bu sayının 500 olduğu ifade edilmektedir (Rus 2006: 8).

Bu mikro ölçekli ve daha çok ilköğrenim kapsamında gerçekleştirilmiş uygulamaların yanı sıra yükseköğrenim alanında da bazı pozitif ayrımcılık önlemleri uygulanmaktadır. Örneğin, Romanya’da hükümet tarafından 1992 yılından bu yana üniversitelerde Çingenerler için kota sistemi uygulanmaktadır. Bu kapsamda 2012-2013 akademik yılında üniversiteye yerleştirilen öğrenci sayısı 564 iken 2013-2014 akademik yılında bu sayı 594’tur (http://www.romadecade.org/cms/upload/file/9717_file4_ro_updated-civil-society-monitoring-report.pdf). Bu alanda gerçekleştirilen diğer bir uygulama da

Çingeneleere sağlanan burslardır. Macaristan’da Romaversitas adlı kuruluş yaklaşık 14 senedir Çingeneleere burs ve danışmanlık hizmeti vermektedir. Ayrıca, Roma Eğitim Fonu da birçok Avrupa ülkesinde üniversite öğrencilerine burs vermektedir (<http://www.errc.org/cms/upload/file/improving-the-tools-for-the-social-inclusion-and-non-discrimination-of-roma-in-the-eu-2010.pdf> 2010: 42).

Yukarıdaki örnekler Çingeneleerin eğitim alanındaki sorunları göz önünde tutulduğunda oldukça faydalı uygulamalardır. Ne var ki konuya insan haklarının korunması kapsamında baktığımızda yukarıda söz edilen uygulamaların insan haklarının korunması için yeterli olmadığını ifade edebiliriz. Lynch (2007: 17-18), eğitim alanındaki pozitif ayrımcılık uygulamalarının kısa ve uzun vadede olumlu etkilerinin olduğundan örneğin ayrımcılığa maruz kalmış gruplar için yükseköğretimdeki kota sisteminin onlara üniversiteye girişte yer garantisi sağladığından bahsetmektedir. Bunun yanında Lynch, ancak üniversite eğitime erişimin ayrımcılık deneyimine sahip gruplar için iş garantisi anlamına gelmediğini de vurgulamaktadır. Çünkü eğitim olanaklarına erişimin sağlanması toplumsal önyargılar kırılmadığı sürece ayrımcılık sorununu ve ayrımcılığın etkilerini ortadan kaldıramaz.

3.3.1.2. Barınma Alanında Gerçekleştirilen Uygulamalar

BM Sosyal Ekonomik ve Kültürel Haklar Komitesi, barınma hakkının geliri ne olursa olsun herkese sağlanması gereken bir hak olduğunu ortaya koyarak bu hakkı; “başımızı sokacak bir yer” değil, güven ve barış içinde onurluca yaşanacak bir yer olarak tanımlamaktadır (http://www.ohchr.org/Documents/Publications/FS21_rev_1_Housing_en.pdf).

Çingeneleer yaşadıkları hemen hemen her yerde çok kötü koşullarda barınmaktadırlar. Bu kötü koşulların ilki onların büyük oranda ayrılmış-tecrit edilmiş yerlerde yaşamalarıdır. Bu ayrı yaşam şekli, Çingeneleerin eğitim olanaklarına, sağlık hizmetlerine, iş imkânlarına ulaşımalarını da sınırlamaktadır. İkinci olarak, Çingeneleerin yaşadıkları alanlarda yeterli alt yapı ve temiz su bulunmamaktadır. Hatta birçok hanede tuvalet ve banyo olanağı dahi yoktur. Güvenlik eksikliği de barınma konusundaki

önemli problemlerden biridir. Çingenerler çoğu zaman buldukları yerlerden kendi iradeleri dışında tahliye edilmektedirler. Bu aşamada üzerinde durulması gereken bir diğer nokta da Çingenerlerin barınma konusunda doğrudan ve dolaylı olarak ırkçılığa ve ayrımcılığa maruz kalmalarıdır. Ev sahipleri Çingenerlere ev kiralamak istemedikleri gibi toplum da Çingenerlerle komşu olmak istememektedir (http://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/703-Roma_Housing_Comparative-final_en.pdf 2009: 5-7).

Öte yandan barınma konusunda da eğitim konusunda olduğu gibi 1990'lı yıllarda sivil toplum girişimi olarak Çingenerlere yönelik pozitif bir takım uygulamalar hayata geçirilmiştir. Çek Cumhuriyeti'nde gerçekleştirilen "Living Together", Macaristan'da hayata geçirilen "Combating Roma Residential Segregation", İrlanda'da ses getiren "Traveller Participation in Decision Making on Housing Issues", İspanya'da ortaya çıkan "Improving Roma Housing and Eliminating Slums", Slovakya'da karşılaştığımız "Roma Housing Projects in Small Communities" ve son olarak Birleşik Krallık'taki "A Model of Traveller Needs Assessment" girişimlerini bu anlamda dile getirmek gerekmektedir (http://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/601-ROMA_Housing_Case-final-ENCS.pdf).

Bu mikro ölçekli sivil toplum girişimlerinin yanı sıra hükümetler eliyle de barınma konusunda bir takım çalışmalarda bulunulmuştur. Bu konuda en bilinen ülke örneği Fransa'dır. Fransa, yasadışı yerleşim yerlerinde yaşayan Çingenerlere yeni yaşam alanları yaratmak için "Ekleme Köy" (*insertion villages*) projesini geliştirmiştir. Çingenerlerin yaşamakta oldukları gecekondular boşaltılarak burada yaşayanlar ekleme köylere yerleştirilmektedir. Bu köyler, yerel devlet yetkilileri ve belediyeler tarafından kurulmuştur. 2007 yılının Mart ayında ilk köy Aubervilliers bölgesine kurulmuştur. Bu köyü zamanla civarda kurulan diğer köyler izlemiştir (Saint-Denis, Bagnolet, Saint-Ouen and Montreuil). Bu gelişmeler sayesinde de AB belgelerinde Fransa'nın barınma konusunda olumlu bir takım adımlar attığı ifade edilmektedir. Ne var ki bu adımlar oldukça yetersizdir.⁹⁴

⁹⁴ Bu konuda bkz.:

France integrates Roma in secure sites.

<http://www.ft.com/cms/s/0/7a487472-b1f5-11df-b2d9-00144feabdc0.html#axzz2vwRCIvk7>

France and the Roma: Cities employ tough love.

<http://www.bbc.co.uk/news/magazine-25892915>

Örneğin Fransa'daki en büyük Çingene kampı Lille'de bulunmaktadır. Burada yaşayan yaklaşık 800 kişi 2013 yılının Eylül ayında buradan tahliye edilmiştir. Yerel yönetim, tahliye sonucunda barksız kalanlara konaklama imkanı yaratacağını belirtmiş ancak sadece üç aileye kalacak yer sağlamıştır. Kalanlar yakın alanlardaki Çingene kamplarına yerleşmişlerdir (<https://www.amnesty.org/en/news/france-record-number-forced-evictions-2013-09-25>).

İtalya'da da benzer uygulamadan bahsedebiliriz. Burada Çingenerler için hayata geçirilen planın adı 'Nomad Plan'dır. 'Nomad' kelimesi İtalya'da Çingenerleri tanımlamak için kullanılan bir kelimedir ve 'göçebe' anlamına gelmektedir. Çingenerler, İtalya'daki birçok bölgede etnik temelli olarak ayrılmış-tecrit edilmiş şekilde hayatlarını sürdürmektedir. Şartları kötü olan yaşam alanlarından şartları görece daha iyi yaşam alanlarına yapılan tahliyeler bu kapsamda bir pozitif ayrımcılık örneği olarak değerlendirilmektedir. İtalya'daki La Barbuta Çingene kampı da bu alandaki en önemli örneği teşkil etmektedir. Bu yerleşim yeri, 2011 yılında inşa edilmiştir. Ciampino Havaalanı yakınlarında etraftan izole edilmiş bir alanda bulunmaktadır. Alan çitlerle çevrilidir ve video kameralar ile izlenmektedir (<http://www.fightdiscrimination.eu/take-action/sign-in-our-web-actions/italy-roma-risk-imminent-forced-eviction-rome>).

Uluslararası Af Örgütü tarafından hazırlanan 2013 yılı izleme raporunda bu kampın açık bir şekilde ayrımcılığı arttırdığı (<http://www.refworld.org/docid/519f51935f.htm>) hatta yine Af Örgütünün başkaca söylemlerinde pozitif ayrımcılık olarak sunulan 'Nomad Planı'nın bizatihi kendisinin de bir ayrımcılık örneği olduğu ifade edilmektedir (<http://www.refworld.org/pdfid/5278ee4b4.pdf>).

Bunlarla birlikte Çingenerlere yönelik barınma sorununun en önemli unsuru bu sorunun sadece sosyal ve ekonomik bir sorun olmadığıdır. Barınma sorununun çözümünde ayrımcılık karşıtı önlemler dikkate alınmalı, Çingenerlere yönelik asıl sorunun tezin genelinde de vurgulandığı gibi değerlendirme sorunu olduğu göz önünde bulundurulmalıdır.⁹⁵ Ayrıma dayalı ve gettolaşmayı artıracak önlemler sadece kısa vadede Çingenerlere yönelik barınma sorununu ortadan kaldıracaktır. Ancak uzun vadede

⁹⁵ Bu konuda bkz.:
Greenfields ve Smith 2010: 8-9.

etkili bir sonuç ortaya koyamaz. Ayrıca barınmayla ilgili gerçekleştirilen uygulamaların izlenmesi ve değerlendirilmesi de elzemdir (<http://www.undp.org/content/rbec/en/home/ourwork/povertyreduction/successstories/roma-housing--separate-and-unequal/>).

3.3.1.3. İstihdam Alanında Gerçekleştirilen Uygulamalar

Çingenerin karşılaştıkları en büyük sorunlardan bir diğeri de işsizlik sorunudur. Çingener arasında işsizlik Çingene olmayanlar arasındaki işsizlikten çok daha fazladır. Birçok AB üyesi ülkede kendilerinin işsiz olduğunu ifade eden Çingene sayısı, kendilerinin işsiz olduğunu ifade eden Çingene olmayan kişi sayısının en azından iki katıdır. Bu oran İtalya, Çek Cumhuriyeti ve Slovakya'da yaklaşık 4-5 kattır (http://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/2099-FRA-2012-Roma-at-a-glance_EN.pdf). Hatta birçok ülkede genel işsizlik oranlarının Çingener yüzünden bu denli yüksek olduğu da ifade edilmektedir (<http://www.thedaily.sk/prime-minister-wrongly-blames-roma-for-14-unemployment/>). Çingenerin eğitimsiz oldukları, güncel iş becerilerine sahip olmadıkları gibi nedenlerle işsiz kaldıkları iddia edilmektedir.

Bu sorun alanı kapsamında Çingenerin istihdamına yönelik Avrupa çapında birçok program hayata geçirilmiştir. Bu programların en dikkat çekici olanları İspanya'daki ACCEDER programı ve Macaristan'daki KİUT programıdır.

ACCEDER (Fight Discrimination Against Roma Community) programı, İspanya'da Çingenerin iş fırsatlarını geliştirmeye odaklanmış geniş kapsamlı bir projedir (http://www.euromanet.eu/upload/30/71/Methodological_model_-_ACCEDER.pdf). Bu proje, Çingene Sekreterliği Vakfı (Fundación Secretariado Gitano -FSG) tarafından tasarlanmış, koordine edilmiş ve uygulanmıştır. Programın amacı, Çingenerin istihdamını ve kaliteli işlere erişimini arttırmaktır. Bu program kapsamında girişimcilere danışmanlık ve eğitim desteği verilmiş, işgücü piyasasıyla girişimciler arasında kurumsal aracılık hizmetleri yürütülmüş ve girişimcilere fon bulma konularında yardım edilmiştir ([http://www.euromanet.eu/upload/30/71/Methodological_model_-_ACCEDER .pdf](http://www.euromanet.eu/upload/30/71/Methodological_model_-_ACCEDER.pdf)).

Avrupa Komisyonu'nun 2010 yılı raporuna göre bu program kapsamında 35.000 kişiye eğitim imkânı sağlanmış ve bu kapsamda yaklaşık 25.000 kişi hizmet, sanayi ve tarım sektöründe iş sahibi olmuştur (Improving The Tools For The Social Inclusion And Non-discrimination Of Roma In The EU Report 2010: 32).⁹⁶

ACCEDER programı Avrupa Konseyi tarafından örnek bir uygulama olarak takdir görmüş ve farklı AB üyesi ülkelerde de uygulanmıştır (<http://goodpracticeroma.ppa.coe.int/en/pdf/81>). Ancak program siyasi ve akademik bir takım çevreler tarafından ciddi şekilde eleştirilmiştir. Eleştirilere göre programın sonuçları ölçülemez niteliktedir. Örneğin yapılan iş kontratlarıyla ilgili güvenilir bilgi mevcut değildir. Ayrıca çalışma süresi, çalışma koşulları ve ücret konularında da herhangi bir bilgi bulunmamaktadır (Messing 2013: 29). Bu eleştiriler oldukça yerindedir çünkü bahsedilen konulardaki bilgi eksiklikleri projenin hedef grup üzerindeki orta ve uzun vadeli etkilerinin tespit edilmesini engellemektedir.

Bu alanda diğer önemli uygulama Çıkış Yolu (Kiút) isimli programdır. Bu program, Macaristan'da Vatandaşlık Vakfı (The Polgár Foundation), tarafından gerçekleştirilmiş, yoksul Çingenelelere mikro kredi imkânları sağlayan bir programdır (Messing 2013: 30). Program Bangladeş'te uygulanmış Grameen programından⁹⁷ adapte edilmiş bir uygulamadır. Kiút Programının hedefi, “dezavantajlı alanlarda yaşayan kişilerin gayri resmi girişimlerine çözüm bulmak, onların kredi ve uzmanlık ihtiyaçlarını karşılayarak düzenli bir iş sektörüne” katılmalarını sağlamaktır (Messing 2013: 30). Programın hedef grubu yaygın olarak “yoksullukla mücadele edenler” ve öncelikli olarak Çingeneleler olarak belirlenmiştir. Bu kapsamda katılımcılara küçük işletme kredi imkânları sunulmuş, kişiler işletme yönetimi ve danışmanlık hizmetleri konularında desteklenmişlerdir.

Öte yandan programa eleştiriler de gelmiştir. Örneğin, Budapeşte Enstitüsü, programın ulaşılabilecek kişi sayısı hakkında objektif olmadığını ve hedef grup konusunda proje devam

⁹⁶ Program, dezavantajlı grupları ancak temelde Çingeneleleri hedef alan bir programdır, dolayısıyla belirtilen rakamlar sadece Çingeneleleri değil, diğer dezavantajlı grupları da ifade etmektedir.

⁹⁷ Bangladeş'te Graameen programı kapsamında yoksullara ipotek ve teminat olmaksızın mikro krediler sağlanmaktadır.

ederken yapmış oldukları değişiklikler gibi sorunlar temelinde eleştiride bulunmuştur. Enstitü ayrıca Çingenele yönelik yaygın önyargıların ve ayrımcılığın programa katılan kişi sayısı üzerinde negatif etki yarattığını ve Kiút tipi projelerin ayrımcılığın yaygın olmadığı, bütünleşmiş pazarlarda daha iyi sonuçlar vereceğini vurgulamıştır (Petra ve Balázs 2011: 6). Enstitü söz konusu uygulamanın önce hükümete devredildiğini sonrasında ise Açık Toplum Enstitüsü'nün mali desteğiyle küçük ölçekte devam etmekte olduğunu belirtmektedir (Messing 2013: 30).

Bahsedilen örneklerden de anlaşılacağı gibi Çingenele istihdamı konusunda alınacak önlemlerin ve hayata geçirilecek pozitif ayrımcılık uygulamalarının amaçlanan sonuca ulaşması için uygulanan programlar sonucunda ortaya çıkan sonuçların sürdürülebilir olması ve bu sonuçlara ilişkin tatmin edici bilgilerin var olması gerekmektedir. Öte yandan Budapeşte Enstitüsünün Kiút Programına getirdiği eleştiri de tezin pozitif ayrımcılık uygulamaları konusunda odaklandığı temel sorunla aynıdır: Özellikle etnik ayrımcılığın yaygın olduğu toplumlarda (hele ki ayrımcılığın yöneldiği grup maddi açıdan kısıtlı imkanlara sahipse ve siyasi açıdan yeterince temsil edilmiyorsa) pozitif ayrımcılık uygulamalarına katılım oldukça az olmaktadır. Aynı zamanda bu toplumlarda kurumsallaşmamış uygulamalar sadece kısa vadeli sonuçlar vermektedir. Çünkü Çingenelele iş bulamamasının sebebi sadece onların yeterli eğitime ve pazara uygun yeteneklere sahip olmadıkları düşüncesiyle açıklanamaz. İşsizlik bu etkenlerin yanında ve temelde onlara yönelik ayrımcı muamelelerden kaynaklanmaktadır (Hyde 2006).⁹⁸

3.3.1.4.Sağlık Alanında Gerçekleştirilen Uygulamalar

Sağlık hakkı birçok uluslararası hukuk belgesi kapsamında garantiye alınmıştır. Bu alandaki en kapsamlı belge Uluslararası Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi'dir. Sözleşmeye göre taraf devletler, "herkesin mümkün olan en yüksek seviyede fiziksel ve ruhsal sağlık standartlarına sahip olma hakkını" tanımaktadır.⁹⁹ Bu

⁹⁸ 2009 yılında yapılan bir çalışmaya göre her 5 Çingeneden biri iş ararken ayrımcılığa maruz kalmaktadır.

Bu konuda bkz.:

The Situation of Roma in 11 EU Member States, s. 16.

http://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/2099-FRA-2012-Roma-at-a-glance_EN.pdf

⁹⁹ International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights, Madde 12.

Sözleşme kapsamında oluşturulan BM Ekonomik Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi yukarıdaki maddeyi; “zamanında ve uygun sağlık hizmetinin yanı sıra, güvenli ve içilebilir suya, yeterli temizliğe, güvenli gıdaya, beslenme ve konuta, sağlıklı yerleşim koşullarına ve çevresel koşullara, cinsel sağlık ve üreme de dâhil olmak üzere sağlıkla ilgili eğitim ve bilgiye sahip olma şeklinde geniş olarak yorumlamaktadır” (http://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/Books/khuku/saglik_hakki/saglik_hakki_eskhk_14_no_lu_genel_yorumu_ulasilabilecek_en_y.pdf).

Her ne kadar yukarıda adı geçen sözleşme herkes için “mümkün olan en yüksek seviyede fiziksel ve ruhsal sağlık standartlarına sahip olma hakkı”ndan söz etse de Çingenerin söz konusu haktan tam olarak yararlanabildiğini iddia etmek oldukça zordur. Çünkü Çingener, yaşadıkları yerler ve sosyal hizmetlere erişimi düzenleyen politikalar nedeniyle sağlık hizmetlerinden faydalanamamaktadırlar. Çingener birçok ülkede işsiz oldukları veya düzenli bir gelire sahip olmadıkları için sosyal sigorta düzenlemelerinden yararlanamamaktadırlar. Bunun yanı sıra sağlık sigortasına ilişkin hükümler de Çingenerlere sağlık alanında bir takım zorluklar çıkarmaktadır. Örneğin, Avrupa Roman Hakları Merkezi’nin “Ambulance Not On The Way” isimli sağlık raporuna göre Çingenerin çok büyük bir kısmı sağlık sisteminde kayıtları olmadığı için söz konusu hizmetlerden faydalanamamaktadır. Diğer taraftan genel olarak doğum kartına ve kimlik belgesine sahip olmayan Çingener primsiz olarak sağlık hizmetlerinden yararlanma fırsatına da sahip değillerdir. Yaşadıkları yerler sağlık açısından elverişli olmadığı gibi, tecrit edilmiş, ayrılmış alanlarda yaşıyor olmaları da onların sağlık hizmetlerine erişimini engelleyen bir diğer önemli unsurdur. Çingenerin sağlık hizmetlerinden nasıl faydalanacaklarını bilmemeleri ve ücretsiz olsa bile bu yönde “çekingenlik göstermeleri” de Çingenerin sağlıklarını tehlikeye atan diğer unsurlardır (http://www.opensocietyfoundations.org/sites/default/files/ambulance_20061004.pdf).

Tezin içeriği açısından sorunun en önemli boyutu ise, Çingenerin sağlık hizmetlerine erişim konusuna doğrudan ayrımcılığa maruz kalmalarıdır. Yapılan birçok çalışmada da Çingenerin sağlık çalışanları tarafından ayrımcı muameleye maruz kaldıkları ifade

edilmektedir. Örneğin Avrupa Roman Hakları Merkezi ve Edirne Roman Derneği tarafından gerçekleştirilen saha araştırmalarında bir Çingenenin “Ne kadar pak giyinirsek giyinelim, çalışanlar bize aynı hizmeti vermiyor ve eğer yanlarına oturursak, diğer hastalar bir sandalye ileri kayıyorlar; ne yapsak kötü bir şöhretimiz var” dediği ifade edilmiştir (Uzpeder ve diğerleri 2008: 98). Öte yandan yine Avrupa Roman Hakları Merkezi tarafından gerçekleştirilen bir araştırmaya göre; Slovenya, Bulgaristan gibi ülkelerde birçok hamile kadın uzun süredir bu ülkelerde yaşıyor olmalarına rağmen vatandaşlık hakkına sahip olmadıkları için doğum öncesi muayenelerinin yapılmadığını ve sağlık hizmetlerine de erişemediklerini ifade etmişlerdir (<http://www.errc.org/cms/upload/media/01/E6/m000001E6.pdf> 2006: 37).

Görülmektedir ki ayrımcılık temelli olarak Çingenerin sağlık hizmetlerine erişiminde sorunlar yaşanmaktadır. Bununla birlikte sorunun çözümüne yönelik politikalar ve projeler de üretilmektedir. Bu kapsamda Çingenerin sağlık hakkına erişimini sağlamak için geliştirilen politikaların en yaygın olanı sağlık arabulucuları projesi olmuştur. Eğitim yardımcısı programındaki gibi bu program kapsamında yer alan Sağlık Arabulucuları Çingener ile kamusal sağlık hizmetleri arasında irtibat sağlayacak ve böylece Çingenerin sağlık hizmetlerine erişimini iyileştirecektir.

Söz konusu program ilk olarak Romanya’da sonrasında ise İspanya, Bulgaristan ve daha birçok ülkede uygulanmıştır. Romanya’da bu proje *Romani Criss* isimli sivil toplum örgütü tarafından 1993 yılında çatışma önlemeye yönelik arabulucuk hizmetleri sağlayan bir proje olarak hayata geçirilmiştir. 1996 yılında bu çalışmalara sağlıkla ilgili konular da dâhil edilmiştir. 2001 yılında ise bu proje Romanların Durumlarının İyileştirilmesi için Ulusal Strateji kapsamında ulusal otoritelerin de yetkisi altına alınmıştır. Böylece Romani Criss adlı kuruluş tarafından eğitilen arabulucular kamu sağlık sisteminin bir çalışanı haline gelmişlerdir (Silva 2011: 49-50). 2012 yılı istatistiklerine göre bu kapsamda Romanya’da eğitilen kişi sayısı 380’dir. Bu kişilerin de yaklaşık yüzde 70’i kadınlardan oluşmaktadır (Silva 2011: 25). Bu proje büyük oranda başarı ile uygulanmakta olan bir projedir. Bu başarının en temel sebebi etkin bir Çingene örgütü ile hükümetin ortak olarak bu programı yürütmeleridir. Program

kurumsal olarak yönetilmekte, elde edilen sonuçlara dair geçerli bilgilere ulaşılmakta böylece de programın sürdürülebilirliği sağlanmaktadır.

Bu alanda gerçekleştirilen başarılı bir diğer uygulamanın ev sahipliğini ise İrlanda yapmaktadır. İrlanda'yı bu kapsamda önemli yapan, Çingenelelere özel sağlık hizmet birimleri geliştirmiş olmasıdır (http://europa.eu/rapid/press-release_IP-12-499_en.htm?locale=en 2012). İlk olarak 1998 yılında Çingene Sağlık Danışma Komitesi (Traveller Health Advisory Committee) oluşturulmuştur. Bu komite Sağlık Bakanlığı'nın Çingene sağlık politikaları hakkında Sağlık ve Çocuk Bakanlığı'na tavsiyelerde bulunan bir komitedir. Komite Çingene temsilciler ve resmi kurum temsilcilerinden oluşan karma bir komitedir ve Çingenelelere yönelik sağlık stratejilerinin belirlenmesinde etkin bir rol almaktadır. Komite tarafından oluşturulan '2002-2005 Ulusal Stratejisi' Çingenelelerin sağlık durumlarını geliştirmeyi hedefleyen önemli bir yol haritasıdır. Bu sebeple stratejinin süresi dolmuş olmasına rağmen halen bu alandaki politikaları yönlendirmektedir (http://ec.europa.eu/justice/discrimination/files/roma_ireland_strategy_en.pdf 2012: 29).

Ayrıca 2011 yılında 'Ulusal Çingene Sağlık Danışma Forumu' (The National Traveller Health Advisory Forum) oluşturulmuştur. Bu forum da ulusal stratejilerin belirlenmesi ve uygulanmasına destek olmaktadır. Bunun yanında, İrlanda'da Sağlık hizmetleri tarafından belirlenen her bir bölgede 'Çingene Sağlık Birimleri' oluşturulmuştur. Bu birimler sağlık hizmetlerinin Çingeneleler açısından erişimini izlemekte, gözlemlemekte ve gelişim sağlanması için bir takım bölgesel hedefler belirlemektedir. Ayrıca genel sağlık hizmetleri içinde de Çingenelelere yönelik hizmetlerin öncelikli olarak yer almasını sağlamaya çalışmaktadır (http://www.dohc.ie/issues/traveller_health/).

Yukarıda bahsi geçen örnekler hükümetlerin desteğiyle hayata geçirilmiş ve bu kapsamda da önemli faydalar sağlamış uygulamalardır.

Ancak, gerçekleştirilen birçok pozitif ayrımcılık uygulamasına karşın Çingenelelere yönelik önyargılar onların birçok temel hakka erişimini engellemektedir. Örneğin, 2012 yılında yapılan bir araştırmada Çingenelelere son 12 ay içinde etnik kökenlerinden dolayı

ayrımcılığa maruz kalıp kalmadıkları sorulmuştur. Romanya’da 100 kişiden yaklaşık 25’i bu süre içinde ayrımcılığa maruz kaldığını ifade ederken, Çek Cumhuriyeti, Yunanistan, İtalya ve Polonya’da bu oran yüzde 60 civarında olmuştur (http://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/2099-FRA-2012-Roma-ataglance_EN.pdf). Rorke (2013: 9), Çingeneleşme sürecinin hoşgörüsüzlük atmosferinin “geleneksel önyargılar”dan “açık bir ırkçı tutum”a kaydığı ifade etmektedir.

AB’de Irksal Eşitlik Yönergesi, Roman Katılımı Onyılı 2005-2015 ve Ulusal Roman Bütünleşme Stratejileri Avrupa Çerçevesi’nin kabulünü takiben Çingeneleşme sürecine yönelik oldukça fazla çalışma yapılmıştır. Ancak AB üyesi ülkelerde bu çalışmaları ve girişimleri izleyen Avrupa Roman Hakları Merkezine göre ayrımcılık devam etmektedir (Rorke 2013: 8). Merkez, ayrımcılıkla mücadelede daha iyi sonuçlar almak için bir takım tavsiyelerde bulunmaktadır. Bu tavsiyelerin ilkinde göre AB, kurumsal olarak “ayrımcılık karşıtı yasaların yürürlüğe girmesinde ve uygulanmasında” daha etkin bir rol üstlenmelidir. Ardından hükümetler, “ulusal, bölgesel ve yerel yönetim uygulamalarını ve pratiklerini taramalı”, ayrımcı uygulamaları yürürlükten kaldırıcı adımlar atmalıdır. Bunun yanında “kamu hizmeti sağlayıcıları dolaylı ve doğrudan ayrımcılığı ortadan kaldırmak için kendi prosedür ve pratiklerini gözden geçirmelidir”. Son olarak ise, “AB kurumları, üye ülkeler, eğitim kurumları ve sivil toplumla birlikte çalışmalı, Çingene karşıtı önyargıları ve Çingeneleşme sürecine yönelik olumsuz tutumları bertaraf etmek için daha fazla farkındalık sağlayan çalışmalar ve Çingeneleşme sürecinin haklarını öğrenecekleri kampanyalar sürdürmelidirler” (Rorke 2013: 8).

3.3.2 Türkiye’de Pozitif Ayrımcılık Uygulamaları ¹⁰⁰

Daha önce de belirtildiği gibi Türkiye’de Çingeneleşme sürecine yönelik ayrımcılığın tespiti ve bu yönde bir takım adımlar atılması 2000’li yılların sonundan itibaren ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu gelişmenin arkasında AB ve Avrupa Konseyi girişimlerinin büyük etkisi olmuştur. AB tarafından 1998 yılından buyana her sene düzenli olarak hazırlanan ve AB’ye katılım için aday ülkelerin karnesi niteliğinde olan AB İlerleme Raporları ise bu

¹⁰⁰ Bu bölümde yer alan görüşlerin bir kısmı yazarın, “İlerleme Raporları (1998-2013) Işığında Türkiye’de Roman Haklarının Gelişimi”, Karadeniz Araştırmaları Dergisi, Kış 2015, Sayı 44, s. 129-142’den derlenmiştir.

etkinin yaratılmasındaki en önemli itici güçtür. Bu sebeple bu bölümde Türkiye’de pozitif ayrımcılık kapsamına sokulabilecek düzenlemeler Türkiye’deki siyasi, hukuki, toplumsal gelişmeler ve ilerleme raporlarındaki değerlendirmeler dikkate alınarak belirlenmeye çalışılacaktır.

Çingenerin durumlarına ilişkin tespitler, eleştiriler ve tavsiyeler 1998 yılından bu yana hazırlanan AB İlerleme raporlarına 2001 yılında girmiştir. 2001 yılı raporunda 2000 yılında Kültür Bakanlığı tarafından yayınlanmış olan ancak Türkiye’de yaşayan Çingenerle ilgili bir takım aşağılayıcı ifadeler kullanılan bir kitabın Bakanlık tarafından toplatıldığı ve satışının yasaklandığı belirtilmiştir. Raporunda Çingenerin Türkiye’ye göçmen olarak girmelerini yasaklayan 1934 tarihli İskân Kanunu’ndan söz edilmiş ve bu kanun kapsamında Çingenerin mağdur edildiğine vurgu yapılmıştır (http://ec.europa.eu/enlargement/archives/pdf/keydocuments/2002_/tu_en.pdf). 2002 yılında yayınlanan raporda ise Milli Eğitim Bakanlığı tarafından, sözlüklerde yer alan tanımlarda Çingene toplumu ile ilgili küçük düşürücü sözcüklerin ayıklanabilmesi amacıyla 2001 yılının Ekim ayında yayımlanmış olan bir genelgeden söz edilmiş ve bu genelge kapsamında tüm resmi sözlüklerin düzeltilmesi ifade edilmiştir. Yine bu raporda önceki raporda olduğu gibi 1934 tarihli İskân Kanununun yürürlükte olduğuna değinilmiş ve Türkiye’de Çingenerlere karşı büyük bir önyargı bulunduğu ve mevcut düzenlemelerin Çingenerler açısından yeterli koruma sağlayamadığı belirtilmiştir (http://ec.europa.eu/enlargement/archives/pdf/keydocuments/2002_/tu_en.pdf). 2003 yılında yayınlanan altıncı ilerleme raporunda tıpkı önceki raporlarda da olduğu gibi 1934 tarihli İskân Kanunu’na değinilmiş ve Çingenerin sosyal dışlanmaya yol açan güçlü önyargılara maruz kaldıkları ifade edilmiştir (http://ec.europa.eu/enlargement/archives/pdf/key_documents/2003/rr_tk_final_en.pdf). 2004 yılındaki raporda öncelikle “Romanların Türkiye’ye göçmen olarak girişini engelleyen” mevzuatın halen yürürlükte olduğuna işaret edildikten sonra 2003 yılı Aralık ayında yayımlanan bir genelge ile Türkiye’ye vatandaşlık başvurusunda bulunan kişiler için “Çingene” olup olmadığını belirtme şartının ortadan kaldırıldığı ifade edilmiştir (http://ec.europa.eu/enlargement/archives/pdf/key_documents/2004/rr_tr_2004_en.pdf). 2005 yılında yayımlanan ilerleme raporunda ise dikkat çeken ilk husus önceki yıllara ait raporlar da olduğu gibi yine mevzuat eleştirisi olmuştur. Bu eleştirinin ardından Çingenerin

barınma, sağlık, eğitim ve istihdam gibi alanlardaki mağduriyetlerine dikkat çekilmiştir (http://ec.europa.eu/enlargement/archives/pdf/key_documents/2005/package/sec_1426_final_progress_report_tr_en.pdf). 2006 yılında yayınlanan raporda ise İskân Kanunu'nda değişiklik yapıldığı ve bu değişikliklerle “Çingelere yönelik ayrımcı hükümlerin” kaldırıldığı ifade edilmektedir. Yine bu raporda, “Yabancıların Türkiye’de İkamet ve Seyahatleri Hakkında Kanun’da Çingelere yönelik ayrımcı” hükümlerin mevcut olduğu da belirtilmiştir. Yine bu raporda Romanların yaşadıkları yerlerden zorla tahliye edilmelerine ve kentsel dönüşüm kapsamında Ankara-Çiğir, İstanbul-Sulukule gibi yerlerde süregelen projeler kapsamında Romanların yaşadıkları yerlerden ayrıldıklarına dikkat çekilmiştir (http://www.mfa.gov.tr/data/AB/IlerlemeRaporu_8Kasim2006_TamamininCevirisi1.pdf). 2007 yılına ait raporda öncelikle Yabancıların Türkiye’de İkamet ve Seyahatleri Hakkında Kanun’a ilişkin bir değişiklik yapılmadığı ifade edilmiştir. Ayrıca raporda Türkiye’nin Roman Katılımı Onyılı 2005-2015 olarak hayata geçirilmiş olan girişime katılmadığı da belirtilmiştir. Raporda Bakanlar Kurulu’nun uyguladığı kentsel dönüşüm programlarının sonucunda özellikle de İstanbul’da Çingene mahallelerinin yok edildiği dile getirilmiştir. Belediyelerin bu mahallelerden tahliye edilen halk için “kalacak yer, temel sıhhi tesisler ile diğer sosyal ve ekonomik hizmetlerin verilmesi” hususunda herhangi bir girişimde bulunmadıklarının altı çizilmiştir (http://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/turkiye_ilerleme_rap_2007.pdf). Sonraki dönem raporunda öncelikle İçişleri Bakanlığı’na “Türk kültürüne bağlı olmayan vatansız ve Türk vatandaşı olmayan Çingelere ve yabancıları sınır dışı etme hakkını” veren Yabancıların Türkiye’de İkamet ve Seyahatleri Hakkında Kanun’da düzenleme yapılmadığı belirtilerek kanunda yer alan bu maddenin kaldırılması gerektiği ön plana çıkarılmıştır. Ayrıca raporda Çingelerin özellikle barınma konusunda sıkıntılar yaşadıkları “kamuya açık imkânlardan” faydalanamadıkları, “yerleşik oldukları mahallelerin tahrip” edildiği “ ve “kötü yaşam koşullarına maruz” bırakıldıkları dile getirilmiştir (http://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/turkiye_ilerleme_rap_2008.pdf). 2009 yılında ise mevzuat eleştirisi devam etmiş Türkiye’nin Roman Katılımı Onyılı 2005-2015 girişimine katılmadığı ve barınma, eğitim, sağlık ve istihdam gibi alanlarda ayrımcılık, dışlanma gibi sorunlarla karşılaştıkları bir kez daha belirtilmiştir (http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_

documents/2009/tr_rapport_2009_en.pdf).

2001 yılından 2009 yılına kadar İlerleme Raporları kapsamında yapılan eleştirilerin de etkisiyle 2009 yılı rapor dönemi sonrasında Türkiye’de ‘Roman Açılımı’ adında bir girişim başlatılmıştır. Onbaşı (2012: 599)’nın da ifade ettiği gibi 2010 yılında ilan edilen ‘Roman Açılımı’ ile siyasi otorite, resmen Çingenele yönelik ayrımcılığı kabul etmiş ve bu yönde siyasi, sosyal ve ekonomik bir takım önlemler alacağını dile getirmiştir. Bu kapsamda öncelikle bir çalıştay düzenlenmesi planlanmıştır.

10 Aralık 2009 tarihinde gerçekleştirilen söz konusu çalıştaya katılan Çingene temsilcileri kendilerine yönelik ayrımcılık sorunlarını ortaya koymuşlar ve sorunlara yönelik çözüm önerileri geliştirmişlerdir. Bu kapsamda Çingenelerin taleplerini şöyle sıralayabiliriz:

Eğitim alanındaki talepler okullaşmanın sağlanması için özel girişimlerde bulunulması, Çingene çocuklara yönelik önyargılar konusunda eğitimcilerin eğitilmesi, öğrencilere burs sağlanması, dersane, etüt merkezleri ve kreş gibi eğitim alanlarının artırılmasıdır. İstihdam alanında mesleki eğitim kurslarının açılması, kamu ve özel sektörde çalışma olanaklarının artırılması talep edilmektedir. Barınma alanında ise ekonomik ve sosyal dönüşüm olmadan kentsel dönüşümün yapılmaması ve gezici Çingenele konaklama hususunda kolaylık sağlanması arzulanmaktadır. Sağlık alanında talep edilen ise Çingenelerin yaşadıkları alanlarda sağlık hizmetlerine erişimin sağlanması, mahallelerine sağlık ocaklarının kurulması, çocuklara ve engellilere yönelik programların uygulanması ve bağımlılık yaratan maddelere yönelik bir takım önlemlerin alınmasıdır.

Bunların yanında Çingenele yönelik ayrımcılığın suç sayılması için kanun değişiklikleri yapılması, toplumsal önyargılar konusunda eğitim çalışmalarının yapılması istenmektedir. Kamuda ve özel sektörde maruz kaldıkları önyargıların ve kolluk kuvvetleri tarafından ‘suçlu’ ya da ‘suça meyilli’ şeklinde ifade bulan kalıpyargıların önüne geçilmesi için çalışmaların yapılması da talep edilmektedir. Ayrıca örgütlenme alanında da siyasi parti faaliyetleri içinde yer alabilmeleri için teşvik,

kimlik belgesine sahip olmayanların bu belgelerini alabilmeleri için bürokratik işlemlerin kolaylaştırılması gibi taleplerde de bulunmuşlardır (Foggo 2012: 13-15).

Söz konusu talepler Çingenerin açıkça pozitif ayrımcılık istediklerinin bir göstergesidir. Çingener bu isteklerini, anayasa hazırlanması sürecinde de dile getirmişlerdir. 2011 yılında gerçekleşen genel seçimlerin ardından yeni bir anayasa hazırlanması gündeme gelmiş ve bu kapsamda parlamentoda Anayasa Uzlaşma Komisyonu kurulmuştur. Bu çerçevede Çingene temsilcileri 2012 yılının Nisan ayında yapılan toplantıda bir bildiri sunarak, karşılaştıkları dışlanma ve ayrımcılıktan söz etmişler ve bu sistemik soruna son vermek için pozitif ayrımcılık talep etmişlerdir (<http://www.errc.org/cms/upload/file/turkey-country-profile-2011-2012-in-turkish.pdf>).

Bu toplantıda sıralanan talepler ise şöyledir:

“Özel surette korunması gerekenler için alınacak tedbirler eşitlik ilkesine aykırı sayılamaz” söyleminden yola çıkarak, romanlar/çingenerin de koruma altına alınması alınacak tedbirlerin eşitlik ilkesine aykırı sayılamayacağını, aksine eşitliği sağlayacağını düşünüyor ve talep ediyoruz. Bu bağlamda pozitif ayrımcılık veya olumlu yöntemler ile dezavantajlı konumumuz dikkate alınarak yeni anayasa'nın; kültürel haklarımızı her alanda korunması ve uygulanmasının kanun ve yönetmelikler ile desteklenmesi ve denetlenmesi; eğitim öğretim haklarımızın her alanda korunması uygulanması kanun ve yönetmelikler ile desteklenmesi ve denetlenmesi; barınma haklarımızın her alanda korunması uygulanması kanun ve yönetmelikler ile desteklenmesi ve denetlenmesi; bu ülkedeki kaynaklara ulaşma hakkımızın fırsat eşitsizliğinden dolayı korunması kanun ve yönetmelikler ile uygulanması ve denetlenmesi; çalışma haklarımızın her alanda korunması uygulanması kanun ve yönetmelikler ile desteklenmesi ve denetlenmesi; romanları/çingeneri eşit vatandaş yapacak pozitif ayrımcılık gerektiren koruma tedbirleri alınması uygulanması ve denetlenmesi; kurucu unsur olarak bu ülkenin taşında toprağında emeği olan bir halk olarak tanınması ve koruma altına alınması; anayasa, kanun ve yönetmelikler birbirinden ayrı kavramlar olsa da bu farklı dinamikler bütününde yasama yürütme bileşeninde taleplerimizi ifade ediyor eşit vatandaş olmak istiyoruz” (<http://mobil.egedesonsoz.com/default.asp?page=haber&haberid=815931>).

Türkiye’de bu kapsamda hayata geçirilen pozitif uygulamalar ise oldukça sınırlıdır.¹⁰¹ Bu sınırlı uygulamaları şöyle sıralayabiliriz: Yabancıların Türkiye’de İkameti ve Seyahatleri Hakkında Kanun’la “tabiiyetsizleri, Türk vatandaşı olmayan Çingeneri ve Türk kültürüne bağlı olmayan yabancıları sınır dışı etme” yetkisini İçişleri Bakanlığına

¹⁰¹ Bu konuda ayrıca bkz.: Marsh 2010: 62-74.

tanıyan hüküm 2011 yılında değiştirilmiştir. Aynı yıl, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi bünyesinde “Romanlar Araştırma ve Uygulama Merkezi” açılmıştır. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı ile Türkiye İş Kurumu (İŞKUR) Çingenerin kamu yararına ait geçici işlerde istihdam edilmesi için bir takım girişimlerde bulunmuştur. Bu girişimler kapsamında Çingenerlere bazı alanlarda mesleki eğitim verilmiştir. Ancak bu girişimler küçük ölçekte kalmış, Çingenerin sürekli bir iş edinmelerine katkıda bulunamamıştır (<http://www.errc.org/cms/upload/file/turkey-country-profile-2011-2012-in-turkish.pdf>).

Barınma konusunda yapılan çalışmalar da büyük oranda hüsrarla sonuçlanmıştır. Açılımı takiben Çingenerler için Toplu Konut İdaresi (TOKİ) tarafından evler inşa edilmeye başlanmıştır. Bu itibarla Çingenerlere düşük taksitlerle yeni konutlar sunulmaktadır ancak taksitler çok düşük olsa dahi birçok Çingenerin bu taksitleri ödeyemez durumda oldukları da ifade edilmektedir (<http://www.bianet.org/bianet/toplum/150284-zaten-roman-merkezi-varidi>). Örneğin İzmir Romanlar Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği tarafından hazırlanan *İzmir Romanlar Derneği Sorun Başlıkları Raporu*'nda Samsun'da taksitlerini ödeyemedikleri için TOKİ tarafından Çingenerlerin yerleştirildikleri yerlerden tahliyelerinin istendiği belirtilmektedir ([http://www.bianet.org/system/uploads/1/files/attachments/000/000/828/original/%C4%B0zmir_Romanlar_Derne%C4%9Fi_Roman_Raporu\(1\).pdf?1365000366](http://www.bianet.org/system/uploads/1/files/attachments/000/000/828/original/%C4%B0zmir_Romanlar_Derne%C4%9Fi_Roman_Raporu(1).pdf?1365000366)). Ayrıca birçok Çingene de kentsel dönüşüm kapsamında yerinden edilmekte, göçe zorlanmaktadır. Yeni yapılacak konutlar için talep edilen ücretler çok yüksek olduğu için başka yere taşınmak isteyen Çingenerler ise burada da yine ayrımcılıkla karşılaşmaktadırlar. Örneğin Vardar, 05 Nisan 2013 tarihli yazısında kentsel dönüşüm kapsamında evinden edilen bir Çingenerin “kiralık ev bakmaya gittim, siz Romansınız akşam def çalarsınız diyip ev vermedi” şeklindeki ifadesine yer vermektedir (<http://www.bianet.org/bianet/toplum/145256-iste-roman-acilimi>).

Sağlık konusunda yapılan araştırmalar sonucunda herhangi bir pozitif uygulamaya rastlanmamıştır.

Eğitim alanında ise sivil toplum girişimi olarak bir takım projeler ortaya konulmuştur.

Örneğin Kuştepe mahallesinde her yaştan çocuğa müzik, resim gibi dersler verilen ‘Roman Sanat Evi’ kurulmuştur. Bunun yanında Sulukule’de de ‘Sulukule Çocuk Sanat Atölyesi’ kurulmuştur. Bu merkezlerin çocukların ve gençlerin eğitimi açısından ve sosyal yaşama katılmaları bakımından oldukça önemli katkıları bulunmaktadır fakat bu projelerin tam anlamıyla başarıya ulaşabilmesi için merkezi otorite tarafından desteklenmesi, kurumsallaşması ve izlenmesi de gerekmektedir. Aksi takdirde yapılan çalışmalar küçük ölçekli girişimler olarak kalmaya mahkûmdur.

Tüm bu gelişmelerin yanı sıra toplumda Çingenele yönelik ayrımcılık ve nefret söylemi de devam etmektedir. 2013 yılının Temmuz ayında basında ‘İkinci Selendi Vakası’ olarak da adlandırılan Çingenele yönelik linç girişiminde bulunulmuştur. At pisliği nedeniyle çıkan kavga kısa sürede büyümüş ve Çingenele ait iki baraka, bir taksi ve at arabalarının yakılmasıyla sonuçlanmıştır. Olay hakkında yapılan haberlere göre öfkeli kalabalık “Sizleri burada istemiyoruz” şeklinde ifadelerde bulunmuşlardır (<http://www.bianet.org/bianet/toplum/148719-romanlar-surgunden-korkuyor>).

Bu olayları takiben 2013 yılının Ekim ayında gerçekleştirilen Trakya Buluşması’nda ise Sağlık Bakanı Mehmet Müezzinoğlu, Roman kadınlara hamilelik döneminde “koç ebe”¹⁰² sistemi getirileceğini, Başbakan Yardımcısı Bekir Bozdağ ise 20 ilde 13 bin 816 TOKİ evinin Romanlara teslim edildiğini toplamda bu sayının 78 bine çıkarılacağını ifade etmiştir. Ayrıca Bozdağ, "Herhangi bir iş yeri sizi Romanım diye işe almazsa 1 yıldan 3 yıla kadar ceza alacak. Yaşam tarzına dair ayrımcılık varsa 1 yıldan 3 yıla kadar ceza alacak. Nefret suçu hukuka girdi, ırkçılığa karşı ağırlaştırılmış cezalar var" ifadesinde bulunmuştur (<http://www.bianet.org/bianet/toplum/150938-roman-paketinde-bilindik-adimler>). Yine bu buluşmada Roman Dili ve Kültürü Araştırmaları Enstitüsü kurulacağı da ifade edilmiştir.¹⁰³

Söz konusu gelişmeler ilerleme raporlarına şöyle yansımıştır:

¹⁰² Hamile kadınların sağlıklı bir hamilelik geçirmeleri ve kendilerine doğumlarda destek olmaları için “koç” luk yapacak ebeler.

¹⁰³ Bakanlar Kurulu’nun 6 Mart 2014 tarihinde aldığı ve Resmi Gazete’de yayımlanan kararıyla Trakya Üniversitesi bünyesinde “Roman Dili ve Kültürü Araştırmaları Enstitüsü” kurulmuştur.

İlgili karar için bkz.:

<http://www.trakya.edu.tr/news/roman-dili-ve-kulturu-arastirmalari-enstitusu-kuruldu>

2010 yılı ilerleme raporuna “açılım” ile yansıyan olumlu havanın 2011 yılı ilerleme raporunda Yabancıların Türkiye’de İkameti ve Seyahatleri Hakkında Kanun’ da İçişleri Bakanlığı’na “tabiiyetsizleri, Türk vatandaşı olmayan çingenele ve Türk kültürüne bağlı olmayan yabancıları sınır dışı etme” yetkisi tanıyan ayrımcı hükmün değiştirilmesiyle devam ettiğini gözlemleyebiliriz. Ayrıca Aydın Adnan Menderes Üniversitesinde “Romanlar Araştırma ve Uygulama Merkezi” kurulmasıyla bu olumlu havanın devam ettiğini ifade edebiliriz. Ancak her iki raporda da kapsamlı bir politika eksiğinden söz edilmiş ve Türkiye’nin Roman Katılımı Onyılı 2005-2015’e katılım sağlamaması eleştirilmiştir (http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2011/package/tr_rapport_2011_en.pdf). 2012 yılı raporunda ise Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı ile İş ve İşçi Bulma Kurumu’nun (İŞKUR) -Çingene vatandaşların kamu yararına ait geçici işlerde istihdam edilmeleri için- Çingene vatandaşlara mesleki eğitim sağladığı ancak Çingenelelerin düzenli ve kayıt altına alınan bir işe sahip olmaları gerektiğinin altı çizilmiştir. Bu kapsamda uzun vadeli çalışmaların gerekliliği dile getirilmiştir. Raporda ayrıca Çingene çocuklarının okulu bırakma ve okula devamsızlık oranlarının oldukça yüksek olduğu, bu çocukların buldukları okullarda çalışan öğretmenlerin sıklıkla değiştiği ve bu durumun da eğitimin kalitesini olumsuz etkilediğinin altı çizilmiştir. Raporda kentsel dönüşümün yol açtığı mağduriyetlere değinilmiş ve çözüm için kapsamlı bir politikaya olan ihtiyaç tekrardan dile getirilmiştir (http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2012/package/tr_rapport_2012_en.pdf). 2013 yılı ilerleme raporunda Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı’nın “Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı ve Milli Eğitim Bakanlığı ile birlikte, Romanlara yönelik ulusal bir strateji ve eylem planı üzerinde çalışmalar” yürütmekte olduğu ifade edilmiştir. Ayrıca bu rapor döneminde “bir üniversite bünyesinde Roman Dil ve Kültür Enstitüsü’nün kurulması”na karar verildiği de belirtilmiştir. Ancak bu ilerlemelerin yanı sıra raporda Romanlara yönelik ayrımcılığın devam ettiği; “Roman çocukların, tüm eğitim seviyelerinde okuldan ayrılma ve devamsızlık oranları”nın yüksek olduğu, “Roman vatandaşların istihdam edilebilirliklerini arttırmaya yönelik” önlemlerin yetersiz bulunduğu, kötü barınma koşullarına sahip oldukları, “sağlık hizmetlerine erişim konusunda” zorluklarla karşılaştıkları, nüfus cüzdanlarının olmadığı ifade edilmiştir. Raporda değinilen diğer bir konu ise, Çingenelelerin “karşı karşıya kaldıkları sorunları ele almak üzere özel bir komite kurulması” konusudur. Raporda bu konudaki

girişiminin “iktidar partisi tarafından” desteklenmediği ifade edilmiştir. Raporunda daha önceki raporlarda olduğu gibi Türkiye’nin hâlâ ‘Roman Katılımı Onyılı 2005-2015’ e taraf olmadığına da altı çizilmiştir (http://www.ab.gov.tr/files/2013%20ilerleme%20Oraporu/2013_ilerleme_raporu_tr.pdf). 2014 yılı ilerleme raporunda ise Roman vatandaşların çocuklarının eğitim alanında yaşadıkları sorunların altı çizilmiş, Roman vatandaşlar arasındaki işsizlik oranının %85 olduğuna dikkat çekilmiştir. “Edirne Trakya Üniversitesi’nde Mart ayında Roman Dili ve Kültürü Araştırmaları Enstitüsü” açıldığı belirtilmiştir. 2014 yılında yapılan yerel seçimlerinde hiçbir Roman vatandaşın belediye başkanlığına aday olmadığı belirtilmiş, Türkiye’nin Roman Katılımı Onyılı 2005-2015’e taraf olmadığı tekrarlanarak, “Ulusal Roman Entegrasyonu Stratejisi”nin hazırlanmakta olduğu ifade edilmiştir (http://www.ab.gov.tr/files/ilerlemeRaporlari TR/2014_ilerleme_raporu_tr.pdf).

Söz konusu “Ulusal Roman Entegrasyonu Stratejisi” hazırlama yani Çingenerin sorunlarının çözümüne ilişkin eylem planı belirleme görevi T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı’na verilmiştir. 2012 yılından bu yana bu alanda çalışmalar yapan bakanlık henüz adı geçen belgeyi kamuoyu ile paylaşmamıştır. Bu belgenin taslak haline Roman Dernekleri aracılığıyla erişebildiğimi belirtmek isterim. “Roman Vatandaşlarımıza Yönelik Sosyal Politika Strateji Belgesi ve Eylem Planı” isimli bu belgenin giriş bölümünde Romanların genel olarak yoksulluk, işsizlik, sağlık, güvenlik, barınma ve eğitim konularında sorunlarla karşılaştıkları bu sebeple de Roman vatandaşlara yönelik *sosyal içerme kapsamında sosyal politikalar* geliştirilmesinin zorunluluğundan bahsedilmektedir. Giriş bölümünde *sosyal içerme*, “sosyal dışlanmaya maruz kalan fert veya grupların, ekonomik ve sosyal hayatta yer almalarına engel olan faktörlerin ortadan kaldırılarak ve hayat seviyelerinin toplumda kabul edilebilir bir düzeye getirilerek, toplumla bütünleşmelerinin sağlanması” ve “yoksulluk riski ile karşılaşanların ekonomik ve sosyal hayata katılmaları ve normal kabul edilebilecek bir yaşam standardına kavuşmaları için uygulanan politikalar süreci” olarak tanımlanmaktadır.

İlerleyen paragrafta ise “Romanların çok boyutlu ve iç içe geçmiş sorunlar yaşadıkları ve bu sorunların çözümünde en önemli alanın geniş anlamıyla sosyal politika” olduğu,

“yatay alanda özellikle önyargıları kırmak için kapsamlı bir ayrımcılıkla mücadele politikasının belirlenmesi” gerektiği ifade edilmiştir. Belgede Çingenelerin yaşadığı sorunlar, kamu hizmetlerine erişememe, erişilebilen kamu hizmetinin kalitesinin genel ortalamanın altında olması ve fırsat ve imkân eşitliğinin olmaması olarak belirlenmiştir. Kamu Hizmetlerine erişimin artırılması için dört farklı müdahale alanı olduğundan söz edilmiştir. İlki, Roman vatandaşların kendilerinde olan önyargıların azaltılması, ikincisi kamu hizmetlerinin artırılması ve kolay ulaşılabilir hale getirilmesi, üçüncüsü Roman vatandaşların ulaşımını destekleyecek/kolaylaştıracak mekanizmalar öngörülmesi ve dördüncüsü ise kamu çalışanlarında oluşan önyargıların ortadan kaldırılması olarak belirlenmiştir. Kamu hizmetlerinin kalitesinin artırılması konusunda ise (genel kamu hizmetleri kalitesine ulaştırılması için) kamu hizmeti veren memurların sayısının ve yerlerinin düzenlenmesi ve kamu görevlilerine eğitim verilmesi planlanmıştır.

Belgede “pozitif ayrımcılık” kelimelerine yer verilememiş ancak pozitif ayrımcılık olarak değerlendirebileceğimiz sosyal içerme hedeflerine hizmet edecek faaliyetlerinin uygulanması planlanmıştır. Bunlardan bazıları: eğitim alanında ilk orta ve lise düzeyinde belediyeler tarafından etüt merkezlerinin açılması, lise düzeyinde üniversiteye hazırlık kurslarının açılması, kadın istihdamını arttırmak için kreşlerin açılması, zanaatkâr için belediyeler tarafından üretim ve satış yerlerinin açılması, genel sağlık sigortası uygulamasının yaygınlaştırılmasıdır.

Belgede ayrımcı uygulamaların “genel olarak hizmet alan vatandaşın kendisinde yerleşmiş önyargılardan, hizmet veren kurum personeline var olan önyargılardan ve/veya toplumun genelinde oluşmuş önyargılardan” kaynaklandığı ifade edilmektedir. Bu sebeple de vatandaşın hizmet talep ederken çekingen davrandığı, hizmet talep edilen kurumun kişiye hak ettiğinden daha az değer verdiği/korktuğu/güvenmediği ve bunu hareketleri ile gösterdiği, bu döngünün de önyargıları daha da güçlendirdiği ifade edilmiştir. “Ayrımcılıkla mücadelenin toplumun her kesimini ilgilendiren”, uzun zaman alacak, zor bir mücadele alanı olduğu belirtilmiş ve “ayrımcılıkla mücadelenin tüm toplumda kültürel bir dönüşüm gerektirdiği, Roman vatandaşların *eğitim ve istihdam imkânlarını geliştirmedikçe* ayrımcılıkla mücadelenin nihai hedefine ulaşamayacağı” ifade edilmiştir.

Diğer yandan, yatay alanda özellikle önyargıları kırmak için kapsamlı bir ayrımcılıkla mücadele politikasının belirlenmesi gerektiğinden ve ayrımcılıkla mücadele etmek için bir çalışma grubu kurulmasından söz edilmektedir. Ayrımcılıktan bu denli önemli bir sorun olarak bahsedilmesine rağmen ayrımcılıkla mücadele için ortaya konan faaliyet oldukça yetersizdir. Belgenin “Amaç, Hedef ve Faaliyetler” Kısmında, “Sosyal Yardımlar ve Sosyal Hizmetler Alanında Amaç, Hedef ve Faaliyetler” başlığı altında “4.4.3.4: Ayrımcılıkla Mücadeleye Yönelik Faaliyetler”den söz edilmektedir. Faaliyetin tanımında “2014 yılı içerisinde AB projesi kapsamında ayrımcılıkla mücadele bağlamında hazırlanacak eğitim materyalleri 2015-2018 yılları arasında kullanılacaktır. 2018 yılı içerisinde bir değerlendirme yapılarak, söz konusu materyaller gözden geçirilecek ve eğitimler bu yeni içerikle birlikte devam edecektir” ifadesi yer almaktadır. Faaliyetin tanımında ise “ayrımcılıkla mücadele konusunda başta kamu kurumları çalışanlarının bilincinin artırılması ve dezavantajlı grupların kamu hizmetlerinden ayrımcılığa maruz kalmadan yararlanabilmesi amacıyla bu faaliyet düzenlenmiştir. Merkezdeki eğitimcilerin eğitiminin iki gün, yereldeki eğitimlerin ise bir gün sürmesi planlanmaktadır. Ayrıca doktor, hemşire ve diğer sağlık personeli için daha kısa süreli (1-2 saat arası) bir eğitim planlaması yapılacaktır” ifadesi yer almaktadır. Ayrıca, ayrımcılıkla mücadele eğitim materyallerinin AB projesi kapsamında hazırlanacağı ve yine bu proje çerçevesinde ilk olarak merkez kamu kurumlarında çalışanlara eğitimcilerin eğitimi kapsamında eğitim verileceği belirtilmektedir. Daha sonraki yereldeki eğitimlerin ise eğitimi almış olan ilgili personel tarafından yerine getirileceği ve 1 gün sürmesi planlanan eğitimler için, kurumların kendi tesislerinin kullanılması planlandığından bütçeye sadece personel sayısının ile toplantı sayısı belirlenerek öğle yemeği ile çay-kahve arası masrafların ekleneceği ifade edilmiştir. Belirtmem gerekir ki, ayrımcılıkla mücadeleye ilişkin belgede yer alan tek faaliyet budur.

Görülen odur ki, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı dolaylı korunan temel haklara erişememe durumunu, dışlanma ve ayrımcılık gibi konuları temel bir insan hakları problemi olarak görmemektedir. Çingenelerin eğitim ve istihdam alanlarına erişememelerinin ayrımcılığa yol açtığı ifade edilmiş, ayrımcılık nedeniyle bu haklara erişememe durumundan söz edilmemiştir. Ayrımcılık bir sonuç olarak görülmüş,

ayrımcılığın kendisinin bir neden olduğuna dikkat edilmemiştir. Dolayısıyla ayrımcılıkla mücadelede yetersiz bir plan ortaya konmuştur. Bakanlığın sorunlara yaklaşımı sadece sosyal politika bakımından olmuş, genel bir sosyal dışlanma ve dezavantajlılık tanımı üzerinden değerlendirmeler yapılarak Çingeneri topluma entegre edecek pozitif ayrımcılık uygulamaları belirlenmiştir. Belgenin sonuç bölümünde yer alan “Romanlar ile ilgili bugüne kadar özellikle Avrupa ülkeleri düzeyinde önemli adımlar atılmış ve kısmen başarı sağlanmıştır. Avrupa ülkelerinde sağlanan başarının kısmi olmasının sebebinin Avrupa’da yerleşmiş ayrımcı uygulamaların Türkiye ile kıyaslandığında daha derin olması ve ayrımcılık ile mücadelenin daha zor sonuç vermesidir” ifadesinden belgeyi hazırlayanların Türkiye’de Çingenerlere yönelik ayrımcılık sorununu göz ardı ettikleri anlaşılmaktadır. Zira Türkiye’de yapılan birçok araştırmada -birçok sivil toplum örgütünün de dile getirdiği gibi- Çingenerlere yönelik köklü bir ayrımcılık olduğu ifade edilmektedir. Türkiye genelinde Edirne Romanlar Derneği, Avrupa Roman Hakları Merkezi ve Helsinki Yurttaşlar Derneği tarafından yapılan saha araştırmasındaki bulgulara göre Çingenerler yerleşim ve barınma hakkı konusunda ayrımcılığa uğramakta, şiddete maruz kalmakta, eğitimden dışlanmakta, sağlık hizmetleri ve sosyal güvenlik sisteminde ayrımcılığa uğramakta, kamusal görevlerden dışlanmaktadır (Uzpeder ve diğerleri 2008: 54-59).

Bu kapsamda ayrımcılık sorunun ortadan kalkması için sosyal içerme kapsamında bir takım uygulamaların geliştirilmesinin önemli bir girişim olduğunu ifade edebiliriz. Çünkü Çingenerler yoksul oldukları için de bir takım sorunlar yaşamaktadırlar. Ancak yoksulluğun yanında Çingenerlerin en önemli bir diğer sorunu ayrımcılıktır. Ayrımcılık sorununun ortadan kalkması için ayrımcılığın nedenleri fark edilmeli ve bunlarla mücadele edilmelidir. Aksi takdirde geliştirilen uygulamalar iyi niyeli ancak hedeflere ulaşamayan bir takım projeler olarak kalır.

Bu gelişmeler ve ilerleme raporları değerlendirmeleri kapsamında Türkiye’de Çingenerlere yönelik pozitif ayrımcılık uygulamalarının tam anlamıyla eleştirisini yapmak mümkün görünmemektedir. Zira siyasi otorite bu kapsamda gerekli olan ve talep edilen uygulamaların çok küçük bir kısmını hayata geçirmiştir. Avrupa’daki

örneklerle kıyaslandığında Türkiye’de Çingelere yönelik kapsamlı bir pozitif ayrımcılık politikasına da rastlanmamaktadır.

SONUÇ

“Romanyalı ya da Çingene, ben aynı kişiyim.
Biri bana gelip Romanyalıları veya Çingeneleri
sevip sevmediğimi soracak olursa
cevabım hepsini sevdiğimdir.
Çünkü onlar da benim gibi insanlar
(Florica, 22)”¹⁰⁴

İnsanın değerine uygun bir yaşam sürebilmesinin önkoşulu insanı insan yapan olanakları gerçekleştirebilmesinin koşullarının sağlanmasına bağlıdır. Bu halde insan değerine uygun bir yaşama ancak insan haklarının korunduğu hallerde erişebilir. Ayrımcılık sorunu ise insan haklarının korunmasında karşılaşılan en önemli sorunlardan biridir. Neden ayrımcılık yapıyoruz? sorusuna verilebilecek çok sayıda cevap bulunmaktadır. Örneğin bu sorunun kültürel bir takım sebepleri olabileceği gibi sosyal ve kişisel bir takım sebepleri de bulunabilir.

Kültürü bir grupta geçerli olan “insanı görme tarzı” olarak tanımlayabiliriz (Kuçuradi 1997: 42). Tüm insanlar bebekliklerinden itibaren aile içinde, okullarda, mahallelerinde birçok kültürel normla karşılaşmaktadır. Öğrenilen bu normlar zaman içinde kişiler hakkında saptayıcı yargılara dönüşmektedir. Bu süreç öyle doğal bir şekilde işler ki, çoğumuz önyargı haline gelen söz konusu söylencelerin eylemlerimize yansıdığı farkına bile varmayız. Örnek olarak ‘namus cinayetlerini’ düşünebiliriz. “Kadının ailesinin seçtiği kişiyle evlenmesi gerekir” normu birçok namus cinayetinin dayanağını oluşturmaktadır. Kadının söz sahibi olmadığı, ikinci sınıf vatandaş olduğu kültürler kadına yönelik ayrımcılığı meşrulaştırmaktadır. Bu tip kültürün geçerli olduğu toplumlarda namus cinayetlerinin ceza indirimine uğraması da şaşırtıcı değildir. Zira ülkemizdeki bu uygulama, ancak 2009 yılında değişmiştir.

Bunun yanında, kişiler gruplararası ilişkiler etrafında da dışlama, aşağılama, ayrımcılık gibi bir takım eğilimler geliştirebilmektedirler. Sosyal bir varlık olan insanda doğası gereği “gruplaşma ve kendini bir gruba ait hissetme eğilimi” bulunmaktadır (Madran 2012: 74). Bu eğilim kişinin kendi grubunu kayırarak ve yücelterek diğer grupları da

¹⁰⁴ “If someone comes and asks me whether I love Romanians or Gypsies, I have to answer him that I love them all because they are humans just as I am (Florica, 22 years old)”. (Elena 2010: 14).

küçümseyerek algılamasına yol açmaktadır. Örneğin kendi mezhebini üstün tutarak diğer mezhepleri küçümseyen bir kişinin ya da kendi etnik kimliğini en iyi, en başarılı, en mert, en çalışkan gören kişinin davranışlarının ayrımcılıkla sonuçlanması şaşırtıcı değildir. Bu şekilde hareket eden kişiler kendilerinin ve diğerlerinin ‘insan’ kimliğini ikinci plana atmakta ve grup kimliklerini önplana çıkarmaktadırlar. Böylece farklılıklar üzerinden geliştirilen kimlikler kolayca ayrımcılığa yol açabilmektedir.

Öte yandan, kimi kişiler zihinsel yapıları ya da karakterleri nedeniyle önyargılara sahip olabilmektedir. Bu durum onların kolaylıkla ayrımcılık yapmalarına hatta saldırganlık sergilemelerine yol açmaktadır. Bu kişilerin özellikle bir takım etnik gruplara, HIV pozitiflere ve eşcinsellere karşı ayrımcı hareketler gösterdikleri ifade edilmektedir. Örneğin Göregenli (2012: 26), İkinci Dünya Savaşı sonrasında yapılan araştırmalarda Nazizm’in “bir kişilik özelliği” olarak kavramsallaştırılmış olduğunu belirtmektedir.

Ancak ayrımcılık sorununun tüm bu sebeplerin yanında bilgi eksikliklerinden de kaynaklanabilen bir sorun olduğunu unutmamamız gerekmektedir. Ayrımcılık çalışmada benimsenen yaklaşıma göre çok boyutlu bir sorundur. Sosyolojik, psikolojik, siyasal, hukuksal boyutları olan ayrımcılık sorununun bir de insan hakları boyutu bulunmaktadır. Bir insan hakkı ihlali olarak ayrımcılığın temelinde kişilerin insanın ne’liğine ve insan haklarının ne olduğuna ilişkin bilgisizlikleri bulunmaktadır.

Ancak maalesef, ayrımcılık sorununun tezin bütününde de ifade edilen şekilde insan haklarıyla olan ilişkisi gözden kaçırılmaktadır. Ayrımcılık sorunu genellikle siyasi ve hukuki bir sorun olarak algılanmakta ve bu nedenle sadece siyasi ve hukuki yöntemlerle önlenmeye çalışılmaktadır. Çoğunlukla hukuki bir ihlal olarak kabul edilen ayrımcılık sorunu politikacıların verdiği kararlarla halledilmeye uğraşılmaktadır. Ayrımcılıkla mücadelede *pozitif ayrımcılık* yönteminin önplana çıkmasının nedenlerinden ilki az önce de ifade edildiği gibi sorunun hukuki ve siyasi boyuta indirgenmesidir. İkinci neden, ayrımcılık sorununun sonuç değil de daha çok bir sebep olduğunun düşünülmesidir. Temel haklarına erişemeyen ve fırsatlardan diğerleriyle eşit olarak yararlanamayan kişilerin dezavantajlı durumlarını tazmin etmek için sıkça tercih edilen mücadele yöntemi pozitif ayrımcılık olmaktadır. Bunun yanında ayrımcılığa maruz

kalan birçok grup üyeleri de yaşadıkları sorunların çözümü için ve mevcut durumun değişmesi için pozitif ayrımcılık talep etmektedirler. Çingener de yaşadıkları ayrımcılık, dışlanma, temel haklara erişememe gibi sorunlarına bir çözüm olarak pozitif ayrımcılık talep etmekte ve bu taleplerini her ortamda yüksek sesle dile getirmektedirler.

Ayrımcılık sorununun insan hakları boyutunun ihmal edilmesi ayrımcılıkla mücadele ederken geliştirilen araçların da eksik ve yetersiz olmasıyla sonuçlanmaktadır. Bu çerçevede çalışmanın amacı giriş kısmında da belirtilmiş olduğu gibi ayrımcılık sorununun insan hakları ile olan ilişkisini ortaya koymak, ayrımcılıkla mücadele yöntemlerinden söz ederek bu yöntemlerin içinde insan hakları etik eğitimi ele almak, Çingenerlere yönelik ayrımcılığın boyutlarını belirlemek ve pozitif ayrımcılık uygulamalarının Çingenerlere yönelik ayrımcılığın ortadan kaldırılmasında ne kadar katkı sağladığını incelemek olarak belirlenmiştir. Bu kapsamda çalışmanın ilk bölümünde ayrımcılık sorunu insan hakları ile olan ilişkisi etrafında ele alınmıştır. İkinci Bölüm’de ayrımcılıkla mücadele yöntemleri incelenmiştir. Bir mücadele yöntemi olarak pozitif ayrımcılık uygulamaları ülke örnekleriyle ele alınmış, bu uygulamaları destekleyen ve eleştiren savların neler olduğu, insan haklarından hareketle değerlendirilmiştir. Üçüncü Bölümde ise Çingenerlere yönelik ayrımcılık üzerinde durulmuş, Avrupa’da ve Türkiye’de Çingenerlere yönelik ayrımcılığın boyutları tarihsel süreç içinde ele alınmıştır. Son olarak bu bölümde Çingenerlere yönelik geliştirilen pozitif ayrımcılık uygulamaları da incelenmiştir.

Söz edilen incelemeler ve çalışmalar kapsamında tezde beş tane bulguya ulaşılmıştır. Bu bulguların ilkinde göre, ayrımcılık sorunu birden fazla boyutu olan bir sorundur ve bu sorunun en önemli boyutlarından biri olan *insan hakları boyutu* göz ardı edilmektedir. İnsan haklarının bakış açısı ve soruna yönelik çözüm önerisi diğer yaklaşımlardan oldukça farklıdır. Bu farklı ve oldukça da önemli yaklaşım çoğu zaman ihmal edilmektedir. Bunun sebebi ise insan hakları konusunun “bilgisel temelden yoksun” bir takım “kabuller” olarak görülmesidir (Kuçuradi 2007: 162). Ne var ki, insan hakları nedir sorusuna bilgiyle temellendirilebilir bir cevap vermek mümkündür. Kuçuradi, insan haklarını insanın değerinin bilgisinde temellendirmektedir. Çalışmanın bütününde

de benimsenen bu yaklaşıma göre insan varlıkta özel bir yere sahiptir. “İnsana bu özel yeri sağlayan” şey ise “onun özelliklerinin bütünüdür, onu diğer canlılardan ayıran olanaklardır” (Kuçuradi 2007: 2). Bu olanakların gerçekleşebilmesi bazı şartlara bağlıdır. Bu kapsamda insan hakları “insanın değerine uygun bir yaşam sürebilmesi için, insana kendinde taşıdığı ve yalnız insanın taşıdığı olanakları -insanı insan yapan olanakları- gerçekleştirebilmesinin koşullarının sağlanması”dır (Tepe 2009: 101). Bu çerçevede sözü edilen koşulların sağlanmasını engelleyen bir olgu olarak ayrımcılık temel bir insan hakları sorunudur. Bu haliyle sorunun çözümünde insan hakları yaklaşımına da ihtiyaç bulunmaktadır.

Tezde benimsenen insan hakları yaklaşımına göre ayrımcılığın birden çok nedeni bulunmaktadır. Bu nedenlerden biri de kişilerin doğru değerlendirmede bulunamamalarıdır. Bir değerlendirme sorunu olarak ayrımcılık, aynı değere sahip kişilerden birinin sanki o kişi aynı değerde değilmişçesine farklı bir muameleye tabi tutulmasıdır. Eylemde bulunmadan evvel değerlendirme yapan kişi, bu değerlendirmeyi üç farklı şekilde yapabilir. Bunlardan ilki değer atfetme, ikincisi değer biçme, üçüncüsü ise doğru değerlendirmedir. Doğru değerlendirme yapamayan kişinin çoğu durumda ayrımcılık yapmaması tamamen rastlantısalıdır. Çünkü değer biçen ya da değer atfeden kişi karşısındaki kişinin ‘insan’ kimliğinden ziyade bu kimliğin alt bileşenleri olan ırk, renk, cinsiyet, etnisite gibi doğumla gelen, rastlantısal kimliklerini dikkate almakta ve eylemlerinde bu niteliklerin belirleyici olmasına izin vermektedir. Bu tip değerlendirmelerin bir sonucu olarak ayrımcılık mağduru kişi *insana özgü olanaklarını* gerçekleştirememektedir.

Tezde ulaşılan ikinci bulgu ayrımcılıkla mücadele yöntemlerine ilişkindir. Buna göre, ayrımcılıkla mücadele aracı olarak geliştirilen pozitif ayrımcılık uygulamalarının mevcut haliyle -insan hakları boyutu ihmal edildiğinde- ayrımcılığı ortadan kaldırması mümkün değildir. Çalışmada pozitif ayrımcılık kavramı detaylandırılmış, uluslararası belgelerde de yer alan kavramın içeriğinden tarihsel olarak söz edilmiştir. Ayrımcılıkla mücadelede pozitif ayrımcılık yöntemini uygulamış olan ve halen uygulayan ülkeler incelenmiştir. Söz konusu yöntemler değerlendirilmiştir. Bu çalışmalar sonucunda pozitif ayrımcılık uygulamalarının istenilen sonuçlara tam olarak erişemediği tespit

edilmiştir. Çünkü insan hakları perspektifinden yoksun olarak oluşturulmuş ve sadece ayrımcılığın sonuçlarını veya etkilerini ortadan kaldırmaya yönelik mücadele araçlarının ayrımcılığı ortadan kaldırmalarının mümkün olmadığı çalışmada yer verilen araştırmalarla ve örneklerle gösterilmiştir. Ülke örneklerinden yola çıkarak, pozitif ayrımcılığın en önemli olarak tersine bir ayrımcılığa sebep olduğunu, etnik kimlikleri daha da belirginleştirdiğini ve etnik temelli çatışmalara yol açtığını belirtebiliriz.

Pozitif ayrımcılık uygulamaları ayrımcılığın ortaya çıkardığı işsizlik, eğitim ve sağlık hizmetlerine erişememe ve barınamama gibi etkenleri ortadan kaldırmaya yönelik bir araçken; ayrımcılığı ortadan kaldırmak için gereken ise ayrımcılığa neden olan etkenleri bulmak ve onlarla savaşmaktır. Ayrımcılığa neden olan etkenlerden bir tanesi de “insanın kendisine ve kendisi gibi olanlara ilişkin bilgisindeki eksiklikler”dir (Çotuksöken 2012: 51). Bu çerçevede, kişinin ayrımcılık yapmaması için “insansal olanaklarının değerinin bilgisine” ve “insan haklarının bilgisine” sahip olması gerekmektedir (Kuçuradi 2007: 260). Zira bu bilgisizlik ortadan kalkmadan pozitif ayrımcılık uygulamalarının ayrımcılığı ortadan kaldırması veya ayrımcılığın etkilerini tam anlamıyla ortadan kaldırması mümkün değildir.

Çalışmada ayrıca Çingenele yönelik durum tespiti yapılmış, tarihsel açıdan Çingenele yönelik ayrımcılık detaylandırılmıştır. Bu kapsamda Çingenele yönelik çok büyük ve kökleşmiş önyargıların bulunduğu, Çingenele buldukları hemen hemen her toplumda bir ‘öteki’ olarak yaşadığı görülmüştür. Çingenelelerin en yoğun yaşadığı bölge Avrupa kıtası ve Türkiye’dir. Bu çerçevede Avrupa ve Türkiye’de Çingenelele yönelik ayrımcılığın farkındalığı ve bu farkındalığın mücadeleye dönüşme süreçleri incelenmiştir. Bu kapsamda tezde ulaşılan üçüncü bulgu ise; Avrupa’da Çingenelele yönelik ayrımcılığın bertaraf edilmesine ilişkin gerçekleştirilen birçok çalışma, uygulama ve düzenlemeye rağmen Avrupa’da Çingenelele yönelik ayrımcılığın şiddetlenerek devam ettiğidir.

Avrupa’da 1990’larda başlayan bu farkındalık süreci Türkiye’de ise ancak 2000’li yıllarda başlayabilmiştir. 2009 yılına dek sadece hukuki bir takım düzenlemeler yapılmış, Çingenelele yönelik ayrımcılığın önlenmesi konusunda ciddi bir adım

atılmamıştır. 2009 yılında hükümet eliyle ‘Roman Açılımı’ başlatılmış, bu sayede Çingeneleşmeye yönelik ayrımcılığın kabulü resmîyete bağlanmıştır. 2009 yılında Roman Açılımı kapsamında gerçekleştirilen çalışmaya katılan Çingene temsilcileri hükümetten bir takım taleplerde bulunmuşlardır. Bu talepler pozitif ayrımcılık talepleridir. Sözü edilen talepler 2012 yılının Nisan ayında yapılan başka bir toplantıda da bir bildiri olarak sunulmuştur. Çalışmada da belirtildiği üzere bu taleplerin çok küçük bir kısmı hayata geçirilmiş ne var ki bu kısıtlı gelişmeler de hedeflenen sonuçlara ulaşamamıştır. Çingeneleşme konusunda Türkiye’de kapsamlı bir politika eksikliği mevcuttur. Bunun da en önemli sebebi toplumun ve karar alıcıların insan hakları konusuna ve insan haklarının korunmasına ilişkin bilgi eksikliğidir.

Tezde ulaşılan dördüncü bulgu ise Çingene karşıtlığıyla mücadeleye ilişkindir. Buna göre Çingeneleşmeye yönelik ayrımcılığı bertaraf etmek için kullanılması gereken en önemli araçlardan biri eğitimidir. Eğitim denilince akla öncelikle Çingeneleşmelerin eğitilmesi, - mesleki ve akademik olarak- ve yine Çingeneleşmelerin hakları ve hak arama mekanizmaları konusunda eğitilmesi gelmektedir. Oysa ayrımcılık söz konusu olduğunda ayrımcılığa uğrayandan ziyade önce ayrımcılık yapan kişinin eğitilmesi gerekmektedir. Hancock, insanlara özgürlük sağlayan aracın eğitim olduğunu ifade ederken bu eğitimin sadece Çingeneleşmeleri eğitmek olmadığını da belirtmektedir. O, Çingeneleşmelerin özgürlüğe erişmeleri için Çingene olmayanların da eğitilmesi gerektiğine dikkat çekmektedir (Kyuchukov ve Hancock 2010: 17).

Karşısındakini nesne, araç ya da “insandan az” gören bir kişinin ayrımcılık yapması oldukça kolaydır. Çünkü “insandan az olan şey” –o, her ne ise- “insan” olmadığı için farklı bir muameleye tabi tutulabilir. Oysa insan hakları düşüncesinin temelinde insanların yapıcı aynılığı bulunmaktadır, bu aynılığı görmek için ise eğitim gerekmektedir. Bu eğitim “en erken yaşta o yaşın koşullarına uydurularak” başlatılacak *İnsan Hakları Eğitimi*dir (<http://www.kaosgl.com/sayfa.php?id=16363>). Çünkü ancak böyle bir eğitim karşısındakini ‘insan’ kimliğiyle görmemizi ve olaylar ile durumlar karşısında doğru değerlendirmede bulunmamızı sağlar. Bu araç ayrımcılıkla mücadelede tek başına yeterli bir araç değildir ancak ‘olmazsa olmaz’ araçtır.

Tezde ulaşılan son bulgu ise Türkiye’deki Çingener ve ayrımcılık sorunu hakkındadır. Buna göre Türkiye’de genel olarak insan haklarına ilişkin ve özel olarak ise Çingenerlere yönelik ayrımcılığın ortadan kaldırılmasına ilişkin bir politika eksikliği mevcuttur. Çingenerler 2000’li yıllara kadar Türk toplumunda “görünmez bir öteki” olarak yaşamışlardır. Arus’un ifadesiyle Çingenerler bu toplumda öyle yok olmuşlardır ki, onlar başka bir grup olarak bile görülmemiş, toplumun en fakir - en alt katmanı olarak kabul edilmişlerdir (<http://neyyse.com/o-kadar-yoksun-ki/>). Bu nedenle Çingenerlerin etnik kimlik bilinci de bu döneme dek oluşmamıştır. Roman Açılımı ile Çingenerlerin bu durumu değişmeye başlamış Çingenerler arasında etnik kimliklerine ilişkin bir farkındalık başlamıştır. Arus, Roman Açılımı kapsamında gerçekleştirilen çalıştaya katılan Çingenerlerin çoğunun çalıştayın yapılacağı salona alınlarında Türkiye yazan bantlar, ellerinde Türk bayrakları ile geldiklerini ve bakan danışmanının yaptığı konuşmada “Romanlar 9. yy’da Hindistan’dan göç ederek önce İran’a sonra ...” ifadelerini kullanmasıyla herkesin büyük bir şaşkınlık yaşadığını ifade etmiştir (<http://t24.com.tr/haber/cingenerlerde-kimlik-bilinci-roman-acilimiyla-olustu,250534>).

Türkiye’de Roman Açılımı ile başlayan süreç başkaca toplantı, çalıştay gibi etkinliklerle devam etmiştir. Etkinlikler sırasında ve başka platformlarda da Çingene temsilciler mevcut durumlarını anlatan raporlar sunmuşlar, yaşadıkları sorunların çözümü için bir takım taleplerde bulunmuşlardır. Kendilerini dezavantajlı bir grup olarak tanımlayan temsilciler, pozitif ayrımcılık taleplerinde bulduklarını da sıkça ifade etmişlerdir.

Bu toplantılarda hükümet temsilcileri tarafından barınma, sağlık, eğitim, istihdam gibi öncelikli sorun alanlarında Çingenerlere destek sağlanacağı ifade edilmiş olsa da bugüne değin Çingenerlere yönelik ciddi bir pozitif ayrımcılık uygulaması gerçekleştirilmemiştir. Açılımın ilanından itibaren beş yıldan fazla zaman geçmesine rağmen verebileceğimiz somut örnekler, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi bünyesinde kurulan bir merkez ve Trakya Üniversitesi bünyesinde kurulan bir enstitüden ibarettir. Beş yıllık süre zarfında Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı ile Türkiye İşKUR’un ortak çalışmaları olarak başlatılan mesleki eğitim ve istihdam girişimleri başarılı olmamıştır, aynı şekilde barınma sorunlarına çözüm olarak üretilen kentsel dönüşüm projelerinin Çingenerlerin barınma sorunlarını ortadan kaldırmamış

hatta durumlarını daha da kötüleştirmiştir. Kentsel dönüşüm, Çingenerin yaşam tarzları gözetilerek gerçekleştirilmelidir. Bu çerçevede Çingenerelere yönelik bir politika eksikliği açıkça gözlemlenmektedir.

Bu politika nasıl oluşturulmalıdır, kapsamı nasıl belirlenmelidir? Bu politikalar iki alanda gerçekleşmelidir. İlk olarak Türkiye’de insan hakları ve insan haklarının korunmasına ilişkin bir politika eksikliği mevcuttur. İkinci eksiklik ise Çingenerin insan hakları alanında yaşadığı sorunların çözülmesine ilişkin bir politika eksikliğidir. Bu kapsamda Çingenerin sorunları çok iyi tespit edilmeli bu sorunların kaynakları, nedenleri araştırılmalıdır. Daha sonra da bu sorunların çözümüne ilişkin bir yol haritası belirlenmelidir. Çingenerin en temel sorunları ayrımcılık, yoksulluk ve eğitim, sağlık, barınma, istihdam gibi temel haklara eşit olarak erişememe gibi sorunlardır. Bu sorunlar iç içe geçmiş sorunlardır. Örneğin eğitimsizlik yoksulluğu pekiştirmekte, yoksulluk barınmayı etkilemektedir. Yoksullukla mücadele etmek için istihdam alanında kalıcı tedbirlere ihtiyaç varken, ayrımcılık Çingenerin barınma, eğitim, istihdam gibi temel haklara erişimini engellemektedir. Ayrımcılığın sebepleri nelerdir? Bu iç içe geçmiş sorunların siyasi, sosyolojik, psikolojik, hukuki ve insan hakları gibi birden çok boyutu mevcuttur. Dolayısıyla sorunun çözümüne ilişkin çok boyutlu bir yaklaşım ortaya koymak gerekmektedir.

Söz konusu sorunlara sosyal dışlanma kapsamında geliştirilen pozitif ayrımcılık önlemleri çözüm olabilir mi? Bu soruyu T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı tarafından -önceki bölümde detaylı olarak ele alınan- hazırlanan belge kapsamında ve ülke örnekleri sonucunda erişilen bulgular çerçevesinde düşünelim.

Çalışmanın ikinci bölümünde pozitif ayrımcılık politikalarının amaçlarını, mevcut ayrımcılığı ortadan kaldırmak, geçmişte yaşanan ayrımcılığın etkilerini düzeltmek, fırsatlara eşit erişim sağlamak, farklılıkları desteklemek olarak sıralayabileceğimizi ortaya koymuştuk. Bu noktada pozitif ayrımcılıkla ilgili iki önemli hususa dikkat çekmemiz gerekmektedir.

İlk husus, pozitif ayrımcılık kapsamında geliştirilecek önlemlerin mevcut ayrımcılığa olan etkisinin belirlenmesidir. Örneğin bir pozitif ayrımcılık örneği olarak dezavantajlı grup üyelerine mesleki eğitim verildiğini ya da kotalar yardımıyla üniversiteye girişte bir takım imkânlar yaratıldığını varsayalım. Kişi bu mesleki eğitimi alabilir, üniversiteye gidebilir, ancak bunları gerçekleştirmiş olması onun iş bulmasını garanti altına alabilir mi? Üniversiteye kota kapsamında giren, ancak maruz kaldığı ayrımcı muameleler dolayısıyla intihar eden gençlerden ikinci bölümde bahsetmiştik. Burada diğer önemli bir nokta da işverenin dezavantajlı gruplara yönelik tavrıdır. Örneğin gerçekleştirilen bir saha çalışmasına göre, Türkiye'nin önde gelen bir tekstil firması, Çingeneri işe alamamak konusunda yönetim kurulu kararları olduğunu ifade etmiştir.¹⁰⁵ Erzurum'da bir Çingene “İşverenler hangi bölgede yaşadığına büyük önem veriyor; Sanayi Mahallesi'nde yaşadığını söylersen hiçbir şansın yok. Bir keresinde bir işe başvurduğum ama nerede oturduğumu öğrenince işveren beni işe almadı” ifadesinde bulunmuştur (Uzpeder ve diğerleri 2008: 86). Keza, kişilere sağlayacağınız barınma, eğer o bölgede o gruba karşı ayrımcı bir muamele, dışlayıcı bir tutum söz konusu değilse amacına ulaşabilir. Ne var ki, yapılan birçok çalışmada insanların Çingenerilerle komşu olmak istemediklerini ifade ettiklerini görmekteyiz. Örneğin Kadıköy'ün bir mahallesinde Çingeneri mahalleden atmak için bir muhtarın çalışma başlattığı ifade edilmektedir. Diyarbakır'da da yine 2000 kadar imza toplanarak Çingenerilerin mahalleden gönderilmesi talebini içeren bir dilekçenin mahalle muhtarına iletiildiği iddia edilmiştir. Benzer şekilde İzmir'in Agora mahallesinde 70 yaşında bir kadın etnik kimliğinden dolayı kimsenin kendisine ev kiralamak istemediğini ifade etmiştir (Uzpeder ve diğerleri 2008: 76).

İkinci husus ise Kostka (2013: 30) tarafından da ifade edilen yardım tarzlı (aid-style) projelerin yapısal değişikliklerle tamamlanması konusudur. Etnik ayrımcılığın bu denli yükselişe geçtiği ve ekonomik belirsizliklerin yaşandığı mevcut dönemde yüzyıllardır süren önyargıları ve derin kalıpyargıları görmezden gelerek yapılacak düzenlemeler bu politikaların etkinliğine ve sürdürülebilirliğine gölge düşürebilir. Bu kapsamda yardım

¹⁰⁵ “Zorlu Tekstil Yönetim Kurulu üyesi iş arayan kimselerin Roman olduğunu anlayınca yanıt olarak, ‘Özür dilerim ama Romanları işe almamak konusunda yönetim kurulu kararımız var’ demistir.”
Detaylı bilgi için bkz.:
Marsh 2008: 87.

temelli projelerin mutlaka yapısal değişiklikler, toplumsal temas ortamları ve insan hakları eğitimi ile desteklenmesi gerektiği ifade edilebilir. Aksi halde gruplar arası çatışma artar, etnik farklılıklar derinleşir ve güvensiz bir ortam oluşur. Bu konuda İzmir Roman Dernekleri Başkanı Abdullah Cıstır, son dönemde Çingenerin sosyal yardımlardan eskiye göre daha çok faydalandıklarını ancak bu durumun biat kültürünü arttırdığını ve uzun vadede Çingenerin sorunlarına çözüm sağlamadığını ifade etmektedir. Bu konuda İzmir Roman Dernekleri Başkanı Abdullah Cıstır'ın talebi Çingenerin ekonomiye katılımlarının sağlanmasıdır (Cıstır kişisel görüşme, Şubat 2015). Ayrıca barınma alanında planlanan düzenlemeleri de bu kapsamda düşünebiliriz. TOKİ tarafından yapılan yeni konutlara birçok Çingene yerleşmemiştir çünkü gerekli paranın ödenememesi, apartman hayatına uyum sağlanamaması gibi bir takım sorunlar ortaya çıkmıştır. Önyargıları ortadan kadırmadan pozitif ayrımcılık uygulamalarının başarısından söz etmek mümkün değildir. Templer'in (2006: 137) de ifade ettiği gibi Çingene karşıtlığının ortadan kaldırılmadığı sürece ve "Çingenerlere özne değil de nesne gibi muamele edildiği" sürece, "ayrımcılığın, yoksulluğun ve eşitsizliğin" sona ermesi söz konusu değildir.

Sonuç olarak, tezde elde edilen bulguların analizi bize göstermektedir ki, Çingenerlere yönelik ayrımcılıkla mücadelede pozitif ayrımcılık uygulamaları tek başına yeterli değildir. Söz konusu bu uygulamalara ek olarak tezin genelinde de ele alındığı gibi diğer ayrımcılıkla mücadele yöntemlerine de ihtiyaç duyulmaktadır. Bu itibarla, Çingenerlere yönelik ayrımcılıkla mücadelede için 'pozitif ayrımcılık' kimi zaman uygulanması gereken bir yöntem olmasına karşın tek başına yeterli bir mücadele aracı olmamaktadır. Bir diğer analiz sonucu ise, Çingenerlere yönelik ayrımcılığın bir insan hakkı ihlali olarak değerlendirilmeme eksikliğinin saptanmış olmasıdır. Bu çerçevede de tez, sorunun çözümünün diğer yaklaşımların yanında insan hakları yaklaşımının da hesaba katılmasında görmektedir.

KAYNAKÇA

Kitaplar ve Makaleler

- Adam, Kanya (2000). “Affirmative Action and Popular Perceptions: The Case of South Africa”, *Culture and Society*, January / February.
- Adorno, Theodor W. (2011). *Otoritaryen Kişilik Üzerine*, Çev. Doğan Şahinler, İstanbul: Say Yayınları.
- Akbaş, Kasım ve Şen, İlker Gökhan (2013). “Türkiye’de Kadına Yönelik Pozitif Ayrımcılık: Kavram, Uygulama ve Toplumsal Algılar”, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Hukuk Fakültesi 20. Yıl Özel Sayısı.
- Akdemir Şahyar, Duru (2014). “Ayrımcılığın İnsan Hakları Boyutu ve Pozitif Ayrımcılık”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, Cilt 3, Sayı 4.
- Akdemir Şahyar, Duru (2015). “İlerleme Raporları (1998-2013) Işığında Türkiye’de Roman Haklarının Gelişimi”, *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, Sayı 44.
- Aksu, Mustafa (2009). *Türkiye’de Çingene Olmak*, Ankara: Anekdot Yayınları.
- Alkan, Haluk (2013). “Güney Asya: Hindistan Örneği”, *Gelişmekte olan Ülkelerde Siyaset*, Birol Akgün (Der.), Ankara: Saray Matbaacılık.
- Alexander, Jeffrey C. (2013). “Civil Society and Democracy”, *Contemporary Social & Sociological Theory*, Kenneth Allan (Der.), California: SAGE Yayınları.
- Alexander, Neville (2006). “Racial Identity, Citizenship and national Building in post-Apartheid South Africa”. Erişim 12.10.2013, <http://www.sahistory.org.za/sites/default/files/2006-racial-identity-citizenship-and-nation-building.pdf>

- Aliefendioğlu, Yılmaz (1999). İnsan Hakları ve Sivil Toplum Örgütleri. Erişim: 20.09.2013, <http://www.abchukuk.com/makale/makale25.html>
- Alpman, Nazım (1997). Başka Dünyanın İnsanları Çingener, İstanbul: Ozan Yayıncılık.
- Alp, Seda ve Taştan, Nejat (2011). “Türkiye’de Irk veya Etnik Köken Temelinde Ayrımcılığın İzlenmesi Raporu”.
http://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/docs/Irk_veya_Etnik_Koken_Izleme_Raporu.pdf.
- Allport, Gordon (1991). The Nature Of Prejudice: 25th Anniversary Edition, 15. Baskı, USA: Addison-Wesley Publishing Company.
- Allport, Gordon W. (2000). “The Nature of Prejudice”, Stereotypes and Prejudice, Charles Stangor (Der.), Philadelphia: Psychology Press.
- Altemeyer, Bob (1994). “Reducing Prejudice in Right-Wing Authoritarians”, The Psychology of Prejudice: The Ontario Symposium Volume 7, New Jersey: Lawrence Earlbaum Associates.
- Altınöz, İsmail (2008). “XVI. Yüzyılda Osmanlı Devlet Yönetimi İçerisinde Çingener”, Yeryüzünün Yabancıları Çingener, Suat Kolukırık (Der.), İstanbul: Simurg Yayınları.
- Anderson, Benedict (2004). Hayali Cemaatler: Milletçiliğın Kökenleri ve Yayılması, Çev. İskender Savaşır, İstanbul: Metis Yayınları.
- Arayıcı, Ali (2008 a). Avrupa’nın Vatansızları Çingener, İstanbul: Kalkedon Yayınları.

- Arayıcı, Ali (2008 b). "Gypsies: The Forgotten People of Turkey", *International Social Science Journal*, Cilt 59, Sayı 193.
- Arkonaç, Sibel Ayşen (1998). *Sosyal Psikoloji*, İstanbul: Alfa Yayınları.
- Asseo, Henriette (2004). *Çingenerler Bir Avrupa Yazgısı*, Çev. Orçun Turkay, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Atkins, Stephen E. (1992). *Terrorism*, California: ABC-CLIO.
- Avşar, Zakir (2014). "Medya Okuryazarlığı", *İletişim ve Diplomasi Dergisi*, Sayı 2, Ocak-Haziran 2014.
- Aydın, Suavi (2008). "Adaletin İnkârı Olarak Ayrımcılık", *Ankara Barosu Uluslararası Hukuk Kurultayı Cilt: 1 (8 - 11 Ocak 2008)*, Ankara: Ankara Barosu.
- Baclija, Irena (2008). "Positive Discrimination Policies for Inclusion of Europe's Largest Minority: Examples of Educational Policies for the Roma Minority in Europe", *Politicka misao*, Cilt 45, Sayı 5.
- Balibar, Etienne ve Wallerstein, Immanuel (2007). *İrk Ulus Sınıf*, Çev. Nazlı Ökten, İstanbul: Metis Yayınları.
- Baumann, Gerd. *Çokkültürcülük Bilmecesi, Ulusal, Etnik ve Dinsel Kimlikleri Yeniden Düşünmek*, Çev. Işıl Demirakın, Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Baumann, Zygmunt (1991). *Modernity and Ambivalence*, New York: Cornell University Press.
- Beck, Roger B. (2000). *The History of South Africa*, Westport: Greenwood Press.

Bell, Mark (2007). “Positive Action –Introducing the Concept”, Putting Equality into Practice-What Role for Positive Action?, Avrupa Komisyonu.

<http://bookshop.europa.eu/en/putting-equality-into-practice-pbKE7707098/>>

Beyazova, Ayşe (2012). “Ayrımcılıkla Mücadelede Sivil Toplum Örgütlerinin Rolü” Ayrımcılık Çok Boyutlu Yaklaşımlar, Kenan Çayır ve Müge Ayan Ceyhan (Der.), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Bilgin, Nuri (2007). Kimlik İnşası, Ankara: Turmaks Yayıncılık.

Bowen, Deirdre M. (2011). “Melting Across the River: Why Affirmative Action Needs Race and Class Diversity”, Denver University Law Review, Cilt 88, Sayı 4.

Buğra, Ayşe (2012). “Romanlar ve Sosyal Politikalar”, Rom-Ca Kültürel ve Sosyal Politika Dergisi, Sayı 2.

Burger, Rulof ve Jafta, Rachel (2010). “Affirmative Action in South Africa: An Empirical Assessment Of The Impact On Labour Market Outcomes”, Centre for Research on Inequality, Human Security and Ethnicity, CRISE Working Paper No. 76. Erişim: 12.12.2013,
<http://r4d.dfid.gov.uk/pdf/outputs/inequality/workingpaper76.pdf>

Cohen, David (2004). “In Malaysia, the End of Quotas”, Chronicle of Higher Education, Cilt 50, Sayı 23.

Crawford, John (1865). “On the Origin of the Gypsies”, Transactions of the Ethnological Society of London, Cilt 3.

Csepeli, György ve Simon, David (2004). “Construction of Roma Identity in Eastern and Central Europe: Perception and Self Identification”, Journal of Ethnic and Migration Studies, Cilt 30, Sayı 1.

- Cunningham, Clark D. (1999). "Affirmative Action: India's Example", *Civil Rights Journal*, Cilt 4, Sayı 1.
- Çayır, Kenan (2012). "Gruplararası İlişkiler Bağlamında Ayrımcılık", *Ayrımcılık Çok Boyutlu Yaklaşımlar*, Kenan Çayır ve Müge Ayan Ceyhan (Der.), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Çelenk, Sevilay (2009). "Ayrımcılık ve Medya", *Televizyon Haberciliğinde Etik Sorunlar*, Bülent Çaplı ve Hakan Tuncel (Der.), Ankara: Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları.
- Çotuksöken, Betül (2010). *İnsan Hakları ve Felsefe*, İstanbul: Papatya Yayıncılık.
- Deane, Tameshine (2009). "A Commentary On The Positive Discrimination Policy of India", *Southern African Legal Information Institute*. Erişim 23.12.2013, <http://www.saflii.org/za/journals/PER/2009/2.html>
- Demirtaş, H. Andaç (2003). "Sosyal Kimlik Temel Kavram ve Kuramı, Varsayımlar", *Ankara Üniversitesi İletişim Araştırmaları Dergisi*, Cilt 1, Sayı 1.
- Dimitrova, Christina (2005). *Decade of Roma Inclusion*. Erişim 17.12.2013, http://sofiaecho.com/2005/02/04/645414_decade-of-roma-inclusion
- Dingeç, Emine (2009). "XVI. Yüzyılda Osmanlı Ordusunda Çingenerler", *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 20.
- Doğanay, Ülkü (2013). "İrkçılığın İzini Satır Aralarında Sürmek: Popüler Kültür Ürünlerinde İrkçi Söylemlerin Yaygınlaşma Biçimleri", *Medya Ve Nefret Söylemi*, Mahmut Çınar (Der.), İstanbul: Hrant Dink Vakfı Yayınları.
- Doytcheva, Milena (2009). *Çokkültürlülük*, Çev. Tuba Akıncılar Onmuş, İstanbul: İletişim Yayınları.

- Eastland, Terry (1992). "The Case Against Affirmative Action", William and Mary Law Review, Cilt 34, Sayı 1.
- Elena, Marin Timeea (2010). "We are Gypsies, Not Roma!-Ethnic Identity Constructions and Ethnic Stereotypes- an example from a Gypsy Community in Central Romania", Working Papers in Romanian Minority Studies, Sayı 36. Erişim 17.02.2014,
<http://www.ispmn.gov.ro/uploads/36yüzde20web.pdf>
- Erdem, Mustafa (1997). "Kıpti Kilisesi Üzerine Bir Araştırma", Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt 36, Sayı 1.
- Erdoğan, M. (2010). "Cemaat, Cemiyet ve Ulus-Devlet", Demokrasi Platformu, Yıl 6 Sayı 23 (Yaz).
- Fiss, Owen M. (1997). "Affirmative Action as a Strategy of Justice", Faculty Scholarship Series, Paper 1322. Erişim 04.10.2013,
http://digitalcommons.law.yale.edu/fss_papers/1322
- Foggo, Hacer (2012). "Yeni Anayasa ve Romanlar", Rom-Ca Kültürel ve Sosyal Politika Dergisi, Sayı 1, İzmir: Arkadaş Matbaacılık.
- Fullinwider, Robert (1980). The Reverse Discrimination Controversy: A Moral And Legal Analysis, Totowa-New Jersey: Rowman & Littlefield Publishers.
- Gál, Kinga (2000). "The Council of Europe Framework Convention for the Protection of National Minorities and its Impact on Central and Eastern Europe", Journal of Ethnopolitics and Minority Issues in Europe, Winter.
- Gall, Lydia (2009). "Coercive Sterilisation-An Example of Multiple Discrimination", Roma Rights Quarterly, Sayı 2.

- Gedik Yavlal, N. (2003). “İ. Kuçuradinin İnsan Hakları Görüşü”, Kaygı, Sayı 2. Erişim 12.01.2015,
<http://felsefet.home.uludag.edu.tr/kaygi/dergi002/1-2.pdf>
- Gedik, N. (2011). İnsancıl Müdahalede Etik, Hukuksal ve Siyasal Sorunlar, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi.
- Geisen, Thomas (2006). “Kimlik ve Tanınma Söylemi”, Felsefelogos Dergisi, Çev. Deniz Kanıt, İstanbul: Felsefelogos Yayınları.
- Gelletely, Robert ve Stoltzfus, Nathan (2002). Nazi Almanyasında Toplumdan Dışlananlar, Çev. Bilge Tanrıseven ve Serkan Göktaş, Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Giliomee, Herman (1995). “The Non-Racial Franchise and Afrikaner and Coloured Identities”, African Affairs, Cilt 94, Sayı 375.
- Ginio, Eyal (2004). “Neither Muslims nor Zimmis: The Gypsies (Roma) in the Ottoman State”, Romani Studies 5, Cilt 14, Sayı 2.
- Giraldi, Andrea (2013). “Urban Policies and Roma-The Positive Discrimination Paradigm”, The Journal of Urbanism, Cilt 2, Sayı 27.
- Glazer, Nathan (1988). “The Affirmative Action Statement”, Public Interest, Sayı 90.
- Glazer, Nathan (2005). “Thirty Years with Affirmative Action”, Du Bois Review, Cilt 2, Sayı 1.
- Goldston, James A. (2010). “The struggle for Roma Rights: Arguments That Have Worked”, Human Rights Quarterly, Cilt 32, Sayı 2.

Göregenli, Melek (2012). “Ayrımcılığın Meşrulaştırılması”, Ayrımcılık Çok Boyutlu Yaklaşımlar, Kenan Çayır ve Müge Ayan Ceyhan (Der.), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Greenfields, Margaret ve Smith, David (2010). “A Question of Identity: The Social Exclusion of Housed Gypsies and Travellers”, Reseach, Policy and Planning, Cilt 28, Sayı 3.

Guan, Lee Hock (2005). “Affirmative Action in Malaysia”, Southeast Asian Affairs.

Gutmundur, Halfdanarson (2008). Discrimination and Tolerance in Historical Perspective, Pisa: Pisa University Press.

Guibernau, Monsterrat ve Rex, John (2010). The Ethnicity Reader, Cambridge: Polity Press.

Gül, İdil Işıl (2012a). “Ayrımcılığın Önlenmesinde ve Eşitliğin Sağlanmasında Hukukun Rolü”, Ayrımcılık: Çok Boyutlu Yaklaşımlar, Kenan Çayır ve Müge Ayan Ceyhan (Der.), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Gül, İdil Işıl (2012b). “Hukukta Ayrımcılık Yasağı”, Ayrımcılık: Çok Boyutlu Yaklaşımlar, Kenan Çayır ve Müge Ayan Ceyhan (Der.), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Gürkaynak, Esra Çuhadar (2012). “Toplumsal Temas: Önyargı ve Ayrımcılığı Önlemek İçin Bir Sosyal Değişim Aracı olarak Kullanılabilir mi?”, Ayrımcılık Çok Boyutlu Yaklaşımlar, Kenan Çayır ve Müge Ayan Ceyhan (Der.), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Güzel, Cemal (2011). “Canlı Bombalar”, 21. Yüzyılın Başında İnsan Haklarını Korumada Karşılaşılan Sorunlar, İoanna Kuçuradi (Der.), İstanbul: Maltepe Üniversitesi Yayınları.

Habermas, Jürgen (2010). “Öteki” olmak, “Öteki”yle yaşamak, Çev. İlknur Aka, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Hammarberg, Thomas (2012). Avrupa’da İnsan Hakları, Çev. Ayşen Ekmekçi, İstanbul: İletişim Yayınları.

Hancock, Ian (1993). “Antigypsyism in the New Europe”. Erişim 23.02.2014,
http://www.radoc.net/radoc.php?doc=art_f_bias_antigypsyism&lang=en&articles=true

Hancock, Ian (1997). “The Roots Of Antigypsyism: To The Holocaust And After”, G.J. Colijn ve Marcia Sachs Littell (Der.), Confronting the Holocaust: A Mandate for the 21st Century, Lanham: University Press of America.

Hancock, Ian (2003). We are the Romani People, Hatfield: University of Hertfordshire Press

Hancock, Ian (2004). “Romanies And The Holocaust: A Reevaluation And An Overview”, Dan Stone (Der.) The Historiography of the Holocaust, New York: Palgrave-Macmillan.

Hancock, Ian (2006). “On the interpretation of a word: Porrajmos as Holocaust”. Erişim 24.02.2014,
http://www.radoc.net/radoc.php?doc=art_e_holocaust_interpretation&lang=en&articles=true

Hancock, Ian (2010). “Roma Today: Issues and Identity”, Hristo Kyuchukov ve Ian Hancock (Der.), Roma Identity, Prag: Slovo 21 Yayınları.

Hardy, Roger (2005). “Malezya: İslam ve Çokkültürlülük”. Erişim 07.11.2013,
http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2005/02/050208_malaysia.shtml

Harland, Christopher (2000). "The Status of the International Covenant on Civil and Political Rights (ICCPR) in the Domestic Law of State Parties: An Initial Global Survey through UN Human Rights Committee Documents", Human Rights Quarterly, Cilt 22, Sayı 1.

Hermann, Dirk (2010a). "Rectify Affirmative Action," Solidarity Research Report. Erişim 12.10.2013,
<http://navorsing.co.za/wpcontent/uploads/2010/06/1RectifyaffirmativeactionPaperbyDr.DirkHermann.pdf>

Hermann, Dirk (2010b). "The Current Position Of Affirmative Action", Solidarity Research Report. Erişim 12.10.2013,
<http://navorsing.co.za/wpcontent/uploads/2010/05/Thecurrentpositionofaffirmativeaction080919Rapport.pdf>

Hutchinson, John ve Smith, Antony D. (1996). *Etnicity*, Oxford: Oxford University Press.

Hyde, Ann (2006). *Systemic Exclusion of Roma from Employment*.
<http://www.errc.org/article/systemic-exclusion-of-roma-from-employment/2535>

İnceoğlu, Yasemin ve Sözeri, Ceren (2011). "Nefret Suçlarında Medyanın Sorumluluğu: Ya sev ya terket ya da..." , Nefret Söylemi ve / veya Nefret Suçları, Yasemin İnceoğlu (Der.), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Jangir, Kumar Sunil (2013). "Reservation System and Indian Constitution- Special Reference to Mandal Commission", American International Journal of Research in Humanities, Arts and Social Sciences, Cilt 3, Sayı 2.

Jennings, Marian (2010). "Positive Action in Politics-Lessons and Challenges from Employment Equality Law", The Political Studies Association of Ireland Annual Conference Papers. Erişim 21.10.2013,

<http://www.dit.ie/psai/papers/>

Karlsson, Ingmar (2006). Avrupa'nın Üvey Evlatları, Çev. Turhan Kayaoğlu, İstanbul: Homer Kitapevi.

Kaygı, Abdullah (2004). "Geçmiş ve Gelecek Arasında Kimlik", Elli Yıllık Deneyimlerin Işığında Türkiye'de ve Dünyada İnsan Hakları, İoanna Kuçuradi ve Bülent Peker (Der.), Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.

Kenrick, Donald (2006). Çingener, Ganj'dan Thames'e, Çev. Bahar Tırnakçı, İstanbul: Homer Kitapevi.

Keyman, Fuat (2004). Avrupa'da ve Türkiye'de Sivil Toplum. Sivil Toplum ve Demokrasi Konferans Yazıları no 3. Erişim 18.09.2013, http://stk.bilgi.edu.tr/docs/keyman_std_3.pdf

Keyman, Fuat (2006). Türkiye'de Sivil Toplumun Serüveni: İmkânsızlıklar İçinde Bir Vaha, Sivil Toplum Geliştirme Merkezi: Ankara.

Kılıçbay, Mehmet Ali (2003). "Kimlikler Okyanusu", Doğu Batı Dergisi, Sayı 23.

Kırel, Çiğdem ve Kayaoğlu, Aysel ve Gökdağ, Rüchan (2004). Sosyal Psikoloji, Sezen Ünlü (Der.), Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Kolukırık, Suat (2007). "Madun ve Hakim: Çingene / Roman Kimliğinin Toplumsal Eleştirisi", Yeryüzünün Yabancıları Çingener, Suat Kolukırık (Der.), İstanbul: Simurg Yayınları.

Kolukırık, Suat (2009). Dünden Bugüne Çingener, İstanbul: Ozan Yayıncılık.

Koray, Meryem ve Alev, Hülya (2002). “Yoksulluk ve Yoksunluk Konusunda Bütünlükçü Bir İnsan Hakları Yaklaşımının Gerekliliği”, Yoksulluk Şiddet ve İnsan Hakları, Ankara: TODAİE Yayınları.

Korkut, Levent (2009). Ayrımcılık Karşıtı Hukuk, Ankara: Adres Yayınları.

Kostka, Joanna (2013). “National Roma Integration Strategy: Do Good Intentions Fail?”, National Roma Integration Strategies: What Next?, Roma Rights Journal of the European Rights Centre. Erişim 30.03.2014, <http://www.errc.org/article/roma-rights-2013-national-roma-integration-strategies-what-next/4238>.

Krstic, Ivana (2003). “Affirmative Action in the United States and The European Union: Comparison and Analysis”, Law and Politics, Cilt 1, Sayı 7.

Kuçuradi, İoanna (1996). İnsan Haklarının Felsefi Temelleri, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.

Kuçuradi, İoanna (1997). Uludağ Konuşmaları, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.

Kuçuradi, İoanna (1998). İnsan ve Değerleri, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.

Kuçuradi, İoanna (2003). İnsan ve Değerleri, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.

Kuçuradi, İoanna (2004a). Yirmibirinci Yüzyılın Başında İnsan Haklarına Yönelik Tehditler, Ankara: Meteksan.

- Kuçuradi, İoanna (2004b). “İnsan Hakları Eğitimi ve Dayanışma için Eğitim, Elli Yıllık Deneyimlerin Işığında Türkiye’de ve Dünyada İnsan Hakları, İoanna Kuçuradi ve Bülent Peker (Der.), Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.
- Kuçuradi, İoanna (2007). İnsan Hakları Kavramları Ve Sorunları, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.
- Kurubaş, Erol (2008). “Etnik Sorunlar: Ulus-Devlet ve Etnik Gruplar Arasındaki Varoluşsal İlişki”, Doğu Batı Dergisi, Yıl 11, Sayı 44.
- Kymlicka, Will (2012). “Multiculturalism: Success, Failure, and the Future”, Rethinking National Identity in the Age of Migration, Migration Policy Institute, Berlin: Verlag Bertelsmann Stiftung.
- Kyuchukov, Hristo (2007). “Bulgar ve Türk Müslüman Romanlar’ın Tarihi, Kültürü ve Dili”, Seval Arslan (Çev.), Yeryüzünün Yabancıları Çingeneler, Suat Kolukırık (Der.), İstanbul: Simurg Yayınları.
- Lappalainen, Paul (2007). “Stimulating Leadership to Promote Positive Action”, Putting Equality into Practice-What Role for Positive Action?, Avrupa Komisyonu. Erişim 03.10.2013, <http://bookshop.europa.eu/en/putting-equality-into-practice-pbKE7707098/>
- Liegeois, Jean Pierre ve Gheorghe, Nicolae (1995). “Roma/Gypsies: A European Minority”, Minority Rights Group International Report, UK: MFP Print.
- Liegeois, Jean-Pierre (2007). “Roma Education and Public Policy”, European Education, Cilt 39, Sayı 1.
- Lim, Mah Hui (1985). “Affirmative Action, Ethnicity and İntegration: The Case Of Malaysia”, Ethnic and Racial Studies, Cilt 8, Sayı 2.

- Loveland, Ian (1999). *By Due Process of Law?: Racial Discrimination and the Right to Vote in South Africa, 1855-1960*, Portland: Hart Publishing.
- Lynch, Kathleen (2007). "The Scope of Positive Action and The Need For Equality of Condition", *Putting Equality into Practice-What Role for Positive Action?*, Avrupa Komisyonu. Erişim 03.10.2013, <http://bookshop.europa.eu/en/putting-equality-into-practice-pbKE7707098/>
- Lyotard, Jean-François (1993). "The Other's Rights", *On Human Rights*, Stephen Shute ve Susan Hurley (Der.), New York: Harper Collins Publication.
- Maalouf, Amin (2009). *Ölümçül Kimlikler*, Çev. Aysel Bora, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Madran, H. Andaç Demirtaş (2012). "Sosyal Kimlik ve Ayrımcılık", *Ayrımcılık Çok Boyutlu Yaklaşımlar*, Kenan Çayır ve Müge Ayan Ceyhan (Der.), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Manguel, Alberto (2013). *Kelimeler Şehri*, Çev. Esen Ezgi Taşçıoğlu, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Marushiakova, Elena ve Popov, Vesselin (2001). *Gypsies in the Ottoman Empire*, Bristol: University of Herdfordshire Press.
- Marushiakova, Elena ve Popov, Vesselin (2004). "The Roma-a Nation Without a State? Historical Background and Contemporary Tendencies", *Difference and Integration*, Cilt 4, Sayı 1.
- Marushiakova, Elena ve Popov, Vesselin (2005). "The Roma between the Scylla of Marginalization and the Charybdis of Exotization", *Social and Cultural Diversity in Central and Eastern Europe: Old Factors and New*, Kateşina Bşezinova ve Peter Lobotka (Der.), Prag: Multicultural Centre.

- Marushiakova, Elena ve Popov, Vesselin (2010). “Roma Identities in Central, South-Eastern and Eastern Europe”, Roma Identity, Hristo Kyuchukov ve Ian Hancock (Der.), Prag: Slovo 21 Yayınları.
- Marsh, Adrian (2008). “Türkiye Çingenerinin Tarihi Hakkında”, Ebru Uzpeder, Savelina Danova/Roussinova, Sevgi Özçelik ve Sinan Gökçen (Der.), Türkiye’de Romanlar, Ayrımcı Uygulamalar ve Hak Mücadelesi, Çev. Ezgi Taboğlu, Sezin Öney, İstanbul: Mart Matbaacılık.
- Marsh, Adrian (2010). “Yaşasın Romanlar- Emerging Romani Organisations and Identities in the Republic of Turkey 2000-2010”, Hristo Kyuchukov ve Ian Hancock (Der.), Roma Identity, Prag: Slovo 21.
- McGarry, Aidan (2008). “Ethnic Group Identity and The Roma Social Movement: Transnational Organizing Structures of Representation”, Nationalities Papers: The Journal of Nationalism and Ethnicity, Cilt 36, Sayı 3.
- McKay, Robert B. (1976). “Affirmative Discrimination: Ethnic Inequality and Public Policy, by Nathan Glazer; Discriminating Against Discrimination: Preferential Admissions and the Defunis Case, by Robert M. O’Neil”, Indiana Law Journal, Cilt 52, Sayı 1.
- Messing, Vera (2013). “Active Labor Market Policies with an Impact Potential on Roma Employment in Five Countries of the EU”, Neujobs Working Paper no.19.2. Erişim 14.03.2014,
http://www.neujobs.eu/sites/default/files/D19_2_final.pdf
- Meyer, Jacy (2010). “A Decade of Roma Work: Roma in the EU”, The New Presence, Sayı 4.
- Mollaer, Fırat (2008). “Görünmez Ötekiler Çingener Örneği ve Ötekiliğin Dayanılmaz Hali”, Doğu Batı Dergisi, İstanbul, Cantekin Yayınları, Yıl 11, Sayı 44.

- Mottley, Morgan (2015). "Taking a Step Back from Civil Rights: The Supreme Court's Approval of Affirmative Action Bans", *Journal of Law & Education*, Cilt 44, Sayı 1.
- Muller, Mike (1994). "Affirmative Action In Malaysia - Costs And Benefits". Erişim 22.13.2013,
<http://www.africaportal.org/dspace/articles/affirmative-action-malaysia-costs-and-benefits>
- O'Kinneide, Colm (2009). "Positive Action", *Taking Employment Discrimination Seriously: Chinese And European Perspectives*, Yuwen Li, J. E. Goldschmidt (Der.), Netherland: Martinus Nijhoff Publishers.
- O'Neil, Robert M. (1980). "Law in the 80's-Beyond Racial Discrimination", *Update-On Law Related Education*, Cilt 4, Sayı 2.
- Onbaşı-Gençoğlu, Funda (2012). "The Romani Opening in Turkey: Antidiscrimination?", *Turkish Studies*, Cilt 13, Sayı 4.
- Özkan, Mehmet (2013). "Afrika: Güney Afrika Örneği", *Gelişmekte olan Ülkelerde Siyaset*, Birol Akgün (Der.), Ankara: Saray Matbaacılık.
- Özkazanç, Alev (2001). "Eğitim ve Çokkültürlülük: Amerikan Üniversitelerinde Irk ve Kültür Savaşları", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt 55, Sayı 4.
- Paker, Murat (2012). "Psikolojik Açıdan Önyargı ve Ayrımcılık", *Ayrımcılık Çok Boyutlu Yaklaşımlar*, Kenan Çayır ve Müge Ayan Ceyhan (Der.), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Parry, O. Richard ve Finney Gillespie Treena (2014). "Affirmative Action: A Schizophrenic History", *Southern Law Journal*, Cilt 24.

- Patel, Vibhuti (2010). "Human Rights Movements in India" *Social Change*, Cilt 40, Sayı 4.
- Petersen, William ve Novak, Michael ve Gleason, Philip (1982). *Concepts of Ethnicity*, London: Belknap Press of Harvard UP.
- Petkovic, Brankica (2010). "Hate Speech And Profiling Of Roma People", *Hate Crimes and Hate Speech*, İstanbul: Uluslararası Hrant Dink Vakfı Yayınları.
- Petra, Reszkető ve Balázs, Váradi (2011). "Evaluation of the Kiút Microcredit Programme", Budapest Institute of Policy Analysis. Erişim 04.04.2014, http://www.budapestinstitute.eu/uploads/Evaluation_of_the_Kiutprogramme_BI_2012_short_final_WEB2.pdf
- Pettigrew, Thomas F. , Frederickson, George M., Knobel, Dale T., Glazer, Nathan ve Ueda, Reed (1982). *Prejudice*, Cambridge: Harvard University Press
- Pettigrew, Thomas F. (1998). "Intergroup Contact Theory", *Annual Review Psychology*, Sayı 49.
- Pilgrim, David (2012). "What was Jim Crow". Erişim 20.06.2015, <http://www.ferris.edu/jimcrow/what.htm>
- Pincus, Fred L. (1996). "Discrimination Comes in Many Forms: Individual, Institutional, and Structural", *American Behavioral Scientist*, Cilt 40, Sayı 2.
- Plevin, Mark D. (1981). "The Constitutionality of Affirmative Action in public Employment: Judicial Deference to Certain Politically Responsible Bodies", *Virginia Law Review*, Cilt 67, Sayı 6.

- Plous, Scott (2003). *The Psychology of Prejudice, Stereotyping and Discrimination: An Overview, Understanding Prejudice and Discrimination*, New York: McGraw-Hill Company.
- Pogge, Thomas (2006). *Küresel Yoksulluk ve İnsan Hakları*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Pratto, Felicia ve Sidanius, Jim ve Levin, Shana (2006). “Social Dominance Theory and the Dynamics of Intergroup Relations: Taking Stock and Looking Forward”, *European Review of Social Psychology*, Cilt 17, Sayı 1.
- Ramasamy, Manirajan (2013). “Malaysia’s Najib Outlines New Affirmative Action Steps to Nation”. Erişim 21.10.2013,
<http://www.bloomberg.com/news/2013-09-14/malaysia-s-najib-outlines-new-affirmative-action-steps-to-nation.html>
- Rooker, Marcia (2004). “Romany People and the International Agenda”, *European Journal of Migration and Law*, Sayı 5.
- Rorke, Bernard (2013). “What Future for the EU Framework? What Prospects for Roma Inclusion?”, *National Roma Integration Strategies: What Next?*, Roma Rights - Journal of the European Roma Rights Centre. Erişim 31.03.2014,
<http://www.errc.org/cms/upload/file/roma-rights-1-2013-national-roma-integration-strategies.pdf>
- Rumelili, Bahar (2004). “Constructing Identity and Relating to Difference: Understanding the EU's Mode of Differentiation”, *Review of International Studies*, Cilt 30, Sayı 1.
- Rus, Calin (2006). *The situation of Roma School Mediators and Assistants in Europe*.
http://www.coe.int/t/dg4/education/roma/Source/Mediators_Analyse_EN.PDF.

- Sabbagh, Daniel (2004). "Elements Toward A Comparative Analysis of Affirmative Action Policies", Social Science Reseach Network. Erişim 19.11.2013, http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1908653
- Sağır Öztoprak, Meral ve Akıllı, H. Serkan (2004). "Etnisite Kuramları ve Eleştirisi", C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 28, Sayı 1.
- Sarıbay, Ali Yaşar (2000). Global Bakışla Politik Sosyoloji, İstanbul: Alfa.
- Saunders, Robert A. (2011). Etnopolitics in Cyberspace- The Internet, Minority Nationalism and the Web of Identity, New York: Lexington Books.
- Schnapper, Dominique (2005). Öteki ile İlişki, Çev. Ayşegül Sönmezay, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Schnapper, Dominique (2007). "Memory and Identity in the Age of the European Construction", Identity and Memory, Paris: Culturesfrance, Centre d'analyse et Prevision.
- Segawa Noriyuki (2013). "Affirmative Action and National building in Malaysia: The Future of Malay Preferential Policies", African and Asian Studies, Sayı 12.
- Silva, Paul (2011). "Roma Health Mediators- Successes And Challenges", New York: Open Society Foundation.
- Smith, Antony D. (2002). Ulusların Etnik Kökeni, Çev. Sonay Bayramoğlu ve Hülya Kendir, Ankara: Dost Yayınları.
- Smith, Antony D. (2007). Milli Kimlik, Çev. Bahadır Sina şener, İstanbul: İletişim Yayınları.

- Somersan, Semra (2004). Sosyal Bilimlerde Etnisite ve Irk, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları
- Sowell, Thomas (1989). Affirmative Action" A Worldwide Disaster, Commentary.
- Stets, Jan E. ve Burke, Peter J. (2000). "Identity Theory and Social Identity Theory", Social Psychology Quarterly, Cilt 63, Sayı 3.
- Şentop, Mustafa (2012). "Roman Açılımı ve AK Parti", Rom-Ca Kültürel ve Sosyal Politika Dergisi, Sayı 1.
- Şerif, Muzafer (1958). "Superordinate Goals in the Reduction of Intergroup Conflict", American Journal of Sociology, Cilt 63, Sayı 4.
- Tacar, Pulat (1996). Kültürel Haklar, Ankara: Gündoğan.
- Tanrıbilir, Feriha Bilge (2008). "Türk Vatandaşlığı Kanunu Tasarısının Vatandaşlığın Kaybına İlişkin Hükümleri", TBB Dergisi, Sayı 76.
- Taylor, Shelley E. ve Peplau, Letitia Anne ve Sears, David O. (2012). Sosyal Psikoloji, Çev. Ali Dönmez, Ankara: İmge Yayınevi.
- Templer, Bill (2006). "The Decade of Roma Inclusion and Its Rationale", New Politics, Cilt 10, Sayı 4.
- Tepe, Harun (1999). "Türkiye'de Etik Çalışmaları", Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, Cilt 16, Sayı 1.
- Tepe, Harun (2004). "Kimlik, Kimlikler ve İnsan Hakları", Elli Yıllık Deneyimlerin Işığında Türkiye'de ve Dünyada İnsan Hakları, İoanna Kuçuradi ve Bülent Peker (Der.), Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.

- Tepe, Harun (2006). “Etik Bir Sorun Olarak Ayrımcılık”, Felsefelogos Dergisi, İstanbul: Felsefelogos Yayınları.
- Tepe, Harun (2009). “Sosyal Haklar ve İnsan Hakları: Sosyal ve Ekonomik Haklar Olmadan İnsan Hakları Korunabilir mi?”, Uluslararası Sosyal Haklar Sempozyumu Bildiriler, Mütevellioğlu N. & Zambak M. (Der.), Ankara: Belediye-İş Yayınları.
- Timuçin, Afşar (2006). “Ayrımcılık”, Felsefelogos Dergisi, İstanbul: Felsefelogos Yayınları.
- Tok, Nafiz (2003). Kültür, Kimlik ve Siyaset: Kültüre İlişkin Meseleler İçin Kimlik Temelli Bir Yaklaşım, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Tuncer, Hüner (1997). Irkçılıktan Özgürlüğe Güney Afrika, İstanbul: Çağdaş Yayınları.
- Türmen, Rıza (2008).Günümüzde İnsan Hakları. Erişim 12.03.2013,
<http://www.milliyet.com.tr/default.aspx?aType=YazarDetay&ArticleID=1025944>
- Uluç, Güliz (2009). Medya ve Oryantalizm: Yabancı, Farklı ve Garip... Öteki, İstanbul: Anahtar Kitaplar Yayınevi.
- Uzpeder, Ebru (2008). “Türkiye’de Roman Hareketinin Gelişimi”, Ebru Uzpeder, Savelina Danova / Roussinova, Sevgi Özçelik ve Sinan Gökçen (Der.), Türkiye’de Romanlar, Ayrımcı Uygulamalar ve Hak Mücadelesi, Çev. Ezgi Taboğlu ve Sezin Öney, İstanbul: Mart Matbaacılık.
- Uzpeder, Ebru, Danova/Roussinova, Savelina, Özçelik, Sevgi ve Gökçen, Sinan (Der.) (2008). “Eşitsiz Vatandaşlık: Türkiye Çingenerinin karşılaştıkları Hak İhlalleri-Saha Araştırması”, Türkiye’de Romanlar, Ayrımcı Uygulamalar ve Hak Mücadelesi, Çev. Ezgi Taboğlu, Sezin Öney, İstanbul: Mart Matbaacılık.

- Vermeersch, Peter (2003). "Ethnic Minority Identity And Movement Politics: The case of the Roma in the Czech Republic and Slovakia", *Ethnic and Racial Studies*, Cilt 26, Sayı 5.
- Walsh, Christine ve Krieg, Brigette (2007). "Roma Identity: Contrasting Constructions", *Canadian Ethnic Studies*, Cilt 39, Sayı 1-2.
- Weiwei, Li (2004). "Equality and Non-Discrimination Under International Human Rights Law", *Norwegian Centre for Human Rights University of Oslo Research Notes*. Erişim 21.12.2013,
<http://www.humanrights.uio.no/forskning/publ/publikasjonsliste.html>
- Wilson, William (1999). "Affirming Opportunity", *The American Prospect*, Cilt 10, Sayı 46.
- Yanık, Celalettin (2013). *Dünya'da ve Türkiye'de Çokkültürlülük*, Ankara: Sentez Yayıncılık
- Yinger, J. Milton (1994). *Ethnicity Source of Strength? Source of Conflict?*, Albany: State University of New York Press.
- Yoors, Jan (2005). *Çingenerler*, Çev. Hale Alpman, İstanbul: Chiviyazıları Yayınevi.
- Young, Iris Marion (1990). *Justice and the Politics of Difference*, Princeton-New Jersey: Princeton University Press.
- Yuval-Davis, Nira (2010). *Cinsiyet ve Millet*, Çev. Ayşin Bektaş, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Zachos, Dimitris (2012). "Institutional Racism? Roma Children, Local Community And School Practices", *Journal for Critical Education Policy Studies*, Cilt 10, Sayı 1.

Raporlar ve Belgeler

Affirmative Action: A Global Perspective, Global Rights-Partners for Justice Report, 2004. Erişim 30.09.2013,

http://www.globalrights.org/site/DocServer/AffirmativeAction_GlobalPerspective.pdf

Ambulance Not On The Way: The Disgrace of Health Care for Roma in Europe-Health Report, 2006, European Rights Centre Publication. Erişim 28.03.2014,

http://www.opensocietyfoundations.org/sites/default/files/ambulance_20061004.pdf

American Convention On Human Rights "Pact Of San Jose, Costa Rica". Erişim 23.12.2013,

http://www.oas.org/dil/treaties_B32_American_Convention_on_Human_Rights.htm

Amnesty International Annual Report 2013 – Italy. Erişim 20.03.2014,

<http://www.refworld.org/docid/519f51935f.html>

An EU Framework for National Roma Integration Strategies up to 2020. Erişim 12.03.2014,

<http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2011:0173:FIN:EN:PDF>

Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, Aylık ABGS Bülteni. Erişim 11.04.2014,

http://www.abgs.gov.tr/files/bulten/abgs_bulten_haziran2011.pdf

Avrupa Roman Hakları Merkezi, “Türkiye Ülke Profili 2011-2012”, 2013. Erişim 11.04.2014,

<http://www.errc.org/cms/upload/file/turkey-country-profile-2011-2012-in-turkish.pdf>

Basic Guide to Affirmative Action. Erişim 24.08.2013,

<http://www.labour.gov.za/DOL/legislation/acts/basic-guides/basic-guide-to-affirmative-action>

Birleşmiş Milletler Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi'nin 14 No'lu

Genel Yorumu: Ulaşılabilecek En Yüksek Sağlık Standardına Sahip Olma Hakkı 10,11,12. Erişim 30.03.2014,

http://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/Books/khuku/saglik_hakki/saglik_hakki_es_khk_14_no_lu_genel_yorumu_ulasilabilecek_en_y.pdf

Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komitesinin 18 Nolu Genel Yorumu. Erişim 12.02.2013,

http://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/Books/khuku/ayrimcilik_yasaginin_kapsami/ayrimcilik_yasagi_insan_haklari_komitesinin_18_no_lu_genel_y.pdf

Communication from the Commission to the Council, the European Parliament, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions - The Social and Economic Integration of the Roma. Erişim 12.03.2014,

<http://eur-lex.europa.eu/lexuriserv/lexuriserv.do?uri=com:2010:0133:fin:en:pdf>

Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms. Erişim 22.12.2013,

<http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Html/005.htm>

Council Directive 2000/43/EC of 29 June 2000 implementing the principle of equal treatment between persons irrespective of racial or ethnic origin. Erişim 22.12.2013,

<http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32000L0043:en:HTML>

Employment Equity Act. Erişim 12.12.2013,

<http://www.hsph.harvard.edu/population/aids/southafrica.aids.98.pdf>

Employment Equality Act. Erişim 25.08.2013.

<http://www.labour.gov.za/DOL/downloads/legislation/acts/employment-equity/Actyüzde20-yüzde 20Employmentyüzde 20Equity.pdf>

Equal Employment Opportunity Act of 1972. Erişim 21.12.2013,

http://www.eeoc.gov/eeoc/history/35th/thelaw/eo_1972.html

EU Charter of Fundamental Rights. Erişim 14.03.2014,

http://ec.europa.eu/justice/fundamental-rights/charter/index_en.htm

European Commission Calls on Member States to Implement National Plans for Roma Integration. Erişim 11.04.2014,

http://europa.eu/rapid/press-release_IP-12-499_en.htm?locale=en

European Parliament Recommendation on the European Union's Position at the World Conference against Racism, Racial Discrimination, Xenophobia and Related Intolerance. Erişim 21.12.2013,

<http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P5-TA-2001-0258+0+DOC+XML+V0//EN>

European Union Agency for Fundamental Rights, Case Studies on Specific Housing Initiatives for Roma and Travellers. Erişim 17.03.2014,

http://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/601-ROMA_Housing_Case-final-ENCS.pdf

Factsheets on Roma. Erişim 19.02.2014,

<http://romafacts.uni-graz.at/index.php/history/pre-european-history-first-migration-from-central-india-to-byzantium/from-india-to-europe>

Framework Decision On Combating Racism And Xenophobia. Erişim 12.03.2014,

[http://eurlex.europa.eu/legalcontent/EN/ALL/?uri=CELEX:32008F0913](http://eurlex.europa.eu/legalcontent/EN/ALL/?uri=CELEX:32008F0913&aspx=documentdetails&documentid=1886190598&documenttype=CELEX&documentlanguage=EN&documentformat=HTML&documentversion=1&documentstatus=Final&documentdate=2008-09-13&documentauthor=CELEX&documentpublisher=CELEX&documentowner=CELEX&documentcreator=CELEX&documenteditor=CELEX&documentreviewer=CELEX&documentapprover=CELEX&documentsubmitter=CELEX&documentsubmitdate=2008-09-13&documentsubmitlocation=CELEX&documentsubmitmethod=CELEX&documentsubmituser=CELEX&documentsubmitrole=CELEX&documentsubmitstatus=CELEX&documentsubmitcomment=CELEX&documentsubmitreason=CELEX&documentsubmitdate=2008-09-13&documentsubmitlocation=CELEX&documentsubmitmethod=CELEX&documentsubmituser=CELEX&documentsubmitrole=CELEX&documentsubmitstatus=CELEX&documentsubmitcomment=CELEX&documentsubmitreason=CELEX)
zVPnvnQ1JpRQTCwfSv7L8mqbDn9mLzyXJy!-

Good practice n°11 - Spain – ACCEDER Programme in Favour of Roma Employment.
ERİŞİM 04.04.2014,
<http://goodpracticeroma.ppa.coe.int/en/pdf/81>

Güney Afrika Anayasası 9. Madde 2. Kısım. Erişim 27.04.2014,
<http://www.gov.za/documents/constitution/1996/a108-96.pdf>

Haklarınızı Bilmek ve Onlar İçin Mücadele Etmek Roman/Çingene Aktivistler İçin Bir
Rehber. Erişim 02.05.2014,
<http://www.errc.org/cms/upload/media/02/03/m00000203.pdf>

Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi. . Erişim 02.03.2014
<http://www.erionet.eu/publications.htm>

Housing Conditions of Roma and Travellers in the European Union Comparative
Report. Erişim 17.03.2014,
[http://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/703-
Roma_Housing_Comparative-final_en.pdf](http://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/703-Roma_Housing_Comparative-final_en.pdf)

Hindistan Anayasası. Erişim 12.11.2013,
<http://indiankanoon.org/doc/237570/>

ILO Discrimination Convention. Erişim 23.12.2013,
[http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---
declaration/documents/publication/wcms_decl_fs_85_en.pdf](http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---declaration/documents/publication/wcms_decl_fs_85_en.pdf)

Improving The Tools For The Social Inclusion And Non-discrimination Of Roma In
The EU Report. Erişim 11.03.2014,

<http://www.errc.org/cms/upload/file/improving-the-tools-for-the-social-inclusion-and-non-discrimination-of-roma-in-the-eu-2010.pdf>

Indian reservations. Erişim 24.12.2013,

<http://search.proquest.com/docview/1375926621?accountid=7181>

International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination.

Erişim 22.12.2013,

<http://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/CERD.aspx>

International Covenant on Civil and Political Rights. Erişim 22.12.2013,

<http://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/ccpr.aspx>

International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights, 2. Madde 2. Paragraf.

Erişim 22.12.2013,

<http://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/CESCR.aspx>

International Perspectives on Positive Action Measures-A Comparative Analysis in the

European Union, Canada, The United States and South Africa. Erişim 13.09.2013,

<http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=738&langId=en&pubId=180&furtherPublications=yes>

Ireland's National Traveller / Roma Integration Strategy. Erişim 11.04.2014,

http://ec.europa.eu/justice/discrimination/files/roma_ireland_strategy_en.pdf

İzmir Romanlar Sosyal Yardımlaşma Ve Dayanışma Derneği'nin 'İzmir Romanlar Derneği Sorun Başlıkları Raporu'. Erişim 09.04.2014,

[http://www.bianet.org/system/uploads/1/files/attachments/000/000/828/original/yüzdeC4yüzdeB0zmir_Romanlar_DerneyüzdeC4yüzde9Fi_Roman_Raporu\(1\).pdf?1365000366](http://www.bianet.org/system/uploads/1/files/attachments/000/000/828/original/yüzdeC4yüzdeB0zmir_Romanlar_DerneyüzdeC4yüzde9Fi_Roman_Raporu(1).pdf?1365000366)

Kadına Karşı Her türlü Ayrımcılığın Yok Edilmesi Sözleşmesi. Erişim 22.04.2014,

http://www.unicef.org/turkey/cedaw/_gi18.html

Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesi Genel Tavsiye Kararları. Erişim 24.04.2014,

[https://www.tbmm.gov.tr/komision/kefe/belge/uluslararası_belgeler/ayrimcilik/CEDAW/tavsiye_kararlari/CEDAW%20Komitesi%20Tavsiye%20Kararlar%C4%B1_\(1-29\).pdf](https://www.tbmm.gov.tr/komision/kefe/belge/uluslararası_belgeler/ayrimcilik/CEDAW/tavsiye_kararlari/CEDAW%20Komitesi%20Tavsiye%20Kararlar%C4%B1_(1-29).pdf).

Kopenhag Kriterleri. Erişim 05.04.2014,

<http://www.ombudsman.gov.tr/contents/files/752d1--Kopenhag-Kriterleri.pdf>

Malaysia -European Community Strategy Paper For The Period 2007- 2013 Final Draft.

Erişim 07.11.2013,

http://eeas.europa.eu/malaysia/csp/07_13_en.pdf

Malezya Anayasası. Erişim 08.12.2013,

<http://confinder.richmond.edu/admin/docs/malaysia.pdf>

Medyada Nefret Söylemi ve Ayrımcı Dil İnceleme Raporu. Erişim 21.12.2013,

<http://www.hrantdink.org/?Detail=732&Lang=tr>

National Roma Integration Strategies: a first step in the implementation of the EU Framework. Erişim 12.03.2014,

http://ec.europa.eu/justice/discrimination/files/com2012_226_en.pdf

OAS Declaration of the Rights and Duties of Man. Erişim 23.12.2013,

http://www.hrcr.org/docs/OAS_Declaration/oasrights.html

Positive Action – Guide Book for Roma Activists. Erişim 19.11.2014,

<http://www.erionet.eu/publications.htm>

Report of the Regional Workshop for the Adoption and Implementation of Affirmative-Action Policies for People of African Descent in the Latin American and Caribbean Region. Erişim 21.12.2013,
http://www.iidh.Der.cr/comunidades/diversidades/docs/div_online/add3.htm

Report on Turkey's Progress Towards Accession. Erişim 12.04.2014,
http://ec.europa.eu/enlargement/archives/pdf/key_documents/2001/tu_en.pdf

Roma Inclusion in Education, Position paper of the Roma Education Fund for the High Level Meeting on Roma and Travellers organized by the Council of Europe in close association with the European Union. Erişim 11.03.2014,
http://www.romaeducationfund.hu/sites/default/files/publications/roma_inclusion_in_education_position_paper.pdf

Roman Çalıştayı Raporu. Erişim 09.04.2014,
<http://t24.com.tr/haber/roman-calistayi-raporu/71526>

Sıfır Ayrımcılık Derneği Faaliyet Raporu. Erişim 21.09.2013,
<http://www.sifirayrimcilik.net/hakkimizda/faaliyet-raporlari.html>

Steps Forward in Implementing National Roma Integration Strategies. Erişim 12.03.2014,
<http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2013:0454:FIN:EN:PD>

Summary of General Recommendations. Erişim 23.12.2013,
<http://www.iwraw-ap.org/convention/summary.html>

The Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women. Erişim 23.12.2013,
<http://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/>

The Promotion of Equality and Prevention of Unfair Discrimination Act. Erişim 12.12.2013,

[http://www.iwraw-ap.org/resources/pdf/Southyüzde 20Africa_GE1.pdf](http://www.iwraw-ap.org/resources/pdf/Southyüzde%20Africa_GE1.pdf)

The Protection Of Civil Rights Act. Erişim 21.12.2013,

<http://tribal.nic.in/WriteReadData/CMS/Documents/201303130459014648437201211290239404882812pcrrule1977E6472375520.pdf>

The Racial Equality Directive (2000/43/EC). Erişim 12.03.2014,

<http://fra.europa.eu/en/publication/2012/racial-equality-directive-application-and-challenges>

The Scheduled Caste and the Scheduled Tribes (Prevention of Atrocities) Act. Erişim 21.12.2013,

http://www.hrcr.org/safrica/dignity/caste_act.html

The Situation of Roma in 11 EU Member States – Survey results at a glance. Erişim 31.03.2014,

http://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/2099-FRA-2012-Roma-at-a-glance_EN.pdf

Treaty of Lisbon. Erişim 14.03.2014,

http://ec.europa.eu/archives/lisbon_treaty/index_en.htm

Turkey 2002-2014 Progress Reports/ Türkiye İlerleme Raporları. Erişim 12.03.2015,

http://ec.europa.eu/enlargement/countries/strategy-and-progress-report/index_en.htm

<http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=46224>

Updated Civil Society Monitoring Report On The Implementation Of The National Roma Integration Strategies and Decade Action Plan in 2012 and 2013 in Romania. Erişim 04.04.2014,

http://www.romadecade.org/cms/upload/file/9717_file4_ro_updated-civil-society-monitoring-report.pdf

Yabancıların Türkiye'de İkamet ve Seyahatleri Hakkında Kanun. Erişim 01.01.2014,
<http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.3.5683.pdf>

İnternet

AB ülkeleriyle ortak bir noktamız daha ÇİNGENELER. Erişim 12.06.2013,
<http://arama.hurriyet.com.tr/arsivnews.aspx?id=317684>

Açılım'ın Romanı. Erişim 02.04.2014,
<http://www.aksiyon.com.tr/aksiyon/haber-26364-194-acilimin-romani.html>

Aleviler de Eşcinseller de kimliklerini saklamak zorunda kalıyor. Erişim 12.06.2013,
<http://www.kaosgl.com/sayfa.php?id=2146>

Avrupa Konseyi 2010 yılı istatistikleri. Erişim 10.04.2014,
http://www.coe.int/t/dg3/romatravellers/default_en.asp

Black economic empowerment. Erişim 21.11.2013,
<http://www.southafrica.info/business/trends/empowerment/bee.htm#.UIPRZUZrMu4>

Brown v. Board of Education Podcast. Erişim 25.05.2015
<http://www.uscourts.gov/about-federal-courts/educational-resources/supreme-court-landmarks/brown-v-board-education-podcast>

Clinton backs affirmative action. Erişim 20.12.2013,
<http://news.google.com/newspapers?nid=2457&dat=19950720&id=5bBJAAAI BAJ&sjid=0w4NAAAIAIAJ&pg=4435,722936>

Çingenerde kimlik bilinci Roman açılımıyla oluştu. Erişim 02.01.2015,
<http://t24.com.tr/haber/cingenerde-kimlik-bilinci-roman-acilimiyla-olustu,250534>

Danıştay Sulukule için direniyor: Danıştay'dan Fatih Belediyesi'ne ikinci ret! Erişim
30.04.2014,
http://www.radikal.com.tr/turkiye/danistay_sulukule_icin_direniyor_danistaydan_fatih_belediyesine_ikinci_ret-1177382

Decade Institutions. Erişim 23.03.2014,
<http://www.romadecade.org/about-the-decade-decade-institutions>

Decade of Roma Inclusion. Erişim 12.03.2014,
<http://www.romadecade.org/>

Double standards Italy's housing policies discriminate against Roma. Erişim
20.03.2014,
<http://www.refworld.org/pdfid/5278ee4b4.pdf>

Education of Roma Children. Erişim 17.02.2014,
http://www.coe.int/t/dg4/education/roma/histoculture_EN.asp

Elmas Arus: "o kadar yoksun ki...". Erişim 02.01.2015,
<http://neyyse.com/o-kadar-yoksun-ki/>

European Commission, EU and Roma. Erişim 21.03.2014,
http://ec.europa.eu/justice/discrimination/roma/index_en.htm

European Court of Human Rights Says State Parties Must Take Positive Measures
Against Wrongful Placement of Romani Children in Special Schools. Erişim
11.03.2014,

<http://www.errc.org/article/european-court-of-human-rights-says-state-parties-must-take-positive-measures-against-wrongful-placement-of-romani-children-in-special-schools/4089>

France and the Roma: Cities employ tough love. Erişim 18.03.2014,
<http://www.bbc.co.uk/news/magazine-25892915>

France integrates Roma in secure sites. Erişim 18.03.2014,
<http://www.ft.com/cms/s/0/7a487472-b1f5-11df-b2d9-00144feabdc0.html#axzz2vwRCIvk7>

France: Record number of forced evictions. Erişim 20.03.2014,
<https://www.amnesty.org/en/news/france-record-number-forced-evictions-2013-09-25>

Full Text of PM's Speech at the Bumiputera Economic Empowerment Programmes Launch. Erişim 20.06.2015,
<http://www.thestar.com.my/News/Nation/2013/09/14/full-text-najib-bumi-speech/>

Güney Afrika'da sendika ANC'den desteğini çekti. Erişim 21.12.2013,
http://www.bbc.co.uk/turkce/haberler/2013/12/131220_anc_guneyafrika.shtml

Hindistan üniversitelerinde 'kast intiharları'. Erişim 12.09.2013,
http://www.bbc.co.uk/turkce/haberler/2011/09/110927_india_caste.shtml

India's "Untouchables" Face Violence, Discrimination. Erişim 24.12.2013,
http://news.nationalgeographic.com/news/2003/06/0602_030602_untouchables.html

Italy: Roma Risk Imminent Forced Eviction In Rome. Erişim 20.03.2014,
<http://www.fightdiscrimination.eu/take-action/sign-in-our-web-actions/italy-roma-risk-imminent-forced-eviction-rome>

İletişim Profesöründen Gezi Medyası. Erişim 26.09.2013,

<http://www.acikgazete.com/soylesi/2013/07/19/iletisim-profesorunden-gezi-medyasi.htm>

İnsan Hakları Eğitimi Cehalet ile Değil, Zihniyetler ile Mücadele Ediyor. Erişim 15.12.2014,

<http://www.kaosgl.com/sayfa.php?id=16363>

İrlanda Sağlık Bakanlığı web sitesi. Erişim 10.04.2014,

http://www.dohc.ie/issues/traveller_health/

İskan Kanunu. Erişim 12.04.2015,

<http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/2733.pdf>

İşte Roman Açılımı. Erişim 10.04.2014,

<http://www.bianet.org/bianet/toplum/145256-iste-roman-acilimi>

Malaysia shift on affirmative action angers minorities. Erişim 21.11.2013,

<http://www.channelnewsasia.com/news/asiapacific/malaysia-shift-on/825734.html>

Merkel: Çok kültürlülük başarısız. Erişim 12.06.2013,

<http://www.dw.de/merkel-%C3%A7ok-k%C3%BClt%C3%BCrl%C3%BCl%C3%BCk-ba%C5%9Far%C4%B1s%C4%B1z/a-6120526>

Methodological Model For The Socio-Labour Market Integration of Roma. Erişim 04.04.2014,

http://www.euromanet.eu/upload/30/71/Methodological_model_-_ACCEDER.pdf

National poll finds discrimination prevalent in the United States. Erişim 27.06.2014,

<http://episcopaldigitalnetwork.com/ens/2013/11/12/national-poll-findsdiscrimination-prevalent-in-the-united-states/>

Official Website of Economic Planning Unit Prime Minister's Department Malaysia.
Erişim 21.06.2015.

<http://www.epu.gov.my/en/dasar-ekonomi-baru>

Prime Minister Wrongly Blames Roma for 14 Unemployment. Erişim 25.03.2014,
<http://www.thedaily.sk/prime-minister-wrongly-blames-roma-for-14-unemployment/>

Plessy v. Ferguson. Erişim 20.06.2015,
<https://www.law.cornell.edu/supremecourt/text/163/537>

Poverty Social Policy and Development Division. Erişim 14.11.2014,
<http://undesadspd.org/Poverty.aspx>

Roma Housing: seperate and unequal. Erişim 25.03.2014,
<http://www.undp.org/content/rbec/en/home/ourwork/povertyreduction/successstories/roma-housing--separate-and-unequal/>

Roma Platform. Erişim 14.03.2014,
http://ec.europa.eu/justice/discrimination/roma/roma-platform/index_en.htm

Roman Dili ve Kùltürù Araştırmaları Enstitüsü Kuruldu. Erişim 12.02.2015,
<http://www.trakya.edu.tr/news/roman-dili-ve-kulturu-arastirmalari-enstitusu-kuruldu>

Romanlar İnsanca, Onurlarıyla Yaşamak İstiyor. Erişim 02.03.2015,
<http://www.bianet.org/bianet/insan-haklari/120665-romanlar-insanca-onurlariyla-yasamak-istiyor>

Roman Paketinde Bilindik Adımlar. Erişim 22.03.2014,
<http://www.bianet.org/bianet/toplum/150938-roman-paketinde-bilindik-adimlar>

Romanlar Sürgünden Korkuyor. Erişim 22.03.2014,

<http://www.bianet.org/bianet/toplum/148719-romanlar-surgunden-korkuyor>

RTÜK. Erişim 25.09.2013,

<http://www.rtuk.org.tr/>

Sabahat Akkiraz'dan Alevi raporu. Erişim 12.06.2013,

<http://haber.sol.org.tr/devlet-ve-siyaset/sabahat-akkirazdan-alevi-raporu-haberi-64266>

South Africa holds conference on positive discrimination for apartheid victims. Erişim 23.12.2013,

<http://www.dw.de/south-africa-holds-conference-on-positive-discrimination-for-apartheid-victims/a-17136211>

Sulukule ne yana düşer? Erişim 29.04.2014,

http://kentseldonusum.info/index.php?option=com_content&view=article&id=49:sulukule-ne-yana-dueer-&catid=23:guendem&Itemid=28

The Court of Justice of European Union. Erişim 14.03.2014,

http://europa.eu/about-eu/institutions-bodies/court-justice/index_en.htm

The Right to Adequate Housing. Erişim 02.04.2014,

http://www.ohchr.org/Documents/Publications/FS21_rev_1_Housing_en.pdf

Türk Dil Kurumu Sözlüğü. Erişim 24.09.2013,

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.52bbe53ed9f444.60420681

Uluslararası Af Örgütü. Erişim 17.03.2014,

<http://www.amnesty.org/en/roma>

United States Census Bureau, The 2012 Statistical Abstract. Erişim 19.06.2015.

<http://www.census.gov/compendia/statab/2012edition.html>

Vurun Çingenele' dediler! Erişim 10.04.2013,

<http://www.ntvmsnbc.com/id/25041212/>

Yaşayan Kütüphane, (Don't Judge a Book by Its Cover!: The Living Library Organiser's Guide). Erişim 24.09.2013,

http://www.yasayankutuphane.net/Yasayan_Kutuphane/NEDIR.html

Zairil Khil Johari, “Addressing inequality: Towards needs-based affirmative action”.

Erişim 08.11.2013,

<http://www.themalaysianinsider.com/opinion/zairil-khir-johari/article/addressing-inequality-towards-needs-based-affirmative-action>

Zaten Roman Merkezi vardı. Erişim 23.03.2014,

<http://www.bianet.org/bianet/toplum/150284-zaten-roman-merkezi-vardi>

22 Temmuz 2011: Bir katliamın kronolojisi. Erişim 14.06.2013,

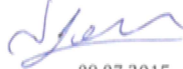
<http://tr.euronews.com/2012/08/24/22-temmuz-2011-bir-katliamin-kronolojisi/>

50 years after King speech, discrimination feeds black economic gap: Obama.

Erişim 21.06.2014,

<http://www.reuters.com/article/2013/08/23/us-usa-dream-equalityidUSBRE97M1420130823>

Ek 1: Orjinallik Raporu

 <p>HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ YÜKSEK LİSANS/DOKTORA TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU</p>
<p>HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ İNSAN HAKLARI ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA</p>
Tarih: 09/07/2015
<p>Tez Başlığı / Konusu: Ayrımcılıkla Mücadele: Çingenelere Yönelik Ayrımcılık Kapsamında Pozitif Ayrımcılık Uygulamalarına Eleştirel Bir Yaklaşım</p> <p>Yukarıda başlığı/konusu gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 149 sayfalık kısmına ilişkin, 09/07/2015 tarihinde şahsım/tez danışmanım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 5,1'tür.</p> <p>Uygulanan filtrelemeler:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1- Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç, 2- Kaynakça hariç 3- Alıntılar hariç/tabii 4- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç <p>Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.</p> <p>Gereğini saygılarımla arz ederim.</p>
 09.07.2015
<p>Adı Soyadı: Duru ŞAHYAR AKDEMİR</p> <p>Öğrenci No: N09146476</p> <p>Anabilim Dalı: İnsan Hakları</p> <p>Programı: İnsan Hakları</p> <p>Statüsü: ☐ Y.Lisans ☒ Doktora ☐ Bütünleşik Dr.</p>
<p>DANIŞMAN ONAYI</p> <p style="text-align: center;">UYGUNDUR.</p> <p style="text-align: center;"></p> <p style="text-align: center;">Prof. Dr. Cemal GÜZEL</p>

HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
THESIS/DISSERTATION ORIGINALITY REPORT

HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
TO THE DEPARTMENT OF HUMAN RIGHTS

Date: 09/07/2015

Thesis Title / Topic: Fight Against Discrimination: A Critical Approach To Positive Discrimination In The Scope Of Gypsies

According to the originality report obtained by myself/my thesis advisor by using the Turnitin plagiarism detection software and by applying the filtering options stated below on 09/07/2015 for the total of 149 pages including the a) Title Page, b) Introduction, c) Main Chapters, and d) Conclusion sections of my thesis entitled as above, the similarity index of my thesis is 4..... %.

Filtering options applied:

1. Approval and Declaration sections excluded
2. Bibliography/Works Cited excluded
3. Quotes excluded
4. Match size up to 5 words excluded

I declare that I have carefully read Hacettepe University Graduate School of Social Sciences Guidelines for Obtaining and Using Thesis Originality Reports; that according to the maximum similarity index values specified in the Guidelines, my thesis does not include any form of plagiarism; that in any future detection of possible infringement of the regulations I accept all legal responsibility; and that all the information I have provided is correct to the best of my knowledge.

I respectfully submit this for approval.

09.07.2015

Name Surname: Duru ŞAHYAR AKDEMİR

Student No: N09146476

Department: Human Rights

Program: Human Rights

Status: Masters Ph.D. Integrated Ph.D.

ADVISOR APPROVAL

APPROVED,

Prof. Dr. Cemal GÜZEL

Ek 2: Etik Kurul İzin Muafiyet Formu

 <p>HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ TEZ ÇALIŞMASI ETİK KURUL İZİN MUAFİYETİ FORMU</p>
<p>HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ İNSAN HAKLARI ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA</p> <p style="text-align: right;">Tarih: 09/07/2015</p> <p>Tez Başlığı / Konusu: Ayrımcılıkla Mücadele: Çingenelere Yönelik Ayrımcılık Kapsamında Pozitif Ayrımcılık Uygulamalarına Eleştirel Bir Yaklaşım</p> <p>Yukarıda başlığı/konusu gösterilen tez çalışmam:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. İnsan ve hayvan üzerinde deney niteliği taşımamaktadır, 2. Biyolojik materyal (kan, idrar vb. biyolojik sıvılar ve numuneler) kullanılmasını gerektirmemektedir. 3. Beden bütünlüğüne müdahale içermemektedir. 4. Gözlemsel ve betimsel araştırma (anket, ölçek/skala çalışmaları, dosya taramaları, veri kaynakları taraması, sistem-model geliştirme çalışmaları) niteliğinde değildir. <p>Hacettepe Üniversitesi Etik Kurullar ve Komisyonlarının Yönergelerini inceledim ve bunlara göre tez çalışmamın yürütülebilmesi için herhangi bir Etik Kuruldan izin alınmasına gerek olmadığını; aksi durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.</p> <p>Gereğini saygılarımla arz ederim.</p> <p style="text-align: right;"> 09.07.2015 </p> <p> Adı Soyadı: Duru ŞAHYAR AKDEMİR Öğrenci No: N09146476 Anabilim Dalı: İnsan Hakları Programı: İnsan Hakları Statüsü: ☐ Y.Lisans ☒ Doktora ☐ Bütünleşik Dr. </p>
<p><u>DANIŞMAN GÖRÜŞÜ VE ONAYI</u></p> <p style="text-align: center;"> Prof. Dr. Cemal GÜZEL </p> <p> Detaylı Bilgi: http://www.sosyalbilimler.hacettepe.edu.tr Telefon: 0-312-2976860 Faks: 0-3122992147 E-posta: sosyalbilimler@hacettepe.edu.tr </p>

HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
ETHICS BOARD WAIVER FORM FOR THESIS WORK

HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
HUMAN RIGHTS TO THE DEPARTMENT PRESIDENCY

Date: 09/07/2015

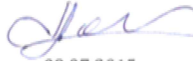
Thesis Title / Topic: Fight Against Discrimination: A Critical Approach To Positive Discrimination In The Scope Of Gypsies

My thesis work related to the title/topic above:

1. Does not perform experimentation on animals or people.
2. Does not necessitate the use of biological material (blood, urine, biological fluids and samples, etc.).
3. Does not involve any interference of the body's integrity.
4. Is not based on observational and descriptive research (survey, measures/scales, data scanning, system-model development).

I declare, I have carefully read Hacettepe University's Ethics Regulations and the Commission's Guidelines, and in order to proceed with my thesis according to these regulations I do not have to get permission from the Ethics Board for anything; in any infringement of the regulations I accept all legal responsibility and I declare that all the information I have provided is true.

I respectfully submit this for approval.

09.07.2015

Name Surname: Duru ŞAHYAR AKDEMİR

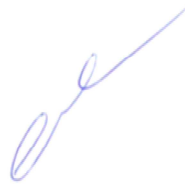
Student No: N09146476

Department: Human Rights

Program: Human Rights

Status: Masters Ph.D. Integrated Ph.D.

ADVISER COMMENTS AND APPROVAL

Prof. Dr. Cemal GÜZEL